

PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar

Tehetség PONT

‘ACU TETIGISTI’

VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK
JOGHALLGATÓK TOLLÁBÓL

Szerkesztette

KURUNCZI Gábor – LÁNCOS Petra Lea
– POGÁCSÁS Anett – VARGA Ádám

PÁZMÁNY PRESS

‘Acu tetigisti’
Válogatott tanulmányok joghallgatók tollából

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖNYVEI

TehetségPONT 10.

Sorozatszerkesztők: *Pogácsás Anett és Szilágyi Pál*

‘ACU TETIGISTI’

VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK JOGHALLGATÓK TOLLÁBÓL

Szerkesztette:

KURUNCZI Gábor – LÁNCOS Petra Lea
– POGÁCSÁS Anett – VARGA Ádám

PÁZMÁNY PRESS
Budapest 2022

MINISZTERELNÖKSÉG

A kötet a Pázmány Péter Katolikus Egyetem NTP-HHTDK-21-0027. számú „PPKE JÁK TDK műhelyek '21 – a tehetségek kibontakozásáért” projektje keretében jelent meg.

©Szerzők, Szerkesztők, 2022

© PPKE JÁK, 2022

ISSN 2064-1508

ISBN 978-963-308-434-2

Kiadja: a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30. • www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Szabó István dékán

Szerkesztés, nyomdai előkészítés: Szakaliné Szeder Andrea

Nyomás: Vareg Kft.

www.vareg.hu

TARTALOM

Előszó	7
--------	---

I. LÁTNI A LÁTHATATLANT

KOLOSTYÁK Kamilla	
II. József házassági pátenésének bontóperekre gyakorolt hatása	11
SCHNEIDER Rebeka	
<i>A critical legal studies</i> mozgalom európai relevanciája	21
KOVÁCS Vivien	
Filterezett valóság. A közösségimédia platformok személyre szabott algoritmusai mint a manipuláció eszközei	35
FARKAS Zsófia	
A venezuelai menekültek jogi státuszának rendezését elősegítő nemzetközi menekültügyi szabályozások	49
MÁDL Miklós Vilmos	
Szabályozni a láthatatlant? Esettanulmányok összehasonlító elemzése a határokon átnyúló felszín alatti vizekre vonatkozó nemzetközi joganyag alapján	63

II. FELELŐSSÉG A JELENÉRT ÉS A JÖVŐÉRT

SÁNDOR Médea Lola	
A divatipar oltalmazhatóságának kérdései. Mozgástér a divatcikkek oltalmánál az egyéni, eredeti küszöb vizsgálata tekintetében	83
HIDASÍ Rita	
Az orvosi jogi felelősség kérdéskörei, különös tekintettel a természetgyógyászat jogi megítélésére	95

LAMPERT Kitti	
Magzat, dolog, gyermek. Az in vitro embrió jogi státusza	117
VARGA Klára Zsuzsanna	
Gondolatok a fenntartható vízgazdálkodásról. Holisztikus szemlélet a vízgazdálkodásban	129

III. ALAPJOGI DILEMMÁK

ILOSVAI András	
Adatvédelem „újíratóltve”. A GDPR alkalmazása a hazai gyakorlatban	143
KALÓZ Fanni	
Alapjogok korlátozása nemzetbiztonsági célokból	159
ILOSVAI András	
Hol a határ a közélet vs. személyiségvédelem kérdésében?	171
BALÁZS Barnabás	
Emlékeztetek, hogy felejts el! A feledtetéshez való jog kérdései és más jogokkal való viszonya	191
BAKONYI Márton	
Gyermekek 'felhasználása' reklámcélokra. Az influencer-reklámok jogi szabályozatlansága	209

ELŐSZÓ

Üdvözlét az olvasónak!

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának gondozásában 2014 óta jelenik meg rendszeresen a „*TehetségPONT*” névre keresztelt sorozatban a tehetséges joghallgatóink dolgozataiból válogatott műhelymunkák gyűjteményes kötete.

Fiatalkorú tehetségek első komolyabb szárnypróbálgatásait tartalmazzák ezek a kötetek. A hallgatók diákköri érdeklődését, és az eljövendő generációk tudósait egyaránt láttatják az itt közreadott írások. Így lényegében három idősíkot láthatunk egyszerre: a kötetben benn van a tanulással eddig töltött idő múltja, a közreadott dolgozat elkészítésének jelene, és dolgozatok szerzőiben egyenként benne rejlik a jövőbeli potenciál. Múlt – jelen – jövő koncentráliódik tehát ebben a kötetben. Az olvasói köszöntőben egyúttal kérés is az olvasó felé. Arra irányuló kérés, hogy viseltesen jóindulattal a szerzők, és munkáik irányába. Annak tudatában vegye kézbe ezt a gyűjteményes kötetet, hogy ebben nem pályájuk delén járó tudósok gondolatait, elemzéseit ismerheti meg, hanem fiatal tehetségek első zsenyéinek lehet tanúja. Ezt a kötetet ennek tudatában érdemes kézbe venni, soha nem feledve, hogy minden nagy tudós így kezdte gyakor: diákként.

A cím, „*Acu tetigisti*”, ugyanakkor utal arra is, hogy a kezdők szárnypróbálgatásai mögött ott van az, amire az érett klasszikus remekjogász, Domitius Ulpianus azt mondta: *iustitiam namque colimus*, az igazságosságot műveljük. Az igazságosság művelése pedig nem megy másként, csak úgy, ha az élethelyzetek mögött látjuk az életet magát, ha az igazságkeresésünk lényeglátó. Az itt közreadott dolgozatok egyik legfőbb erénye éppen ez a lényeglátás, ez a fókusz. A kezdőnek ez persze sokkal könnyebb akkor, ha van megfelelő oktatói háttér: kitűnik az itt sorjázó munkákból, hogy a hallgatók mögött álló kollégák támogatták a hallgatókat. Ugyanakkor kitűnik az is, hogy az oktatók a hallgatókat támogatták.

Ennek a támogatásnak személyes, szakmai és emberi aspektusa egyaránt van. A most következő lapokról ez is tükröződik. Ezáltal pedig láthatóvá válik az is, hogy milyen is a Pázmányos *mode de vivre*. Hallgatók és oktatók közösségként fordulnak egy felé: ez az *universitas*, ez az, amely által megvalósul az isteni és emberi dolgok ismerete, az igazságos és igazságtalan közötti különbségtétel tudománya.

Örömmel és szeretettel ajánlom az olvasóknak ezt a kötetet; kívánva egyúttal a szerzőknek, hogy mindig és mindenkor legyen türelmük, kitartásuk ahhoz, hogy az így megkezdett úton járjanak!

Budapest, 2022. június 16.

Dr. Erdődy János
egyetemi docens
TDT-elnök

I.
LÁTNI A LÁTHATATLANT

II. JÓZSEF HÁZASSÁGI PÁTENSÉNEK BONTÓPEREKRE GYAKOROLT HATÁSA

KOLOSTYÁK Kamilla

1. Bevezetés

Az ember társas lényként csoportban könnyebben boldogul. Ezt felismerve kereste azt a formát, amelynek segítségével a szükségleteinek kielégítését biztosítani tudta. Ennek köszönhető a család, illetve a családból, mint alapegységből felépülő társadalom létrejötte. „A család a házastársaknak és a rokonoknak a tárgyi jog által elismert köteléke. A család főleg erkölcsi és társadalmi célokat szolgál ugyan. Azonban a tárgyi jog szempontjából is rendkívül fontos intézmény, amely az ember nyomatékos szükségleteinek kielégítését szervezi és teszi lehetővé.”¹ A házasság célja hármas: gyermekek nemzése és a jövő generációinak biztosítása, a kölcsönös hűség által rendezett nemi kapcsolat megléte és egymás kölcsönös támogatása.

Napjainkban a házasság stabilitásának gyengülése tapasztalható, az Európai Unió országainak adatait tekintve 1965 óta a házasságkötések száma a felére csökkent, a válások száma pedig a duplájára emelkedett. 2010-ben 67%-kal ötven ország közül Magyarország a harmadik dobogós helyen állt, s a született gyermekek 40%-a házasságon kívül látta meg a napvilágot.² A modernnek nevezett korszak a házasság tartópilléreit alapjaiban rengette meg. Megváltozott a hagyományos értékrend, háttérbe került a hűség, az egymás iránti felelősség, a házasság és a család értéke. Helyébe az újdonságkeresés, a sikeresség, a szabadság, az önmegvalósítás lépett. Ennek eredményeképpen egyre kevesebben számíthatnak a családra, mint biztos menedékre és mintára. Ezen jelenség orvoslása

¹ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog II. kötet – Családi Jog*. Budapest, Ponte Press, 1940. 1., 4.

² Egyre több országban csökken a válások száma az EU-ban. *Transindex*, 2017. március 31. <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=26549>.

az állam számára új kihívást jelent, és ha nem sikerül a folyamatot megállítani és visszafordítani, súlyos demográfiai és társadalmi válság elé nézünk.

Az előzőekben felvázoltak arra ösztönöztek, hogy érdemes a jelent átgondolni és az elmúlt korok tanulságait felidézni, a hasznos, de esetleg feledésbe merült dolgokat ismételten beépíteni erkölcsi normáinkba és jogalkotásunkba. Úgy gondolom, hogy a szekularizált demokratikus jogállam az emberiség történelmének nem a végső állomása, átgondolt változtatásokra mindenképpen szükség van. Ezt viszont csak úgy tehetjük meg, ha ismerjük a múltat és a hasznos dolgokat átültetjük a jelenbe.

2. Amiről a megsárgult papírok árulkodnak

A válás történetét kutatva először a házasságról kell szólni. A házasság a XX. századig a társadalom elsődleges intézménye volt, e nélkül nehéz megragadni a múlt társadalmi működését és igen nehéz megérteni, milyen jelentősége volt a kötelék felbontásának. A házasság meghatározta az örökösök körét, különbséget tett a törvényes kapcsolatból született és a törvénytelenül napvilágot látott gyermekek között, továbbá hatással volt a vagyon átörökítésére. A házasságkötési szokásokat sokan kutatták és publikálták, de a válásokról igen keveset szóltak. Én ennek eredtem nyomába. Munkám során azt a célt tűztem ki, hogy mélyrehatóan megismerjem a házassági köteléki jogot, kiemelt figyelmet szentelve a protestánsok által alkalmazott joggyakorlatra és arra, hogy II. József reformjai miként befolyásolták a korábbi válási gyakorlatot. Ennek érdekében az 1787–1835 közötti fellebbezett kúriai pereket és a bontóperek perkivonatait vizsgáltam.

2.1. Kihűlt kapcsolatban túlélni vagy kiutat találni?

A vizsgált időszakban Magyarországon a protestáns vallásúak számára a házasság felbontását II. József 1786-os pátensének alapján az 1791. évi XXVI. törvénycikk szentesítette. A bontás az egyház hatásköréből kikerült, és a polgári ügyekhez tartozott.³ A lehetséges válóokok között szerepelt, ha a fél házastársa életére tör, vagy ha kinyilvánítja eme szándékát. A másik súlyos bűn a házasságtörés, harmadikként a hűtlen elhagyás szerepelt, míg a negyedik – ami a legnagyobb mozgásteret nyújtotta – az engesztelhetetlen gyűlölet volt.

³ KOMORÓCZY György: *A reformkori Debrecen*. Debrecen, Déri Múzeum Baráti Köre, 1974. 223.

Minden általam talált peranyagban az utóbbira hivatkozva kérték a házasság felbontását, de természetesen az is megfogalmazásra került, mely vétségek, okok vezettek ehhez. Ezek közül a leggyakoribbak az ismételt kegyetlenkedés, iszákosság, gondoskodás hiánya, súlyos betegség, szülői kényszerből kötött házasság, házasságtörés, hűtlen elhagyás, a házasságkötéskor már meglévő impotencia voltak.⁴

Így például a kunhegyesi Kasza János és a derzsi lakosú Botos Anna ötévi különélés után a férj impotenciája miatt akartak elválni. A főszolgabíró ennek ellenére újra összeköltözésüket szorgalmazta. A válóper két évig húzódott. Végül a fiskális a következőket vetette papírra: „Eleget fáradtak már a felek, itt minden embererő haszontalan, a házassági szeretet végképpen meghűlt, minden egymáshoz való hajlandóság halálos gyűlöletté vált, már régen külön vannak egymástól.”⁵ Mivel gyermek nem volt, örökös elválásért könyörgésük meghallgattatott, s „[...] arra való tekintettel, hogy még fiatalok, egyiknek is másiknak is szerencsájük lehet újra kezdeni az életet, még gyermeke is lehet, amivel hazája javára leendhet.”⁶ – elválasztották őket.

2.2. A családi fészektől a törvényhozóig

Aki a házasságának felbontása mellett döntött, hosszú és rögzös úton kellett, hogy végig haladjon, azonban a siker igen kétséges volt. Pénzből is kellett jócskán, mert a prókátor igen megkérte munkája árát. A kereset megfogalmazásához ügyvédre volt szükség, aki a per kimenetelében döntő szereppel bírt. Fontos volt az ügy tálalása és a kiskapuk ismerete, ugyanis a házasságvédő ügyvéd sok akadályt gördített a felek elé. Ő azzal a feladattal volt felruházva, hogy feltárja azokat az okokat, amelyek a házasság fennmaradása mellett szólnak és ezekre a bíróság figyelmét is felhívja.⁷ A cél elérését az is nehezítette, hogy az elsőfokú válóperes ítéletet és a hozzá kapcsolódó összes dokumentumot mindig továbbítani kellett a Királyi Táblára bővebb megvizsgálás érdekében a házasságvédő ügyvéd fellebbezésére. Az is gyakran előfordult, hogy az elsőfokú, a válást már

⁴ SZTEHLO Kornél: *A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben*. Budapest, Franklin Társulat, 1885. 323–338.

⁵ BARTHA Júlia: Pogányi kegyetlenséggel – egy 18. századi válóper anatómiája. In: Fülöp Tamás (szerk.): *Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 2008. 23–38.

⁶ Uo.

⁷ SZTEHLO i. m. 147.

engedélyező ítéletet hatályon kívül helyezték. A felsoroltak miatt az elválásztás 3-4, de akár 8-9 évet is igénybe vehetett.

Ahhoz, hogy a nő válást kezdeményezzen, igen komoly gondnak kellett lennie, ugyanis az újrakezdéshez nem sok lehetősége maradt. Aki elég talpraesett volt, ki tudta menteni vagyონrészét és a szülői házba költözve el tudta tartani magát, ha volt gyermeke, fel tudta nevelni. Pénzkeresésre azonban igen csekély lehetőségük volt. Nemes nőnek az apácázárda, a többinek a cselédség, napszám jöhetett szóba. Ehhez a helyzethez a nők iskolázatlansága jelentősen hozzájárult. Legtöbbjük életstratégiája nem lehetett más, mint a tűrés.⁸

2.3. A csaták mezejére lépve

A válóperes levéltári iratokból élénk tárul, milyen gondokkal küszködtek eleink. Az aktákat olvasva sok érdekes, elgondolkodtató drámának lettem részese. A mű többszerzős, szereposztása változatos. A perben a házastársak minden eszközt bevetve igyekeztek céljukat elérni, akarataikat érvényesíteni. Jó példa erre nemes Gyulai Sárának nemes Kiss Sándor ellen felhozott elváló pere.

A játszma 1829 januárjában kezdődött. A porosodó iratból megtudhatjuk, hogy a férj nem sokkal a feleségével történő házassági összekelésük után elméjében megzavarodott és gyógyíthatatlanná vált, amelyet orvos is igazolt. A felperes erre hivatkozva kérte magát férjétől örökre elválasztani, s egy szerencsésebb házasságra lépést megengedni.

Az alperes védője előadta, hogy ez az orvosi bizonyosság valóban azt mondja, hogy „*lélek nyavalyában*”⁹ szenved a fél és ez gyógyíthatatlan, de az már nem teljesen biztos, hogy ez még most is gyógyíthatatlan-e. Az orvostudomány ugyanis fejlődik, illetve vannak csodás gyógyulások is. Erre válaszul a felperes képviselője ismételt előadta, hogy a férj 16 esztendeje szenved már ebben a nyavalyájában, abból kigyógyulni nem tud, ezt az orvosi vizsgálatok is megerősítik.

Az 1829. január 14-én megszülető végzés így szól: „A Felperes oda utasítatik, hogy elme háborodott Férjének orvosolhatatlan állapotját rendes és hiteles orvosi bizonyság levéllel állítsa fel, valamint azt is, hogy Férje a Megye Korházában gyógyítván onnan, mint orvosolhatatlan bocsájtották el,

⁸ SCHEFTSIK György: *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene*. Pécs, Dunántúl Rt. ny. – Taizs József ny. – Kultúra-nyomda, 1935. 16.

⁹ MNL OL, O33 Extractus Causarum Divortialium, 5. csomó, Kir. Curia; 240. *Gyulai Sára és Kiss Sándor pere*. 1833.

hitelesen bizonyítsa be.”¹⁰ A vizsgálatra sor került, a férj a vármegye főorvosa által lett kivizsgálva. A bizonyság levélből kitűnt, hogy a férfi a betegségből kigyógyíthatatlan, „gyakran dühös bolond”¹¹, ezért a feleség a kérését továbbra is fenntartotta.

Ennek alapján a következő ítélet született: „A Felperes által a fellyebbi Ítélet következésében előmutatott hiteles orvosi Bizonyság levelekből Férjének elmeháborodott, és ezen, nyavalyából ki nem gyógyítható állapotja, világosan megtetszvéen, közötté és Férje között, a Házassági kötelé ezennel feloldoztatik, és a Per a Tekintetes Törvényes Királyi Táblának, felsőbb meg vizsgálása alá terjesztetni rendeltetik.”¹² A dráma itt még nem ért véget.

A per folytatásaként tanúkat idéztek be, a felperes ugyanis arra hivatkozott, hogy ezen elmebaja a férjének már házasságuk előtt megvolt, csak azt titkolta. Egyes tanúk szerint semmilyen jele nem volt ennek, nem viselkedett elmebajoként. Végül elfogadták, hogy valóban korábban is beteg volt már, de arról nem tudhatott senki. Az újabb ítélet 1833. február 25-én született meg a Királyi Táblán: „Az újonnan meg indított Perhez L. alatt csatolt meghitelesített Tanú vallomás által Nemes Kiss Sándornak házasság előtti eszelősége bebizonyítottván, a Vármegye Törvényszékének Ítélete jóvá hagyatik, és a Per eszközzés végett vissza küldetik.”¹³ A jogerős ítélet 1833. március 30-án került meghozatalra, amire közel négy esztendő kellett várni.

Az esetet nyomon követve láthatjuk, hogy másként nyilatkozott a felperes és másként az alperes képviselője, illetve maguk az érintett felek. Természetesen mindenki annak megfelelően, hogy ki kinek az érdekét képviseli, illetve kinek mi az érdeke. A prókátorok mondandójukat tudatosan, szabatosan adták elő, igyekezve eleget tenni a megbízó kérésének. Mivel több tanút is meghallgattak, a kép egyre árnyaltabbá vált, a tanúvallomások által egyre közelebb kerültünk az igazsághoz és ugyan hosszadalmas idő alatt, de megszületett a várva várt döntés.

2.4. A szülői kényszer lehetséges következményei

Jól tudott, hogy a XIX. század elején sem volt az érzelmi és fizikai vonzalom előfeltétele a házasságnak. Ebben az időben a házasságkötések háttérében első-

---

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Uo.

sorban az utódok biztosításának vágya, anyagi megfontolás és a tradicionális közösségi szemlélet volt a meghatározó. A magányos életet szegényletesnek, helytelennek tartották és erkölcsi megfontolásból is veszélyesként ítélték meg. A lányok esetében ez fokozottabban igaz volt, hiszen a házasság sokszor az egyedüli lehetséges életútnak számított. De még a férfiak egy része is könnyen vált gúnyolódás tárgyává, ha megélhetésének megteremtése után nem nőültek meg. A szülők gyakran vették kezükbe gyermekeik sorsát, nehogy pártában maradjanak, s a gazdaságosságot is igyekeztek szem előtt tartani. Amikor a kézfogóra sor került, addigra már a fiatal házások életvitelét és életminőségét meghatározó minden apró részletben megállapodtak a szülők, amit gyakran szerződésbe is foglaltak.¹⁴

Az előzőekből adódóan gyakran kérték az elváltatást arra hivatkozva, hogy a frigy szülői kényszerből köttetett. Így történt ez 1820-ban Herbály Zsuzsanna és Deák József református vallástételt követő mezőtúri lakosok esetében is. A feleség férje elleni kifogása, hogy az gyámoltalan és ügyetlen. Nagypja és édesanyja kényszerítette ehhez a balga emberhez. Hiába sírt és mondta, hogy inkább kútba veti magát, azok hajthatatlanok voltak. „Miért kellett ehhez a bolondhoz mennem, nekem nem kell a gazdagság.”¹⁵ Erre az anya azt mondta: „Majd összeszoktok.”¹⁶ Az összeszokás hiú ábrándnak bizonyult, ugyanis a feleség napról napra egyre távolabb került társától.

A helvét vallástételt követő nemes Papp Juliannának sem volt könnyű helyzete, hiszen a szülői kényszer odáig fajult, hogy amennyiben leányuk nem engedelmeskedik, a háztól elzavarják és az örökségből kizárják. Tehát sok választása nem maradt, mint engedni, hogy fejét Kemenczky Gábor bekösse. Hét hónapnyi együttlakásuk alatt, az egyházi békéltetés ellenére is, a férje iránt érzett idegensége engesztelhetetlen gyűlöletté, „meggyőzhetetlen undorsággá”¹⁷ fajult. Közte és férje között egyébként sem jött létre házassági közösülés, így 1829-ben kérte a házassági kötést felbontani, illetve magának szabadságot engedtetni. A gyűlöletről az alperes mindaddig nem szerzett tudomást, míg folyamatosan azt nem tapasztalta, hogy neje a gyakori édesgetései utáni közeledését hét hónapnyi együttlakásuk alatt mindig elutasította. Ennek köszönhetően a férj is gyűlöletet

¹⁴ VIRÁG Gábor: *Feketicsi móringlevelek*. Feketics, Fórum Könyvkiadó, 2006. 8–9.

¹⁵ MNL OL, O33 Extractus Causarum Divortialium, 2. csomó, Kir. Curia; 92. (1–33.) *Birizló János és Horváth Erzsébet elváltási pere*. 1820.

¹⁶ Uo.

¹⁷ MNL OL, O33 Extractus Causarum Divortialium, 5. csomó, Kir. Curia; 270. (1–27.) *Papp Julianna és Kemenczky Gábor elváltási pere*. 1831.

érett és feleségével együtt élni tovább nem kívánt, ő is kérte a házassági kötés felbontását és a más házasságra való lépést megengedni.

Olyan válóperrel is találkoztam, amiből arra derült fény, hogy a szülők 14 éves lányukat kényszerítették erőszakkal az általuk választott férfihez. Nem meglepő, hogy a házasság nem hozott semmi jót. A férfi bántalmazó, durva magatartást tanúsított, majd házasságuk hatodik hetében elhagyta az asszonyt, aki kérte házasságuk felbontását. Az olvasó felkaphatja a fejét, igen, a felperes 16 évesen elvált asszony lett. A házasságkötésre a XVIII–XIX. században sokkal hamarabb került sor, mint napjainkban. A házasságkötés érvényességének feltétele között az egyház és állam is meghatározta az életkort.¹⁸

2.5. Tekintély vagy erőszak

Szólni kell az erőszakról is, hiszen nem sok olyan történetet olvashattam, amiben elsősorban a feleségek részéről ez a vád ne szerepelt volna, de természetesen ellenkező példa is előfordult. Az elmondottak sokszor talán a valóságnál súlyosabb helyzetet vázoltak fel, hiszen az érdek azt kívánta, de sok esetben komoly igazságtartalma is volt a vallomásoknak. A peres iratokból kitűnik, hogy akár a tanúk, akár a bíróság az asszonynevelés jól bevett szokását, a verést nem úgy ítélték meg, mint napjainkban. Közmondásaink még manapság is emlegetik, hogy 'a pénz számolva, az asszony verve jó'. A törvényszéki akták a kegyetlen bántalmazások egész sorát felvonultatják. Az elkövetők eszközként a ház körül található, kéznél lévő karikásostort, botot, vasvillát, piszkavasat, kardlapot használták, mivel – a korabeli általános vélekedés szerint – kezüket nem mocskolhatták be egy hitvány fehérnép által. A korabeli szóhasználat az e fajta dologra a 'pogányi kegyetlenséggel' elkövetést használta, ami arra utalt, hogy súlyos brutalitás történt, amit már a törvényszék is komolyan vett, és nem maradhatott annyiban. Minderről az egyik alperes a következőképpen vallott: „[...] szeretetből megvertem egyszer-kétszer, aztán meg, ha durcás volt.”¹⁹

A szabadszállási Szulykó János orvosdoktor az apósának küldött levelében a következőket vetette papírra: „Itt már minden hiába való, megkardlapoztam

¹⁸ ÖRSI Julianna: Házassági stratégiák, írott és íratlanszabályok a párválasztásban. In: Őri Péter (szerk.): *Szám- (és betű)vetés. Tanulmányok Faragó Tamás tiszteletére*. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 2014. 109–116.

¹⁹ MNL OL, O33 Extractus Causarum Divortialium, 1. csomó, Kir. Curia; 34. (1–44.) *Hellebrandt Mária és Csiskáror András elválási pere*. 1821.

a menyecskét, de nem használt semmit, visszaküldöm a szülői házhoz.”²⁰ Meglepő, hogy az apóshoz ilyen levelet intéz valaki, de abban az esetben, ha tudjuk, miként jutott feleségéhez, Vincze Borbálához, már korántsem annyira. Ugyanis a háttérben atyai és rokonsági kényszer állt. Az áldozat száját a következő szavak hagyták el: „[...] mert az kemény Atyai szavak a szívet keresztül járnak. Szívem annyira elkeseredett, hogy csak nem fél holttá lettem, gondolásra vevén azt, hogy ha mindenéből kirekeszt, leánnyának lenni meg tagad, e képpen házátnál is elűz, mi lesz belöllem.”²¹

2.6. Erkölctelenségből származó bonyodalmak

A XVIII. század végén a parasztpolgári fejlődés eredményeként, az erkölcsi normákban karakteresen kirajzolódtak a határvonalak. A férfiak sokkal többet engedhettek meg maguknak, mint a nők, ők akár szeretőt is tarthattak. Erre irányult az a mondás, hogy ‘nagy legyen az asszony köténye’, azaz sok mindent el kell tudnia takarni. A rendes asszony viszont még gondolatban sem vétkezhetett. Természetesen az iratokban kivételre is akadt példa.

Lanczinger László az 1818-ban beadott keresetében problémáját azzal indokolta, hogy neje vele szemben durván, sértegetően, uralkodásra törekedően viselkedett: „Néki az Isten sem parantsolna, nem még egy férfi”.²² Munkából hazaérvén a férjet perpatvarkodással fogadta, bizonygatta, hogy ő különb férjet is szerezhetett volna. Éjszakánként férfakkal mulatozott saját tetszésére, arról nem is beszélve, hogy testi hibáját elitkolta. Férje ugyanis észrevette, hogy: „[...] magzatozáshoz oly elkerülhetetlen szükséges havi tisztulás feleségét soha nem járja, s nem is járta”.²³

Másik példa is a kezembe akadt, Tóth Mária 1814-ben erkölctelen férje ellen nyújtott be keresetlevelet. Három hét után a férj már durva bánásmódot tanúsított a felesége és annak családja iránt, így a felperes örökös elválásért esedezett erkölctelen, zabolátlan férje ellen, aki vízbe áztatott kötéllel verte őt. A férj úgy nyilatkozott, hogy a felesége parázna, gyermeket vár mástól.²⁴

²⁰ BARTHA i. m. 23–38.

²¹ Uo.

²² MNL OL, O33 Extractus Causarum Divortialium, 1. csomó, Kir. Curia; 153–163. *Lanczinger Lászlónak és Farkas Évának elváló pere.* 1835.

²³ Uo.

²⁴ MNL OL, O33 Extractus Causarum Divortialium, 2. csomó, Kir. Curia; 104–108. (16–73.) *Konya Julianna pere férje, Éles László ellen.* 1822.

3. A házassági pátens megjelenése a gyakorlatban

Vizsgálódásom során betekintést nyertem az adott kor családjogi és társadalmi jellemzőibe. A válóperek hűen tükrözték azt a közeget, amelyekben a házaspárok éltek, továbbá az egyéni élet megnyilvánulásait, jellemzőit is. A háttérben jelen voltak az észszerű számítások, manipulációs tevékenységek és az érzelmek is. Az esetek tanulmányozása bepillantást engedett a magánéleti válságba kerülők környezetébe, és feltárhattam azokat a gazdasági, társadalmi, kulturális, pszichológiai tényezőket is, amelyek a törvényszék elé vezették a házastársakat.

A kutatás során továbbá választ kaptam arra, hogy az 1786. évben hozott házassági pátens milyen hatással volt a házassági bontóperekre. Az esetek mindegyikében hivatkoztak ezen pátensre, és okként kivétel nélkül az engesztelhetetlen gyűlölséget jelölték meg. Természetesen a peranyagokban részletesen leírásra kerültek azon okok, amelyek a gyűlölethez vezettek. A pátens szerint ezek önmagukban is válóokok voltak, de mivel feltételezhetően ezek bizonyítása igen nehéz és körülményes volt, a felperes és az őt képviselő prókátor a biztosra törekedve az engesztelhetetlen gyűlölséget jelölte meg. Ennyivel azonban még nem volt elintézve az ügy, ugyanis az eljárási rend igen bürokratizált volt, ami számtalan fék beépítésével hosszúra nyújtotta az eljárást.

A házassági reform elméletileg felszabadította a megromlott viszony alól, gyakorlatilag azonban a hagyományos jogi mechanizmusok alkalmazásával ezen szabadságot jelentősen korlátozta, amelyet a bírák válásellenes hozzáállása csak tovább fokozott. Ennek köszönhetően a nemkívánatos házastárstól való megszabadulás csak kevesek kiváltsága volt. A pátens ténylegesen megvalósuló jelentősége abban állt, hogy a bontás az egyház hatásköréből kikerülve polgárrivá vált.

A CRITICAL LEGAL STUDIES MOZGALOM EURÓPAI RELEVANCIÁJA

SCHNEIDER Rebeka

1. Bevezető gondolatok

A cikk kiinduló problémafelvetését Techet Péter írására alapítottam, amely eklatáns példája a hazai és európai kritikus véleményeknek a jogállamiságról alkotott nézetekkel kapcsolatban. A szerző művében azt a tipikus példát veszi górcső alá, amikor terroristák hatalmukba kerítenek egy utasszállító repülőgépet, melynek fedélzetén X számú ember tartózkodik. A hatalomátvétel után a terroristák a repülőgépet az adott ország fővárosa, azon belül is egy hatalmas irodatorony felé irányítják, ahol $X + 1000$ személy tartózkodik.¹ Felmerül a kérdés, hogy ebben az esetben mit kell, illetve mit tehet az állam, annak érdekében, hogy a katasztrófát elhárítsa, mértékét csökkentse.

Ezen kérdésre való válaszkeresés során olyan kérdések merülnek fel, amelyek alapjaiban érintik az emberi jogokat. Határozottan érinti továbbá a jogállamiság kérdéskörét is, mivel egy jogállamnak tiszteletben kell tartania az emberi jogokat, kötelessége megvédeni állampolgárait, valamint meg kell határoznia az állam működését rendkívüli helyzetekben is, mint amilyen az említett példa.

2005-ben Németországban elfogadták azt a légibiztonságról szóló törvényt, amelynek egyik cikke lehetővé tette volna bizonyos veszélyhelyzetekben a fegyveres beavatkozást.² Azonban a német szövetségi Alkotmánybíróság megsemmisítette a törvény erre vonatkozó részét arra hivatkozással, hogy súlyosan sérti az élethez való jogot.³

---

¹ TECHET Péter: A jogállam ellenségei és áldozatai. *Kommentár*, 2010/3. 8.

² Azaz a terrorcselekmény következtében súlyos veszéllyel fenyegető repülőgép akkor is leléhető, ha ennek következtében a repülőgépen tartózkodó utasok életüket veszítik.

³ TECHET i. m. 10.

Véleményem szerint a német Alkotmánybíróság éppen akkor fosztotta meg az államot cselekvési képességétől, amikor a cselekvésre a legnagyobb szükség lenne. Az állam a saját maga túlkorlátozásával igyekszik eleget tenni az élethez való jog tiszteletben tartásának, mint jogállami kötelezettségének. Azonban ebben az esetben az élethez való jog két oldalról, a repülőgépen tartózkodók, és az irodaházban lévők oldaláról is megközelíthető. Egy jogállamnak el kell tudnia dönteni, hogy ilyen esetekben hogyan cselekszik, azaz egy jogállami kritériumot kell értelmeznie. A kritériumok meghatározása és értelmezése pedig napjainkban is világszinten vitákat generál.

A szerző megfogalmazásában „A modern államiság a jövőben sem lesz képes önmagát anélkül fenntartani, hogy ne védené meg önmagát a nyílt társadalom ellenségeivel szemben.”⁴

Jelen eset eklatáns példája annak, hogy különböző szemszögből, értékrendből és ideológiából is megközelíthető az a kérdés, hogy a fentebb írt esetben egy jogállamnak hogyan kell vagy hogyan kellene cselekednie. Mindkét esetben, tehát akár cselekszik az állam, akár nem, azt a kötelezettségét próbálja meg teljesíteni, hogy védi és tiszteletben tartja az emberi éltet. Techet kritikáját éppen azzal fogalmazza meg, hogy a jogállamiság áldozatainak nevezi azokat, akik az irodaházban vesztek életüket.

A *critical legal studies* a felvetett probléma lehetséges megoldásai, illetve a jogállamiság kérdésköre kapcsán egészen sajátos álláspontot képvisel a jogirodalomban. A mozgalom ugyanis egyfajta értelmezési segédletet nyújthat a nemzetközi szintéren megjelenő viták orvoslására. Ezzel kapcsolatban három szempontot összegeztem, hogy miért szükséges Európában is foglalkozni az irányzattal.

Az első, hogy szükséges elismerni, hogy a tudománynak nincsen egy „egységes mércéje”⁵, így nem mondható egy eltérő szemléletet képviselő irányzatra, hogy pusztán azért nem vesszük figyelembe, vagy nem foglalkozunk vele, mert eltér a jelenlegi álláspontunktól.⁶ Az elméletek kritikája⁷ mindig is jelentős sze-

⁴ Uo.

⁵ RAJCSÁNYI Gellért: Nem létezhet egységes mérce a tudomány mérésére – Fekete Balázs a Mandinernek. *Mandiner*, 2021. július 24. <https://tinyurl.com/2p8yk4wb>

⁶ Pokol Béla 2001-ben még azt írta a *Critical legal studies* mozgalomról, hogy inkább politikai jogelméletként működik, mintsem igazi tudományosan tárgyalható politikai eszmeként. POKOL Béla: Posztmodern-kritikai jogelmélet. *Jogelméleti Szemle*, 2001/2.

⁷ Christodoulidis és Walt Hegel tekint a kritikai elméletek hagyománya kiindulópontjának. Emílios CHRISTODOULIDIS – Johan VAN DER WALT: *Critical Legal Studies: Europe*. In: Markus D. DUBBER – Christopher TOMLINS (szerk.): *The Oxford Handbook of Legal History*. Oxford, Oxford University Press, 2018.

repet játszott az emberiség életében, így a kritikával való foglalkozás a fejlődés része.⁸ Mindenképp kiemelendő továbbá, hogy a kritika megfogalmazása csak azok számára tűnik szükségképpen kritikának, akinek az adott ideológiáját, felfogási rendszerét érinti. Kívülállók számára csupán csak a fejlődés részének mutatkozhat.⁹

A második alátámasztása az, hogy az európai és az amerikai jogelméletet és gyakorlatot is hasonló kérdések foglalkoztatják, a viták alapfelvetései megegyeznek egymással. Ezáltal az amerikai nézőpontok megismerése a mai globalizált világban elengedhetetlen.

Harmadik szempontként pedig az összehasonlító módszert hívtam segítségül, amely relevanciáját nemcsak a módszert használók széles köre alapozza meg,¹⁰ hanem a jogösszehasonlítás azon lényegi eleme, amely a nemzetközi jellegében rejlik. A világ különböző jogrendszereinek egymással való összehasonlítása magában hordozza a megismerés funkcióját, amely által képesek lehetünk a világ különböző társadalmi és kulturális berendezkedéseinek a mélyére hatolni és ezáltal a nemzeti előítéletet kiiktatni a gondolkodásmódunkból, így is elősegítve a más nemzetek irányában mutatott jobb megértő-készséget.¹¹

Mindezek vizsgálata álláspontom szerint megalapozza a közel azonos kultúrkörrel rendelkező országok, azaz az Amerikai Egyesült Államok és az európai országok egymással való összehasonlításának szükségességét, amely egyben magában foglalja a gondolkodásmódok tágítását is. A *critical legal studies* pedig a horizonttágításban lehet segítségünkre a megismerés folyamatában.

Arra a kérdésre, hogy vajon mi lehet az oka annak, hogy a *critical legal studies* képviselőinek jogállamiságról alkotott nézetei alig nyernek teret az európai jogelméletben, számos teória adhat választ.

⁸ Ld. 2.1. fejezet.

⁹ THOMAS S. KUHN: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. http://lazarus.elte.hu/~zoltorok/oktat/Kuhn/a_tudomanyos_forradalmak_szerkezete.html#13t

¹⁰ FEKETE Balázs: *A modern jogösszehasonlítás paradigmái – Kísérlet a jogösszehasonlítás tudománytörténetének új értelmezésére*. Doktori értekezés. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2010. 11.

¹¹ HORVÁTHY Balázs: *A jogösszehasonlítás főbb tézisei és az európai integráció*. Magyar Elektronikus Könyvtár, 2006. <https://mek.oszk.hu/03400/03435/03435.htm>

2. A *critical legal studies* európai relevanciájának igazolása

Álláspontom szerint egy másik gondolkodásmód, másik elmélet megismerése mindig pozitív hatást fejt ki a tudományos életre, még akkor is, ha az adott elméletből semmilyen feltevessel sem értünk egyet, illetve azt semmilyen formában nem ültetjük át saját gondolatinkba. Azáltal, hogy egy másik kultúra és másik szemléletmód képviselői kritikával illetik azokat a felvételeket és ismérveket, amelyek számunkra egyértelműnek tűnnek, rávilágítanak arra, hogy adott fogalom, intézmény vagy jogszabály kérdésköre nem teljes mértékben tisztázott. Ezáltal már maga az elgondolkodás folyamata is pozitív hatást gyakorolhat. Vagy azért, mert valamilyen problematikát másképpen kezdünk el szemlélni, vagy pedig azért, mert csak még jobban megerősít a saját álláspontunkban.

Ezen fejezetben három oldalról erősítem meg a fentebb kifejtett álláspontomat. Az első Fekete Balázs azon kijelentése, hogy „általában is érdemes reflektíven és kritikusan viszonyulni tudományos előfelvételeinkhez”,¹² továbbá, hogy maga a kritika és a kritikára való reflektálás szinte egyidős az emberiséggel. A második alátámasztási pont, hogy a tudományterületek összehasonlítására egy egész, nem újkeletű módszer épül. Harmadik pedig, hogy végső soron ugyanazokra a kérdésekre keresi a választ az amerikai és az európai jogtudomány is,¹³ amely kérdéskörök tekintetében sokszor még kontinenseken, országokon belül sincs egyetértés. Így egymás elméleteinek tanulmányozása mindkét fél számára gyümölcsöző lehet.

2.1. Kritikus gondolkozás és összehasonlítás

A kritika megfogalmazását és az összehasonlítást egy alfejezetben mutattam be, mivel a két terület szorosan összefügg, illetve az elemzett témakör esetében szorosan össze is függ egymással. Számos alkalommal az összehasonlítás következtében fogalmaznak meg szerzők kritikát az összehasonlított dolgokkal kapcsolatban.

---

¹² RAJCSÁNYI i. m.

¹³ Márton SÜLYOK: Is American thinking about unalienable rights alien in Europe? A comment on Professor Carlos Bernal's thoughts. *Constitutional Discourse*, 2022. <https://tinyurl.com/2hz596zw>

Általánosságban a kritika már az ókori görögöknél fellelhető,¹⁴ továbbá az egyik legnagyobb kritikájának tekinthető a reformáció is. A jogtudomány különböző területein is ugyanez a jelenség volt megfigyelhető, amely napjainkban sem ért véget, hiszen akár egy addig jól bevált joggyakorlatot is kritikával illetnek a szerzők, vagy teljesen más álláspontra helyezkednek egyetemen, tanszékeken belül is. Továbbá a jogi egyetemek oktatásában is helyet kap a kritikus gondolkodás, a hallgatók arra való ösztönzése, hogy a hallatokról alakítsanak ki saját véleményt, amelyet álláspontjuk nem baj, ha eltérő egyes oktatók véleményétől, amennyiben azt meg tudják kellően indokolni.

A *critical legal studies* képviselői által megalkotott nézetek annyiban térnek el véleményem szerint a fentebb kifejtettektől, hogy egészen másfajta alapokból indulnak ki, mint az általunk megszokottak, továbbá, hogy kritikájuk olyan alappillérekre és jogállami kritériumokra is kiterjednek, amelyekkel a tudományos élet és a gyakorlat nagy többsége is egyetért.

Fekete Balázs doktori értekezésében olyan szerzőket is górcső alá vesz, akiket a saját korukban kortársaik kritikával illettek, viszont ez a kritika vagy az adott elmélet továbbgondolásra és fejlesztésére készítette a szerzőt, vagy a korukban meglévő éles kritika ellenére a modern korban mégis elismerést vívtak ki maguknak. Például Thomas Kuhn,¹⁵ Eduard Gans, Bentham és Austin is. A fentebb már említett Techet Péter is kritikát fogalmaz meg egy alkotmánybíróvási döntéssel szemben, amely a döntés létjogosultságát, jogállami kritériumoknak való megfelelésségét alapjaiban vitatja.¹⁶ A szerző kiemelt figyelmet szentel a jogösszehasonlítás lehetőségeire, fontosságára és nehézségeinek vizsgálatára. Leszögezi, hogy a jogösszehasonlítás, az összehasonlító módszer a 21. század

¹⁴ Eklatáns példa erre Arisztotelész Platónnal ellentétes gondolkodása. Egyrészt az idealizmus és realizmus összeütközése, amelyben Platón a bizonyosságot a szellemi szférába helyezte, és az ebben rejlő ideákat az érzékelhető, tapasztalható világgal szemben vélte a valódi és elsődleges létezőknek. Tanítója elméletével ellentétesen Arisztotelész azonban az érzéki észrevételt, a tapasztalatot helyezte előtérbe, minősítette létezőnek. Nem az érzékek csálnak elmélete szerint, hanem ezek általunk való értelmezése. Másrészt a rétorika, mint tudomány bírálata is példázza a gondolkodásmódbeli különbségeket. Platón álláspontja szerint a rétorika nem önálló tudomány, illetve a meggyőzésre törekszik, azonban nem juttat el a valóság megismeréséhez. Azonban Arisztotelész felfogása szerint önálló tudománynak minősül, illetve a meggyőzés lehetőségeinek külön figyelmet szentel. Ld. KÖNCZÖL Miklós: Az arisztotelészi rétorika és a görög jogi gondolkodás. In: FRIVALDSZKY János (szerk.): *A jogi gondolkodás mérföldkövei a kezdetektől a XIX. század végéig*. Budapest, Szent István Társulat, 2012. 7–10.

¹⁵ A paradigma fogalmának megalkotása során, művének első kiadásakor éles kritikával illették, viszont ez a kritika hozzájárult ahhoz, hogy a szerző elmélete tovább gondolása révén egy későbbi művében elvállassa egymástól a paradigma fogalom két lehetséges értelmezését.

¹⁶ TECHET i. m.

egyik legfontosabb eszköze akkor, ha a nemzeti jogrendszereket átívelő, azokon túlmutató problémákra szeretnénk választ találni.¹⁷

A kritikával és a paradigmákkal, illetve azok váltakozásának szükségszerűségével foglalkozik Kuhn a Tudományos forradalmak szerkezete című átfogó monográfiájában. A szerző a paradigmaváltások elkerülhetetlenségét egy logikai láncolatra vezeti fel, amelynek első lépése a felismerés. A társadalom egy szűkebb csoportja felismeri, hogy a jelenlegi paradigma nem szolgálja megfelelően az adott tudományterület megismerését,¹⁸ ennek következtében pedig egy új eszköztár kidolgozását kezdik meg. Ahogy mélyül az a válság, amelyet a régi paradigma alkalmatlansága generál, úgy párhuzamosan nő az új paradigmához csatlakozó, azzal egyértő személyek száma.¹⁹ A cél pedig egyfajta új intézményrendszer létrehozása. Viszont a folyamat során a társadalom több csoportra szakadhat szét az adott paradigmák mentén, amely csoportok a saját álláspontjuk védelme érdekében fognak fellépni.²⁰

Témám szempontjából Kuhn munkássága azért rendkívül releváns, mert álláspontja szerint az adott jelenlegi rendszer megkérdőjelezése és kritikája indítja el a paradigmaváltást, amely pedig szükségszerűen időről időre bekövetkezik. Álláspontom szerint ezen gondolatmenet alapján a *critical legal studies* mozgalom tanulmányozása elengedhetetlen, mivel az irányzat még csak a felismerése és a kritika megfogalmazása lépésnél tart, azonban lehetséges, hogy a jövőben megjelenő új paradigmák alapjául fog szolgálni.²¹

Az összehasonlító módszer és az összehasonlítás következtében lévő kritika megfogalmazása mind a mai napig jelentős helyet követel magának a módszertanok között. A modern, rohamosan változó világban a módszer új kihívásokkal szembesült, azonban képviselői megteremtették az alkalmazhatósághoz szükséges változások alapjait,²² így az összehasonlítás relevanciája továbbra is helytálló. Így a *critical legal studies* mozgalom tézisei akár összehasonlító elemzések tárgyát is képezhetné a kontinentális irányzatok viszonylatában.

¹⁷ FEKETE i. m. 11.

¹⁸ KUHN i. m.

¹⁹ Uo.

²⁰ Kuhn álláspontja szerint ezen védelmi tevékenység során minden csoport a saját paradigmájához, értékrendszeréhez és eszköztárához folyamodik. Ez lehet az egyik lehetséges magyarázata annak, hogy az ilyen viták során a felek szinte elbeszélnek egymás mellett. (Uo.)

²¹ A CLS kimondott céljai között szerepel egy új, világszinten is jelentős paradigma kialakítása, esetleges paradigmaváltás előidézése.

²² Ld. Peter de CRUZ: *Comparative Law in a Changing World*. London–New York, Routledge–Cavendish, ³2007.

2.2. Végső következtetések hasonlósága

Jelen fejezet súlypontja annak igazolása, hogy az európai és az amerikai szerzők valójában ugyanazokkal a kérdésekkel foglalkoznak, illetve ugyanarról folytatnak vitát. Ezen tény még inkább alátámasztja azt az állítást, hogy szükséges foglalkozni az amerikai jogelmélet kevésbé ismert részével, a *critical legal studies* mozgalommal is.

2.2.1. Bizonytalan tartalommal bíró jogintézmények, fogalmak hasonlósága

2019-ben az Amerikai Egyesült Államokban létrehozták az úgynevezett Elidegeníthetetlen Jogok Bizottságát (*Commission on Unalienable Rights*), amely intézmény fő feladata, hogy az emberi jogok²³ védelmével kapcsolatos tanácsokkal lássa el főként az USA külügyminisztériumát. Ezen feladatukkal kapcsolatban kiadtak egy jelentést, amelynek célja az volt, hogy feltárja az elidegeníthetetlen jogok fogalmának jelentését,²⁴ fejlődését és relevanciáját,²⁵

²³ A jelentés az emberi jogoktól való elhatárolásról ír, és nem pedig alapjogokról, így véleményem szerint röviden tisztázni szükséges a két fogalmat. Emberi jogok azok, amelyek az egyén és a közösség, illetve az egyén és az állam, közhatalom viszonylatában állnak fent. Az emberi jogok azok a jogosultságok, amelyek az embereket emberi mivoltuknál fogva, egyenlően illetik meg. Tehát ezeket a jogokat nem az állam teremti meg, de mindenképpen köteles ezeket elismerni és tiszteletben tartani. Azonban az alkotmányos berendezkedésű államokkal szembeni alapkövetelmény az, hogy elismerjék és védelmezzék az emberi jogokat. Ennek következtében az alkotmányos demokráciák felsorolják alkotmányukban a minden embert egyformán megillető jogosultságokat, valamint jogrendszerüket úgy alakítják ki, hogy azok érvényesülni tudjanak. Az egyes demokratikus országok alkotmányaiban, különböző nemzetközi emberi jogi egyezményekben felsorolt jogokat nevezzük alapjogoknak. Az alapjogok az embert jogosítják, az államot pedig kötelezik. Az egyén az állammal szemben ezekre az alapjogokra hivatkozhat, azok érvényesülését megkövetelheti. LD. BALOGH Zsolt – GÁRDOS OROSZ Fruzsina: Alapvető jogok és köteleességek. In: HALÁSZ Iván (szerk.): *Alkotmányjog*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 223–229.

²⁴ Report of the Commission on Unalienable Rights. <https://tinyurl.com/bdzc5tx5>

²⁵ Véleményem szerint a Bizottság azon feladata, hogy az elidegeníthetetlen jogok fogalmának a pontos jelentését, illetve annak az emberi jogokkal való kapcsolatát igyekszik értelmezni és megtölteni tartalommal, az Európai Unió jelenlegi működésére vetítve érdekes kérdéseket vethet fel. 2019-ben az USA-ban még elidegeníthetetlen jogok tartalmával foglalkoznak, azokat elemzik, amely egyértelműen megerősíti, hogy ezen fogalmak értelmezése és gyakorlati alkalmazása nem egységes az Amerikai Egyesült Államokban, illetve, hogy az állam sem biztos azok pontos jelentésében. Eközben az Európai Unióban meglévő, ugyanezen fogalmak értelmezése kapcsán felmerülő számos vita ellenére sincs törekvés arra, hogy a fogalmakat a lehető legtöbb tagállamnak megfelelő értelemben, minél hamarabb pontosan definiálják. Mindazok ellenére, hogy az adott fogalmaknak való meg nem felelés esetén negatív következményekkel számolhat az adott tagállam.

illetve annak az emberi jogokkal való kapcsolatát.²⁶ Az emberi jogok és elidegeníthetetlen jogok tiszteletben tartása a jogállamiság egyik alappillére, mindezek következtében, ha a jogállamiság egyik kritériuma értelmezésre szorul, akkor valójában magát a jogállamiságot is értelmezik.

Az elidegeníthetetlen jogok szűkebb kört alkotnak, mint az emberi jogok, továbbá ezeknek a jogoknak a fő ismérveik, hogy minden személyben benne rejlenek, természetükből, lényegükből fakadó jogok, amelyek nem változnak időben vagy térben, és hogy elválaszthatatlanok emberségüktől.²⁷

Az elidegeníthetetlen jogok fogalmának funkcióját Carlos Bernal hét pontban elemzi (*magnificent seven*), melyet az összehasonlító alkotmányjog tükrében tesz meg.²⁸

Az első funkció keretében kifejti, hogy az emberi méltóság az amerikai politika legnagyobb értéke, így az emberi méltóság védelmét nem lehet biztosítani az elidegeníthetetlen jogok védelme nélkül. Tehát az elidegeníthetetlen jogok olyan jogosultságokat fednek le, amelyek nélkül nem lehet emberhez méltó életet élni.²⁹ Az emberi méltóság fogalma, annak tartalma és védelme az első fogalom, amelyet tisztázni kíván a jelentés.

Második funkcióként írja a szerző, hogy a jelentés még egyszer megerősíti az elidegeníthetetlen jogok védelmét belföldön és külföldön egyaránt, mint egyfajta célt, amelyről a mindenkori hatalmon lévőknek kell gondoskodni a hatóságaik révén.³⁰ Azaz az állam egyik alapvető funkciójaként deklarálja az elidegeníthetetlen jogok biztosítását és védelmét.

A harmadik funkció, hogy az elidegeníthetetlen jogok fogalma képes megnyitni egyfajta alkotmányos vita lehetőségét a gyakorlati érvelés és az erkölcsi mérlegelés között, amely során a fogalom ismérveink pontosabb összetételére keresik a választ.³¹ Ezen funkcióval véleményem szerint szoros kapcsolatba hozható a *critical legal studies* irányzat által megfogalmazott határozatlansági tézis. Bernal szerint az elidegeníthetetlen jogok fogalom tartalmának keresésére szolgáló vita során az erkölcsi mérleges is helyet kaphat,³² viszont ezen

²⁶ Report of the Commission on Unalienable Rights i. m.

²⁷ Uo.

²⁸ Carlos BERNAL: The Magnificent Seven On the Functions of ‘Unalienable Rights’ in American Constitutionalism. *Constitutional Discourse*, 2022. <https://www.constitutionaldiscourse.com/post/carlos-bernal-the-magnificent-seven>

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² BERNAL i. m.

érvelésre a határozatlansági tézis keretében megfogalmazott tanait, aggályok alkalmazhatók.

A pontosabb fogalommeghatározás érdekében a szerző szerint az alábbi három kérdésre szükséges választ találni: mely jogok pontosan az elidegeníthetetlen jogok, mi a hatályuk és tartalmuk, végül pedig, milyen mértékben korlátozhatja őket a politikai hatalom, amennyiben egyáltalán korlátozhatja.

Ezen kérdésekre keresve a választ a fogalmak egyre több tartalommal bírhatnak,³³ a *critical legal studies* tükrében vizsgálva egyre meghatározottabbá válhatnak.

A negyedik funkció, hogy az elidegeníthetetlen jogok meghatározása segíthet a pozitív jog és a természetjog közötti szakadék leküzdésében, mivel a jogtudománnyal foglalkozók vagy a társadalom tagjai a természetjoggal kapcsolatos elméleteket³⁴ felhasználhatják annak érdekében, hogy a jelenleg érvényes pozitív jogot, jogszabályokat megalapozzák vagy éppen megkérdőjelezzék.³⁵

Ötödik funkcióként fejt ki a szerző, hogy az elidegeníthetetlen jogok fogalma lehetőséget nyújthat arra, hogy a jog és a politika eszközeinek a segítségével nemzetközi szinten is érvényesíteni³⁶ lehessen ezen jogok érvényesülését.³⁷ A nemzetközileg elismert emberi jogok mintegy bizonyítékként szolgálhatnak arra, hogy az elidegeníthetetlen jogok is érvényesíthetővé válhatnak világviszonylatban is, illetve, hogy a nemzetközi elismerés megszilárdíthatja ezen jogok elidegeníthetetlen voltát.³⁸

A hatodik funkció témám szempontjából kiemelkedően fontos pont, mivel ezen funkció szerint az elidegeníthetetlen jogok fogalma újítást, felvirágozást hozhat az összehasonlító alkotmányjog számára is. A harmadik pontban írt kérdésekre való válaszkeresés során mélyebben megismerhetők más országok elméletei, értékrendszerei, megítélései és gyakorlatai egyaránt.³⁹ Az össze-

³³ Uo.

³⁴ Bernal véleménye szerint a keresztény országokban a Biblián alapuló, abból levezethető természetjogi elméletek bírnak a legnagyobb igazoló erővel. Ez után következnek azok, amelyek valamilyen módon a szabadsághoz, demokráciához köthetők.

³⁵ BERNAL i. m.

³⁶ Álláspontom szerint jelen háborús helyzetben, vagy akár az USA Afganisztánból való kivonulása kapcsán különösen figyelemre méltó ez a funkció. Azáltal, hogy nem teljesen tisztázott fogalmakat szeretnének egyes államok külföldre exportálni, illetve az általunk jónak gondolt jelentését próbáljuk meg érvényesíteni külföldön is, nem biztos, hogy mindig az adott ország pozitív változását idézik elő.

³⁷ BERNAL i. m.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

hasonlítás eredményeképpen megállapítást nyerhet, hogy az összehasonlítást végző országának szemszögéből tekintve melyik országban vannak a leghasznosabb gondolatok és leginkább alkalmazható, átvehető, legjobb gyakorlatok. Továbbá, hogy az összehasonlítást végző országra visszavetítve milyen elméletet és gyakorlatot, milyen mértékben tud, illetve akar átvenni az állam. Tehát, hogy hol helyezkedik el egy másik országból származó irányzatok átvételének a határa (*the limits of legal importing, constitutional borrowing*).⁴⁰

A hetedik funkció keretében végezetül Bernal kifejti azon álláspontját, hogy az elidegeníthetetlen jogok fogalma utat biztosíthat ahhoz, hogy az általa képviselt értékek megszilárdulhassanak Amerikában.⁴¹

Ezen funkciókra való reflektálásként fogalmazta meg Sulyok Márton azon véleményét, hogy az alapvető, mindennapi viták, azok kulcsszavai és kérdésfelvetései az Amerikai Egyesült Államokban és Európában is megegyeznek egymással. Ilyen kulcsszavak például a szuverenitás, az állami funkció, a szubszidiaritás, az emberi jogok jogi szabályozása és korlátozása, a nemzetközi szervezetek szerepe).⁴² Sulyok kiemeli, hogy az ugyanarról az alapvető kérdésekről való eszmék, elméletek összehasonlítása kölcsönös hatást fejthetnek ki egymásra, ezáltal lehetővé téve, hogy javítsák az adott államok megszokott, bevett gondolatait.⁴³

2.2.2. Elméletek hasonlósága

A mozgalom képviselőinek a jogállamiságról megfogalmazott álláspontjai oly mértékben eltérnek az Európában kialakultaktól, hogy az a nézőpont alakulhat ki, hogy a *critical legal studies* tézisei és európai szerzők gondolatai között nincsen párhuzam vagy átfedés. Továbbá, hogy hiába foglalkozik a *critical legal studies* ugyanazokkal a kérdésekkel a törvények megalkotását, értelmezését, a jogállamiság problematikáját tekintve, mint az Európai Unió, viszont annyira eltérő gondolatokat fogalmaz meg, hogy ez más, akár európai, akár amerikai elméletekkel nem mutat hasonlóságot, így az irányzat hasznossága, illetve főként alkalmazhatósága kétségbevonható.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ BERNAL i. m.

⁴² SULYOK i. m.

⁴³ Uo.

Azonban álláspontom szerint ezen feltételezés nem igaz. Számos amerikai, európai és hazai szerző végső következtetése mutat hasonlóságot, párhuzamot a mozgalom által képviselt tézisekkel. Nem az irányzat képviselői az elsők, akik radikális, élesen kritikus gondolatokat fogalmaznak meg, hanem számos olyan szerző is, aki szélesebb ismeretségnek és elismerésnek örvendenek.⁴⁴

A *critical legal studies* irányzat a határozatlansági tézis, továbbá a jog és az ideológia kapcsolatának igazolása során is kifejti, hogy véleményük szerint az egyén tevékenysége során nem tud elvonatkoztatni szubjektív értékítéletétől, meggyőződésétől. Ezen elmélet végső soron az objektivitást kérdőjelezi meg, amelyet számos szerző vett már górcső alá.⁴⁵

2.3. A mozgalom jelentősége

Meglátásom szerint a fejezet megerősítette azt, hogy a *critical legal studies* téziseit mindenképp szükséges megvizsgálni, megfontolni. Az államok működése során felmerülő fogalmak, így a jogállamiság kérdésköre is rendkívül meghatározó téma világszerte, illetve az ezeknek való megfelelés olykor mindenkifelett álló elvárás az államokkal szemben. Így a hagyományos értelmezésekkel szemben fennálló kritika megfogalmazása különösen éles vitát, kritikát, ellen-szenvet képes kiváltani.

A *critical legal studies* valamennyi fentebb kifejtett elmélettel összefüggésbe hozható, mivel az irányzat képviselői külön kiemelik annak fontosságát, hogy a jogalkotás, jogértelmezés és jogalkalmazás során a különböző kultúrákat és hagyományokat nem lehet figyelmen kívül hagyni még hasonló

⁴⁴ Amint arra Kuhn is rávilágított, a kritika szükségszerű és elkerülhetetlen, azonban az adott kritika újító jellegének mértéke eltérő. Amennyiben az újítás nagymértékű, úgy a kritika elfogadása nehezebb, lassabban történik meg. KUHN i. m.

⁴⁵ Ld. PLATÓN: *Az állam* (Jánosz István fordításában). Magyar Elektronikus Könyvtár, 2006. <http://mek.oszk.hu/03600/03629/03629.htm>; VARGA Csaba: *A jogi gondolkodás paradigmái*. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 182–190.; VARGA Zs. András: *Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon*. Budapest, Pázmány Press, 2012. 256–258.; John LUKÁCS: *A történelmi tudat, avagy a múlt emlékezete*. Budapest, Európa, 2004. 366–374.; FARAGÓ Péter: *Könyvszemle. John Lukács – A történelmi tudat, avagy a múlt emlékezete. Magyar Tudomány*, 2006/1.; POKOL Béla: A jogellenesség és a jogi tárgy mint a büntetőjogi dogmatika kategóriái. *Bűnügyi Szemle*, 2009/1. 42.; FRIVALDSZKY János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Budapest, Szent István Társulat, 2019. 21–22.; Hans Kelsen: Tiszta jogtan és az analitikus jogelmélet. In: VARGA Csaba (szerk.): *Jog és filozófia. Antológia a század első felének kontinentális jogi gondolkodása köréből*. Budapest, Osiris–Századvég, 1998. 146–148.

államberendezkedések esetében sem.⁴⁶ Az emberi jogok, az elidegeníthetetlen jogok, a szuverenitás és a jogállam fogalma, illetve ezek értelmezése, gyakorlati alkalmazása rendkívül szerteágazó. Nemcsak országokként, kontinensenként eltérők az értelmezések, hanem sokszor ezeken belül is.⁴⁷ A konfliktusok és ellentétek kialakulásának egyik alapja a számos, egymástól különböző értelmezés.

A mozgalom kiemelkedő fontossággal rávilágít arra is, amit a 2.2.1. alfejezetben lévő hatodik funkció általánosságban meghatároz. Tehát, hogy vannak olyan körülmények, olyan államok közötti különbségek, amelyek miatt nem minden jónak tűnő elmélet és gyakorlat alkalmazható egy másik államban is. Azonban ebből nem következik az, hogy a másik állam kevésbé felelne meg egyes említett fogalmaknak, végső soron pedig a jogállamiság kritériumainak. Lehetnek valamely kérdésben eltérő álláspontok, felfogások is egyaránt összeegyeztethetők a jogállami keretekkel.

A harmadik funkció alatt kifejtett kérdések megválaszolása során is alkalmazható a *critical legal studies* azon tézise, hogy a válaszokra mindig hatással lesz az adott válaszoló erkölcsi, politikai, gazdasági világnézete.⁴⁸ Így a fogalom értelmezése csak a válaszoló kulturális környezetében lesz elfogadható.⁴⁹ Az egyén saját meggyőződésétől való függetlenedésének kérdését számos más szerző is elemzi.

Ezen fejezet alátámasztja véleményem szerint, hogy a viták végső soron ugyanazokról a kérdésekről, fogalmak tisztásáról szólnak az Amerikai Egyesült Államokban, mint Európában, illetve az Európai Unióban.

Azáltal, hogy a diskurzusok témája nagyban ugyanaz, úgy gondolom, hogy hasznos mindkét fél számára, ha a másik elméleteit, gondolatait elemzi, azokra figyelemmel van. A *critical legal studies* mozgalom ugyan nem a megszokott és általános elméletet képviseli az Amerikai Egyesült Államokban, viszont mégis markáns részét képezi az amerikai jogelméletnek.

Ha áttekintjük továbbá, hogy mely fogalmak értelmezéséről esett szó, véleményem szerint arra a következtetésre juthatunk, hogy az Európai Unió a jogállamiság fogalma alatt érti szinte mindegyiket. Ezáltal azokat a fogalmakat, amelyek további értelmezésre szorulnak napjainkban is – mint például emberi

⁴⁶ Raymond A. BELLIOTTI: The rule of law and the Critical legal studies movement. *University of Western Ontario Law Review*, 1986–1987/1. 67–68.

⁴⁷ Duncan KENNEDY: *Critique of adjudication (Fin de siècle)*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1997. 43–48.

⁴⁸ Mark TUSHNET: An Essay on rights. *Texas Law Review*, 1984/8. 1371–1372.

⁴⁹ Ld. Paul FEYERABEND: *Science in a Free Society*. London, Verso, 1978. 30–35.

jogok, elidegeníthetetlen jogok, állami funkciók, szuverenitás – egy magasabb szinten álló fogalom részévé teszi, így még absztraktabbá, a gyakorlattól távolabb állóvá teszi az amúgy is homályos tartalommal rendelkező jogállamiság kifejezést. Azonban az is megerősítést nyer a fejezet révén, hogy ezen fogalmak tartalma egyáltalán nem egyértelmű és teljes mértékben meghatározott.

3. Befejezés

Kutatásom eredményeképpen úgy gondolom, hogy a *critical legal studies* mozgalom, mint tanulmány tárgya elenyésző számban jelenik meg az európai jogirodalomban, akár folyóiratokat, akár monográfiákat, könyveket tekintve. Ugyan vannak *critical legal studies* irányzatot bemutató művek, amelyek a mozgalom kialakulását, fő téziseit mutatják be, viszont olyan megközelítésből, hogy a *critical legal studies* általános és jogállamiságról alkotott nézetei hogyan hatnak, illetve hathatnak az európai jogelméletre, jogrendszerre, jogállamiság kapcsán elvártakra igen kevés tudományos mű jelent meg. Amennyiben vannak is ilyen témájú tudományos írások, akkor felkutatásuk rendkívül nehézkes, mivel az elemzett témát csak mellékesen tárgyalják. Így a mozgalom európai szakirodalomból való megismerése, illetve európai nézőpontból való vélemények olvasása napjainkban igen nehéz. Azonban véleményem szerint a *critical legal studies* megismerése és tanulmányozása európai viszonylatban is relevanciával bír.

Kutatásom igazolta továbbá azon hipotézisemet, miszerint a *critical legal studies* irányzat európai jogirodalomban való megjelenése elenyésző, különösen olyan szemszögből, amelyben azt vizsgálják, hogy a mozgalom általános és jogállamiságról alkotott tézisei hogyan hatnak, illetve hathatnak az európai jogelméletre, milyen mértékben lehetnek hasznosak.

FILTEREZETT VALÓSÁG

A közösségimédia platformok személyre szabott algoritmusai mint a manipuláció eszközei

KOVÁCS Vivien

1. Bevezetés

A közösségimédia-platformok mára az életünk meghatározó részévé váltak és el sem tudjuk képzelni nélkülük a mindennapjainkat. Természetessé vált, hogy ezen tartjuk a kapcsolatot a barátainkkal, családtagjainkkal, itt keresünk szálalást a nyaralásra és tájékozódunk az aktuális hírekről. A jog rendszerébe már nem illeszkedik ilyen organikusan az így létrejött online tér. Már egy egységes fogalom megalkotása sem egyszerű mert az ide tartozó szolgáltatások rendkívül sokszínűek. A szakirodalmi és uniós dokumentumok kísérletei alapján jellegadó tulajdonságuk, hogy egy internetes felületet biztosítanak az online tér szereplőinek, hogy kapcsolatot teremtsenek egymással és tartalmakat osszanak meg.¹ A felhasználók pár kattintás és személyes adat megadása után egy saját profilt hoznak létre. A regisztráció során általában háromféle szabályzatot kell elfogadniuk: adatkezelési szabályzatot, cookie szabályzatot és a felhasználási feltételeket.² Sokan nem is sejtik, hogy ez utóbbi egy szerződést hoz létre a felek között, mely egy hagyományossal megegyező kötőerővel bír.³ Azonban ezen megállapodás több olyan sajátossággal rendelkezik, mely nem illeszkedik a polgári jog rendszerébe és több problémát is felvet.

¹ BARZÓ Tímea – CZÉKMANN Zsolt – CSÁK Csilla: „Gondolatok közttere” *A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az egyes államokban*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2021. 14.

² PAPP János Tamás: A közösségi oldalak felhasználási feltételeinek jogi természete. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 4*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 190., 187–212.

³ Uo. 189.

Jelen írás keretein belül a személyre szabott algoritmusok segítségével megvalósuló manipuláció különböző formáit mutatom be, melyek veszélyeztetik a polgári magánautonómiát. Először ezen folyamatokat értékelem polgári jogi szempontból, hiszen felvetődhet mind a jóerkölcsbe ütközés érvénytelenségi oka, mind a jóhiszeműség és tisztesség alapelveinek sérelme. Ezután röviden ismertetem az algoritmusok működését és jelentőségét az emberi magatartások befolyásolásában. Ezt követően a manipuláció három fő területét mutatom be: a valóságunk, világról alkotott képünk befolyásolását, az érzelmekre gyakorolt manipulációt és a platform iránti függőség kialakítását. Egy komplex kép kialakítása érdekében ezen fejezetben kitérek az ezekkel szorosan összefüggő problémakörökre, mint a szűrőbuborék jelenség, az álhírek és a *Big Data*.

2. Alapvetések

A Ptk. 6:96. § szerint semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik.⁴ A törvény csak ezen generálklauzulát tartalmazza és nem nyújt további értelmezési támpontot. A bírói gyakorlatra hárult tehát a feladat, hogy megtöltse tartalommal, meghatározza, hogy mit jelent a jóerkölcs és mikor valósul meg annak megsértése.⁵ A felsőbíróságok erre vonatkozó ítéletei szerint a fogalom a társadalom értékítéletét, a magánautonómia társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait jelenti.⁶ E *metajurisztikus* zsinórmérték megtalálása egy értékválasztás, melynek kiindulópontja a legáltalánosabb etikai elv, hogy az egyénnek túl kell lépnie önmagán.⁷ Megállapításakor nem az egyén érdeksérelmét kell vizsgálni, hanem azt, hogy a jogügylet a társadalom megítélése alapján tisztességtelennek, elfogadhatatlannak minősül-e.⁸ A jóerkölcsbe ütközés kiegészítő jogcím, akkor állapítható meg, ha egyéb törvényben nevesített érvénytelenségi ok nem áll fent.⁹

Írásomban a platformok személyre szabott algoritmusait vizsgálom, melyek lehetővé teszik a fogyasztók manipulálását és ezzel fenyegetést jelentenek a polgári magánautonómiára. Egyes szerzők szerint ez a gyakorlat a Ptk. 6:96. §-a szigorú

⁴ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:96. §.

⁵ MENYHÁRD Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest, Gondolat, 2004. 86.

⁶ EBH2003. 956.

⁷ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2010. 197.

⁸ BDT2007. 1585.

⁹ EBH2012. P.17.

értelmezése révén megalapozza a fentebb ismertetett semmisségi okot.¹⁰ Úgy vélem ezen minősítés megállapítása a gyakorlatban több nehézségbe is ütközhet. A bírói gyakorlat ugyanis a jóerkölcsebe ütközés megállapíthatóságát kifejezetten szűken értelmezi, hogy a szerződési szabadság elve minél inkább megvalósuljon.¹¹ A semmisségi ok a szerződéshez kötődik és abban kell megnyilvánulnia, „nem alkalmazható sem a szerződés megkötésének, sem teljesítésének, sem pedig a követelések érvényesítésének létszakaszára”.¹² Úgy vélem a közösségi oldalak esetében az erkölcsi aggályok a megállapodás teljesítéséhez kötődnek, ezért célszerűbb lehet a jóhízeműség és tisztesség követelményének megsértését megállapítani, mely bármely szerződéses létszakhoz kötődhet és ugyanúgy az előbbieken ismertetett erkölcsi követelményrendszert és értékrendet tükrözi.¹³

2.1. Az algoritmusok ereje

A platformok lelkét jelentő kódok az algoritmusok egyre jelentősebb szerepet töltenek be az emberek életében. Zódi Zsolt szerint nemcsak magatartás-irányító eszközök, hanem a valóságunkat konstituáló és folyamatosan újrateremtő erők.¹⁴ Ez a jelenség több veszélyt rejt magában. A kód ugyanis egy igen hatékony eszköze az emberi magatartás irányításának és szerepe a technológia fejlődésével egyre nő. Ezzel szemben maga az algoritmus nem irányítható, nem képes erkölcsi elveket betartani.¹⁵ A másik jelentős probléma, hogy a kódok mögött a platformot üzemeltető vállalatok állnak, melyek legfőbb célja a profitszerzés.¹⁶ A nyereség elérése érdekében a közösségi oldalak lényegében az emberek figyelmét monetizálják,¹⁷ minél több időt töltenek a felhasználók az

¹⁰ NÉMETH Gabriella: A platform általános szerződési feltételek átláthatóságának és érthetőségének néhány aktuális európai magánjogi kérdése. *Gazdaság és Jog*, 2021/5.

¹¹ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter: *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. 2. k. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 1599.

¹² MENYHÁRD (2004) i. m. 254.

¹³ Uo. 254–255.

¹⁴ ZÓDI Zsolt: A jog és a kód. In: POLYÁK Gábor (szerk.): *Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog- A forgalomirányító szolgáltatások szabályozása*, Budapest, HVG-ORAC, 2020. 19., 15–35.

¹⁵ Uo. 23.

¹⁶ Uo. 24.

¹⁷ ZÓDI Zsolt: Algoritmikus koordináció a platformuniverzumban. In: TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.) *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 501.

oldalon annál nagyobb lesz a hirdetések elérése és a hirdetőik nagyobb díjat fizetnek.¹⁸

A közösségi oldalak tehát a figyelem minél nagyobb lekötésére törekszenek, melynek alapvető feltétele a felhasználók minél nagyobb fokú ismerete. Ennek érdekében a platformok a felhasználók minden rezdülését adattá alakítják át.¹⁹ Az algoritmusok ezen adathalmazok elemzésével azonos tulajdonságokkal rendelkező kategóriákat hoznak létre. Az összerendezett csoportokon túl a tevékenység során az adatalanya vonatkoztatott személyiségprofil is létrejön és a felhasználó sok tekintetben nyitott könyvvé válik a közösségi oldal számára.²⁰ Harari szerint eljutottunk odáig, hogy a platformszolgáltatók jobban ismerik az embereket, mint ők saját magukat.²¹ Az állítást igazolni látszik a Cambridge és Stanford Egyetem közös kutatása. Az eredményekből kiderül, hogy a számítógépes modellek pontosabban tudják megtippelni a személyiség egyes aspektusait, mint a vizsgálati alany. Ezek után nem meglepő, hogy a technológia a Facebook ismerősöket szinte minden tekintetben, könnyűszerrel túlszárnyalta.²² Ezek a pontosan meghatározott személyiségprofilok személyre szabott tartalmak közlése révén kiválóan használhatóak az érdeklődés fenntartására.²³ Az algoritmus meg tudja jósolni, hogy a felhasználókat milyen tartalmak érdekelhetik és ezeket jeleníti meg a platformon.²⁴ A Facebook esetében ez a 2006-ban bevezetett hírfolyamon történik,²⁵ mely naprakészen tartalmazza az ismerősök által megosztott posztokat, az általuk lájkolt cikkeket, közzétett fényképeket, fizetett hirdetéseket és egyéb relevánsnak ítélet híreket. Ez a személyre szabott lista az elvitathatatlan előnyök mellett, több negatív hatást is eredményez.

A personalizáció hatására a felhasználóknak egyre kevesebb esélyük van a sajátjuktól eltérő tartalmú információk elérésére. Minden felhasználó körül egy személyes preferenciáinak megfelelő szűrőbuborék jön létre, mely egyoldalú va-

¹⁸ SANG Ah Kim: Social Media Algorithms: Why you see what you see. *Georgetown Law Technology Review*, vol. 2., no.1. (2017) 147–148.

¹⁹ ZÓDI (2021) i. m. 500.

²⁰ PATAKI Gábor – SZÓKE Gergely László: Az online személyiségprofilok jelentősége. In: POLYÁK Gábor (szerk.): *Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog- A forgalomirányító szolgáltatások szabályozása*. Budapest, HVG-ORAC, 2020. 75., 74–88.

²¹ Yuval Noah HARRARI: *21 lecke a 21. századra*. Budapest, Animus, 2018. 55–56.

²² Wu YOUYOU – Michal KOSINSKI – David STILLWELL: Computer-based personality judgments are more accurate than those made by humans. *PNAS*, vol. 112., no. 4. (2015) 1036.

²³ PATAKI–SZÓKE (2020) i. m. 79.

²⁴ SANG (2017) i. m. 150.

²⁵ Victor LUCKERSON: Here's How Facebook's News Feed Actually Works. *TIME*, 2015. <https://tinyurl.hu/jTTC/>

lóságérzékeléshez vezet.²⁶ A jelenség kialakulásához hozzájárul az emberekben lévő belső szelektív rendszer. Az agy az új információkat igyekszik strukturákba, sémákba beilleszteni. Kognitív pszichológiai tanulmányok támasztják alá, hogy az ezekbe nem illeszthető információkat hajlamosak vagyunk figyelmen kívül hagyni.²⁷ A egyoldalúságot növeli, hogy a felhasználók egyre nagyobb része a közösségi oldalakat használja elsődleges hírforrásnak.²⁸ Mindezen egymást erősítő folyamatok társadalmi megosztottsághoz vezetnek és kiszolgáltatottá teszik az egyént a manipuláció különböző formáival szemben.

A manipuláció egy másik ember döntéshozatali mechanizmusának rejtett befolyásolása. Ide tartozik a hiedelmek, vágyak, érzelmek szokások vagy cselekedetek megváltoztatása, melyet a manipulálni kívánt személy nem észlel. Az online térben megvalósuló formájára jellemző a személyiségprofilok által felfedezett kognitív, érzelmi vagy egyéb döntéshozatali gyengeségek kihasználása.²⁹

2.2. Veszélyben a demokrácia?

Először a hiedelmek, valóságról alkotott képünk megváltoztatása révén megvalósuló manipulációt vizsgálom. Ez akkor valósul meg, ha az algoritmusok a tartalmakat nem az érdeklődési körünk, hanem politikai érdekek alapján szűrik meg. Itt először is visszatérnék Zódi Zsolt azon megállapítására, hogy a kód egy valóságformáló erő, melynek egyik példájaként a *Big Data* jelenséget hozza fel.³⁰ Ez egyfelől a felhasználókra vonatkozó adatáradatot jelenti, másfelől a tagság felé közvetített információkat, tudást és összefüggéseket. Mivel az életünk legnagyobb része az online térben zajlik és a valóság nagy része adatokként jelenik meg számunkra, ezek keletkezése, feldolgozása meghatározza a valóságról alkotott képünket.³¹ Egy Közép-Kelet európai kutatás eredményei szerint

²⁶ POLYÁK Gábor: A frekvenciaszűkösségtől a szűrőbuborékig. In: TÓTH András (szerk.): *Technológiai jog: Új globális technológiák jogi kihívásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2016. 129., 116–140.

²⁷ Peter COE: (Re)embracing social responsibility theory as a basis for media speech: shifting the normative paradigm for a modern media. *Northen Ireland Legal Quarterly*, vol. 69., no.4. (2018) 415.

²⁸ SZÜTS Zoltán: *Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei*. (online) Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 436.

²⁹ Daniel SUSSER – Beate ROESSLER –Helen NISSENBAUM: Online Manipulation: Hidden Influences in a Digital World. *Georgia Law Technology Review*, vol. 4, no. 1. (2019) 26.

³⁰ ZÓDI (2020) i. m. 19–20.

³¹ Uo. 20.

66-74% közé tehető azok száma, akik valamilyen rendszerességgel a közösségi médiát (elsősorban a Facebook-ot) használják a hírekről való értesülésre.³² Így meghatározó szerepet töltenek be annak ellenőrzésében, hogy ki, mit, kinek publikál, melynek végső soron véleményformáló hatása van.³³ Ehhez nagyban hozzájárul a felhasználók passzív magatartása, akik jellemzően csak az eléjük kerülő hírekből tájékozódnak és különösen a fiatalabb korosztály nem keres utána az információknak.³⁴ Ez a jelentős hatalom visszaélésekhez is vezethet, különösen a társadalmi szempontból kiemelt jelentőséggel bíró közéleti, politikai hírek megjelenítésénél, ha az algoritmusok kialakításánál figyelmen kívül hagyják a demokratikus nyilvánosság elveit. A kód így akár politikai szándékok megvalósításának eszköze is lehet.³⁵ Frances Haugen volt Facebook munkavállaló a Szenátus előtti meghallgatásán szintén a közösségi oldal demokráciára gyakorolt káros hatásaira hívta fel a figyelmet. Szerinte ez leginkább arra vezethető vissza, hogy a cég a profitot helyezi előtérbe a biztonsággal szemben.³⁶

A platformok szerepe a választási kampányok során különösen megnő és ezen időszakokban érhető tetten leginkább a véleménybefolyásolás és ennek következményei.³⁷ Ékes példája a Facebook 2016-os elnökválasztással kapcsolatos botránysorozata az Egyesült Államokban, melyben támadások keresztútjébe került többek között a platform trending funkciója. A trending személyre szabottan tartalmazta a legnépszerűbb híreket, melyek a felhasználók szerint a baloldalt részesítették előnyben. A cég tagadta a vádakot, de az események hatására újra tervezte a funkciót.³⁸ Szintén a 2016-os elnökválasztáshoz kötődik a Cambridge Analytica botrány. A brit cég több tízmillió felhasználó személyes adatait szerezte meg egy Facebookon közzétett személyiségkvíz segítségével, melyeket később Donald Trump kampányában használtak fel.³⁹ A vállalat az összegyűjtött információk segítségével pszichográfiai profilokat alkotott, melyekkel az egyesült államokbeli választókat próbálták befolyásolni. Céljuk eléréséhez változatos technikákat, többek között álhíreket, pletykákat és

³² SZIKORA Tamás: A közösségi oldalak algoritmusának véleménybefolyásoló ereje. *In Medias Res*, 2021/1. 147–148.

³³ POLYÁK (2016) i. m. 126.

³⁴ SZIKORA (2021) i. m. 148.

³⁵ Uo. 127.

³⁶ Facebook Whistleblower Frances Haugen Testifies on Children & Social Media Use: Full Senate Hearing Transcript. *Rev*, 2021. <https://tinyurl.hu/IoIR/>

³⁷ SZIKORA (2021) i. m. 146.

³⁸ SANG (2017) i. m. 151–152.

³⁹ Douglas GUILBEAULT: Digital Marketing in the disinformation age. *Journal of International Affairs*, vol. 71, no. 1.5., (2018) 36.

dezinformációkat terjesztettek.⁴⁰ A cég előszeretettel hangoztatta, hogy döntő szerepet játszott Donald Trump választási győzelmében, de erre nincsenek egyértelmű bizonyítékok, az viszont vitathatatlan, hogy az előbb ismertett technikák valamilyen szinten befolyásolták a választókat.⁴¹ Az eset kapcsán felmerült a Facebook felelőssége és Mark Zuckerbergnek az USA Szenátusa előtt kellett tisztáznia a vállalat nevét. A meghallgatás során a vezérigazgató elismerte, hogy a platform hibát követett el mikor nem tiltotta el a Cambridge Analyticát a tevékenységétől.⁴² Az ügy végére a Szövetségi Kereskedelmi Bizottság (FTC) Facebookkal szembeni rekordbüntetése tett pontot, amiért megfosztotta a felhasználókat a személyes adataik feletti rendelkezéstől.⁴³

Az elnökválasztás legnagyobb botrányának az oroszok beavatkozása tekinthető, melynek célja Donald Trump győzelmének elősegítése és a demokráciába vetett hit meggyengítése volt. Az orosz titkosszolgálat egy egész propaganda gépezetet működtetett, mely álhírekkel próbálta lejáratni Hillary Clintont, és kétségeket ébreszteni a szavazókban a választás tisztaságát illetően.⁴⁴ A művelet, nemcsak nemzetközi jogi kérdéseket vet fel, hanem a közösségi oldallal szembeni aggályokat is. A hackerek ugyanis nem a technológia felkészültségüknek köszönhették a sikert, hanem annak a tömegek befolyásolására alkalmas fegyvernek, melyet a Facebook minden hirdetőjének biztosít: a személyre szabott hirdetéseknek. Ennek segítségével tudták üzeneteiket az arra legfogékonyabb etnikumú, politikai és szexuális irányultságú csoportokhoz eljuttatni.⁴⁵ Ennek fényében nem meglepő, hogy Zuckerberg a szenátusi meghallgatásán karrierje egyik legnagyobb hibájának titulálta, hogy nem vették észre elég gyorsan a hackertámadást.⁴⁶

A tech óriás nemcsak a választások tisztaságának befolyásolásával veszélyezteti a demokratikus rendet, hanem erőszakos cselekmények népszerűsítésével is. Ez történt Mianmarban, ahol a Facebook kulcsszerepet töltött be a

⁴⁰ Patrick DAY: Cambridge Analytica and Voter Privacy. *Georgetown Law Technology Review*, vol. 4., no. 2. (2020) 585–586.

⁴¹ SUSSER–ROESSLER–NISSENBAUM (2019) i. m. 12.

⁴² Chloe WATSON: The key moments from Mark Zuckerberg’s testimony to Congress. *The Guardian*, 2018. <https://tinyurl.hu/pAUX/>

⁴³ FTC Imposes \$5 Billion Penalty and Sweeping New Privacy Restrictions on Facebook. Federal Trade Commission, 2019. <https://tinyurl.hu/YFxU/>

⁴⁴ Intelligence Community Assessment: Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Election. National Intelligence Council, 2017. <https://tinyurl.hu/Qx14/>

⁴⁵ GUILBEAULT (2018) i. m. 36.

⁴⁶ Chloe WATSON: The key moments from Mark Zuckerberg’s testimony to Congress. *The Guardian*, 2018. <https://tinyurl.hu/pAUX>

gyűlöletkeltő tartalmak és álhírek terjesztésében, hozzájárulva ezzel a rohingya muszlim kisebbség ellen elkövetett támadásokhoz.⁴⁷ A vállalat ebben is elismerte a felelősségét, és egy külső kutatást is kezdeményezett, mely kimutatta a gyűlöletkeltés eszközévé vált posztok kapcsolatát a tragikus eseményekkel. Erre tekintettel az áldozatok az USA-ban és az Egyesült Királyságban is kérészetet nyújtottak be, melyben több mint 150 milliárd font kártérítést követlenek a közösségi oldaltól.⁴⁸

Úgy vélem, már a fentebb ismertettek is komoly erkölcsi aggályokat vetnek fel, de ami igazán kivívja a társadalom negatív értékítéletét az a mianmari destruktív magatartások folytatása. Miután a katonaság 2021. február 1-én egy puccsal átvette a hatalmat és bebörtönözte az ország demokratikusan megválasztott vezetőit, a Facebook ígéretet tett, hogy mindent megtesz felhasználói biztonságáért. A *global witness* kutatásai azonban megállapították, hogy egy hónappal a tömeges mézszárlások után a platform algoritmusa a saját közösségi elveit is sértő gyűlöletkeltő tartalmakat és álhíreket ajánl fel.⁴⁹

Az esetek a közösségi oldalak egyik legnagyobb árnyoldalára is rávilágít: az álhírekre. Ez egy rendkívül összetett problémakör, melynek részletes ismertetése túlmutat jelen mű keretein ezért csak egyes releváns részeire térek ki. Az orosz propagandarendszer és a koronavírusjárvány során terjengő pánik-keltő, félrevezető álhírek jól szemléltetik, mennyire káros jelenséggel állunk szemben.⁵⁰ Nemcsak a demokráciába, hanem az egész tájékoztatásba vetett bizalmat megrendíti és táptalajt biztosít az összeesküvés elméleteknek.⁵¹ Mivel a Facebook algoritmusai jelentősen hozzájárulnak a téves információk gyors terjedéséhez felmerül az igény, hogy a jóhiszeműség és tisztesség elvével összhangban megpróbáljon megoldást találni és megvédeni a felhasználóit. Habár már bevezetésre kerültek ezzel kapcsolatos intézkedések, Frances Haugen vallomása ismeretében komoly kétségek merülnek fel azzal kapcsolatban, hogy a platform esetlegesen üzleti érdekeivel ellentétesen valós megoldást találjon. Az álhírek ugyanis sokkal jobban lekötik a felhasználók figyelmét és így több hirdetést tudnak megjeleníteni számukra az algoritmusok.

⁴⁷ Libby HOGAN – Michael SAFI: Revealed: Facebook hate speech exploded in Myanmar during Rohingya crisis. *The Guardian*, 2018. <https://tinyurl.hu/Dnc0/>

⁴⁸ Dan MILMO: Rohingya sue Facebook for £150bn over Myanmar genocide. *The Guardian*, <https://tinyurl.hu/C1FF/>

⁴⁹ Algorithm of harm: Facebook amplified Myanmar military propaganda following coup. *Global witness*, June 23, 2021. <https://tinyurl.hu/SUjs/>

⁵⁰ Peter COE: The Good, The Bad and The Ugly of Social Media during the Coronavirus pandemic. Information Law and Policy Centre, 2020. <https://tinyurl.hu/fEVD/>

⁵¹ SZÚTS (2018) i. m. 436.

2.3. Érzelmi manipuláció

A platformok nemcsak a valóságról alkotott képünket, hanem az érzelmeinket is manipulálhatják. A Facebook már 2012-ben végzett kísérletet a témában, mely alátámasztotta a hírfolyam érzelmekre gyakorolt hatását. Ha a negatív posztok voltak többségben az érintettek hangulata is negatív irányba változott, míg a pozitív hangételű posztok ezzel ellentétes hatást fejtettek ki.⁵² A vizsgálat óta sokkal kifinomultabb technológia áll rendelkezésre: az érzelem felismerésére és intimitásra képes mesterséges intelligencia.⁵³ A nagy technológiai és marketing cégek azért is foglalkoznak kiemelten a területtel, mert az érzelmek jelentősen befolyásolják az emberi döntéshozatalt, tudatot, világról alkotott tapasztalatokat és cselekedeteket.⁵⁴

A mesterséges intelligencia az érzelmekre gyakorolt hatását *nudge* és azok fejlettebb változatain, úgynevezett *hypernudge* technikákon keresztül valósítja meg.⁵⁵ Cass R. Sunstein meghatározása szerint a *nudge* egy olyan beavatkozás, mely a választás szabadságát meghagyva, egy meghatározott irányba tereli a döntéshozatalt.⁵⁶ A fogalom egy nagyon széles kört foglal magában és hasonlít a manipulációra.⁵⁷ Ugyanúgy a döntéshozatal erőszak nélküli befolyásolására törekszik, de előbbi szolgálhat hasznos célokat, amennyiben transzparensten az emberi gyengeség korrekciójára törekszik, ugyanakkor manipulatív jellegű is lehet, ha rejtett és éppen ezt használja ki.⁵⁸ Ezen két ismérv jellemző a *hypernudgera*, a *nudge* fejlettebb, *Big Datán* alapuló változatára, melyre jellemző még a dinamikus és személyre szabott jelleg. Az adatalanyról gyűjtött folyamatosan frissülő információk lehetővé teszik, hogy az algoritmus a lehető legbefolyásolóbb döntéshozatali környezetet hozza létre.⁵⁹ Így használható ki

⁵² Sam FRIEZEL: Facebook Totally Screwed With a Bunch of People in the Name of Science YourFacebook News Feed Can Make You Happy or Sad. *Time*, 2014. <https://tinyurl.hu/nUlt/>

⁵³ PUSZTAHELYI Réka: Az érzelmes „MI” felhasználás az online marketing világában. In: Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.) *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021. 439., 439–464.

⁵⁴ Andrew McSTAY: Empathic media and advertising: Industry, policy, legal and citizen perspectives. *Big Data & Society*, vol. 3., no. 2. (2016) 4.

⁵⁵ PUSZTAHELYI (2021) i. m. 450.

⁵⁶ Cass R. SUNSTEIN: The Ethics of Nudging. *Yale Journal on Regulation*, vol. 32. no. 2. (2015) 417.

⁵⁷ PUSZTAHELYI (2021) i. m. 451.

⁵⁸ SUSSER–ROESSLER–NISSENBAUM (2019) i. m. 23–25.

⁵⁹ Karen YOUNG: ‘Hypernudge’: Big Data as a mode of regulation by design. *Information, Communication & Society*, vol. 20., no. 1. (2016) 121.

egy emocionálisan kiszolgáltatott fogyasztó egy megfelelően személyre szabott reklámmal.⁶⁰ A közösségi médiát használó tinédzserek különösen érzékenyek erre a marketing stratégiára, mely káros a mentális egészségükre és jólétükre, többek között frusztrációhoz, csalódottsághoz és gyermek-szülő konfliktusokhoz vezethet. Kitettségük fő oka, hogy nem rendelkeznek elegendő tapasztalattal az információ és hirdetés közötti különbségtételhez az online térben.⁶¹

A Facebook éppen emiatt keveredett egy botránysorozatba. 2017-ben kiszivárgott céges dokumentumok szerint a vállalat lehetővé tette a hirdetőinek, hogy kiszolgáltatott helyzetben lévő fiatal felhasználókat vehessenek célba a reklámjaikkal. Több mint 6,4 millió felhasználót érintett az incidens, akik közül többen 14 év alattiak voltak. A potenciális hirdetőknak készült tájékoztató kihangsúlyozta, hogy olyan tinédzsereket érhetnek el, akik az önbizalmuk megerősítésére vágnak. A vállalat közleményt adott ki, mely szerint a riport félrevezető volt és csak azt magyarázták el az ügyfeleknek, hogy hogyan fejezik ki magukat az emberek a Facebookon.⁶²

2021-ben a Facebook ígéretet tett, hogy megváltoztatja a hirdetési rendszerét a fiatal felhasználók védelme érdekében. A cég közleménye szerint a 18 év alatti felhasználókat csak az életkoruk, nemük és földrajzi helyzetük alapján célozhatják meg a hirdetők.⁶³ Úgy tűnik ezen vállalat végül nem valósult meg. Egy ausztráliai szervezetek által végzett kutatás szerint a vállalat még mindig rengeteg személyes adatot gyűjt a fiatal felhasználóiról és ezeket még mindig célzott hirdetésekhez használja fel, csak az változott, hogy a hirdetők helyett a mesterséges intelligencia választja ki a célpontokat.⁶⁴ Az eredmények hatására egy nemzetközi jogvédő szervezetekből álló koalíció nyílt levélben követelte a Facebooktól, hogy fedje fel a tinédzsereknek megjelenített személyre szabott hirdetések folyamatát és azonnal fejezze be ezen gyakorlatát. A tech óriás ismét minden tagadott, de arra nem tudott kielégítő választ adni, hogy miért gyűjt ennyi személyes adatot a 18 éven aluli felhasználókról, ha azokat nem használja fel a hirdetések optimalizálására.⁶⁵

⁶⁰ PUSZTAHELYI (2021) i. m. 459.

⁶¹ Elena YI-CHING – Ho-Rys FARTHING: How Facebook still targets surveillance ads to teens. *Fairplay*, 2021. 4. <https://tinyurl.hu/mrFs/>

⁶² Nitasha TIKU: Get Ready for the Next Big Privacy Backlash Against Facebook. *Wired*, 2017. <https://tinyurl.hu/807C/>

⁶³ Announcement: Giving Young People a Safer, More Private Experience. *Meta*, 2021. <https://tinyurl.hu/T3No/>

⁶⁴ YI-CHING–FARTHINGI. m. 5–6. <https://tinyurl.hu/mrFs/>

⁶⁵ Natasha LOMAS: Facebook accused of continuing to surveil teens for ad targeting. *Techcrunch*, 2021 <https://tinyurl.hu/L2kf/>

2.4. Függőség

Az előbbieken ismertetett érzelmi manipuláció mellett a tech cégek az emberi elme működésének egy másik gyengeségét is kihasználják: az addikcióra való hajlamot. Függőség nemcsak különböző szerek, hanem tevékenységek iránt is kialakulhat. Az internet, azon belül a Facebook függőség is ebbe a kategóriába tartozik. A platform túlzott mértékű használata olyan pszichológiai és szociális problémákat okozhat, mint a depresszió, magány és a valóságban kialakított szociális kapcsolatok romlása.⁶⁶ Úgy vélem komoly erkölcsi aggályokat vet fel, hogy a Facebook felületét már eleve úgy tervezték meg, hogy függőséget okozzon.⁶⁷

A tech óriás erkölcsi megítélését jelentősen rontja, hogy ebben az esetben is kihasználja fiatal felhasználói kiszolgáltatottságát ahelyett, hogy megvédené őket. Frances Haugen a szenátusi meghallgatásán többször is kihangsúlyozta, hogy a platform káros a gyermekekre nézve és félrevezette a nyilvánosságot az erre vonatkozó adatok eltitkolásával. A Facebook saját kutatási eredményei megállapították, hogy az Instagramot használó fiúk 40%-a, a lányoknak pedig a 66%-a tapasztalt negatív társadalmi összehasonlítást. Az érintett fiatal lányok 52%-a szerint ezt a platformon megosztott szépséggel kapcsolatos képek okozták.⁶⁸ Ez pedig önértékelési problémákat okozhat és hozzájárulhat különböző testképzavarok kialakulásához, mint az anorexia.⁶⁹ Szélsőséges esetekben pedig depresszióhoz és öngyilkossághoz is vezethet.

Egy egyesült államokbeli édesanya a fentebb ismertetett okok miatt 2021 januárjában pert indított a Meta és a Snapchat ellen. Keresetében azt kéri a bíróságtól, hogy állapítsa meg a vállalatok felelősségét 11 éves lánya, Selena Rodriguez öngyilkosságáért, melyet a platformok hanyagsága, termékeik hibás kialakítása és veszélyes funkcióik okoztak. A képviselőt ellátó Social Media Victims Law Center közleménye szerint Selena komoly Instagram és Snapchat függőségben szenvedett. Mindkét platformon külső nyomásra szexuális tartalmakat osztott meg magáról, melyek kiszivárogtak és az iskolatársai

⁶⁶ Umme Kulsuma RASHID: Relationship between Need for Belongingness and Facebook Addiction: Mediating Role of Number of Friends on Facebook. *International Journal of Social Science Studies*, vol. 7, no. 2. (2019) 37.

⁶⁷ Olivia SOLON: Ex-Facebook president Sean Parker: site made to exploit human 'vulnerability'. *The Guardian*, 2017. <https://tinyurl.hu/RD4q/>

⁶⁸ Facebook Whistleblower Frances Haugen Testifies on Children & Social Media Use: Full Senate Hearing Transcript. *Rev*, 2021. <https://tinyurl.hu/IoIR/>

⁶⁹ KELEMEN Linda: Facebook v. erkölcs. *Médiatudományi Intézet Blog*, 2021. <https://tinyurl.hu/4ktA/>

támadásainak céltáblája lett. Ezek hozzájárultak a tinédzser egyre súlyosabb depressziójához, evészavarához és végső soron öngyilkosságához.⁷⁰

3. Összegzés

A közösségi média platformok a felhasználókkal kötött szerződés teljesítése során a platformok megsértik a jóhiszeműség és tisztesség elvét, mellyel komoly társadalmi károkat okoznak. Ennek oka az ezen felületeket üzemeltető vállalatok üzleti stratégiájában keresendő, melyben a profitszerzés szorosan összekapcsolódik a felhasználók figyelmének fenntartásával. A társadalom negatív erkölcsi megítélését nem a hirdetések eladása, hanem a cél eléréséhez alkalmazott manipulációs technikák vívják ki. A platformok lelkét képező algoritmusok, a rendelkezésre álló adatmennyiség elemzése révén, hatékony eszközei az emberi magatartás kontrolljának. Nemcsak a felhasználók érzelmeit, hanem a valóságról alkotott képüket is befolyásolják, komoly veszélybe sorolva ezzel a magánautonómiát, a demokráciát és a kiszolgáltatott helyzetben lévő fiatalok mentális egészségét. A helyzet jogalkotói beavatkozást kíván, mert a jelenlegi szabályok nem tudják kezelni a technológia fejlődésével járó kihívásokat és megfelelő védelmet biztosítani a fogyasztóknak. Az Európai Unió élen jár ezen a téren és több kötelező aktust is elfogadott, melyek a problémák komplex jellegét felismerve több jogterületet is érintenek. Előnyükre szól, hogy igyekeznek rábírní a platformokat a szorosabb együttműködésre az állami hatóságokkal és a kutatókkal, illetve kiemelt hangsúlyt fordítanak az átláthatóság fokozására. Ezen intézkedések jó kezdetet jelentenek, de a megfelelő szabályozási rezsím kialakításához még hosszú út vezet.

Úgy vélem, fontos még a fogyasztók tudatosságának és tájékozottságának növelése, a kiszolgáltatottságuk csökkentése érdekében. Ebben a körben kiemelten fontos a passzív társadalmi attitűd megváltoztatása, hiszen már olyan kisebb erőfeszítések is csökkenthetik a destruktív hatásokat, mint a változatos és megbízható hírforrások használata, vagy az értesítések kikapcsolása.⁷¹ Az erre való felhívás történhet egyfelől felnőtteknek szóló edukációs kampányokkal, másfelől megfelelő digitális ismeretek és készségek beillesztésével az iskolai tantervekbe. Az egyre gyorsuló digitalizáció miatt a jövő nemzedékei,

⁷⁰ Jason YSAIS: Meta Platforms, Inc. and Snap, Inc. Face Wrongful Death Lawsuit for Causing the Suicide of 11-year-old Selena Rodriguez. Social Media Victims Center, 2021. <https://tinyurl.hu/wP81/>

⁷¹ Take Control, Center for Humane Technology. <https://tinyurl.hu/3RcK/>

---

ahogy életük egyre nagyobb részét töltik majd online, úgy kell egyre több ezzel kapcsolatos kihívással szembenéznük, melyhez megfelelő eszköztárat kell biztosítani. Ebbe a technológiai ismereteken túl a megfelelő önismeret is beletartozik, mely szintén csökkenti a manipulációnak való kitettséget.

A VENEZUELAI MENEKÜLTEK JOGI STÁTUSZÁNAK RENDEZÉSÉT ELŐSEGÍTŐ NEMZETKÖZI MENEKÜLTÜGYI SZABÁLYOZÁSOK

FARKAS Zsófia

1. Bevezetés

Az elmúlt években soha nem látott migrációs nyomás nehezedik Latin-Amerikára. 2022-re megközelítőleg Venezuela teljes lakosságának egyötöde¹ kényszerült elhagyni hazáját, ezzel a térség országait rendkívüli kihívás elé állítva. Az események hátterében a Venezuelában dúló politikai-gazdasági válság áll, melynek hatására az országból történő kivándorlás 2017-ben vett válságos fordulatot. A súlyosbodó helyzet miatt az állampolgárok az éhezés, az embertelen életkörülmények, a munkanélküliség, valamint a bizonytalanság elől javarészt szomszédos országokban, Kolumbiában, Chilében, Braziliában, Peruban, kisebb számban pedig az Egyesült Államokban vagy Európában keresnek menedéket.²

Lévén a 21. század egyik legnagyobb kivándorlási hullámának kordában tartása a cél, a befogadó országok sajátos módon kényszerültek kezelni a több millió venezuelai állampolgár menekültkérelmét. Néhány állam már létező vízumkategóriákat, migrációs megállapodásokat vagy menekültügyi programokat vett alapul és alkalmazott annak érdekében, hogy az érkező venezuelaiaknak rendezett jogi státuszt biztosítson, míg más országok új, ideiglenes rendelkezéseket, engedélyeket vezettek be. A tapasztalat ugyanakkor azt mutatja, hogy bizonyos intézkedések jelentős hiányosságokat mutatnak a lefedettség, az időtállóság vagy a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés tekintetében.

---

¹ SOLTÉSZ Béla: A venezuelai kivándorlás hatása Dél-Amerika országaira. *A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa*, KE-2021/51. 4.

² Luísa Feline FREIER – Nicolas PARENT: *A South American Migration Crisis: Venezuelan Outflows Test Neighbors' Hospitality*. Washington, DC. Migration Policy Institute, July 18, 2018. <https://tinyurl.com/22xsab2a>

A helyzet súlyosságát fokozza, hogy a menekültválságot előidéző gazdasági és politikai krízisnek egyelőre nem látszik a vége. Ennek eredményeképp a latin-amerikai kormányoknak most egy új kihívással is szembe kell nézniük: az ad hoc tervezést fel kell váltsa a hosszú távra történő tervezés. A jövőben biztosítaniuk kell, hogy a venezuelai menekültek meg tudják őrizni a befogadó országban a jogi státuszukat, emellett az újonnan érkezettek integrációjának sikerességét is garantálniuk kell. Körültekintő tervezéssel és megfelelő nemzetközi támogatással azonban elérhető, hogy a kényszer szülte intézkedések mind a venezuelaiak, mind a helyiek számára egyaránt előnyösek legyenek. A problémának a latin-amerikai kontinentstől távol is van relevanciája, hiszen mind a szíriai menekültválság, mind a jelenleg rendkívül gyorsan eszkalálódó ukrán menekültválság esetében is felmerülhetnek hasonló menekültügyi problémák, mint Venezuelában.

Ezen tanulmány azt vizsgálja, hogy a menekült státusz jogi megítéléséhez milyen segítséget nyújtanak a nemzetközi menekültügyi alapdokumentumok, elsősorban az 1951-es Genfi Egyezmény,³ mint a nemzetközi menekültügy legalapvetőbb dokumentuma, valamint a Cartagenai Nyilatkozat,⁴ mint a régió egyik meghatározó állásfoglalása, illetve a New York Declaration⁵ és a Global Compact on Refugees,⁶ mint relatíve új menekültügyi szabályozások.

2. A venezuelai menekültválság kirobbanásához vezető út

Nem is olyan régen a világ legnagyobb kőolajkészleteivel rendelkező Venezuela viszonylag stabil demokrácia volt, Latin-Amerika egyik leggyorsabban fejlődő

³ 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről (1951. évi Genfi Egyezmény). https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/TEXT_1951_convention_HUN.pdf

⁴ Declaración de Cartagena Sobre Refugiados, adoptado por el “Coloquio Sobre la Protección Internacional de los Refugiados en América Central, México y Panamá: Problemas Jurídicos y Humanitarios”, celebrado en Cartagena, Colombia, del 19 al 22 de noviembre de 1984 (Cartagenai Nyilatkozat). <https://tinyurl.com/5fxm22cz>

⁵ United Nations General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 19 September 2016, A/RES/71/1. (New York Declaration for Refugees and Migrants) <https://tinyurl.com/2p9ew8uy>

⁶ United Nations General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2018, A/RES/73/195 (Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration) <https://tinyurl.com/yyzp47sn>

gazdaságaként tartották számon.⁷ Amióta az 1920-as években felfedezték az országban az olajat, egy eleinte lendületes gazdasági növekedés következett be, amely rövidesen hanyatlásba fordult át.⁸ Az évtizedek óta tartó rossz kormányzás gazdasági és politikai romlásba döntötte Latin-Amerika egykori virágzó országát. Ahhoz, hogy a venezuelai politikai, gazdasági és társadalmi krízis szülte rendkívüli menekültválság mögött húzódó okokat megértsük, elengedhetetlen egy rövid történelmi áttekintés.

2.1. Hugo Chávez és utódja, Nicolas Maduro

A politikus, aki Venezuelát a XX. század végén – XXI. század elején alapjaiban meghatározta, Hugo Chávez miniszterelnök volt. Chávezt 1999-től egészen haláláig, 2013-ig tartó elnöksége alatt meglehetősen aktív külpolitikai ténykedés jellemezte, melynek fontos mozgatórugóját képezte a globális kapitalizmussal és az Egyesült Államokkal szembeni felszabadító szerep.⁹ Chávezt több ízben, először 2006-ban, majd 2012-ben is újraválasztották, minden alkalommal a szavazatok több mint 55 százalékával. Kormányzása során ugyanakkor egyre önkényesebb eszközökhöz folyamodott, mely a három hatalmi ág egyensúlyának megbomlásához, és teljes belpolitikai káoszhoz vezetett. 2012-ben megközelítőleg egymillió ember vonult utcára Caracasban, hogy a baloldali kormányzat ellen tüntessen, és követelje lemondását. A demonstráció puccskísérletig nőtte ki magát, de a tömegek nem jártak sikerrel, Chávez néhány nappal később ismét visszakerült a hatalom élére.¹⁰

Miután Chávez negyedik ciklusa megkezdése előtt 2013-ban elhunyt, Nicolas Maduro alelnök átvette a hatalmat. Kezdetben Maduro törekedett arra, hogy fenntartsa a „*chávez*i külpolitikai örökséget és a szövetségi rendszert”,¹¹ 2017-re azonban fokozatosan kritikus helyzet alakult ki, melyhez elsősorban az

⁷ RICZ Judit: Quo vadis Venezuela? – Mi történik Venezuelában? *A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa*, 2019/06. 8–9.

⁸ Luis Hassan GALLARDO – Jeanne BATALOVA: Venezuelan immigrants in the United States. Washington, DC. *Migration Policy Institute*, April 10, 2020. <https://www.migrationpolicy.org/article/venezuelan-immigrants-united-states-2018>

⁹ PÁL Zsombor Szabolcs – BARANYI Tamás Péter (szerk.): A Venezuelai válság és a chávez-i szövetségi rendszer elemzése. *AJRC-Elemzések: Az Antall József Tudásközpont időszaki kiadványa*. 2018. 4.

¹⁰ Gregory WEEKS: Understanding Latin American Politics. *Charlotte: J. Murrey Atkins Library at UNC Charlotte*, 2015. 243.

¹¹ PÁL i. m. 11.

olajárak 2014-es összeomlása vezetett. Az életszínvonal romlása és a hiányjelenségek megszorodása a gazdaságban ismételten tiltakozásokhoz vezetett. A szünni nem akaró tüntetéseket számos esetben a kormány jogellenes eszközökkel próbálta leverni. Nem sokkal Maduro 2019. januári beiktatása után azonban újabb fordulat következett: az országgyűlés ellenzéki elnöke (Juan Guaidó) az alkotmányra hivatkozva ugyancsak elnökké nyilvánította magát (átmeneti jelleggel, az új választások kiírásáig).¹²

2019. április 30-án Guaidó katonai felkelés keretében megkísérelte Madurót eltávolítani, azonban terve végül kudarcba fulladt.¹³ Egy felmérés szerint ekkorra már megközelítőleg 4,7 millió venezuelai hagyta el hazáját.¹⁴ 2019 végére Maduro szilárdan bebetonozta magát a hatalomba, a vele szembeni ellenállás elcsendesedett. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján a politikai rendszert kritizálók azóta folyamatosan hagyják el az országot, míg az elnök töretlenül élvezzi szimpatizánsai támogatását.

2.2. A menekültválságot kiváltó jelenségek és intézkedések

A menekültválságot kiváltó főbb jelenségek közé tartozik a gazdasági recesszió, az élelmiszer- és gyógyszerhiány, valamint a rendfenntartók által alkalmazott erőszak. A kormánnyal ellenszegülők az esetek többségében politikai üldöztesnek vannak kitéve, ami sokukat arra ösztökél, hogy elhagyják hazájukat.¹⁵

Venezuelában ma már nincsenek független kormányzati szervek, amelyek a végrehajtó hatalom ellenőrzését szolgálnák. A helyzetet súlyosítja, hogy a Maduro- és a Chávez-kormány a bíróságok élére olyan bírakat nevezett ki, akik teljes mellszélességgel a fennálló rezsimet támogatják. Számos példa mutatja továbbá, hogy a kormány nem tűri a rendszerellenes, ellenzéki állampolgárokat, gyakran erőszakos eszközökkel nyomja el a másként gondolkodókat. Erre reagálva 2019 szeptemberében az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa határozatot fogadott

¹² RICZ i. m. 8–9.

¹³ Megan SPECIA: What is Happening in Venezuela and Why it Matters. The New York Times, 30 April 2019. <https://www.nytimes.com/2019/04/30/world/americas/venezuela-crisis.html>

¹⁴ Jim WYSS: A nation is vanishing: Has Venezuela lost almost 20 percent of its population? *The Miami Herald*, 13Aug 2019. <https://tinyurl.com/2p8akyrw>

¹⁵ Human Rights Watch: Venezuela – Events of 2019. 2020. <https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/venezuela>

el, amelyben létrehozta a Venezuelában elkövetett atrocitások első nemzetközi kivizsgáló mechanizmusát.¹⁶

További állandó aggodalomra adnak okot többek között a brutális rendőri fellépések,¹⁷ az embertelen börtönkörülmények, az emberi jogok megsértésének büntetlensége általánosságban véve,¹⁸ valamint az emberi jogok védelmezőinek és a független médiumoknak a kormánytisztviselők általi zaklatása. Az utcai tüntetések sok esetben a rendfenntartó szervek erőszakos beavatkozásával, az ellenzékiek bebörtönzésével, vagy akár a civilek katonai bíróságok előtti felelősségre vonásával végződnek.¹⁹

Ami a humanitárius problémákat illeti, a súlyos gyógyszer-és élelmiszerhiány következtében, valamint az egészségügyi ellátórendszer kritikus állapota miatt sok venezuelai nem tudja megfelelően ellátni a családját, nem jut hozzá az alapvető egészségügyi szolgáltatásokhoz. Ez a tény méginkább arra ösztönzi az állampolgárokat, hogy az elnyomás és a nélkülözés elől elmeneküljenek.

3. Nemzetközi menekültügyi egyezmények

A menekülteket befogadó latin-amerikai országok nincsenek egyszerű helyzetben, ugyanis a Venezuelában uralkodó válságos helyzet humanitárius problémák egész sora mellett jogi dilemmákat is felvetett. Okkal merülhet fel a kérdés, hogy egyáltalán menekültnek számítanak-e a venezuelai kivándorlók? Ahhoz, hogy erre a kérdésre megkapjuk a választ, elsősorban azt kell vizsgálni, hogy távozásukat üldöztetés váltotta-e ki.

2014-től, a menekültválság kirobbanásától kezdődően a venezuelai állampolgárok többsége két okból hagyta el hazáját: humanitárius okból kifolyólag vagy az üldöztetéstől való félelem miatt. Az előbbi csoportra nem terjed ki az 1951. évi Genfi Egyezmény hatálya, az utóbbi csoport azonban a nemzetközi jog alapján menekültnek minősül. Azon venezuelaiak esetében megjelenik az üldöztetés,

¹⁶ Rafael Macía BRIEDIS: Constitutional self-negation in Venezuela: Problematizing constitutionalism's internalization of the theory of constituent power. *International Journal of Constitutional Law*, July 2021. 945.

¹⁷ Keymer Ávila: The on-going slaughter: police violence in Venezuela. *Open Democracy*, 12 August 2019. <https://www.opendemocracy.net/en/democraciaabierta/una-masacre-en-venezuela-por-goteo-en/>

¹⁸ Imágenes fuertes: Una tanqueta militar arrolla a manifestantes contra Maduro. *Univision*, 30 abril 2019. <https://tinyurl.com/yf83p4ye>

¹⁹ Human Rights Watch: Venezuela: Violent Response to Demonstrators. 3 May 2019. <https://www.hrw.org/news/2019/05/03/venezuela-violent-response-demonstrators>

akik az állami rendfenntartó erők által szenvedtek el erőszakot abból kifolyólag, hogy kritizálták a kormányt, illetve a fennálló politikai rendszert. A kormány ezen állampolgárokkal szemben számos esetben megtorlást alkalmazott. A rendőrök több ízben az emberi jogok széles körű, súlyos megsértését követték el azért, hogy erőszakos módon léptek fel a kormányellenes tüntetéseken az ellenzék támogatóival szemben.

Venezuelai aktivisták és újságírók arról számoltak be, hogy a biztonsági erők egyes esetekben közelről golyószórókkal, máskor pedig fegyveres kormánypárti csoportok éles lőszerrel lőtték a tüntetőkre. A közösségi médiában széles körben terjesztett és helyi újságírók által megerősített képeken látható, amint a Bolívari Nemzeti Gárda egyik páncélozott járműve 2019. április 30-án a tüntetők közé hajt. Helyi források szerint legalább 240 embert, köztük 17 gyermeket vettek őrizetbe Caracasban és az ország 23 államából 13-ban.²⁰

Másnap, május 1-jén a venezuelai hatóságok indokolatlan erőszakkal és széles körű letartóztatásokkal válaszoltak a Madurot kihívó ellenzéki politikus, Juan Guaidó támogatására szervezett tömeges tüntetésekre, ideértve a tüntetésekről tudósító újságírók elleni célzott erőszakot.²¹ A jelentések szerint az összecsapásokban több tucat ember megsérült, köztük gyermekek is. Legalább négy halálesetről érkezett jelentés, köztük egy 14 éves gyermek haláláról, aki Caracasban tüntetett. Az áldozatot a helyi médiaforrások szerint állítólag kormánypárti fegyveres csoportok ölték meg.²²

A május 1-jei helyzetre reagálva az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala közölte, hogy „rendkívül aggasztónak tartja a biztonsági erők által a tüntetőkkel szemben alkalmazott túlzott erőszakot” szerte az országban.²³

A fentebbiek fényében megállapítható, hogy az elvándorlást kiváltó tényezők között egyidejűleg politikai, gazdasági, emberi jogi és humanitárius okok is szerepelnek. Egyrésztől kirajzolódik az üldöztetéstől való félelem miatt menekültstátuszra jogosultak csoportja. Ebbe a körbe azok tartoznak, akik a venezuelai ellenzék álláspontját képviselik, és a helyi rendfenntartó erők agressziójától tartva kényszerülnek elhagyni hazájukat. Ezen csoport mellett megjelennek

²⁰ Human Rights Watch: Venezuela: Violent Response to Demonstrators. 3 May 2019. <https://www.hrw.org/news/2019/05/03/venezuela-violent-response-demonstrators>

²¹ Imágenes fuertes: Una tanqueta militar arrolla a manifestantes contra Maduro. *Univision*, 30 abril 2019. <https://tinyurl.com/yf83p4ye>

²² Statement by UNICEF Executive Director Henrietta Fore on the situation in Venezuela: Keep children in Venezuela protected at all times. New York, *UNICEF*, 01 May 2019. <https://www.unicef.org/press-releases/keep-children-venezuela-protected-all-times>

²³ Human Rights Watch: Venezuela: Violent Response to Demonstrators. 3 May 2019. <https://www.hrw.org/news/2019/05/03/venezuela-violent-response-demonstrators>

azok, akik nem tudnak vagy nem akarnak visszatérni Venezuelába az otthonukban uralkodó humanitárius vészhelyzet miatt.

A menekült státusz jogi megítéléséhez szükséges áttekinteni, hogy a venezuelai menekültválság kezelésében melyek a fő nemzetközi menekültügyi egyezmények, amelyekre a befogadó országok támaszkodhatnak.

3.1. Az 1951. évi Genfi Egyezmény

Az 1951. évi Genfi Egyezményben foglaltak alapján menekültnek tekintjük azt, aki

„faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem kíván oda visszatérni”²⁴

Az Egyezményben meghatározott definícióból kiindulva a venezuelai menekültek fent említett, politikai véleménye miatt üldözött része tartozik csupán az 1951. évi Genfi Egyezmény, illetve az Egyezmény 1967-es kiegészítő jegyzőkönyvének hatálya alá. A kivándorolni kényszerülők döntő többsége ugyanis nincs kimondottan üldöztetésnek kitéve. Ezek az állampolgárok a gazdasági helyzet bizonytalansága, illetve annak folyamatos romlása, az élelmiszerhiány, az egészségügyi ellátás rossz színvonala, valutájuk elértéktelenedése, valamint a közbiztonság teljes hiánya miatt indultak külföldre, ily módon tehát a körülmények kényszere miatt hagyták el hazájukat.

Ami az 1951. évi Genfi Egyezményt illeti, jogilag kötelező jellege mellett az államok menekültekre vonatkozó belső szabályozására irányuló jelentős hatását elsősorban az adja, hogy a világ államainak nagy része elfogadta azt, és beépítette

²⁴ 1951. évi Genfi Egyezmény 1. cikk A./(2) bek.

saját jogrendszerébe.²⁵ A Venezuelából érkező menekültáradatnak leginkább kitett latin-amerikai országok, köztük Kolumbia, Chile, Ecuador, Brazília, Argentína, valamint Mexikó is részesei a szerződésnek, mind az Egyezményt, mind az egyezményt kiegészítő Jegyzőkönyvet ratifikálták.²⁶ Ma az 1951. évi Genfi Egyezmény a nemzetközi menekültvédelem legfontosabb dokumentuma. A világban zajló menekültügyi folyamatok – köztük a venezuelai menekültválság is – azonban azt mutatják, hogy nagy szükség lenne egy új, az aktuális menekültügyi krízisekre kellő hatékonysággal reagálni tudó szabályozásra. A fő probléma ugyanis az, hogy az emberek többsége, akikre köznapi értelemben „menekültként” tekintünk, nem azért tartózkodik származási országán kívül, mert üldöztetésnek van kitéve, hanem az élehetetlen életkörülmények (a kormány erőszakos kényszerintézkedései, problémák az alapellátásban, az állami közműszektor teljes megbénulása, lakóhelyének háborús övezetté nyilvánítása) kényszerítették őt menekülésre. A Genfi Egyezmény értelmében azonban ezek a személyek nem minősíthetők menekültnek.²⁷

Az 1951. évi Genfi Egyezménnyel és az azt kiegészítő 1967. évi Jegyzőkönyvvel korántsem ért véget a menekültvédelem ügyében folytatott nemzetközi szintű jogalkotás. Egyes térségek saját problémáinak megoldására újabb egyezmények és jogi dokumentumok születtek, melyek a Genfi Egyezményt alapul véve reagálnak az adott régióban fennálló helyzetre. Ilyen Európán kívül elfogadott regionális dokumentumnak tekinthető többek között a Cartagenai Nyilatkozat, melyet a tanulmány később tárgyal majd. Ami a globális szintű menekültügyi jogalkotást illeti, több olyan dokumentum is kiemelkedik, amelyet az ENSZ Közgyűlése fogadott el.

²⁵ KLENNER Zoltán: Egyenlőtlenség a menedékjoghoz való hozzáférésben. In: GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A XXI. század biztonsági kihívásai*. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 20.] Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2018. 253.

²⁶ UNHCR: States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol. <https://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/3b73b0d63.pdf>

²⁷ Phil COLE: What's wrong with the refugee convention? *E-International Relations*, November 6 2015. <https://www.e-ir.info/2015/11/06/whats-wrong-with-the-refugee-convention/>

3.2. Az ENSZ égisze alatt létrejött menekültügyi szabályozások: a New York Declaration for Refugees and Migrants és a Global Compact for Migration

2016. szeptember 19-én ENSZ csúcstalálkozót hívtak össze, melynek célja az volt, hogy a nemzetközi közösségnek a menekültek és migránsok nagyszámú mozgására adott válaszreakcióit finomítsák. A találkozón az ENSZ mind a 193 tagállama egyhangúlag elfogadta a New York-i nyilatkozatot (New York Declaration for Refugees and Migrants).

A nyilatkozat határozott kötelezettségvállalásokat fogalmaz meg többek között a rasszizmus, az idegengyűlölet és az emberkereskedelem témakörében, valamint külön a menekültekre és a migránsokra vonatkozó kötelezettségvállalásokat²⁸ is megállapít. Az államok továbbá azt is vállalták, hogy fontolóra veszik a kiszolgáltatott helyzetben lévő migránsokra vonatkozó, nem kötelező erejű irányelvek kidolgozását.

A tagállamok által elfogadott kötelezettségvállalások azt a felfogást tükrözik, hogy a menekülni kényszerülők védelme és az őket befogadó országok támogatása közös nemzetközi felelősség, amelyet méltányosabban és kiszámíthatóbban kellene kezelni. A nyilatkozatban az ENSZ-tagállamok egyöntetűleg kihangsúlyozták a nemzetközi menekültvédelmi rendszer kiemelkedő jelentőségét, kifejezték elköteleződésüket a menekültek és migránsok jogainak tiszteletben tartása mellett²⁹, kötelezettséget vállaltak arra, hogy kiszámíthatóbb és fenntarthatóbb támogatást nyújtanak a menekülteknek és az őket befogadó közösségeknek³⁰ és bővítik a menekültek számára elérhető tartós megoldások körét.³¹

A migráció, amennyiben megfelelően szabályozott, hatalmas lehetőségeket és előnyöket kínál a migránsok és a befogadóközösségek számára egyaránt. A New York-i nyilatkozat II. melléklete elindította a kormányközi konzultációk és tárgyalások folyamatát a biztonságos, rendezett és szabályos migrációról szóló globális egyezmény kidolgozása érdekében. Ez a folyamat 2018. december 10-én zárult le azzal, hogy az ENSZ-tagállamok többsége a marokkói Marrakeshben tartott kormányközi konferencián elfogadott egy globális paktumot, amelyet az ENSZ Közgyűlése december 19-én hivatalosan jóváhagyott. Ez a globális migrációs paktum az első olyan kormányközi tárgyalások eredményeként lét-

²⁸ United Nations General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 19 September 2016, A/RES/71/1. (New York Declaration for Refugees and Migrants) II./22–40.

²⁹ New York Declaration for Refugees and Migrants I./11.

³⁰ New York Declaration for Refugees and Migrants I./12.

³¹ New York Declaration for Refugees and Migrants I./17.

rejött megállapodás, amely átfogó módon a nemzetközi migráció valamennyi dimenziójára kiterjed.

Jogilag nem kötelező erejű. 23 célkitűzést tartalmaz a migráció helyi, nemzeti, regionális és globális szintű kezelésének fejlesztése érdekében. A megállapodás az állami szuverenitás, a felelősségmegosztás³², a megkülönböztetésmentesség³³ s az emberi jogok értékein alapul, és elismeri, hogy együttműködésre van szükség³⁴ mind a migrációból származó előnyök optimalizálásához, mind a migrációval járó kockázatok és kihívások kezeléséhez.

A migrációs csomag továbbá arra törekszik, hogy olyan kedvező feltételeket teremtsen, amelyek lehetővé teszik valamennyi migráns számára, hogy emberi, gazdasági és társadalmi képességeik révén gazdagítsák közösségeinket, ezáltal hozzájárulva a fenntartható fejlődéshez helyi, nemzeti, regionális és globális szinten.³⁵

3.3. A Cartagenai Nyilatkozat

Latin-Amerika rendelkezik egy saját regionális állásfoglalással, mely egyfajta ajánlásként szolgál. A Cartagenai Nyilatkozatot (Declaración de Cartagena sobre los Refugiados) egy Kolumbiában tartott tudományos ülésen (Coloquio sobre la protección internacional de los refugiados en América Central, México y Panamá) fogadták el 1984. november 22-én a közép-amerikai menekülthelyzet³⁶ ismeretében.

„Az 1984-es Cartagenai Nyilatkozat szellemében a venezuelaiakat fogadó államok nemzeti jogszabályaiban a Genfi Egyezményhez képest egy tágabb menekültdefiníció szerepel. Míg a legtöbb elvándorló venezuelai nem minősül menekültnek az Észak-Amerikában vagy Európában alkalmazott definíció szerint, a venezuelaiak által megtapasztalt nélkülözés, a közrend súlyos megbomlása és az emberi jogok rendszerszin-

³² United Nations General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2018, A/RES/73/195 (Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration): Preamble: 11.

³³ Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration: Preamble: 15/(f.)

³⁴ Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration: Objective 23.

³⁵ Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration: Preamble: 2.

³⁶ Cartagena Nyilatkozat Preambulum (2) bekezdés.

ten előforduló megsértése a Cartagenai Nyilatkozat értelmében »megalapozott ok«, ami elviekben jogalapot adhat arra, hogy nemzetközi védelemért folyamodjanak. Kérdés azonban, hogy a befogadó országok politikailag mennyire tartják kívánatosnak és kivitelezhetőnek, hogy venezuelaiak milliói számára biztosítsanak menekültstátuszt.”³⁷

Ezen nyilatkozat minden kétséget kizáróan a régió menekültjogának egy mérföldköve, a menekültek védelemről szóló meghatározó dokumentum Latin-Amerikában, amely a térség országai számára ajánlásokat és regionális szintű iránymutatásokat állapít meg az e területre vonatkozó szakpolitikákkal és intézkedésekkel kapcsolatban. A Cartagenai Nyilatkozat már csupán azért is különösen fontosnak bizonyul, mert a latin-amerikai országok meglehetősen ellentétesen közelítenek a migráció irányításához.³⁸ A Nyilatkozat a jogi iránymutatásokhoz ugyan nem fűz kötelező erőt, azonban egy sor részletes kötelezettségvállalást tartalmaz a békére, a demokratizálódásra, a regionális biztonságra és a gazdasági együttműködésre vonatkozóan. A megállapodás regionális bizottságokat is létrehozott, amelyek értékelik és ellenőrzik ezen kötelezettségvállalások betartását, ezzel is elősegítve a régió országai közötti együttműködést. Mindebből megállapítható, hogy a térségben alakulófélben van egy közös álláspont a menekültügyi helyzet kezelésére vonatkozóan.

A nyilatkozat lefektette az alapokat a menekültek védelmére vonatkozó sajátos latin-amerikai keretrendszer kialakításához, amely a régió régóta fennálló menekültügyi gyakorlatából fejlődött ki. A dokumentumból megállapítható, hogy az azt elfogadó országok³⁹ a menekültek védelmének regionális megközelítését szorgalmazzák.

A Cartagenai Nyilatkozat harmadik, és egyben utolsó, ámbár legfontosabb szerkezeti egysége tizenhét ún. „konklúziót” (megállapítást) tartalmaz, amelyek kifejezetten a közép-amerikai menekülthelyzetre szabott javaslatokat, a régió államaiban a menekültek védelmének megerősítésére vonatkozó ajánlásokat, valamint a menekültek védelmét szolgáló széleskörű szabályozási javaslatot tartalmaznak. Ez utóbbival kapcsolatban két dolgot érdemes megjegyezni.

³⁷ SOLTÉSZ i. m. 4.

³⁸ Liliana Lyra JUBILUT – Marcia Vera ESPINOZA – Gabriela MEZZANOTTI: The Cartagena Declaration at 35 and Refugee Protection in Latin America. *E-International Relations*, 22 November 2019. <https://tinyurl.com/3bpeywjh>

³⁹ Belize, Kolumbia, Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras, Mexikó, Nicaragua, Panama és Venezuela

Az első a párbeszéd ösztönzése a menekültvédelem és az emberi jogok témakörében. Ez kiemelt iránymutatásként szerepel a Cartagenai Nyilatkozatban, célja a menekültek átfogó védelmének biztosítása, azaz nemcsak a migrációs státuszukból adódóan őket megillető jogok, hanem politikai jogok garantálása is. A második kiemelendő komponens egy olyan regionális meghatározás megalkotása a menekült fogalmát illetően, amely túlmutat az 1951-es Genfi Egyezményen, valamint annak 1967-es Jegyzőkönyvében meghatározott nemzetközi feltételrendszeren.

A Cartagenai Nyilatkozat 3. konklúziója ennek kapcsán a következőképpen rendelkezik:

„A menekült definícióját vagy fogalmát a régióban olyan módon kell alkalmazni, amely amellet, hogy tartalmazza az 1951. évi egyezmény és az 1967. évi jegyzőkönyv elemeit, menekültnek tekinti azokat a személyeket is, akik azért menekültek el hazájukból, mert életüket, biztonságukat vagy szabadságukat általános erőszak, külföldi agresszió, belső konfliktus, az emberi jogok tömeges megsértése vagy más, a közrendet súlyosan megzavaró körülmények fenyegették...”⁴⁰

Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a befogadó államok a menekültek származási országának objektív helyzetét mérlegelve döntenek a menekültstátusz megadásáról, nem követelik meg az egyéni üldöztetés meglétét, viszont szorosan összekapcsolják a menekültstátuszt a nemzetközi emberi-és humanitárius joggal. Fontos azonban kiemelni, hogy a Cartagenai Nyilatkozat nem tartalmaz olyan rendelkezést, mely szerint a befogadó államok az imént felsorolt kritériumok teljesülése esetén kötelesek lennének menekültstátuszt biztosítani.

⁴⁰ Cartagena Nyilatkozat III. rész 3. konklúzió: „De este modo, la definición o concepto de refugiado recomendable para su utilización en la región es aquella que además de contener los elementos de la Convención de 1951 y el Protocolo de 1967, considere también como refugiados a las personas que han huido de sus países porque su vida, seguridad o libertad han sido amenazadas por la violencia generalizada, la agresión extranjera, los conflictos internos, la violación masiva de los derechos humanos u otras circunstancias que hayan perturbado gravemente el orden público.”

4. Összegzés

A venezuelaiakat befogadó latin-amerikai államok többségében a venezuelaiak státusza továbbra sem biztosított. A térség számos országában a venezuelaiak jogállását csak nemzeti bevándorlási szabályozások vagy egyéb regionális mechanizmusok keretében tudják rendezni, ugyanis a nemzetközi szabályozások több szempontból hiányosnak bizonyulnak. Bár vitathatatlan, hogy nem minden hazáját elhagyó venezuelai minősül menekültnek az 1951. évi Genfi Egyezmény alapján, azonban egyre világosabbá válik, hogy jelentős részük valóban nemzetközi védelemre szorul. A migrációra számos okból kerülhet sor a venezuelaiak esetében. Ezen indítékok a következők: az állami rendfenntartó erők fenyegetései és erőszakos fellépései, az állampolgárok politikai (ellenzéki) véleménye miatti valós vagy vélt célponttá válástól való félelem, a bizonytalanság és az erőszak, az élelmiszer, a gyógyszerek vagy az alapvető szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférés hiánya, valamint a jövedelem elvesztése. A kivándorlást előidéző okokat megvizsgálva el kell különíteni egymástól azokat a menekülteket, akik esetében az üldöztetéstől való félelem megalapozott, így valóban menekülnek minősülnek az 1951. évi Genfi Egyezmény alapján, illetve azokat, akik a humanitárius vészhelyzet következtében hagyják el hazájukat.

Az előrejelzések szerint a venezuelai menedékkérők száma továbbra is növekedni fog, a menedékjog megszerzése azonban korántsem garantált a térség minden országában. Sok venezuelai a pénzügyi költségek, a belépéshez szükséges dokumentumok hiánya vagy egyéb adminisztratív követelmények miatt nem fogja tudni kérelmezni sem a menekültstátuszt, sem a védelemhez vagy a tartózkodás alternatív formáihoz való hozzáférést. A befogadó kormányok egyre kevésbé lesznek képesek megbirkózni a lakóhelyüket elhagyni kényszerülőknagyságrendjével, különösen azzal, ami a menedékjog iránti kérelmek kezelését és a humanitárius segítségnyújtást illeti. A Cartagenai Nyilatkozatot jogerőre emelése, valamint (regionális) nemzetközi szerződéssé fejlesztése megoldással szolgálhatna a problémára, s egyúttal mintát adhatna akár a nemzetközi jog egészére, akár a regionális együttműködések számára.

A krízis hatékony kezeléséhez elengedhetetlen, hogy a latin-amerikai kormányok a jövőben még szorosabban együttműködjenek. A kontinens országait sújtó menekültválság csak összefogással, széles nemzetközi támogatással, és a nemzetközi jogi normák, valamint az érintett államok nemzeti joganyagának összehangolásával kezelhető eredményesen.

SZABÁLYOZNI A LÁTHATATLANT?

Esettanulmányok összehasonlító elemzése a határokon átnyúló felszín alatti vizekre vonatkozó nemzetközi joganyag alapján

MÁDL Miklós Vilmos

1. Problémafelvetés

A határokon átnyúló felszín alatti vizek szabályozása – felszín feletti társaikhoz képest – a nemzetközi jog méltatlanul elhanyagolt területe. Míg a Földön található több állam területét érintő felszíni vizeket (folyók, tavak stb.) illetően kiforrott és jelentős mennyiségű joganyag áll a rendelkezésünkre,¹ addig a talpuk alatt meghúzódó vizek esetében nem ez a helyzet.² Pedig ezekre is igaz, hogy „a víz ugyanis felettébb szükséges mind az élethez, mind az élvezetekhez, mind a mindennapi használatra”,³ idézve Vitruvius Kr. e. 1. század második felében írt gondolatait. Fokozottan igaz ez napjainkban. S bár a határokon átnyúló vizek problémája országok között teremt regionális szintű feszültségeket, a víz kérdés mára vitán felül állóan globális problémává súlyosbodott.

De mi is az a felszín alatti víz? Felszín alatti víznek (*groundwater*) nevezzük azt a vizet, ami a telített zónában – ahol a szemcsék közötti minden üreg vízzel van kitöltve – található. Ezen zóna felső határa a víztükör, ami elválasztja egymástól a telített és a telítetlen zónát (ez utóbbinál a szemcsék közötti üregeket

---

¹ SZILÁGYI János Ede: *Vízjog: Aktuális kihívások a vizek jogi szabályozásában*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2013. 37.

² UNESCO: *Progress on transboundary water cooperation: global baseline for SDG indicator 6.5.2*. Párizs, UNESCO, 2018. 13.

³ VITRUVIUS: *Vízjog: Tíz könyv az építészetéről*. Szeged, Quintus, 2009. 45.

nemcsak víz van jelen, hanem levegő is).⁴ A vízszint alatt kiterjedt víztestek húzódnak, ahol a közetsemcsék közötti pórusokat lassan mozgó víz tölti ki nagy mélységig.⁵ Azokat a vizet tároló közetttesteket, melyekből gazdaságosan lehet vizet termelni, víztartónak (*aquifer*) hívjuk. A nyílt víztartó a felszín közelében található, míg a zárt víztartót felülről kis vízvezető képességű közet határolja, közös jellemzőjük, hogy felszín alatti vizet tartalmaznak.⁶ A víztartó fogalom a kőzetet és a benne található felszín alatti vizet egységként kezeli.

Miben is rejlik a felszín alatti vizek jelentősége? A Föld vízkészletének csupán 2,5%-a édesvíz, ennek pedig 69%-a jégsapkákban és gleccserekben kötötten található. A maradék 31%-ból 30% felszín alatti víz és csupán 1% a felszín feletti.⁷ Talán az előzőeknél is meggyőzőbb adat, hogy a felszín alatti vizek mennyisége 23-szor akkora, mint a felszín felettieké.⁸ Ezen források jelentősége azonban nem csak a pusztán mennyiségi dominanciájukban rejlik, hanem nagy általánosságban a minőségük is sokkal kedvezőbb a tavakhoz és a folyókhoz képest.

Mégis, jelentősége ellenére jelenleg egyetlen jogi kötőerővel bíró felszín alatti vizeknek dedikált nemzetközi dokumentum sem nyújt segítséget az együttműködni kívánó feleknek. A regionális megoldások terén is csupán hat különböző kidolgozottságú és irányultságú, valamilyen együttműködést megfogalmazó megállapodással találkozhatunk. Miközben a felszín alatti vizek mind a számukat, mind a jelentőségüket illetően sokkal nagyobb nemzetközi figyelmet érdemelnének.

Friss kutatások alapján 468 határokot átszelő felszín alatti víztestről van tudomásunk,⁹ míg ez a szám a szárazföldi felszíni vizek esetében csupán 276.¹⁰ Az alapvető joganyag teljes hiánya eddig szerencsére nem vezetett humanitárius katasztrófákhoz, azonban ez korántsem biztos, hogy a jövőben is így marad.

⁴ MÁDLNÉ SZŐNYI Judit – CZAUNER Brigitta – SIMON Szilvia – ERŐSS Anita – ZSEMLE Ferenc – PULAY Eszter – HAVRIL Tímea: *Hidrogeológia*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2013. <https://ttk.elte.hu/dstore/document/868/book.pdf>

⁵ USGS: What is groundwater? <https://www.usgs.gov/faqs/what-groundwater>

⁶ Daphne THOMPSON: *What is an Aquifer and How does it Work? DTN prosper in a dynamic world*. May 2, 2016. <https://www.dtn.com/what-is-an-aquifer-and-how-does-it-work/>

⁷ USGS Water Science School: Where is Earth's Water? June 6, 2018. <https://tinyurl.com/yckvps35>

⁸ Kimberly MULLEN: *Information on Earth's Water*. National Ground Water Association (NGWA). <https://tinyurl.com/yckwwwxd>

⁹ Transboundary Aquifers of the World. (update 2021) International Groundwater Resources Assessment Centre (IGRAC). <https://tinyurl.com/5n76hu3m>

¹⁰ Gabriel ECKSTEIN – Francesco SINDICO: The Law of Transboundary Aquifers: Many Ways of Going Forward, but Only One Way of Standing Still. *Reciel*, 2014/1. 32.

Az UNESCO 2019 UN *World Water Development* jelentése szerint legalább 2 milliárd ember él olyan országokban, melyek erősen kiszolgáltatottak a vízhiány miatt.¹¹ Ez a szám a népességnövekedés jelenlegi tendenciája következtében komoly globális következményekkel járhat, hiszen az elsősorban a vízhiánnyal érintett országokat sújtja. Ezen régiókban a felszín alatti vizeket érintő fenntartható és igazságos együttműködések hiánya és az emiatt fokozódó vízhiány nagyban növelheti a jövőben a migrációt, hiszen már jelenleg is ez minden tizedik migráló útrakelésének oka.¹² A nem megfelelő szabályozás másik, egyesek által kicsit utópisztikusnak és kevésbé reálisnak tartott következménye a vízért folytatott fegyveres konfliktusok lehetősége.¹³ Az ilyen konfliktusok lehetőségéről folytatott viták valójában értelmetlenek annak tükrében, hogy a konfrontációkat rögzítő kutatások vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a fegyveres konfliktusok előfordulása az elmúlt években meredeken növekvő tendenciát mutat.¹⁴ A jövő nem sok jóval kecsegtet, és egyelőre a szuverének részéről sem mutatkozik nagy elszántság arra, hogy akár a globális, akár a regionális szinten előre lépjenek.

De talán az idei évben sikerül azzal elősegíteni a változást, hogy a Víz Világnapja, melynek mottója „láthatóvá tenni a láthatatlant”, fókuszában is a felszín alatti víz állt¹⁵ és az év második felében, az UNESCO keretében megrendezésre kerülő *Water Summit on Groundwater* is ennek a területnek a bemutatását tűzte ki célul.¹⁶ A jövőben kardinális kérdés lesz, hogy mind globális, mind regionális szinten olyan kooperációkat tudjunk kialakítani, amik megvédik a vízkészleteink minőségét. Annál is inkább, mert egy esetleges szennyezés a források öntisztulási képességének hiánya miatt maradandó lehet. A minőség védelmén túl garantálni kell ezen források mennyiségi megőrzését és fenntartható használatát.

¹¹ UNESCO World Water Assessment Programme – Richard CONNOR (ed.): *The United Nations world water development report 2019: leaving no one behind*. Párizs, 2019. 1.

¹² The World Bank: *Going With The Flow: Water's Role in Global Migration*. <https://tinyurl.com/44jvx48z>

¹³ David B. BROOKS – Julie TROTTIER: De-nationalization and de-securitization of transboundary water resources: the Israeli–Palestinian case. *International Journal of Water Resources Development*, 2014/4. 212.

¹⁴ Pacific Institute: *The World's Water Water conflict: Water Conflict Chronology*. <http://www.worldwater.org/conflict/map/>.

¹⁵ IGRAC: *Making the invisible visible: 2022, the year of groundwater*. <https://www.un-igrac.org/news/making-invisible-visible-2022-year-groundwater>

¹⁶ UNESCO: *UN Water Summit on Groundwater 2022*. <https://events.unesco.org/event?id=3410801825&lang=1033>.

Annak tudatában, hogy a felszín alatti vizek milyen meghatározó források az emberiség számára, fontos, hogy azokat a lokális megoldásokat bemutassuk, amelyek megpróbálkoztak a határokkal osztott vizek kérdésének rendezésével. Még akkor is, ha tudjuk, hogy ezek a megoldások sokszor foghíjasok. Ezen megoldásokból tudunk ugyanis következtetéseket levonni arra vonatkozóan, hogy mik azok a kérdések, melyeket más hasonló helyzetben lévő államoknak is rendezni kell. Ezek nélkül ugyanis nem tud megvalósulni egy fenntartható és békés kooperáció a felszínalatti vizek használatában.

Ezért a következőkben bemutatom azokat a nemzetközi dokumentumokat, melyek jelenleg az államok rendelkezésére állnak. Majd ezt követően hat, Európa, Dél-Amerika, Ázsia, Afrika kontinensein kialakított megállapodás összehasonlító elemzésével a különböző gyakorlatokat kiválasztott szempontok szerint elemzem. Végül levonom a lehetséges következtetéseket és foglalkozom azzal, hogy milyen irányban lehet a megállapodásokat fejleszteni és azok sikerességét fokozni.

2. Nemzetközi jogfejlesztés

A felszín alatti vizekkel kapcsolatos nemzetközi joganyag kialakítása relatíve későn, alig hatvan éve indult meg. A területet illető együttműködést protezsáló elköteleződés hiánya miatt eddig nem tudott átütő sikereket elérni. A nemzetközi jogfejlesztéseket illetően két fő probléma figyelhető meg, nem egyszer szimultán. Az egyik, hogy a felszín alatti vizek az esetek többségében nem álltak a jogfejlesztők célkeresztjében, inkább csak említés szintjén kerültek be az egyes vizeket érintő dokumentumokba. Az 1966-ban a Nemzetközi Jogi Egyesület keretében megalkotott, nemzetközi folyók vízének használatáról rendelkező helsinki szabályok esetében is így történt. Az iránymutatás ugyan a második szakaszában meghatározza, hogy kiterjed a folyók vízgyűjtő területeihez kapcsolódó felszín alatti vizekre is,¹⁷ azonban az ilyen jellegű kapcsolódást megkövetelő definíció a felszín alatti vizek felszíni vízfolyásoktól független formáira már nem vonatkozik.¹⁸ Így történt ez a nemzetközi vízfolyások nem navigációs célú használatáról szóló ENSZ egyezmény esetében is. Ez a dokumentum is inkább a felszín feletti vizekre kívánt fókuszálni, ahogyan ezt a második sza-

¹⁷ The Helsinki Rules (1967). <https://tinyurl.com/4vb4ty27>

¹⁸ Slavko BOGDANOVIC: *The International Law Association Helsinki Rules: Contribution to International Water Law*. Leiden, Brill, 2018. 69.

kasz bizonyítja. A dokumentum hatálya alá tartozó vízfolyások meghatározása során az csak a felszíni vizekkel kapcsolatban lévő felszín alatti vizekre terjed ki, ezzel itt is teljesen kihagyva a zárt víztartókat.¹⁹ Végül ez a probléma merült fel az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának keretében 1992-ben életre hívott határokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelméről és használatáról szóló egyezmény esetében is. Mint az elnevezéséből is látszik, a felszín alatti vizek itt sem váltak főszereplővé. De legalább az egyezmény első szakasza, ami a határon átnyúló víz fogalmát határozza meg, az 'any' (bármelyik) szó használatával minden felszín alatti vízre is kiterjeszti azt.²⁰

Az eddigi jogfejlesztések másik markáns hiányossága, hogy jelentős többségük nem rendelkezik jogi kötőerővel. Egy részük nem is kívánt semmiféle kötőerővel bírni, és csupán a témához értő jogi szakma álláspontját fogalmazta meg iránymutatások formájában. Ilyen iránymutatások, segítő dokumentumok voltak a korábban említett helsinki szabályok, továbbá annak a felszín alatti vizek témájára koncentráló továbbfejlesztése, az 1986-ban megalkotásra került szöuli szabályok.²¹

A 2012-ben életre hívott 'modell intézkedések a határon átnyúló felszín alatti vizeken' is ide tartozik. Ennek keretében leginkább olyan elveket kívántak rögzíteni, amik a felszín alatti vizekkel kapcsolatos együttműködések alapjai lehetnek.²²

A jogi kötőerő hiánya azonban e leginkább előremutató és külön ennek a területnek szentelt dokumentum esetében már nem volt szándékos vagy tudatos. A Nemzetközi Jogi Bizottság szokásjogot összefoglaló munkája nyomán²³ az ENSZ keretében 2008-ban elfogadott határon átnyúló víztartókat taglaló szakasz tervezetek, már zsinórmértékként szolgáltak a következő fejezetben bemutatandó Guarani, valamint az Iullemeden – Taoudeni/Tanezrouft víztartó

¹⁹ United Nations: Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses 1997. *Official Records of the General Assembly*, Fifty-first Session, Supplement No. 49 (A/51/49), 3. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf

²⁰ United Nations Economic Commission For Europe (UNECE): Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes. 2013. https://unece.org/DAM/env/water/publications/WAT_Text/ECE_MPWAT_41.pdf

²¹ 1986 The Seoul Rules on International Groundwaters (Adopted by the International Law Association at the Sixty-Second Conference Held at Seoul in 1986). <http://www.cawater-info.net/library/eng/l/seoul.pdf>

²² UNECE: Model Provisions on Transboundary Groundwaters. 2013. <https://tinyurl.com/2shmmeev>

²³ Michael A. GREENOP: The United Nations International Law Commission's Draft Articles on Transboundary Aquifers. *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online*, 2021/1. 51.

rendszerek esetében is.²⁴ A dokumentumnak, mely jelenleg szintén csak iránymutatásként szolgál, nem sikerült elérnie, hogy jogi kötőerővel rendelkezzen. Vélhetően a rendelkezések jellege és a nemzetközi viszonyulás miatt ez a jövőben sem fog bekövetkezni. Sokkal valószínűbb, hogy egy kötőerővel nem rendelkező alapelvi deklarációként nyeri majd el végleges formáját.²⁵

Mint látható, az államok sem a múltban, sem a jelenben nincsenek könnyű helyzetben, amikor a határon átnyúló felszín alatti vizeik megosztását szabályozni kívánják a nemzetközi joganyag segítségével. Ugyanakkor – mint látni fogjuk – vannak olyan alapelvi jellegű rendelkezések, melyeket az együttműködő államok egy része az itt felsorolt dokumentumokból átvett. De ezeken túl, az országok közötti megállapodásokban nagyon eltérő megoldások születtek.

3. Esettanulmányok összehasonlító elemzése

A határokon átnyúló felszín alatti vizekre vonatkozóan a következő hat kiválasztott, különböző mélységű és jellegű együttműködést elemeztem: a Genfi víztartót érintő megállapodást, a núbiai homokkő víztartó rendszert érintő együttműködést, az északnyugat-szaharai víztartó rendszer konzultációs mechanizmusát, az Iullemeden – Taoudeni/Tanezrouft víztartó rendszert érintő egyetértési megállapodást, a Guarani víztartó megállapodást és az Al-Sag/Al-Disi víztartó réteget érintő megállapodást. Mind formálisan, mind tartalmilag eltérő megoldásokról van szó. A következőkben ezeket kívánom bemutatni és összehasonlító értékelésnek alávetni különböző szempontok mentén.

3.1. Az együttműködéshez vezető út

A megállapodásokhoz vezető folyamatok esetében két eltérő út figyelhető meg. Egyrészt az együttműködés reagálhat egy már kialakult krízisre, vagy lehet preventív jellegű. Természetesen elképzelhető a kettő közötti átmenetet képviselő harmadik lehetőség is, ahol ugyan még nincs válság, de annak az esélye fennáll.

A kritikus veszélyhelyzetre reagáló együttműködések példáját képviseli a genfi víztartó, mely Svájc és Franciaország területén helyezkedik el és a Genfi-

²⁴ ECKSTEIN–SINDICO i. m. 39–40.

²⁵ ECKSTEIN–SINDICO i. m. 35–38.

tóval együttesen 700 000 lakos ivóvízellátását biztosítja.²⁶ Az együttműködés kérdése azt követően merült fel, hogy a felek az 1970-es években hétméteres vízszintcsökkenést mértek a víztartóban.²⁷ A korábbi, ellenőrzés nélküli túlhasználat egyértelműen veszélyeztette a víztartó jövőjét, így a kooperáció kialakítása szükségessé vált. Kevésbé drasztikus, de szintén fenyegető helyzet alakult ki az északnyugat-szaharai víztartó rendszer esetében is, mely Algéria, Líbia és Tunézia területe alatt helyezkedik el. Ez a fosszilis, azaz vízutánpótlással nem rendelkező víztartó rendszer az elmúlt négy évtizedben a terület államaiban lejázó óriási népességnövekedés nyomán rendkívül kiszolgáltatott helyzetbe került.²⁸ Szintén kritikus és a konfliktus valós esélyével fenyegető helyzet alakult ki a Jordánia és Szaúd-Arábia alatt meghúzódó Al-Sag/Al-Disi víztartó réteg esetében is. A World Resources Institute kutatása szerint mind Jordánia mind pedig Szaúd-Arábia rendkívül magas ‘víz stressznek’ van kitéve.²⁹ Mindkét ország vízkivételének jelentős hányada felszín alatti vizekből származik.³⁰ A folyamatosan növekvő, különösen mezőgazdasági célú vízfelhasználás a 2000-es évek elejére jelentős csökkenést eredményezett a víztartó vízszintjében.³¹ A víztartó állapotának romló tendenciája és a felek vizet érintő tevékenységeikkel kapcsolatos titkolózása valós krízissel fenyegetett.³²

²⁶ Gabriel de los COBOS: The Genevese transboundary aquifer (Switzerland-France): The secret of 40 years of successful management. *Journal of Hydrology: Regional Studies*, 2018. [a továbbiakban: COBOS (2018a)] 116.

²⁷ Gabriel de los COBOS: Université de Genève 2.3.4. Case Study: The Genevese Transboundary Aquifer (Switzerland-France) – Interview with Dr Gabriel de Los Cobos Expert, Hydrogeologist, Department of Geology, Soil and Waste (GESDEC), Canton of Geneva. *Coursera*, 2018. [a továbbiakban: COBOS (2018b)] <https://tinyurl.com/2p9zfa6h>

²⁸ CEDARE: North-Western Sahara Aquifer System (NWSAS) M&E Rapid Assessment Report, Monitoring & Evaluation for Water In North Africa (MEWINA) Project, Water Resources Management Program. March 2014. <https://bit.ly/37Fd06w>

²⁹ Rutger Willem HOFSTE – Paul REIG – Leah SCHLEIFER: 17 Countries, Home to One-Quarter of the World’s Population, Face Extremely High Water Stress. World Resources Institute. August 6, 2019. <https://tinyurl.com/2p9x8f4n>

³⁰ Mohamad ALATRASH: Jordan- Saudi Arabia, 2015 Agreement for the management and Utilization of the Ground Water in the Disi- Saq Aquifer. UNECE, 4 July 2017. <https://tinyurl.com/4dd7nca2>

³¹ UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe): 2013. Inventory of Shared Water Resources in Western Asia. Chapter 10 Saq-Ram Aquifer System (West). Bejrút, 308–310. <https://tinyurl.com/2p8r6fup>

³² Marc F. MÜLLER – Michèle C. MÜLLER-ITTEN – Steven M. GORELICK: How Jordan and Saudi Arabia are avoiding a tragedy of the commons over shared groundwater. *Water Resources Research*, 2017/7. 5452–5453.

Preventív jellegű együttműködésről beszélhetünk a Csád, Egyiptom, Líbia és Szudán területeit érintő núbiai homokkő víztartó rendszer esetében. A víztartó annak ellenére, hogy vízkészlete fosszilis és a részes államokban, így például Líbiában, a felhasználásra kerülő vizek több mint 97%-a ilyen forrásokból kerül kinyerésre,³³ mégsem volt különösebben veszélyeztetett helyzetben köszönhetően óriási méretének.

Nagyon hasonló helyzet vezetett a Malit, Nigériát, Nigert, Algériát, Benint, Burkina Fasot és Mauritániát érintő Iullemeden – Taoudeni/Tanezrouft víztartó rendszer egyetértési megállapodásához is. Annak ellenére, hogy ez egy vízhiányos régió, ahol túlzott vízkivétel is jellemző, a víztartó jövője és a felek kapcsolata nem volt bajlós.³⁴

De talán a legjobb példa a prevencióra a Brazília, Argentína, Paraguay és Uruguay területét érintő Guarani víztartó. A víztartó több mint 15 millió ember vízszükségletét elégíti ki.³⁵ Ez azonban a víztartó 1,2 millió km²-es kiterjedéséhez és jó újratöltődési kapacitásához képest elhanyagolható mennyiségű vízkivétel.³⁶ A felek a megállapodással nem konfliktust kívántak elkerülni, hanem egy sikeres együttműködést igyekeztek megalkotni.

3.2. Az együttműködések megvalósítási formái

A következő kérdés, amit érdemes tisztázni, hogy milyen formában öltöttek testet az együttműködések, rendelkeznek-e azok jogi kötőerővel és mit tűztek ki célul. A megoldásokról összességében elmondható, hogy egy, az Iullemeden – Taoudeni/Tanezrouft víztartó kivételével, az összes esetben jogi kötőerővel bíró megállapodások létrehozására került sor. Azonban azok rendeltetésében jelentős különbségek vannak.

³³ Fanack Water: Water Resources in Libya, Libya. August 25,2020. <https://water.fanack.com/libya/water-resources-in-libya/>

³⁴ Report of The IAEA-Supported Regional Technical Cooperation Project RAF/7/011: IULLEMEDEN AQUIFER SYSTEM Integrated and Sustainable Management of Shared Aquifer Systems and Basins of the Sahel Region. Bécs, 2017. 3–39. https://www.iaea.org/sites/default/files/raf7011_iullemeden_basin.pdf.

³⁵ IAEA Water Resource Programme: Transboundary aquifers and river basin Guarani Aquifer System, <https://cutt.ly/zJYT1P7>

³⁶ Lilian del CASTILLO-LABORDE: Emerging Legal Principles For Transboundary Aquifers And The South American Guarani Aquifer. Inweb, <http://www.inweb.gr/twm4/abs/DEL%20CASTILLO%20LABORDE%20Lilian2.pdf>

A kötőerővel bírók csoportjába tartozik a genfi víztartót érintő együttműködés. A felek a víztartó használatát szabályozó kooperációt először 1978-ban foglalták egyezménybe, mely 30 évig rendezte a felek viszonyát.³⁷ Az egyezményt időbeli hatályának lejártá után 2008-ban – kisebb változtatásokat követően – újra megkötötték. Ezen egyezmény esetében fontos megjegyezni, hogy a szerződés nem Svájc és Franciaország között, hanem azok érintett kantonja és prefektúrája között jött létre, ezzel is érvényre juttatva a lokális érdekeket és tudást. Az egyezmény legfőbb célja a víztartó mesterséges újratöltődési rendszerének kiépítése, működtetése, továbbá a víz mennyiségi és minőségi nyomonkövetése.

Szintén jogi kötőerővel bíró megállapodás jött létre a núbiai homokkő víztartó rendszer esetében. Egyiptom és Líbia korábbi együttműködésének formálissá tétele eredményeképpen 1992-ben kötöttek megállapodást a területet felügyelő közös szervezetről. Két másik állam később csatlakozott a felekhez, Szudán 1996-ban, végül pedig Csád 1999-ben.³⁸ A megállapodás lényege az 'egyesült hatóság' szerveinek és feladatainak meghatározásában állt. Ezen formális megállapodáson túl, a felek két, a terület vizsgálatáról és a hidrogeológiai információk megosztásáról, továbbá a rendszer folyamatos ellenőrzéséről szóló informális megállapodást is aláírtak.³⁹

Az északnyugat-szaharai víztartó rendszer esetében, az együttműködés három szakasz keretében valósult meg. Ennek utolsó részeként miniszteri deklaráció formájában egy állandóan működő konzultációs mechanizmust alkottak a felek.⁴⁰ A kooperáció célja, hogy keretet biztosítson a három szuverén közötti együttműködésnek.⁴¹ Ezen megoldás érdekessége, hogy a konzultációt a felek a francia jog szerint 1992-ben létrejött nonprofit szervezet, a *Sahara and Sahel Observatory (OSS)* keretében folytatják le.

³⁷ COBOS (2018a) i. m. 116–127.

³⁸ GEF: Medium-Sized Project Proposal, Request For GEF Funding. Naweb, 4–5. http://www-naweb.iaea.org/naweb/ih/documents/Nubian/Nubian_final_MSP_Sandstone.pdf

³⁹ Stefano BURCHI – Kerstin MECHLEM: Groundwater in international law, *Compilation of Treaties and Other Legal Instruments*, 5–6. <https://bit.ly/2YRuetE>.

⁴⁰ Kerstin MECHLEM: Legal Aspects of the North-Western Sahara Aquifer System. London (2014. január 24.): Workshop on Law and Policy Aspects of Climate Change and Groundwater. London, 24 January 2014. <https://www.soas.ac.uk/ledc/events/groundwaterworkshop2014/file93385.pdf>

⁴¹ Rachid TAIBI: Gestion concertée du Système Aquifère transfrontalier du Sahara Septentrional-SASS (Algérie, Tunisie, Libye) Approche NEXUS- Interactions entre l'eau, l'alimentation, l'énergie et les écosystèmes, UNECE, <https://cutt.ly/AJYTNb2>

A Guarani víztartó esetében a felek éveken át tartó előzetes kutatásokat követően arra jutottak, hogy egy jogi kötőerővel rendelkező dokumentumot hoznak létre.⁴² Ez az elhatározás végül 2010-ben a Guarani víztartó megállapodásban öltött testet, mely a víztartó fenntartható menedzselését tűzte ki célul.⁴³ A hatálybalépésre azonban Brazília és Paraguay hosszadalmas ratifikációs eljárása miatt egészen 2020-ig kellett várni.⁴⁴

Az utolsó, kötőerővel rendelkező megállapodás az Al-Sag/Al-Disi víztartó réteg esetében valósult meg. A felek viszonylag rövid előzetes kooperációt követően 2015-ben kötötték meg a terület használatáról és kezeléséről szóló szerződést, melynek – álláspontom szerinti – legfőbb célja az volt, hogy a vizek ivóvízként történő felhasználásához szükséges minőséget megőrizték.⁴⁵

Mint korábban utaltam rá, az Iullemeden – Taoudeni/Tanezrouft víztartót érintő megállapodás az egyetlen, ami nem bír kötőerővel. A felek 2014-ben Abujában elhatározták, hogy egyetértési megállapodást alkotnak, amely előrevetíti annak a konzultációs mechanizmusnak a megalkotását, ami a terület közös kezeléséért, szennyezések megakadályozásáért lesz felelős.⁴⁶ Fontos megjegyezni, hogy az egyetértési megállapodás a fundamentumából fakadóan nem rendelkezik kötőerővel, viszont előrevetíti a felek jövőbeni szerződésének lehetőségét. Sajnos azonban ezen egyetértési megállapodás aláírása várat magára, így a kötelező erővel rendelkező megállapodás irányába történő elmozdulásra kevés esély mutatkozik.

3.3. Szervezetrendszer és feladatok

Említésre méltó szempont lehet a megállapodásokat a szervezetrendszerük és azok feladatai mentén elemezni. Egyrészt különbséget tehetünk olyan

⁴² Francesco SINDICO: The Guarani Aquifer System and the International Law of Transboundary Aquifers. *International Community Law Review*, 2011/3. 258.

⁴³ Acuerdo sobre el Acuífero Guarani. <https://tinyurl.com/kczn58a5>

⁴⁴ Pilar Carolina VILLAR: The Agreement on the Guarani Aquifer enters into force: what changes now? *International Water Law Project Blog*. <https://tinyurl.com/yexnc87b>

⁴⁵ Sami SHUBBER: (Unofficial English Translation) Agreement between the Government of the Hashemite Kingdom of Jordan and the Government of the Kingdom of Saudi Arabia for the Management and Utilization of the Ground Waters in the Al-Sag/Al-Disi Layer. *International Water Law Project*, 1. <https://tinyurl.com/4e7naynv>

⁴⁶ Observatoire du Sahara et du Sahel: Joint and Integrated Water Resources Management of the Iullemeden – Taoudeni/Tanezrouft Aquifer Systems and the Niger River. *GICRESAIT Project Summary Report*, 21. <https://tinyurl.com/4e7naynv>

megoldások között, ahol a megállapodások szinte kizárólag a szervezetek és azok feladatainak meghatározására irányultak, másrészt olyanok között, ahol a szervezet létrehozása nem kizárólagos cél volt.

3.3.1. Szervezetek mint járulékos kérdések

A genfi víztartó esetében a víztartó irányításáért egy bizottság felelős, mely három genfi kantoni és három francia küldöttből áll. A bizottság főszabály szerint legalább egyszer tart évente ülést, melynek keretében elkészíti az éves vízhasználati tervet a felek várható felhasználási igényeit figyelembe véve.⁴⁷ A megállapodás nem részletezi a bizottság feladatait és az nem is túl hangsúlyos szerv, mivel az egyezmény minden kardinális kérdést előre rendez.

A genfi megállapodáshoz hasonlóan az Iullemeden – Taoudeni/Tanezrouft víztartót érintő, kötőerővel nem rendelkező egyetértési megállapodás esetében sem kizárólag az intézményrendszerről kívántak a felek rendelkezni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem sikerült egy figyelemre méltó szervezetrendszert kialakítani, bár egyelőre csak elméleti síkon. A felek együttműködése a konzultációs mechanizmusban testesül meg, melynek célja a fenntartható vízhasználat elősegítése. A konzultációs mechanizmus jogi személyiséggel rendelkezik, így perelhet, szerződéseket köthet és kölcsönöket vehet fel, képviselőként a végrehajtó titkár jár el. Belső felépítését tekintve egy, az országok vízért felelős minisztereiből álló miniszterek tanácsával rendelkezik. Ez döntéshozó szervként funkcionál, valamint egy, az üléseken született döntések végrehajtásáért felelős végrehajtó titkársággal, illetve egy, az együttműködés szakmai, tudományos megalapozásáért felelős tudományos és technikai bizottsággal. Része továbbá egy, az államok vízért felelős szervei mellett működő vízkivétel racionalizálásáért felelős nemzeti bizottság és a döntések implementálását elősegítő Sahara and Sahel Observatory (OSS) keretében működő koordinációs egység.⁴⁸ Mint látható, a feleknek átfogó elképzelései voltak a szervezetrendszert illetően, mely

⁴⁷ Florence ROSSIGNOL: Convention (unofficial translation) on the Protection, Utilisation, Recharge and Monitoring of the Franco-Swiss Genevois Aquifer. International Water Law Project, 4. <https://tinyurl.com/4r6mz32d>

⁴⁸ Observatoire du Sahara et du Sahel: Memorandum of Understanding for the Establishment of a Consultation Mechanism for the Integrated Management of the Water Resources of the Iullemeden, Taoudeni/Tanezrouft Aquifer Systems (ITAS). 2nd COUNCIL OF MINISTERS OF GICRESAIT PROJECT Abuja, Nigeria Friday 28TH March, 2014. <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/mull135180.pdf>

egy kötőerővel rendelkező szerződés megkötése esetén hatékonyan tudná a víz és a felek érdekeit szolgálni.

Szervezetrendszeri kérdésekről kifejezetten szűkszavúan rendelkezik a Guarani megállapodás. Az együttműködés mindössze a garantálásáért felelős négy állam részvételével létrehozott bizottságot nevesíti. A bizottság működését illetően sem tartalmaz rendelkezéseket, mert annak szabályait majd maga a szerv alakítja ki.⁴⁹

Az Al-Sag/Al-Disi víztartó réteget érintő megállapodás fókuszában sem a szervezetrendszeri kérdések álltak. Egy közös technikai bizottság az egyetlen nevesített szerv, melynek legfőbb feladata a megállapodás betartásának és a víz minőségének és mennyiségének ellenőrzése. Felépítését tekintve mindkét állam öt-öt főt delegál a bizottságba, amely félévente ülészik, de döntéshozói jogkörrel nem rendelkezik. Mint látható, a felek nem kívántak valós hatalommal rendelkező szervet létrehozni, pusztán ellenőrzési feladatokkal kívánták azt felruházni.⁵⁰

3.3.2. Szervezet, mint elsődleges cél

A núbiai homokkő víztartó rendszer esetében a felek egy közös hatóság (*joint authority*) létrehozásáról döntöttek, és a megállapodás is leginkább ennek feladatait és szervezetrendszerét taglalja. A közös hatóság feladatai elég sokszínűek: kutatásokat folytatnak a víztartó egységes feltérképezése érdekében, képzéseket folytatnak, de a legfontosabb, hogy az egyes országok által történő vízkivételt megpróbálják optimalizálni, kiegyensúlyozni. Ezek a feladatok konkrétan az igazgatótanácson, az ügyvezető igazgatón és az adminisztrációs szerveken keresztül valósulnak meg. A közös hatóság legfőbb szerve a részes országok vízért felelős minisztériumai, szervei által kinevezett miniszteri szintű személyekből álló igazgatótanács, melynek élén a szervezetet a bíróságok és a nemzetközi szervezetek előtt képviselő elnök áll.⁵¹

Szintén elsődleges cél volt a felek közötti együttműködést megvalósító szervezet kialakítása az Északnyugat-szaharai víztartó rendszert illetően. E kooperáció különlegessége, hogy megvalósítására egy nemzetközi szerv, az OSS keretében került sor. Ennek megfelelően a tevékenységek vezetéséért felelős

⁴⁹ Acuerdo sobre el Acuífero Guarani. i. m. 4.

⁵⁰ SHUBBER i. m. 3.

⁵¹ GEF i. m. ANNEX 7.

koordinációs szerv is az OSS kötelékében tevékenykedik. Emellett a felek a politikai és szakmai legitimáció érdekében létrehozta egy, az országok vízért felelős minisztereiből álló tanácsot és egy technikai bizottságot.⁵²

3.4. Intézkedések

Fontos értékelési szempont, hogy a felek milyen intézkedéseket hoztak a vizek minőségének és mennyiségének megőrzése érdekében. Előjáróban leszögezhető, hogy az összes megállapodás tartalmaz minőségvédelmi előírásokat, de ez a szuverének szempontjából sokkal vitatottabb mennyiségi kérdések esetében már nem mondható el. Könnyen belátható, hogy a minőség megőrzése a rendszer felszín alatti összefüggései miatt mindenkinek érdeke. Ez azonban a vizek vitatott mennyiségi eloszlása tekintetében már nem helytálló. Mivel a vizek mennyiségi elosztásának optimalizálása nagyobb kooperációt kíván a felektől, így inkább erre térek ki hangsúlyosan. Különbséget tehetünk az ilyen rendelkezéseket tartalmazó és nem tartalmazó megállapodások között.

3.4.1. Kvantitatív rendelkezést tartalmazó dokumentumok

A genfi víztartó esetében a víz mennyiségi megőrzését a mesterséges újratöltési rendszer garantálja, azonban ennek a kiépítési költségeit csak a svájci fél állta.⁵³ Annak érdekében, hogy a francia fél passzivitását ellensúlyozzák, a felek megállapodtak abban, hogy a francia félnek az évi kétmillió köbméter meghaladó vízkivétel után díjat kell fizetnie. Ezen túlmenően a felek a francia fél vízkivételét ötmillió köbméterben maximalizálták. Ennek oka, hogy a víztartó túlnyomó része Svájc alatt található, és nem lenne igazságos, ha mindkét fél ugyanannyi vizet termelhetne ki. A minőség megőrzése érdekében a felek egységes szempontrendszer szerint vizsgálják a víztartót és figyelmeztetik egymást az anomáliákról.⁵⁴

A núbiai homokkő víztartó esetében a cél a szervezetrendszer kiépítése volt, így az nem tartalmaz konkrét rendelkezéseket a mennyiséget és a minőséget

⁵² TAIBI i. m.

⁵³ COBOS (2018a) i. m. 116–127.

⁵⁴ ROSSIGNOL i. m. 6.

illetően. Azonban indirekt módon megfogalmazza, hogy a közös hatóságnak magára kell vállalnia a vízkivételek racionalizálását.⁵⁵

Az Iullemeden – Taoudeni/Tanezrouft víztartó rendszert illetően az államok általános elvárásként fogalmazták meg, hogy kerülni kell a túlzott vízkivételt. Ennek garantálásáért és a racionális és méltányos vízhasználat foganatosításáért a részes államok belső szervezetrendszeréhez kapcsolódó nemzeti bizottság a felelős. A minőség megőrzése érdekében a dokumentum számos, a nemzetközi jogból ismert elvet sorol fel, mint például: a szennyező fizet elve vagy a nem károsító használat elve.⁵⁶

3.4.2. Kvantitatív rendelkezést nem tartalmazó dokumentumok

Az Északnyugat-szaharai víztartó rendszert érintően a felek nem rendelkeztek kvantitatív korlátok felállításáról, de ez nem is meglepő, hiszen itt a szervezetrendszer kiépítése volt a cél. Minőségi kérdésekben is szűkszavú a dokumentum, egyedül a kritikus területeket érintő akciótervek kidolgozása méltó említésre.⁵⁷

A Guarani víztartó esetében sem került megfogalmazásra mennyiségi korlátozás. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy a terület méretéből, a jelenlegi felhasználás volumenéből és az újratöltődés mértékéből adódóan ez nem is feltétlenül indokolt. A minőség megőrzése tekintetében elég általánosan fogalmaz a dokumentum, amikor rögzíti, hogy az államoknak törekedniük kell a területek védelmére. Emellett szintén elég nyitottan fogalmazza meg, hogy az államok a vizsgálatok folytatása, a tevékenységek végzése és a víz használata során minden szükséges intézkedést tegyenek meg a negatív hatások elkerülésére.⁵⁸

Az Al-Sag/Al-Disi víztartó réteg esetében a felek meghatároztak egy védett és egy menedzselési területet. Az előbbiben az aláírást követő öt éven belül meg kell szüntetni lényegében minden vízkivételt. Az utóbbiban lehet kutakat létesíteni, de kizárólag települési használatra, és csak az előzetesen meghatározott közös technikai feltételek szerint. Ezen rendelkezések – véleményem szerint – nem a víz mennyiségének megőrzésére törekedtek, hanem sokkal fontosabb cél volt a konfliktus megelőzése azáltal, hogy a minőséget nem kompromittálják a vízkivétel által. Ez azért sem tekinthető valós kvantitatív

⁵⁵ GEF i. m. ANNEX 7.

⁵⁶ Observatoire du Sahara et du Sahel (2014) i. m. 10–15.

⁵⁷ TAIBI i. m.

⁵⁸ Acuerdo sobre el Acuífero Guarani. i. m. 2.

korlátnak, mert a felek a víztartó korlátokkal nem érintett területein tetszőleges mennyiséget termelhetnek ki. Ugyanakkor a víztermelés a rendszer határokon átnyúló összefüggőségéből adódóan lényegében mindenhol 'fogyasztja' a vizet. A minőség megőrzése érdekében a felek megtiltották bármilyen jellegű és mennyiségű szennyező anyag felszín alatti vizekbe juttatását.⁵⁹

3.5. Vitarendezési mechanizmusok

Végül az utolsó szempont, ami jogászi szemmel különösen izgalmas, hogy a felek milyen vitarendezési mechanizmusokat hívtak életre. A viták rendezése körében a felek olyan többlépcsős megoldásokat alkottak, melyek egy része csak regionálisan próbál eredményre jutni, míg másik részük a viták rendezésére dedikált nemzetközi fórumokat is bevon a konfliktus feloldására.

3.5.1. Regionális megoldások

A genfi víztartó esetében a felek olyan kétlépcsős vitarendezést hívtak életre, mely mindkét szintjén regionális kereteken belül próbálja megoldani a nézeteltérést. Amennyiben az egyezmény alkalmazása körében a felek között vita merül fel, első körben a bizottsághoz (a víztartó irányításáért felelős szerv) kell fordulni. Ez két szempontból is pozitív, egyrészt költségkímélő, másrészt sokkal konszolidáltabb vitarendezésre ad módot. Ha ez nem jár sikerrel, akkor a Franco-Swiss Consultative Commission for Problems of Neighbourliness-hez kell fordulni.⁶⁰

3.5.2. Nemzetközi fórumok bevonása

Az Iullemeden – Taoudeni/Tanezrouft víztartó rendszer egyetértési megállapodásában a felek többszintű vitarendezést rögzítenek. Első lépésben a felek barátságos úton mediációval, vagy más hasonló módszerrel próbálják a nézeteltérésüket rendezni. Ha nem sikerül konszenzusra jutniuk, akkor a miniszterek tanácsán (döntéshozó szerv) keresztül a szakmai szervek véleményének kiké-

⁵⁹ SHUBBER i. m. 2–3.

⁶⁰ ROSSIGNOL i. m. 12.

résével próbálkozhatnak tovább. Ha itt sem járnak sikerrel, akkor továbbra is regionális szinten, de már egy nemzetközi szervezet, az Afrikai Unió keretében próbálják a vitájukat eldönteni. Amennyiben így sem jutnak megállapodásra, akkor a végső döntés a hágai nemzetközi bíróságé.⁶¹

A Guarani víztartónál az előbb említetthez hasonló megoldással találkozunk. A felek elsősorban direkt egyeztetések mentén próbálnak eredményre jutni. Csak ennek sikertelensége esetén fordulnak a víztartó legfőbb szervéhez, a bizottsághoz, ami hatvan napon belül javaslatokat fogalmaz meg. Amennyiben ez sem vezet megoldásra, úgy a felek a szerződés által nem nevesített választott bírósághoz fordulnak.⁶²

A núbiai homokkő víztartó az Északnyugat-szaharai víztartó rendszer és az Al-Sag/Al-Disi víztartó réteg esetében a felek nem rendelkeztek az esetleges viták rendezéséről.

4. Összefoglalás, következtetések

Írásomban egy indokolatlanul elhanyagolt területet, a határokkal osztott felszín alatti vizeket érintő megállapodásokat tárgyaltam és a rendelkezésre álló lokális megoldásokat összehasonlító módon elemeztem. Mint említettem, 2022-ben a víz világnapja fő témája a felszín alatti víz volt. Ennek és az ehhez hasonló eseményeknek első lépésként nagy szerepe lehet abban, hogy az egyének és rajtuk keresztül a szuverének foglalkozni kezdjenek a határon átnyúló felszín alatti vizek kérdésével.

Munkám során az átfogó nemzetközi jogfejlesztést illetően arra a következtetésre jutottam, hogy sokkal inkább lenne szükség egy alapelvi deklarációra, mintsem egy központosított szabályozási szisztémára. Ez úgy tudna segítséget nyújtani és irányt mutatni az államoknak a lokális szabályozások során, hogy közben nem erőltetne olyan megoldásokat a felekre, amik nem kapcsolódnak az adott víztartó sajátosságaihoz. Végső soron azonban megoldás csak lokálisan adható, ezért is helyeztem a hangsúlyt azon hat megállapodásra, melyek példaként szolgálhatnak más országok megállapodásai során.

Azt láttuk, hogy a megállapodások részben már kialakult krízisre reagálva születtek, más esetben viszont megelőző célokat szolgáltak. De láttunk olyan esetet is, ami átmeneti, azaz még nem alakult ki válság, de annak esélye miatt

⁶¹ Observatoire du Sahara et du Sahel (2014) i. m. 15–16.

⁶² Acuerdo sobre el Acuífero Guarani. i. m. 4.

volt érdemes megállapodni. Véleményem szerint azért is érdemes lenne ezzel a témával foglalkozni, hogy a jövőben minél több preventív jellegű megoldás jöjjön létre, mert ez szolgálja mind a felek, mind a víztartó védelem érdekeit.

A megállapodások eltérő formában, de többségük, az Iullemeden – Taoudeni/Tanezrouft víztartó kivételével jogi kötőerővel bíró szabályozásként jöttek létre. Ugyanakkor a rendelkezések között számottevő különbségeket és irányokat lehetett látni, már csak a minőségi és mennyiségi szabályozás kérdéseit illetően is. A szervezetrendszerek jellegében nagy eltérések figyelhetők meg, de az megállapítható, hogy ezek a vízért felelős szervek mindenképpen kellékei lesznek bármilyen jövőbeni megállapodásnak. A viták rendezése körében is hasznos példákkal szolgálnak, melyek átültetését a szerződni kívánó államoknak érdemes megfontolni.

A hiányosságaik ellenére ezek a megállapodások a szabályozás teljes hiányához képest óriási előrelépést jelentettek a feleknek.

II.
FELELŐSSÉG A JELENÉRT
ÉS A JÖVŐÉRT

A DIVATIPAR OLTALMAZHATÓSÁGÁNAK KÉRDÉSEI

*Mozgástér a divatcikkek oltalmánál az egyéni,
eredeti küszöb vizsgálata tekintetében*

SÁNDOR Médea Lola

„Ne legyél benne a trendekben. Ne a divat birtokoljon
téged, hanem te dönts el, hogy mi vagy, mit akarsz
kifejezni azzal, ahogy öltözködsz és ahogy élsz.”

Gianni Versace

1. Bevezetés

A divatipar az elmúlt évtized legdinamikusabban fejlődő iparágává nőtte ki magát, a kortárs társadalmak egyik legfontosabb gazdasági és társadalmi jelenségévé vált, amely számára segítséget nyújtott az információs korszak médiumai által hatékonyan terjeszthető trendek és divathírek vonzereje. A teljes iparág világszerte 825 millió¹ dolláros árbevétellel zárta a 2021-es évet, amely szignifikáns különbséget mutat bármely év statisztikájával szemben. Emellett a divat szó hallatán az ember inkább a viseletre és az öltözködésre asszociálhat első körben, holott kulturális szempontból az önkifejezés és az autonómia egyik eszközének tekinthető, amely egy adott időszakban, egy adott helyen és adott kontextusban kerülhet kifejezésre. Amellett, hogy az emberek szeretnek felöltözni minél divatosabb darabokba, szeretik követni az aktuális trendeket is, így van, aki a magas divat (*'haute couture'*), esetleg a lassú divat (*'slow fashion'*), vagy a gyors divat (*'fast fashion'*, azaz a tömeggyártás) hatására öltözködik szívesebben. A divatrajongók a legújabb ruhadarabokat nemcsak az interneten,

---

¹ Forrás: <https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/fashion/worldwide>; letöltve: 2022. 05. 09.

hanem akár a szezonális divatheteken is szívesen megnézik a tervezők aktuális kollekcióit. Napjainkban sokan a divatiparban tevékenykedő kisvállalkozók támogatására inkább független tervezői darabokat vásárolnak, amelyek nemcsak egy felvehető ruhadarabként, hanem egy tervező személyiségének és stílusának kifejeződéseként, akár egy művészeti alkotásként is szolgálhat. Mindez azt jelenti, hogy egy ruha nemcsak funkcionális, azaz az emberi test elfedésére szolgál, hanem esztétikus is, tehát egy művész, azaz lehet a tervező egyéni, eredeti jellegű munkájának háromdimenziós kialakítása. Ezért úgy gondolom, hogy a divatipar motorját mindenképpen a független tervezők munkája adja, akik minden kollekciójukkal hozzájárulnak a divatipar színésítéséhez, és divatterveikkel egyértelműen előmozdítják a lassú divat fejlődését, illetve igyekeznek meggyőzni a fogyasztókat a lassú divat fontosságáról.

Ugyanakkor a divattervezők helyzete sokkal problémásabb és bizonytalanabb, mint ahogy azt a kifutón elkészült kollekcióik, vagy a közösségi médián látottak mutatják. A független tervezők tervei mind a szerzői jog, mind a formatervezési mintaoltalom alapján védelemben részesülnek, utóbbi esetében akkor, ha a bejelenti a szándékát a hatóságnál arra nézve, hogy mintáját jegyezzék be a lajstromba, mint oltalommal védett dizájn vagy divatminta. Annak ellenére, hogy a formatervezési mintaoltalom erősebb védelmet biztosít a minta számára, mint önállóan a szerzői jog, nagyon kevés tervező él az oltalom lehetőségével. Ezenfelül további gondot jelent, hogy az oltalom feltételeit Magyarországon a formatervezési mintaoltalomról szóló törvény² az 'új és egyéni jellegű' meghatározással állapította meg, amelynek keretei nem feltétlenül egyértelműek egyes minták vonatkozásában vagy annak megkülönböztetése esetén. Álláspontom szerint vannak olyan dizájnok is, amelyek úgy részesülnek oltalomban, hogy az új és egyéni jellegtől az átlagos felhasználóra nem kelt eltérő összbenyomást egy ugyanolyan vagy hasonló mintához képest, ami esetleg nem kapott oltalmat a hatóságtól, vagyis a közkinccs kategóriájához sokkal közelebb esnek, mint az új és egyéni jelleghez. A kutatásom során ezért szeretnék rávilágítani a divatipar szellemi tulajdonvédelemmel kapcsolatos dilemmáira, pontosabban a közkinccs és az új, egyéni jelleg közötti határvonal elvékonyodására és lassú egybeolvadására.

² 2001. évi XLVIII. törvény a formatervezési minták oltalmáról (a továbbiakban: Fmtv.).

2. Az ötlet és a divathoz kapcsolódó kétdimenziós alkotások szellemi tulajdonvédelmének lehetőségei

2.1. Az ötlettől a kifejeződésig

A ruha- és divatminták alapvetően olyan esztétikai alkotások, amelyek hasznos funkcióval is rendelkeznek.³ A ruha azért hasznos, mert az ember testének elfedésére szolgál, mellette pedig esztétikus, azaz az ember külső megjelenését színesítik a ruhán található különböző díszek, maga az anyag, amiből készült vagy a kialakítása. A tervezőnek az ötletét mihamarabb meg kell terveznie a vázlatfüzetében, ugyanis az ötlet önmagában még nem eredményez a tervező számára semmilyen védelmet, akkor sem, ha már valamilyen fizikai formában megvalósult. Például egy hajó mintás szövetből készült szoknya ötlete megfoghatatlan, és bárki által bármilyen vagyronromlás nélkül⁴ reprodukálható. Adott divattervező szellemi javait ennek értelmében csak akkor tudják érzékelni mások, ha olyan fizikai dolgokként valósulnak meg, amelyekből egyértelműen kifejeződik a tervező ötlete és annak egyéni, eredeti jellege. Általában a tervezők a már rendelkezésre álló és megosztott ötleteket gondolják újra, amely által valami újat és egyedit hozhatnak létre.⁵ Mivel nincs lajstrom, így iparjogvédelmi eszköz sem állhat a rendelkezésére, csak a szerzői jogi védelem, hiszen a ruha vázlatterve művészeti alkotásnak⁶ minősülhet, szerzői jogi védelem kizárólag „a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellegű” alkotást illet meg.⁷ A divattervező vázlatrajza megfelelhet ezen fogalmi ismérveknek, ha az ötlete valóban annyira kreatív, hogy egyéni és eredeti jellegű mű készül belőle. A divatrajzra a tervező alapesetben abban a pillanatban szerzői jogi védelmet szerez, amint elkészül,⁸ és a rajz maga kézzelfogható formában rögzül.⁹ Ugyanakkor a szerzői jog hiába jelent védelmet, alapesetben nehezebben

³ UJVÁRI Petra: Divatjog a kifutón – A divatipar oltalmazhatóságának lehetőségei a szellemi tulajdonjogok tükrében. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2015/2.

⁴ Egy olyan mű, amely már a közkinccs kategóriába tartozik, vagy semmilyen új és egyéni jelleggel nem bír, bárki által elkészíthető lehet anélkül, hogy egy alkotó már létező művét bitorolná vagy másolná, mivel ilyen műveknél alap esetben az alkotó inkább nem ismert.

⁵ Forrás: <https://euipo.europa.eu/ohimportal/hu/design-definition>; letöltve: 2021. 11. 06.

⁶ Szjt. 1. § (1) bek.

⁷ Szjt. 1. § (3) bek.

⁸ Habár nem feltétlenül kell kész műnek lennie, egy félkész mű is élvezhet szerzői jogi védelmet abban az esetben, ha kifejeződik rajta az alkotó személyiségéből fakadóan az egyéni, eredeti jelleg.

⁹ Forrás: <https://michelsonip.com/fashion-and-intellectual-property/>; letöltve: 2022. 02. 19.

bizonyítható a szerzőhöz kapcsolódóan a szerző személyiségének kifejeződése egyéni, eredeti módon, illetve akár a szerzőség is vitatható. Az Szjt. egy megdönthető vélelmet állít fel a szerzőség kérdésével kapcsolatban, amely esetben az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni, akinek a nevét ilyenként a művön a szokásos módon feltüntették.¹⁰ A 94/B. § alapján, ha nem állapítható meg az önkéntes műnyilvántartás és a közös jogkezelő szervezet által a közös jogkezelés alá tartozó művekről fenntartott adatbázis alapján kiállított teljes bizonyító erejű magánokirat alapján sem a szerző, akkor azt kell tekinteni szerzőnek az ellenkező bizonyításáig, aki a művet először nyilvánosságra hozta.

2.2. Az Egyesült Államok joggyakorlata a divatrajzok és a tervezési jellemzők tekintetében

Az Egyesült Államok jogalkotója e tekintetben másképp gondolkodik, mint a kontinentális országoké: a szerzői joghoz kapcsolódó szabályozásuk sokkal bonyolultabb és szigorúbb követelményeket támaszt a divatcikkekkel szemben, mivelhogy az Egyesült Államok szerzői jogi törvénye¹¹ szerint azon művek élvezhetnek védelmet, amelyekből egyértelműen kitűnik, hogy eredeti jellegű, ennek ellenére a védelem a törvény alapján nem terjed ki a használati tárgyra. Így a képi, grafikus és szobrászati elemeket tartalmazó művet szerzői jog védi, ha ezen elemeket tartalmazó külső kialakítása fizikailag vagy fogalmilag elválasztható a hasznos funkciójától.¹² Éppen ezért egy ruházati cikknek meg kell felelnie ezen az „elválaszthatósági” teszten, amely két esetből áll: fizikai és fogalmi elválaszthatóságból.¹³ Fizikai elválaszthatóság esetén a mű művészi tulajdonsága fizikailag elválasztható annak hasznos jellegétől. Ez egyértelműen kimondott és meghatározott doktrína, a Mazer v. Stein ügy alapján megállapítható volt, hogy a szobrocskából álló lámpatartó, annak ellenére, hogy használati tárgyhoz van csatolva, kaphat szerzői jogi védelmet, mivel maguk a szobrok

¹⁰ BAKSAY-NAGY György – GRAD-GYENGE Anikó: Design és jog. Bevezető a design védelmének lehetőségeibe. *Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Műhelytanulmányok*, II. évf., 2020/6. 51.

¹¹ 17 U.S.C. §101.

¹² US Code Title 17 – Copyrights, §101.; Brandon SCRUGGS: Should Fashion Design Be Copyrightable? *Northwestern Journal of Technology and Intellectual Property*, Vol. 6., Issue 1. (2007) 123.

¹³ Alexandra MACKEY: Made in America: A Comparative Analysis of Copyright Law Protection for Fashion Design in Asian and in the United States. *American University Business Law Review*, 2018/2. 381.

művészeti alkotásnak számítanak. A fogalmi elválaszthatóságnál pedig a képi, grafikus vagy szobrászati elemek külön is azonosíthatók a funkcionalitásuk mellett. A ruha és divatcikknek a fogalmi elválaszthatóság tesztjén lehet esélyük védelemre, ha és amennyiben a bíróság megállapítja, hogy a díszítő, a külső megjelenést kifejező funkciójuk hangsúlyosabb, mint a hasznos funkciójuk, amely ebben az esetben a test elfedése. Ezáltal, hogy a hasznos funkció szabálya a divattervek mögött álló ötlet, illetve gondolat védelmének akadályát képezi, ez a követelmény nemcsak az Egyesült Államokban, hanem adott esetben Magyarországon is nehezen megfogható kategória bárki számára, ugyanis ezek a gondolatok akkor részesülhetnek védelemben, ha „a jellemző a használati tárgytól különálló két-vagy háromdimenziós műalkotásként érzékelhető, és oltalmazható képi, grafikai vagy szobrászati alkotásnak minősülne, ha azt a használati tárgytól, amelybe beépítették, egyébként külön képzelték el”.¹⁴ A védelem ezen feltétele ugyanúgy helytálló lehet Magyarország jogrendszerében is, mivel az emberek nagy része elsőkörben a ruha funkcionalitását részesítik előnyben, ebből kifolyólag az esztétika, mint a divatos öltözködés alapköve sok esetben háttérbe szorulhat.

3. A háromdimenziós alkotások védelme formatervezési mintaoltalommal

3.1. A szabásminták védelme

Nemcsak a divatminták és a ruha külső megjelenése oltalmazható a jog segítségével, hanem a szabásminták is. A divatrajz a fent tárgyaltak esetében védelmet élvezhet, ha egyéni, eredeti jelleget mutat és ez kifejeződik a rajzon, ennél fogva ebben az esetben a védelem automatikusan jár a szerző számára. A szabásmintánál szintén irányadó lesz a szerzői jogi védelem, így, ha a mintán szereplő utasítások és kifejezések, és a mintán található egyes rajzok és grafikai elemek, amelyekből egyértelműen kifejeződik, hogy a szerző egyéni, eredeti jellegű alkotása, és akár a kész termék rajza is mellékelve van mellé, akkor a tervező automatikusan szerzői jogi védelmet szerezhet a szabásmintára is. Az angolszász jogban ez a védelem nem automatikus, a fentebb tárgyalt feltételeknek kell megfelelnie a szabásmintának a szerzői jogi védelem megszerzéséhez,

¹⁴ Dani N. COHEN: *Fashion and Intellectual Property: Protecting Creative Works*. The Michelson Institute for Intellectual Property, 2021. <https://michelsonip.com/fashion-and-intellectual-property/>; letöltve: 2022. 02. 19.

és kérni kell a Szerzői Jogi Hivataltól (*US. Copyright Office*) a védelem bejegyzését.¹⁵ Emellett a szabásminták védjeggyel is oltalmazhatók, ha a mintát a tervező kereskedelmi forgalomban értékesíti, de jelen esetben az oltalom nem a mintát, hanem az adott szabásminta márkáját hivatott védeni, megakadályozva azt, hogy két hasonló szabásminta összetéveszthető legyen a piacon.¹⁶ Első ránézésre a szabásminta kétdimenziós alkotásnak számíthat, amely esetben a szerzői jog lenne rá az irányadó védelmi forma, ugyanakkor formatervezési mintaoltalom is kérhető rá, hiszen a Locarno-i osztályozás tartalmazza a szabásmintát mint oltalmazható ipari mintát.¹⁷

3.2. Dizájnvédelem az Egyesült Államokban és Magyarországon

Az Egyesült Államokban a formatervezési mintaoltalom (design patent), másnéven a dizájn szabadalom ad lehetőséget, amely a legközelebb áll a magyar joggyakorlatban foglaltakhoz. Azon tervező mintájára adható, aki új, eredeti és díszítő jellegű formatervezési mintát hoz létre valamely gyártási cikkre, illetve nem nyilvánvalónak és kellően feltártnak kell lennie a Szabadalmi Hivatal (*Patent Office*) számára.¹⁸ Ez az oltalmi forma a divatminta nem funkcionális szempontjait hivatott védeni, tehát a divatcikk hasznossága helyett inkább a dekoratív oldalát védi.¹⁹ Viszont a formatervezési mintaoltalom nem válik érvénytelenné pusztán azért, mert az oltalom tárgyát képező dolog a kellemes látványt nyújtó megjelenés mellett hasznos funkcióval is rendelkezik. Számos gyártási cikk kialakítása és megjelenése, bár funkcionális követelmények szabják meg, gyakran tetszetős látványt nyújt a tájékozott felhasználóra. Ha azonban a kialakítás elsősorban inkább funkcionális vagy mechanikai követelmények szükségességéből ered, akkor ez az oltalom nem igényelhető a termékre. Ennek az oltalomnak a hátránya, hogy nem feltétlenül nyújt kellő védelmet a divatminták számára, mivel a ruhák általában rövid életűek, és a szabadalom megszerzéséhez szükséges feltételek és idő mellett ez az oltalom

¹⁵ Forrás: <https://smallbusiness.chron.com/copyright-sewing-patterns-55833.html>; letöltve: 2022. 03. 13.

¹⁶ Forrás: <https://legalbeagle.com/12723574-how-to-copyright-sewing-patterns.html>; letöltve: 2022. 03. 15.

¹⁷ Locarnói Osztályozás, 1908 osztály – írószerek, irodai szerek, oktatási kellékek.

¹⁸ 35 U. S. C. § 171.

¹⁹ UJVÁRI i. m. 360.

túl későn, vagy egyáltalán nem jön létre, így nem nyújt hatékony védelmet a divatminták számára.²⁰

Magyarországon a termék alapját szolgáló kétdimenziós terv szerzői jogi védelem alá esik, hiszen a védelem a mű alkotóját a szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg, amelyet az 1999. évi LXXVI. törvény rögzít.²¹ Az egyéni jelleg akkor áll fenn, ha az adott körülmények között lehetőség van többféle kifejezési módra és ezek közül a szerző egyéni módon valósítja meg, hozza létre alkotását.²² Az eredetiség pedig azt jelenti, hogy a művet maga a szerző alkotta meg, és nem egy már korábban létező alkotás egyszerű másolatáról van szó.²³ Az egyéni és eredeti jelleg szubjektív, tehát a művet a szerzőhöz személyes kapcsolat fűzi, ezt nem másától vette át. Az egyéni jelleg kifejezi, hogy csak egy olyan szellemi mozgástérben való választás lehet alkotás, ahol a szerzőnek lehetősége van alkotó szelleme eredeti módon történő kifejezésére. Ennek ki kell fejeződnie a művön, amelynek objektíve érzékelhetőnek és pontosnak kell lennie.²⁴

A magyar szabályozás szerint formatervezési mintaoltalomban részesülhet minden új és egyéni jellegű formatervezési minta. Mintának minősül a termék egészének vagy részének megjelenése, amelyet magának a terméknek, illetve a díszítésének a külső jellegzetességei különösen a rajzolat, a színek, a körvonalak, az alak, illetve a felhasznált anyagok jellegzetességei eredményeznek.²⁵ A formatervezési mintaoltalomról szóló törvény alapján új a minta, ha azzal azonos minta nem jutott nyilvánosságra az elsőbbség időpontját megelőzően.²⁶ Egyéni jellegű a minta, ha az elsőbbség időpontja előtt nyilvánosságra jutott

²⁰ Brittany WEST: A New Look for the Fashion Industry: Redesigning Copright Law With the Innovative Design Protection and Privacy Prevention Act (IDPPA). *Journal of Business, Entrepreneurship and the Law*, 2011/1. 64–65.

²¹ Sztj. 1. § (3) bek.

²² Ennél fogva a magyar jogban a funkcionális művek nincsenek kizárva a szerzői jogi védelemből, habár a mozgástér szükségszerűen szűkebb, mint az USA szerzői jogi szabályozásában, illetve a magyar és az amerikai szabályozás másként értelmezi a funkcionalitás fogalmát is. Viszont, ha Magyarországon sikerül a tervezőnek egyéni, eredeti jellegű művet alkotnia, amely kifejeződik a művön, és emellett a mű egyszerre funkcionális is, akkor egyértelműen megilleti a szerzői jogi védelem, hiszen a törvény alapján minden fogalmi ismérvek megfelel a tervező műve.

²³ Forrás: <https://www.sztjh.gov.hu/hu/szerzoi-jog/szerzoi-jogi-alapfogalmak>; letöltve: 2021. 11. 11.

²⁴ GYERTYÁNFY Péter – LEGEZA Dénes (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 81–82.

²⁵ 2001. évi XLVIII. törvény a formatervezési minták oltalmáról, 1. § (1)–(2) bek.

²⁶ Fmtv. 2. § (1) bek.

bármely mintához képest a tájékozott használóra eltérő összbenyomást tesz.²⁷ Ebben az esetben figyelembe kell venni, hogy a szerző a termék természetére, az ipari, illetve a kézműipari ágazat sajátosságaira tekintettel milyen alkotói szabadságfokkal alakíthatta ki a mintát. Az összbenyomás megállapításához pedig a mintát egészében kell vizsgálni. Egy-egy jellegzetes, formaalkotó elem azonossága nem jelentheti az egyéni jelleg hiányát, mivel a mintaoltalomnak biztosítania kell az adott termék továbbfejlesztésének és a továbbfejlesztett változat jogi oltalmának lehetőségét, így a korábbi modellel való hasonlóság nem zárja ki a továbbfejlesztett összbenyomást keltő modell védelmének a lehetőségét.²⁸

Magyarországon a formatervezési mintaoltalom, mint védelmi lehetőség a tervezők ruháinak védelmére, egyértelműen rendelkezésre áll, azonban nem feltétlenül élnek vele a tervezők. Ha élnek is az oltalom lehetőségével, az azért van, mert a dizájnjukat vagy kész terméküket már bitorolták, és a helyzet utólagos orvoslására kérnek segítséget. Ebben az esetben felmerül a kérdés, hogy a tervezők nem tudnak arról, hogy ez a lehetőség a rendelkezésükre áll, vagy tudnak róla, viszont figyelmen kívül hagyják.

4. A szellemi tulajdonvédelem aggályai a divatiparban az egyéni, eredeti küszöb vizsgálata szempontjából

Adott esetben előfordul, hogy egy formatervezési mintaoltalommal védett dizájn egyszerre szerzői jogi alkotás is, ennél fogva párhuzamos oltalom áll fenn rajta. A két terület erősen fedi egymást, viszont mégsem egyformák. A szerzői jog nem a formát védi, habár a megjelenés azonosításánál fontos szempontot képezhet, a formatervezési mintaoltalomnál pedig a termék megjelenése áll védelemben. A párhuzamos oltalom nagy segítség lehet a tervező számára, hiszen ekképpen nemcsak a szerzői jogra, hanem egy másik jogoltalomra, a formatervezési mintára is lehet hivatkozni igényérvényesítésnél. A formatervezési mintaoltalom célja, hogy a termék kereskedelmi forgalomba kerülhessen, amelynek a célközönsége egyértelműen a tájékozott felhasználó, amelyre a törvény alapján a minta eltérő összbenyomást kell, hogy keltsen egy másik mintához képest. Ha a nagyon hasonló dizájn a tájékozott felhasználónál ezt az eltérő összbenyomást nem üti meg, akkor nagyon könnyen és bármikor fel lehet lépni a bitorló ellen.

²⁷ Fmtv. 3. § (1) bek.

²⁸ TATTAY Levente – POGÁCSÁS Anett – UJHELYI Dávid: *Szellemi alkotások joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2021. 315.

Ha csak szerzői jogi védelem áll fenn egy terméken, a kereskedelmi forgalomba kerülése esetén a fogyasztók valószínűleg meg fogják tudni különböztetni más szerzői jogi védelem alatt álló termékektől, ha arculathoz van társítva a minta, így tudják, hogy kinek a mintáját, illetve termékét fogják megvásárolni. Bár sok esetben nehezebb megállapítani a minta jogosultját, hiszen a szerzői személyiség kifejeződésének bizonyítása szubjektív és bonyolult lehet, és vitatható is, hogy ki a szerző. Sokszor a felhasználó, aki átdolgozza vagy ihletet merít egy másik jogosult művéből, nincs is tudatában annak, hogy jogsértést követ el, mivelhogy nehezebben is behatárolhatóbb az egyéni jelleg és a szerző személyiségének a kifejeződése egy, az általa alapul vett művön. Ebből fakadóan sokszor inkább azt nehéz megállapítani, hogy a felhasználó tudja-e, hogy az a mű vagy annak egy része, amit átdolgoz, egyéni eredeti jellegű-e, vagy csak az adott mű ötlete lesz-e a kiindulópontja a saját mintájához.

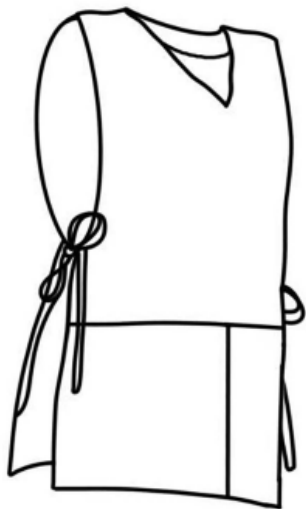
Ha csak formatervezési mintaoltalomban részesül egy termék, a tervezőnek könnyebb dolga lehet, mert okirat, lajstromkivonat és nyilvános adatbázis tartalmazza az oltalom alatt álló mintát, ennek okán nem lenne kérdés, hogy ki a jogosultja a mintának, mivel ez elvileg biztos jog háttérrel ad, viszont ennek ellenére is vitatható lehet akár a formatervezési mintaoltalom jogossága és a jogosult személye, amely esetben megsemmisítési eljárást is kezdeményezhet. Az eljárás által az oltalom megsemmisíthető, ha nem is lehetett volna lajstromozni, például amiatt, mert nem felel meg az újdonság vagy az egyéni jelleg követelményének, vagy bírósági határozat értelmében az oltalmat nem annak adták meg, akit valójában megillet.²⁹

Ha párhuzamosan áll fenn a szerzői jog és a formatervezési mintaoltalom, akkor a divatcikken szereplő minta erősebb védelmi formát ölt, mintha önmagában formatervezési minta vagy szerzői jog védené a terméket. A tájékozott felhasználó elméletileg könnyebben párosítja össze a mintát a készítőjével, és felismeri a termék külső megjelenésének készítőjét. Ezzel együtt a mozgástér is szűkebbé válik, így a termék megjelenése és a szerzői személyiségének a kifejeződése egyszerre jelenik meg a mintán, amelytől sokkal nagyobb eltérést kell produkálnia egy másik mintának, ezért kisebb hasonlóság miatt is indíthat a jogosult megsemmisítési eljárást. A párhuzamos oltalom fennállásával a szolgai másolás és akár az átdolgozás problémája könnyebben kiküszöbölhető.

Az egyéni jelleg is másként fejeződik ki a két jogterületen. A szerzői jognál az egyéni jelleg alacsonynak mondható, és nehezebben állapítható meg a szerző személyiségének kifejeződése, mint a formatervezési mintánál, ahol egyébként

²⁹ BAKSAY-NAGY-GRAD-GYENGE i. m. 79.

az egyéni szint még alacsonyabban helyezkedik el. Egy grafikai alkotásnál tágabb a mozgástér, mivel sokkal nagyobb eltérést kell produkálnia egy másik terméknek ahhoz, hogy a másik terméktől egyéni jelleget mutasson, míg az üvegtechnikánál kicsi a mozgástér, hiszen számítani fog, hogy milyen technikával gyártják az üveget és milyen alkotói szabadságfokot engedélyez, évégett a kis eltérés is sokat fog számítani. A divatcikkek ezen két kategória között helyezkedhetnek el,³⁰ viszont számít az is, hogy milyen darabról van szó, amely

1. ábra: Formatervezési mintaoltalmat szerzett köpeny, forrás: SZTNH E-Kutatás adatbázis

szűkítheti a mozgásteret az oltalom megadásánál és az igényérvényesítésnél, például, hogy a ruhát a tervező az emberi test formájára tervezi. Tovább szűkítheti az alkotói szabadságfokot a ruha színe, mintája is, mert egy egyéni jellegű minta az átlagos kapucnis pulcsin már képes nagy eltérést okozni egy másik mintához képest. Minderre tökéletes példa az a köpeny, ami formatervezési mintaoltalmat kapott, pedig számomra nem keltett eltérő összbnyomást egy másik, akár a közkinccs körébe tartozó köpenyhez képest.

A tájékozott felhasználóra már egy kis eltérés a két divatcikk között is kelthet eltérő összbnyomást. A tájékozott felhasználó magasabb szinten van az átlagemberhez képest, mivel sokkal figyelmesebb egy-egy divatcikk kiválasztásakor, nemcsak hasznosság szempontjából vizsgálja az adott ruhát, hanem csinosság, kinézet, esztétika szempontjából is, ezért nagy befolyást jelenthet számára két divatcikk közül egy apró eltérés, például egy díszítőelem vagy egy kötöző. A köpeny esetében a különbséget egy plusz kötöző és egy plusz zseb adta.

Mindezekből kifolyólag, a divatcikkek forgalmazása során a zsinórmértéket a fogyasztói magatartás adja, amely egyértelmű iránymutatást ad abban az esetben, ha két nagyon hasonló termék kerül ki a piacra. Akár egy apró különbség is befolyásolhatja a tájékozott felhasználót mint fogyasztót, és eltérő összbnyomást kelthet a másik termékhez képest, amely sokat számít a két termék külső megjelenésének megkülönböztetése esetén. Így, egy szerzői joggal nem feltétlenül, de formatervezési mintaoltalommal védett termék esetén, ha egy

³⁰ A divatcikkekénál a mozgástér nagyobbak mutatkozik, mint az üvegnél, viszont kisebb, mint a grafikánál.

másik, ugyanilyen termékhez képest valamiben másabb, például az egyiken van kötöző, a másikon pedig csak zsebek vannak, akkor ez már jelenthet eltérő összbenyomást, viszont az alkotó személyisége egy ilyen termék esetében nem feltétlenül fejeződik ki magas fokon, mint egy grafikai művel ellátott terméknel. Ebben az esetben úgy gondolom, hogy a divatcikkek hasznos funkciója kerül előtérbe az esztétikai és a művészeti vonatkozásokkal szemben. Ez problémát jelenthet azon tervezők esetében, akik divatcikkeiket nem a funkcionalitás, hanem a külső megjelenés vonzóná tétele vezérli, amelybe sokszor rengeteg pénzt és energiát fektetnek, és a piacon az olcsóbb termékeket kereső fogyasztók esetében nem biztos, hogy sikert fog aratni. Megoldás lehet egy másik fogyasztói réteg megcélzása, amely a „sznob-effekt” miatt kifejezetten a drágább, ’designer’ darabokat keresi.

5. Ki legyen a mérce alapja, a tájékozott felhasználó vagy átlag fogyasztó?

Álláspontom szerint a formatervezési mintaoltalom esetében nagyon alacsony az a szint, amelyet egy mintának el kell érnie ahhoz, hogy oltalmat kapjon, hiszen a joggyakorlat a tájékozott felhasználót veszi alapul az új és egyéni jelleg elbírálásakor, ami olyan, mintha a szabadalomnál a szakember szintje lenne az irányadó, aki az adott szakterületét ismerő olyan képzeletbeli személy, aki lexikálisan mindent tud az adott szakterületről, azonban ismereteit nem képes alkotó módon kamatoztatni.³¹ A tájékozott felhasználó azt vizsgálja, hogy az összbenyomáson belül a minta külsejéről részletes megtekintéskor alkotott kép mennyiben különbözik egy másik, vagy a régebbi mintától. Így az a fontos, hogy mit lát a fogyasztó, ha ránéz a mintára. Ez a mérce ugyanakkor rendkívül alacsony, a szerzői jogban lévő mércéhez képest is, hiszen az egyéni, eredeti jelleg megállapításánál felvetődik a kérdés, hogy a két jogterületnél a mozgástér többféleképpen történő kitöltése biztosan két eltérő szerzői művet hoz-e létre. Egy, már inkább a közkinccs körébe tartozó, vagy egy szolgálai másolt minta esetében ez a mozgástér szűkebb és szigorúbb is, például annak a köpenynek az esetében, amely esetben az átlagos fogyasztó nem feltétlenül látja a különbséget, amely miatt külön oltalmat kapott a közkinccs körébe tartozó köpenyekhez képest, mint egy egyéni, eredeti jellegű szerzői mű esetében. A tájékozott felhasználó elméletileg nem szakember módjára vizsgálja az újdonságot, aki

³¹ Forrás: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/feltalaloi-tevekenyseg-letoltve>; 2022. 05. 10.

törvényi segítség nélkül, technikai ismeretei és tudományos módszerei birtokában is képes eldönteni az újdonság kérdését, azaz, hogy miben azonosak, illetve miben különböznek a minta egyes részei.³² Viszont úgy gondolom, hogy az újdonságkutatás és az egyéni jelleg vizsgálata esetében a tájékozott felhasználó közelebb áll a szakemberhez, mintsem az átlag fogyasztóhoz, ezáltal jobbnak gondolnám, ha a szakember mellett esetleg az átlag fogyasztó szintjén is vizsgálnák az új és egyéni jelleget, amelyhez a legfontosabb szempont a technikai, tudományos és a törvényi ismeretek nélküli újdonságkutatás lenne, hiszen az átlag fogyasztó is meg tudja állapítani, hogy miben azonosak, illetve miben különböznek a minta egyes része egy régebbi vagy egy más mintához képest. Ha a közkinccs körébe tartozó mintákhoz hasonló minták oltalmat szereznek, azt nem biztos, hogy az átlag fogyasztó érdemben meg tudja állapítani, hogy mi volt az érdemi különbség egy másik, hasonló termékhez képest, míg adott esetben egy grafikai múnél a megállapítás sokkal könnyebb és egyszerűbb számára, mint a formatervezési mintaoltalomnál.

A formatervezési mintaoltalom a közkinccs, az ihlet és maga a mű elhatárolása egyes minták tekintetében nagyon nehéznek mutatkozik. Ezért bonyolult megállapítani azt is, hogy a fogyasztó számára például egy teljesen átlagos köpeny külső megjelenése kaphat-e formatervezési mintaoltalmat úgy, hogy az egyetlen eltérés a közkinccs körébe tartozó köpeny minta és az oltalomban részesülő köpeny minta között egy plusz zseb és egy plusz kötöző léte. A kérdés tovább bonyolódhat, ha ugyanezt a területiális hatályú oltalomban részesülő terméket egy külföldi vállalat gyártja és importálja Magyarországra. Ezért is fontos álláspontom szerint a közkinccs kategóriáját ebben az esetben ténylegesen alapul venni az eljárásban a minták elbírálásakor, hiszen két nagyon hasonló termék összehasonlítása vagy különbségtétele esetén a fogyasztó magatartása fog egyértelmű útmutatást adni a választásával, hogy melyik terméket fogja megvásárolni. Így, ha két teljesen ugyanolyan, a fogyasztó számára szinte megmondhatatlan különbség van a két termék között, a fogyasztó vagy nem fogja tudatosan megvásárolni a terméket, vagy összezavarodik a két hasonló termék láttán, amelyek esetében az oltalom megadásakor csak a tájékozott felhasználó mérceje lesz az irányadó, holott nemcsak a tájékozott felhasználó vizsgálja meg a mintát, hanem a vásárláskor az átlagos fogyasztó is. Ebből fakadóan úgy gondolom, hogy relevánsabb lenne, ha az átlagos fogyasztó is lehetne a mérce alapja a tájékozott felhasználó mellett.

³² ZOMBORI Zsolt: Formatervetésiminta-oltalom Magyarországon és az Európai Közösségben II. rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői jogi Szemle*, 2006/3. 41.

AZ ORVOSI JOGI FELELŐSSÉG KÉRDÉSKÖREI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TERMÉSZETGYÓGYÁSZAT JOGI MEGÍTÉLÉSÉRE

HIDASÍ Rita

*„Bármely házba lépek is be, azért megyek oda,
hogy hasznára legyek a betegeknek, tartózkodva
minden szándékos jogtalanságtól és kártevéstől.”¹*

*„Legfőbb törvénynek tekintem a betegek testi és lelki gyógyítását, a
betegségek megelőzését. Az emberi életet minden megkülönböztetés
nélkül tisztелеm. Orvosi tevékenységem soha nem irányul emberi élet
kioltására. A betegek emberi méltóságát és jogait tiszteletben tartom,
bizalmukkal nem élek vissza és titkaikat haláluk után is megőrzöm”²*

1. Bevezetés

A fent idézett sorok tökéletesen előrevetítik jelen pályamű központi témáját, illetőleg a dolgozat fókuszában álló orvosi jogi felelősség fontosságát. Rendkívül lényeges az idézetek tartalma, hiszen az orvosi jogviszony esetén, az egyik oldalon mindig az az ember áll, aki beteg, ezért kiszolgáltatott és védtelen, tehát segítségre szorul, a másik oldalon pedig az áll, aki gyógyít, így többlettudással bír és lehetősége van arra, hogy a beteg szervezet felborult egyensúlyát helyreállítsa. Ezt a bizalmi alapú kapcsolatot semmilyen esetre sem megengedett megrengetni, mindkét fél részéről fontos megtartani a jóhiszeműséget és a lojalitást, valamint tartózkodni kell a bárminemű jogtalanságtól.

¹ Hippokratészi eskü EV 16, 26. Ld. GAIZLER Gyula: *A bioetika alapkérdései*. Budapest, Szent István Társulat, 1997. 252.

² A Magyar Orvosi Kamara által javasolt Orvosi Eskü szövege.

Az orvosi jog azon témakörök egyike, melyek minden társadalomban, mindenkoron aktualitást fognak mutatni, már csak azon egyszerű tényből kifolyólag is, hogy egyrésztől mindenkivel megeshet élete során, hogy valamilyen betegség miatt kezelésre szorul, másrésztől az orvosi szempontból vizsgálódva, jogos elvárás velük szemben, hogy a hippokratészi eskü által megfogalmazott legmagasabb szintű erkölcsi-etikai értékrend folytonos szem előtt tartása mellett, tisztában legyenek a legalapvetőbb jogi felelősségi ismeretekkel is. Egy rendkívül összetett témakör tehát az orvosi jog, melyben – a teljesség igénye nélkül – megjelennek olyan kérdések, mint például az orvos-beteg jogviszonya, a betegjogok, az abortusz és eutanázia problematikája, az orvosi műhibaperek és a mindezeket összefogó, s jelen tanulmány szempontjából leglényegesebb orvosi felelősség kérdése. Elsősorban előrebocsátható, hogy az orvos polgári jogi felelősségének témáját már több tanulmány feldolgozta, azonban a természetgyógyászat jogi megítéléséről kevés állásfoglalás született ezidáig. Ez amiatt nem meglepő, mivel egy olyan gyógmódról van szó, mellyel kapcsolatban alapvetően ellentmondásosak az állásfoglalások és megítélések, továbbá ezt fokozza azon tény is, hogy a természetgyógyászat integrációja a modern medicinába a mai napig nem történt meg egységesen, így jogilag igencsak homályos és szabályozatlan terület a természetgyógyászattal kapcsolatos felelősség. Bár jelen tanulmány korlátját képezi az imént említett probléma, hiszen kevés joganyag található meg a témában, Sólyom László szavait idézve, élve annak szabadságával, akik „maguk tapossák az ösvényt”, kísérletet teszek a témakör lehető legátfogóbb felkutatására és ismertetésére, valamint a tanulmány nem titkolt céljaként fogalmazom meg a természetgyógyászat lehetőségére való figyelemfelhívást és ezen gyógmód népszerűsítését. A pályaműben szó lesz kezdetben különböző orvosi jogviszonnyal kapcsolatos magánjogi nézetek ismertetéséről, az orvos polgári jogi felelősségének általános jellemzéséről, ezt követően a természetgyógyászati tevékenység gyakorlásának lehetőségei kerülnek bemutatásra, majd az úgynevezett nem-konvencionális gyógmódok megítélését vizsgálom meg, különös tekintettel a természetgyógyászok és a kártérítési felelősség kapcsolatára.

2. Magánjogi nézetek az orvosi jogviszonyra

Az orvos és beteg közvetlen kapcsolatán alapuló jogviszonyról elsősorban megállapítható, hogy polgári jellegű. Elfogadott nézet, hogy az orvos és a beteg között szerződéses viszony áll fenn, de sem az egészségügyről szóló 1997. évi

CLIV. törvény (továbbiakban Eütv.), sem a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban Ptk.) nem minősíti szerződésnek az orvos és beteg közötti kapcsolatot. Felmerülhet a kérdés, hogy amennyiben szerződéses jogviszonyról beszélünk, akkor az orvosi jogviszony vállalkozási vagy megbízási jellegű, azaz eredménykötelemről vagy gondossági kötelemről van-e szó. Megbízás és vállalkozás legjelentősebb közös vonása a más részére végzett tevékenység, lényeges különbség azonban közöttük, hogy vállalkozásnál a vállalkozó eredmény létrehozására köteles, megbízásnál pedig a megbízott feladatellátásra vállal kötelezettséget. Vállalkozásnál a kötelelem közvetlen tárgya az eredmény, megbízásnál pedig maga a tevékenység, azaz a feladatellátás. Ha a vállalkozási jogviszonyt fogadjuk el fennállónak, akkor az orvos minden egyes esetben a beteg egészségének helyreállítása vagy az állapota további rosszabbodásának megállítása – mint eredmény – terhe mellett vállalkozik az orvosi kezelés megvalósítására, de ha a megbízást ismerjük el, akkor az orvos csak a gondos eljárás terhe mellett vállalkozik a beteg kezelésére, amelyhez optimális esetben akár a beteg gyógyulása is társulhat.

Általánosságban kijelenthető, hogy a legtöbben inkább megbízási típusú szerződésnek tekintik az orvosi jogi jogviszonyt, mint vállalkozási típusúnak. Jó példa ezen tény igazolására Törő Károly véleménye, hiszen ő a magánorvos és betegek közötti jogviszonyt, szerződésen alapuló megbízási jogviszonyként határozza meg, s azzal indokolja álláspontját, hogy a jogviszony tárgya nem más, mint az egyedileg meghatározott beteg gyógyítása. A jogviszony létrejöttének az alapja és a jogviszony tartalmának a meghatározója a felek kölcsönös rendelkezése, a törvény előírásai csak kiegészítő jellegűek. Vannak olyan tartalmi szabályok, amelyekről egyező akarattal sem térhetnek el, így nem határozhatják meg a szerződés tartalmát a jogviszony társadalmi rendeltetésével ellentétesen. Törő Károly szintén vizsgálta a megbízás és vállalkozás közötti különbséget és mindezek után, egyhangúan kijelentette, hogy az orvos szolgáltatása (a gyógyító-megelőző szolgáltatása) nem eredményszolgáltatás. Azonban elismerte, hogy vannak a gyógyító-megelőző munkát segítő olyan nem orvosi működést jelentő – általában technikai jellegű – résztevékenységek is, amelyek eredményszolgáltatásnak is felfoghatók. Véleménye szerint ilyen lehet például a műfogsor vagy műláb készítése. Véggökvetkeztetése szerint tehát a gyógyító-megelőző tevékenység elvégzésére irányuló jogviszony nem tekinthető vállalkozásnak, hiszen sokkal inkább jellemzik a megbízás ismérvei. Megbízásszerű jogviszonynak tekinti Törő továbbá az állami egészségügy szolgálat keretében végzett gyógyító-megelőző orvosi tevékenységeket is. Az állami egészségügyi szolgálat által nyújtott gyógyító-megelőző ellátás jogi szabályozása véleménye

szerint sajátos, összetett, komplex jellegű, különböző igazgatási, munkajogi, polgári jogi elemek keverednek és egymással párhuzamosan, egymást keresztezve, illetve átfedve különböző jellegű jogviszonyfajtákat hoznak létre.³

Másik jó példa, szintén a megbízási jogviszony igazolására Lábady Tamás álláspontja, hiszen szerinte az orvos-beteg közötti jogviszony közigazgatási elemekkel átszőtt magánjogi jogviszony, illetve egy speciális megbízási jogviszony, amelyben fokozottabb a bizalmi elem jelenléte, továbbá érinti a személyiségi jogokat is, ezért tekinthető speciálisnak. Úgy véli, hogy ebben a magánjogi jogviszonyban közigazgatási elemek is megjelennek, hiszen egy-egy kezelésért, valamint a jogviszony teljesítése során felhasznált eszközök és intézmények működéséért, avagy fenntartásáért nem a beteg fizet, hanem azokat a társadalombiztosító finanszírozza. Tarr György az orvosi jogviszonyt reménymegbízásnak tekinti. Kifejti, hogy a reménymegbízás nem eredménykötelem, annak keretében az orvos az ügy ellátására vállal kötelezettséget, így a megbízó érdekeinek megfelelően köteles eljárni, a körülmények szerint elvárható gondossággal. E tekintetben a beteg és az orvos oldalán is egy bízató kilátás jelenik meg. A beteg a gyógyulást reméli, az orvos pedig abban a reményben cselekszik, hogy a beteg meggyógyul, állapota javul.⁴

Az orvosi jogviszony vállalkozási szerződéssé való minősítése mellett szólnak olyan érvek, mint például az, hogy a kezelés folyamán erősen korlátozott a beteg utasításadási joga, vagy az, hogy az orvos, illetve az egészségügyi szolgáltató egyoldalúan nem szüntetheti be a kezelést, ha ezt a beteg egészségi állapota kizárja. Bár jóval kevesebb azoknak a száma, akik amellet érvelnek, hogy az orvosi jogviszony eredménykötelem lenne, a vállalkozás és a megbízás relációjában egyik jogviszony sem érvényesül kizárólagosan. Abban viszont a szakirodalom álláspontja egységes, hogy tisztán vállalkozási szerződésről csak akkor beszélhetünk, ha a felek a konkrét esetben egy megfelelően körülírt eredményben állapodnak meg, például megfelelően illeszkedő fogprotézis, vagy orvosi betét elkészítéséről, esetleg különböző laborvizsgálatok elvégzéséről, avagy orvosi lelet készítéséről.

Az orvosi jog témájának egyik legkiemelkedőbb szaktekintélye Jobbágyi Gábor professzor úr, aki az orvos és beteg között fennálló jogviszonyt egészségügyi jogviszonynak tekinti. Véleménye szerint orvos és beteg között egy atipikus egészségügyi szerződés áll fenn, egy sajátos személyiség-védelmi

³ Törő Károly: *Az orvosi jogviszony*. Budapest, KJK, 1986.

⁴ TARR György: *Élet és egészség, orvos és beteg, jog és erkölcs az emberi méltóság fogalom szférájában*. Budapest, Püski, 2003.

viszony, ezáltal pedig az orvosi jogviszonyt nem tekinti megbízási jogviszonynak. Nézőpontja szerint önálló személyiségvédelmi típusra van szükség, amit a személyiségi jog keretébe kell foglalni. A megbízással szembeni érvei közt hangoztatja a Professzor Úr azon tényt, miszerint a régi Ptk. szerint a megbízás nemcsak bizalmi viszonyon alapult, hanem személyes teljesítési kötelezettséget is előírt. Ez pedig csak magánorvosi ellátásban volt megvalósítható, de a klinikai ellátásban nem. Az 1997. évi Eütv. adott körülmények között megadja ugyan a szabad orvosválasztás jogát, de az orvos személyes eljárási jogát nem határozza meg. A beteg egy egészségügyi intézménnyel kerül kapcsolatban, és gyakran nem lehet tudni, ki fogja kezelni. Ezen kívül az orvos-beteg jogviszonyban a megbízásnak sem az ingyenes, sem a visszerhes alakzata nincs meg, hiszen a beteg közvetlenül nem fizet az orvosnak, de az egészségbiztosító igen. Mindemellett Jobbágyi Gábor rávilágít arra is, hogy a megbízás lényegi eleme az, hogy a megbízott a megbízó utasítása szerint köteles eljárni, ez viszont az orvos beteg kapcsolatában természeténél fogva is lehetetlen. Végetetül érvel azzal, hogy a megbízás esetében a halál és a cselekvőképesség elvesztése a jogviszony megszűnésével jár. Abban az esetben viszont, ha az orvos a műtét után meghal, a kezelés nem szűnik meg, s azt egyoldalúan csak a beteg szüntetheti meg, az orvos pedig csak kivételesen. A megbízás alapesetben mindkét fél részéről könnyen felbontható, ezzel szemben az egészségügy intézmény nem tagadhatja meg olyan könnyen a gyógykezelést. A jogviszony megszűnési esetei tehát nem egyformák.⁵

3. Az orvos polgári jogi felelősségének általános jellemzéséről

Az orvos polgári jogi felelősségének megítélése mindenütt az egyes polgári jogi törvénykönyvekbe foglalt általános kártérítésségi rendelkezésekre figyelemmel történik, melyek többsége a vétkességi elvre épül fel. Ennek megfelelően: a károsult (beteg) a károkozóval (orvos) szemben érvényesítheti kártérítési igényét, amennyiben a törvényileg meghatározott felelősségi előfeltételek (a kár, az okozati összefüggés, a jogellenes magatartás, a felróhatóság) kivétel nélkül fennállnak. Az Mtj.⁶ 1709. §-a mindezt még úgy fogalmazta meg, hogy: „Aki

⁵ JOBBÁGYI Gábor: *Orvosi jog*. Budapest, Szent István Társulat, 2011.

⁶ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. Az 1927. január 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. (Az ún. bizottsági

másnak jogvédelme érdekében jogellenesen és vétkezen bárcsak közvetve is megsérti, köteles a másoknak – a sértettnek – ebből eredő kárát megtéríteni. Ugyanez a kötelezettség terheli azt is, aki a jóerkölcsbe ütköző módon másnak szándékosan kárt okoz.” Mindez az orvos polgári jogi felelősségének megállapítására alkalmazva: az orvos eljárása közben azáltal sértheti meg más „jogvédelme érdekében”, hogy a betegnek az esetében alkalmazott, vagy éppenséggel alkalmazni elmulasztott tevéssel egészségkárosodást idézett elő. Az ember egészséghez fűződő jogának – mint jogvédelmet igénylő érdeknek – jogellenesen és felróhatóan okozott sérelme maga után vonja az orvos kártérítési kötelezettségét.

3.1. Kár

A négy törvényi előfeltétel első elemeként a kár fogalmát szükséges meghatározunk, hiszen valamennyi kártérítési igény érvényesítésének legalapvetőbb előfeltétele a bekövetkezett – bár gyakran „nem megfogható” – kár fennállása, mivel ez a tény az, ami mindenféle jogi elbírálás kezdetét jelenti. A Ptk. meghatározása szerint „A károkozó a károsult teljes kárát köteles megtéríteni. A teljes kártérítés körében a károkozó köteles megtéríteni a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést; az elmaradt vagyoni előnyt; és a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségeket.”⁷ Összességében tehát a kár alatt azt a hátrányt értjük, amit a jogalany a jogilag védett érdekeiben elszenved. Megkülönböztetünk vagyoni kárt és a személyiséget ért sérelmet (nem vagyoni kárt/sérelemdíjat). A személyiséget ért sérelmek a testi, lelki közérzetben bekövetkezett hátrányok, melyek leggyakoribb formájaként ismert a félelem, a szorongás és az olyan tevékenységek, vagy életvitel elvesztése, amire a károsult a károsodás előtt képes volt. A személyiséget ért sérelem – természetéből eredően – pénzre nem számítható át, így kérdésként merül fel, hogy mely tényezőket kell irányadónak tekinteni a kártérítés megállapításánál. A jogelméletben és joggyakorlatban elismert álláspont szerint a sérelemdíjnak kettős funkciója van: elsődlegesen a jó-közérzet hátrányos alakulását kell kiegyenlítenie, reparálnia (*Ausgleichfunktion*), ezenkívül pedig elégtételül szolgál a sértett számára (*Genugtuung*). Mivel a kártérítésnek eleget kell tenni

---

szöveg átdolgozott és 1928. III. 1. napján törvényjavaslatként az országgyűlés elé terjesztett szövegváltozat.)

⁷ Ptk. 6:522. § (1) és (2) bekezdés.

a méltányosság követelmények is, természetesen annak meghatározásánál az adott eset valamennyi körülményére figyelemmel kell lenni.

3.2. Okozati összefüggés

Az orvos polgári jogi felelősség megállapításának második feltétele a felelősséget megalapozó okozati összefüggés az orvosi téves magatartás (felrótt cselekvés – „hibás teljesítés”) és a betegnél bekövetkezett kár között. Mint az általános kártérítési jogban, az orvosi felelősség terén is a „feltételek egyenértékűségének” elve húzza meg a felróhatóság lehető legtágabb határait. Ennek alapján minden olyan körülmény, amely nélkül a kár nem következett volna be – *conditio sine qua non* –, okozati. Ennek megfelelően az orvos pedig csak akkor felel, ha az ő hibája a betegnél bekövetkezett kár szempontjából okozati volt. Nem csak az aktív közrejátszás, hanem a mulasztás is állhat okozati viszonyban a bekövetkezett kárral, amennyiben egy bizonyos kezelés (eljárás, cselekvés stb.) foganatosítása, ami az adott esetben lehetséges is volt, megakadályozhatta volna a kár bekövetkeztét, de elmaradt. A magyar, a német, az osztrák és a svájci joggyakorlatban is általánosan elismert az adekvát okozatosság elve, mely szerint a károkozó csak az adekvát módon okozott károkért felel. Ugyanez megfordítva azt jelenti, hogy az orvos csak azon következményekért nem tartozik felelősséggel, amelyek egy egészen szokatlan eseménysorozat következtében álltak elő. Abban az esetben viszont beáll a felelősség, ha egy további – mint kárelőidéző – ok is közrejátszik az adott esetben, de ennek veszélyével a tudomány akkori állása szerint számolni kellett volna. Az, hogy a károkozó a kárt előre látta, vagy láthatta volna, az adekvát okozatosság szempontjából nem megkívánt előfeltétel. Elegendő, ha az ok kár előidézésére való általános alkalmassága bármely értelmes ember (*Idealmensch*) által felismerhető volt, habár az egyes következmények maguk nem voltak felismerhetők. Habár a jogi irodalomban számos kérdés vitatott még az adekvát okozatosság kapcsán, de az alapkérdést tekintve megegyeznek: a felelősség terjedelmét korlátozni kell.

3.3. Jogellenesség

A felelősségi előfeltételek harmadik eleme a jogellenesség, melyről akkor beszélünk, ha valamely személy magatartása (tevés/mulasztás) a jogrend parancsa/tilalma vagy a jó erkölcs ellenében hat. Ennek értelmében itt elsődlegesen nem

a magatartással érintett személy (beteg) jogilag védett érdekeinek a sérelmén van a hangsúly, hanem magának a jogrendnek a sérelmén. Marton Géza megfogalmazása szerint: A jogellenesség egyszerűen azt jelenti, hogy az adott magatartás ellentétben áll a jogrenddel, „annak valamely objektív szabályával vagy szellemével”. Mint ahogy az jelen tanulmány „Magánjogi nézetek az orvosi jogviszonyra” című fejezetében is ismertetésre került, habár sem ez Eütv., sem a Ptk. nem minősíti *expressis verbis* hivatalosan szerződésnek az orvos és beteg közötti kapcsolatot, a joggyakorlatban és elméleti síkon mégis elfogadottá vált ezen jogviszony szerződéses viszonykénti jellemzése. Fontos tudni, hogy a szerződéses egyezség megsértése ugyanúgy jogellenes, mint a törvényi rendelkezés megsértése. Ez alapján teszünk különbséget a kontraktuális (*ex contractu*) és a deliktuális (*ex delicto*) kártérítési kötelezettség között. Ennek a különbségtételnek az orvosi jogviszony jogi megítélése körül kialakult viták esetében komoly, már-már döntő jelentősége van, hiszen nem mindegy, hogy az orvos polgári jogi felelősségének körében szerződéses vagy szerződésen kívüli felelősség szerint vizsgálódunk. A kontraktuális és a deliktuális felelősség kapcsolatát illetően kétféle megközelítéssel találkozhatunk. Az egyik az ún. *non-cumul*, avagy a párhuzamos igényérvényesítés tilalmának elve, mely szerint, ha szerződéses kapcsolat van a felek között, akkor kizárólag a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint érvényesíthetik kártérítési igényüket, még abban az esetben is, ha a károkozás bele is illik valamelyik deliktuális felelősségi tényállásba.⁸ A másik nézet szerint viszont a károsultnak a másik fél szerződésszegése esetén lehetősége van választani, hogy kontraktuális vagy deliktuális alapon, esetleg a kettőt párhuzamosan alkalmazva érvényesíti-e a kárigényét. Ez utóbbi főként a német jogra jellemző, de alapvetően a common law országok is ezt alkalmazzák. A régi Ptk. nem tartalmazott egyértelmű utalást arra nézve, hogy a kötelezett szerződésszegése esetén a károsultat megilleti-e a fent említett választás, de olyan normát sem tartalmazott, ami ezt tiltotta volna. A bírói gyakorlat azt mutatja, hogy általában lehetőség volt a szerződő felek közti deliktuális igényérvényesítésre, abban az esetben, ha az kedvezőbb volt a károsult számára. Szemben a régi Ptk.-val, ami összemosta, a jelenleg hatályos szabályozás élesen elválasztja egymástól a kontraktuális és deliktuális felelősséget. Ez azt jelenti, hogy a szerződésszegéssel okozott károkért, valamint a szerződésen kívül okozott károkért való felelősséget más megítélés alá helyezi, ebből kifolyólag pedig eltérő kimentési lehetőségeket biztosít. A deliktuális (szerződésen kívüli) károkozás esetén a károkozás általános tilalma

⁸ Ptk. 6:145. §.

sérül és éppen a kár bekövetkeztétől válik a magatartás jogellenessé, míg a kontraktuális (szerződésszegéssel okozott károkért) való felelősségnél a szerződésben önként vállalt kötelezettség megszegése lesz a károkozó magatartás. A kimentés tekintetében azt láthatjuk, hogy a deliktualis felelősségnél megmaradt a felróhatóságon alapuló általános kárfelelősségi szabály. A szerződés megszegése esetén azonban kimentés szigorúbb, ugyanis, ahhoz, hogy károkozó mentesüljön, három konjunktív feltételt kell bizonyítania: „a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.”⁹ Visszatérve a kumulálási tilalomra, elmondható, hogy annak alkalmazását megnehezíti az, hogy egyes kontraktuális viszonyokra speciális szabály mondja ki, hogy azok mégsem tekintendők szerződéses viszonyoknak (ún. „fordított” v. „negatív *non-cumul*”), avagy még ha jogi természetüket és helyes minősítésüket tekintve azok is lennének, ennek ellenére a deliktualis felelősség szabályait kell rájuk alkalmazni, ahogy teszi azt az Eütv. 244. §-a. Az említett paragrafus tartalmazza ugyanis rendelkezést az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben keletkezett kárigényekre vonatkozóan. Kimondja, hogy egészségügyi szolgáltató tartozik felelősséggel, illetve helytállással az egészségügyi szolgáltatás keretében végzett ellátás során okozott kárért és személyiségi jogsértésért, továbbá, hogy az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben keletkezett kárigényekre, illetve a személyiségi jogsértések esetén követelhető igényekre a Ptk.-nak a szerződésen kívül okozott kárért való felelősségre, valamint a személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni.¹⁰ Ennek értelmében a károkozó, azaz az egészségügyi szolgáltató, (vagy az orvos amennyiben saját nevében és felelősségére járt el) a felróhatósága hiányának bizonyításával mentesül az okozott károk megtérítési kötelezettsége alól. Összességében elmondható, hogy azáltal, hogy az orvos-beteg jogviszony kategorizálásáról nincs egyező és egységes álláspont, az egészségügyben felmerülő kárigények jogszabályi szinten történő szabályozásának egyértelművé tétele még a jövő jogalkotóinak feladata lesz.

⁹ Ptk. 6:142. §.

¹⁰ Eütv. 244. §.

3.4. Felróhatóság

A kártérítési igény érvényesítéséhez szükséges törvényileg meghatározott felelősségi előfeltételek negyedik és egyben utolsó elemeként a felróhatóság vizsgálatára kell, hogy sor kerüljön. Nem elég ugyanis annak megállapítása, hogy a jogrend és ezen keresztül valaki (a beteg) egyéni joga sérült az (orvos által tanúsított) magatartás révén, hanem azt is vizsgálat alá kell vonni, hogy miként alakul ugyanennek a magatartásnak a szubjektív – az egyén oldalán jelentkező – jellege. Törő Károly például ennek a szoros kapcsolatnak tulajdonította a jogellenesség és a felróhatóság elhatárolási nehézségeit azzal az „eligazító” útmutatással, hogy míg a jogellenességnél azt kell vizsgálni, hogy az adott magatartás sérti-e a tárgyi jogból fakadó alanyi jogok érvényesülését, addig „a felróhatóság megállapítása a jogsértő cselekvés, illetve mulasztás jellegétől és körülményeitől függ.” Ezzel szemben Marton Géza objektív felelősségi rendszerében csak annyiban jut szerephez a felróhatóság, amennyiben:

„Ami egyszer ellenkezik a joggal, az nem ellenkezhet sem jobban, sem kevésbé jól vele. Illetőleg az, ami az egyik esetet súlyosabbá, felháborítóbbá teszi előttünk, az nem a jogellenesség mozzanatában, hanem a tettnek ezen túlmenő szociális értékelésében lelhető fel s a jogellenes magatartás körülményei: a sértés célzata, motívumai, az elkövetés módja stb. lesznek rá nézve irányadók. Ezek fogják megadni a jogellenes cselekménynek azt a színezetét, mely aztán igenis variálja a szankciószükséglet mérvét.”

Ezt később Eörsi Gyula úgy fogalmazta meg/át, hogy a felróhatóság olyan köztes fogalom a jogellenesség és a vétkesség között, ami nem követeli meg a vétkességnek (gondatlanság és szándékosság) és a tudati viszonyulásnak a vizsgálatát, hanem aminek keretében tulajdonképpen a magatartás „társadalmi értékelése” megy végbe. Vagyis nem azt kell vizsgálni, hogy a magatartás tanúsításakor mi játszódott le a cselekvő tudatában, hanem azt, hogy kellő körültekintés esetén felismerhette-e volna annak jellegét. Ugyanakkor a vonatkozó szabályozásban olvasható, hogy „Az orvos felelős a beteg vizsgálata és gyógykezelése, egészségének védelme érdekében tett intézkedése miatt, illetve a szükséges intézkedések elmulasztásáért.” E mondat szerint különösebb nehézség nélkül meg lehetne alapozni egy szigorú objektív felelősséget, ami pedig mégsem következett be ezidáig, mivel helyett a hatályos Eütv. a szerződésen

kívüli felelősség körében helyezte el az orvosi felelősséget. Egybevéve az eddig kifejtetteket megállapítható, hogy a beteg-orvos közti kapcsolatban mind erősebb igény mutatkozik a vétkességi felelősséghez képest szigorúbb felelősségi alakzat alkalmazására. Jobbágyi Gábor szerint pedig ezt továbbgondolva az egészségügyi jogviszony vonatkozásában egy külön polgári jogi felelősségi alakzat felállításának lenne helye. Nézőpontját azzal indokolta, hogy az orvosi felelősséget az „általában elvárhatóság” kategóriájába a gyakorlat lényegében nem tudta beleerőltetni. Felfogása szerint szükség van differenciált felelősség alkalmazására, hiszen más a felelőssége egy gyengén vagy átlagosan felszerelt intézményben dolgozó átlagos képzettségű személyzetnek, és más a nemzetközi hírű professzoroké. Érdekes kérdés ezen differenciált felelősség támadhatósága, ugyanis a Ptk.-ban megfogalmazott elvárhatóság társadalmi elvárhatóságot jelent, ami mindig az adott helyzettől függ. Ez nem egy konkrét személyre utal, de mégis az adott helyzetre konkretizálja a viszonylagosságot, és így más mércét támaszt az egyetemi tanárral és egy kezdő orvossal szemben. Eszerint a bírói gyakorlat minden további nélkül meg tudja oldani a kérdést az „általában elvárhatóság” keretein belül is „mozgási szabadságával” élve, ami megkérdőjelezi a külön kategória felállítását. Azonban mégis Jobbágyi aspektusát látszik megerősíteni, hogy – még ha más is a kiindulópont – az angolszász jogban is egy újfajta felelősségi elv érvényesül, ami nem más, mint a fiduciális felelősség. Ennek alapja a római jogból ismert *fiducia* (bizalom), ami az orvosi jogviszony azon nem elhanyagolható specialitására utal, hogy a beteg-orvos közti kapcsolatban nem jut érvényre a magánjogi jogviszonyokra általában jellemző egyenlő/mellérendelt helyzet. A bizalmi elven nyugvó „fiduciális felelősség” alapja egy bizalmi viszony, melyben a két fél közül az egyik tudásánál fogva sokkal előnyösebb helyzetben van, így a másik fél nem tud mást tenni, mint bízni a másikban. Ez érvényesül orvos és beteg kapcsolatában, mert a beteg nem tud mást tenni, mint bízni az orvosban, hogy az meggyógyítja. A kiszolgáltatott fél védelmében a *fiduciary duty* a legnagyobb szintű gondosság kifejtését kívánja meg, ami azt jelenti, hogy az orvosnak úgy kell eljárnia, mint saját ügyében.¹¹

¹¹ JOBBÁGYI GÁBOR: *Az orvosi kezelési szerződés*. Budapest, Szent István Társulat, 2014.

4. A természetgyógyászati tevékenység gyakorlásának lehetőségei

Miután az előzőekben bemutatásra kerültek az orvosi jogi felelősséggel kapcsolatos általános ismeretek, a pályamű ezen szakaszában kerül sor kifejezetten a természetgyógyászati tevékenységek tanulmányozására. Érdekes elgondolkodni azon, s feltenni azt a kérdést, hogy vajon ugyanolyan, vagy legalább hasonló szabályozás vonatkozik-e a felelősség tekintetében egy természetgyógyász orvosra, mint egy hagyományos orvosra, vagy éppen ennek ellenkezője fogalmazható meg. Vajon van-e bármilyen különbség az orvos-beteg kapcsolatot tekintve aközött, hogy egy természetgyógyász orvos felel a hozzá forduló beteg kezeléséért és egészségéért, vagy ugyanaz állapítható meg, mint a hivatalos orvoslás esetén. A természetgyógyászok felelősségének megítélésekor is az orvos polgári jogi felelősségének – előző fejezetben taglalt – négy törvényi előfeltétele kell, hogy teljesüljön, vagy más, speciális előírások vonatkoznak az ő esetükben? Ahhoz, hogy megkapjuk a feltett kérdésekre a választ az alapfogalmak tisztázásával kell kezdenünk a vizsgálódást, majd ezt követően juthatunk el a részletszabályok ismertetéséig.

4.1. A természetgyógyászat szabályozásának alapjai

A természetgyógyászat a legáltalánosabb megközelítés szerint azon egészségügyi formákat jelenti, amelyek nem tartoznak a konvencionális eljárások körébe. Szinonimájaként használják az alternatív, a komplementer, a holisztikus, illetve a nem konvencionális megnevezéseket. A természetgyógyászat nem a nyugati orvoslás teoretikus alapján nyugszik, eredményessége gyakran nem igazolható a nyugati módszerekkel, ezért elkülönítve kezelik az uralkodó medicinától. Az 1997. évi Eütv. 104. § (1) bekezdésének megfogalmazása szerint a nem-konvencionális, gyógyító eljárások célja az egészségi állapot kedvező befolyásolása, a betegségek megelőzése, valamint az egészséget veszélyeztető, illetve károsító tényezőkkel szembeni védekezés lehetővé tétele. A törvényszöveg a következőképp folytatódik: A nem-konvencionális eljárások az egészség és betegség eltérő szemléletén, a konvencionális, természettudományosan megalapozott eljárásoktól eltérő megközelítésből eredő módszereken alapulnak, amelyek – a külön jogszabályban foglaltak szerint – a konvencionális gyógyítási módszereket kiegészítő, helyettesítő, továbbá életmódjavító eljárások. Nem-konvencionális

eljárás helyettesítő eljárásként csak orvosi ellenőrzés mellett alkalmazható.¹² Ha ténylegesen idézet, akkor kérem kitenni az idézőjeleket! Az egészségügyi törvény értelmében a természetgyógyászatot ma a betegek szabad választásuk folytán kiegészítő terápiaként vehetik igénybe. Az egészségügyi törvény a nem konvencionális gyógyászati kifejezést alkalmazza, amellyel kapcsolatban meg kell említeni, hogy a természetgyógyászati ágak közül 17-re alkalmazható, azokra, amelyeket a természetgyógyászati rendeletek felsorolnak (amelyekre működési engedély nyerhető). Azok a természetgyógyászati módszerek, amelyek nem szerepelnek a rendeletekben, vállalkozói engedély kiváltásával gyakorolhatók.¹³

A természetgyógyászat az 1980-as években „vált népszerűvé”, s legalizálására 1997-ben került sor, amikor az Eütv. 104. §-ának felhatalmazása alapján megszületett a két szabályozó rendelet: a természetgyógyászati tevékenységről szóló 40/1997. (III.5.) Korm. rendelet és a természetgyógyászati tevékenység gyakorlásának egyes kérdéseiről szóló 11/1997. (V.8.) NM rendelet. Ezen szabályok szerint a komplementer terápiás gyógymódok jogi szabályozása négy csoportba sorolható attól függően, hogy milyen formában alkalmazható a természetgyógyászat egy adott országban. Az első típus megnevezése exkluzív, vagy monopolisztikus, s azt jelenti, hogy egyedül a modern, akadémikus orvoslás engedélyezett. A második csoport a toleráns szabályozás, ahol a modern orvoslás támogatott, a komplementer gyógyászat pedig jogilag „megtűrt”. Inkluzív az elnevezése a harmadik típusnak, melyben párhuzamosan működik a két rendszer, a modern és a komplementer orvoslás. Végezetül az integratív szabályozásban egy rendszer részeként, kombináltan alkalmazható a modern és a komplementer gyógyászat. Európában a komplementer terápiás gyógymódok jogi szabályozása rendkívül változatos: egészségügyi törvények, a természetgyógyászatra általánosságban és az egyes gyógymódokra speciálisan vonatkozó jogszabályok vannak érvényben a tagállamokban. Ez a sokszínűség megnehezíti a betegek, a praktizáló természetgyógyászok és a kutatásokat végzők dolgát is.¹⁴ A jogszabály alapján Magyarországon a szabályozás toleráns, hivatalosan természettudományos orvosláson alapuló egészségügyi rendszer működik,

¹² Eütv. 104. § (2) bek.

¹³ VARGA Orsolya Edit: *A természetgyógyászat integrációja a modern medicinába, különös tekintettel az orvosképzésre és a hazai jogi szabályozásra*. Doktori Értekezés. Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum, Népegészségügyi Kar, Magatartástudományi Intézet, 2007. 7.

¹⁴ Soós Sándor Árpád: *A komplementer terápiás gyógymódok ismerete és elfogadottsága a peroperatív ellátásban dolgozók és általános sebészeti betegek között*. Doktori értekezés. Budapest, Semmelweis Egyetem Klinikai Orvostudományok Doktori Iskola, 2017. 8–9.

államilag ez finanszírozott. Azonban a 11/1997-es (V. 28.) Kormányrendelet 2. §-a biztosítja azt a lehetőséget, hogy a betegek igénybe vehetnek komplementer gyógyászati módszereket kezelésük során, tehát megfelelő képesítéssel rendelkező személy, kérésükre bevonható a betegellátásba.

4.2. A nem-konvencionális gyógy módok megítélése

„*Medicus curat, natura sanat*”, azaz „Az orvos gyógyít, de a természet az, amely meggyógyít.” Általánosan elfogadott tétel, hogy a tudományosan megalapozott orvoslás is a természetgyógyászatból fejlődött ki, s bevált módszereit jelenleg is alkalmazza. Amennyiben a beteg kezelése a bizonyítékokon alapuló orvoslás ellenére sem javul, mindent elkövet a gyógyulás érdekében. Ma már széles körben elfogadott és támogatott vélemény, hogy az „*evidence based medicine*” mellett létjogosultsága van a tradicionális gyógyászatnak is, és a kettő nem zárja ki egymást. WHO felmérések szerint a természetgyógyászati kezelést egy adott évben legalább egy alkalommal igénybe vevők egyes Európai Unió tagállamokban a populáció akár 70–80%-át is kiteszik.¹⁵ Ebből egyértelműen levonható a következtetés, hogy az igény mindenképpen megvan a természetgyógyászatra. Igaz ez már csak azért is, mert a nem-konvencionális gyógy mód megfigyelésekre és tapasztalatokra épülő gyógyító tevékenységként való alkalmazása egyidős az emberiséggel. Bár az évezredek során az orvoslás egyre tudományosabb alapokra került, a mai napig nagy a vonzereje a tapasztalatokon nyugvó és a természetességet hangsúlyozó módszereknek. Az alapvető probléma a komplementer terápiás gyógy módok alkalmazásával az, hogy nem rendelkezik pontos és tudományos alapokon nyugvó ismeretekkel e módszerek élettani-kórélettani hátteréről. Teljes mértékben osztom Soós Sándor Árpád azon véleményét, miszerint attól, hogy a nem-konvencionális gyógy mód kevés evidenciával bír, nem alkalmazásuk tiltását, hanem annál is inkább, kutatásuk intenzívebbé tételét kell szorgalmazni.¹⁶ Az ismeretlen gyógy módok, melyek sokszor tudománytalannak vélt filozófiai alapokon nyugszanak, szokatlan módszereket alkalmaznak, gyakran eleve elutasítást váltanak ki. Ez lehet az alapja a sokszor szélsőségesen negatív attitűdnek, mely éppúgy nem segíti a

¹⁵ Ifj. LOMNICI Zoltán: Az ún. nem-konvencionális gyógy módokra vonatkozó jogszabályi rendelkezések történeti és összehasonlító jogi vizsgálata. *Iustum Aequum Salutare*, 2008/2. 155–169.

¹⁶ Soós i. m. 18.

természetgyógyászat megfelelő helyen és időben történő alkalmazását, mint a túlzottan pozitív attitűd, a mindennekfelett alkalmazhatóság feltételezése.

Arról, hogy mi is tartozik az orvosok által végezhető nem konvencionális gyógyászati módok közé, a (2/2004. (XI. 17.) EüM rendelet 2. számú melléklete ad tájékoztatást. Ide tartozik az ayurvédikus orvoslás, a biológiai fogorvoslás, a hagyományos kínai orvoslás és azon alapuló egyéb technikák (például akupunktúra), a homeopátia (klinikai és klasszikus), a neuráalterápiás módszerek, valamint a manuáalterápiás, méregtelenítő és pszichológiai eljárások. A fennálló jogszabályi rendelkezések értelmében, az engedélyezett nem-konvencionális gyógyító és életminőség-javító eljárások mellett találjuk a tőlük határozottan még mindig el nem határolt, ugrásszerűen növekvő, az emberi hiszékenységre építő ún. gyógyító tevékenységet végzőket. A módszereik a babonák felhasználásától, a gyógyító keleti eljárások színlelésén át, a különböző földöntúli, mágikus és fizikai erők széles körű bevonásáig az áterápiák kiterjedt skáláját ölelik fel. Ezek azáltal, hogy a nem-konvencionális gyógyítás árnyékában, engedély és ellenőrzés nélkül működnek, igencsak zűrzavaros helyzetet hoznak létre. Gyakorlatukkal többnyire kihasználják a betegek jóhiszeműségét és a szakfelügyeleti ellenőrzés jogszabályi és jogkövetkezményi hiányosságait.¹⁷ Rendkívül lényeges tehát, hogy az „ezoterikus gyógyítás” nem tartozik a természetgyógyászati tevékenységek közé. A természetgyógyászati rendeletek¹⁸ megalkotásának is pont az volt az egyik célja, hogy világossá váljon mi a természetgyógyászat és mi nem az. Minden olyan tevékenység tehát, amely a szabályozás körén kívül esik – így például a jós, spiritiszta, asztrológus, mágus, varázsló, kuruzsló –, nem minősül természetgyógyászatnak.¹⁹ Módszereik teljeskörűen tudománytalanok, és a tudatos megtévesztésre épülnek. Magatartásuk jogszabályellenes, ezért már a kuruzslás tényállását kimerítő tevékenységnek minősíthető.²⁰

Magyarországon a betegjogokat az egészségügyi törvény, ezen belül az önrendelkezés jogát az Eütv. 15–19. §-a biztosítja. Az önrendelkezési jog gyakorlása keretében a beteg szabadon döntheti el, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve annak során mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasít vissza.²¹ A cselekvőképes betegnek, autonómiájából eredően tehát joga van hatásos terápiák visszautasítására, illetve joga van olyan

¹⁷ SÓTONYI Péter: Nem konvencionális medicina – Áltudomány? *Magyar Tudomány*, 2016/8.

¹⁸ 40/1997. (III.5.) Korm. rendelet, illetve a 11/1997. (V.8.) NM rendelet.

¹⁹ VARGA i. m. 56–58.

²⁰ Btk. 178. § (1)–(4) bekezdés.

²¹ Eütv. 15. § (2) bekezdés.

terápiák választására is, amelyek hatása nem bizonyított vagy bizonyítottan eredménytelen.²² Az államnak általánosan elfogadott feladata állampolgárai egészségének védelme, de az nem biztos, hogy a természetgyógyászat esetén a korlátozó szabályozás nyújtja a megoldást. Az ilyen megszorító szabályozás ugyanis nemhogy nem segít emelni az egészségügyi ellátás színvonalát, de rontja is azokat. A betegek gyanútlanul, bízva az állami kontrollban kapják ugyanazt az esetlegesen gyenge ellátást, ahelyett, hogy ők maguk választanák ki a számukra megfelelő minőségűt.²³

A nem-konvencionális medicina „terjeszkedő természete” miatt érdemes az egészségügyi határokat világosan felállítani, ami elősegítheti az alternatív medicina értékeinek védelmét. Ezen gyógymód mindent magába olvaszt, ami az egészséghez köthető, saját logikája szerint átrendezve. A teljes beolvasztás elkerülésére alkalmas technika lehet a határok lefektetése. A természetgyógyászat nagy társadalmi támogatottsággal bír, ezt számos európai tanulmány is alátámasztja. A komplementer orvoslás mellett szól az az érv, miszerint annyira sokan alkalmazzák ezt a gyógymódot, hogy egyszerűen nem reális elképzelés megtiltani, vagy büntetni a gyakorlását. Ezen túlmenően a természetgyógyászati termékek és módszerek hatásosságáról és biztonságosságáról jelentős számú vizsgálat készült, ennél fogva egyértelmű, hogy nem lehet a pozitív eredményeket figyelmen kívül hagyni. Bár előfordulnak mellékhatások, nem várt szövődmények ezen gyógyászati módszerek és termékek alkalmazása során is, de ezek általában enyhék és átmenetiek.²⁴ Összességében azt mondhatjuk, hogy egy évre és beavatkozás számra vetítve, a modern (nyugati) orvosi ellátás miatt előálló nem kívánatos események száma messze felülmúlja a természetgyógyászati esetek számát.²⁵

A természetgyógyászat elterjedt használatának hátterében nem egy jól definiálható ok húzódik meg, hanem több tényezője is van.²⁶ Az okok között a legfontosabb – s ez a jelen tanulmány 4. fejezetében is megfogalmazásra került – az orvos-beteg, illetve a természetgyógyász-beteg kapcsolat tárgyköre. Míg az orvos-beteg kapcsolat minőségét rendszeresen kritika éri, a természetgyógyász-

²² VARGA i. m. 14–15.

²³ Robert M. SADE *Complementary and alternative medicine: foundations, ethics, and law. J-Law-Med_Ethics*, Vol. 31., Iss. 2. (2003) 183–190.

²⁴ VARGA i. m. 17.

²⁵ Alan BENSOUSSAN – Stephen MYERS – Margaret COOK – Phillipp A. CHERAS: *Complementary Medicine Research: A snapshot – National Institute of Complementary Medicine*. Sydney, University of Western, 2005.

²⁶ Ursula SHARMA: *Complementary and Alternative Medicine Today, Practitioners and Patients*. London, Routledge, 1992.

beteg kommunikáció a betegek szerint sokkal jobb, ami az egyik oka annak, hogy olyan nagy számban fordulnak hozzájuk. Számos szerző hasonlította össze a modern nyugati orvoslást és az alternatív medicina jellegzetességeit. A leghíresebb leírás Fergusontól származik, aki a nyugati medicina kapcsolati jellegzetességének a beteg függő és az orvos érzelmileg független helyzetét írta le. Ezzel szemben a természetgyógyászt, mint segítő és gyógyító partnert, a beteget pedig autonóm személyiségként jellemezte.²⁷

Szintén a gyógyító-beteg kapcsolatnál maradva kell megemlíteni a tájékoztatáshoz való betegjogot, mely az orvos oldalán, mint kötelezettség jelenik meg. Napjaink nagy kérdése, hogy mikor terheli az orvosokat tájékoztatási kötelezettség az alternatív terápiáról? A betegnek ugyanis joga van minden olyan információhoz hozzájutni, amely a döntése meghozatalához szükséges. Ez alapján egyszerűnek tűnik a válasz, miképpen a természetgyógyászati kezelésekről is tájékoztatni kell a betegeket. Ezt a tájékoztatást azonban két dolog komplikálja: Az egyik, a már emlegetett bizalmatlanság a természetgyógyászati módszerekkel szemben, melynek hátterében az áll, hogy ezen módszerek java része nem felel meg a tudományos kívánalmaknak, s ebből kifolyólag a modern gyógyítás ezeket kimondottan nem is ajánlja. A másik ok pedig az, hogy az orvosok nem rendelkeznek kellő ismerettel a nem-konvencionális gyógyászatról, amely arra vezethető vissza, hogy nem tagozódott be a természetgyógyászati képzés a felsőoktatásba. Mivel az orvostanhallgatók nem kapnak kellő információt ezen medicináról tanulmányi éveik során, nem igazán rendelkeznek több ismerettel ebben a témakörben, mint a laikusok, pedig a természetgyógyászat oktatásának bevezetése eredményezheti a konvencionális gyógyító- beteg kommunikáció javulását is. Ezen ismertett indokok alapján, tehát hiába szeretnének a betegek a természetgyógyászati kezelés esetleges hatásosságáról, illetve veszélyességéről felvilágosítást kapni, az orvosok a csekély információ birtokában nem képesek szakmai állást foglalni, így általánosságban inkább hátrítanak, vagy tartózkodnak. Feltéve pedig, ha nem a beteg oldaláról érkezik konzultációs igény ebben a témában – adott esetben a beteg gyógyulása érdekében –, kötelessége is lenne az orvosnak egyrésztől felmérnie, megkérdeznie, hogy a konvencionális kezeléssel párhuzamosan igénybe vesz-e valamilyen nem-konvencionális gyógymódot a beteg, másrésztől, amennyiben az előző kérdésre a beteg válasza „nem”, az orvosnak kötelezettsége lenne a beteg elé tárnia az alternatív medicina igénybevételének lehetőségét. Bár természetesen nem általánosítható minden orvosra, de tudvalevő, hogy világszerte ismert ez

²⁷ Marilyn FERGUSON: *The Aquarian Conspiracy*. Los Angeles Ca, J.P. Tarcher, Inc., 1980.

az orvos-beteg hallgatási játszma (mely angolul a „*don't ask, don't tell*” nevet kapta), s mellyel kapcsolatban a jövőben mindinkább az lesz a cél, hogy az orvosok ne mellőzzék és ne mulasszák el ezen tájékoztatási kötelezettségük megtételét.

4.3. Természetgyógyászat és kártérítési felelősség

Általános megfigyelés, hogy az alternatív medicina követőinek jóval ritkábban kell felelni kártérítési ügyekben.²⁸ Ahhoz, hogy megmagyarázzuk, miért van ez így, meg kell vizsgálnunk a természetgyógyászat szabályozásának néhány elemét, illetve a kártérítési felelősséggel kapcsolatos jellemzőket. Mint korábban az már említésre került, Magyarországon a természetgyógyászat gyakorlásának egyes alapkérdéseit a 11/1997. (V. 28.) NM rendelet határozza meg. A jogszabály értelmében az orvos vagy a beteg kezdeményezésére, a tevékenység végzésére képesített – nem orvos – személy részt vehet a beteg ellátásában, és a nem konvencionális gyógymódot a beteg rendszeres orvosi ellenőrzése mellett – kiegészítő tevékenységként – önállóan végezheti. Mivel az egészségügyi dolgozókra vonatkozó jogszabályok és etikai normák kötik az alternatív praktizőröket is, a természetgyógyászok által elkövetett műhibák ugyanúgy peresíthetőek. Műhibaperek esetén az elsők között vizsgálják, hogy az orvos (egészségügyi ellátó) úgy járt-e el, ahogy az adott helyzetben elvárható, az általa végzett terápia megfelelt-e a standardoknak, a szakma által elfogadott normáknak. Ha nemleges a válasz, akkor merülhet föl a kártérítési igény érvényesítése. Jelentős gond, hogy természetgyógyászati eljárásoknál gyakran nincsenek kiforrott standardok. Bármilyen (természetgyógyászati vagy modern) diagnosztikai vagy kezelési eljárás számon kérhetősége addig terjed, ameddig a szakmai ajánlás tart. „A szakmai ajánlásban foglaltak betartása tehát olyan, a legnagyobb gondosságnak és körültekintésnek megfelelő eljárás, amely a kártérítési felelősség megállapítását kizárja.”²⁹ Más megfogalmazással, amíg a szakmai ajánlások részévé nem válnak az alternatív medicina módszerei, addig függetlenül azok hatásosságától, a betegek nem alapíthatnak pert „nem ajánlásukra, nem ismertetésükre”. Amennyiben egy természetgyógyászati módszer a szakmai ajánlások részévé válik, akkor viszont az ellátókat az sem mentesíti, ha

²⁸ David M. STUDDERT – David Miles EISENBERG – Frances H. MILLER – Daniel A. CURTO – Ted J. KAPTCHUK – Troyan A. BRENNAN: Medical malpractice implication of alternative medicine. *JAMA*, 1998/18. 1698–1699.

²⁹ Legfelsőbb Bíróság Pfv. X. 20.235/2001. (2).

a kérdéses eljárás az adott ellátóhelyen nem elérhető, ugyanis „ha egy gyógyintézetben nincs megfelelő ellátási lehetőség, eszköz bizonyos vizsgálatok elvégzésére, gondoskodni kell a beteg olyan intézetbe való átirányításáról, ahol ezek a lehetőségek rendelkezésre állnak.”³⁰

Jelen tanulmány korábbi fejezeteiben részletesen ismertetésre került az a négy törvényi előfeltétel, melyek együttes fennállása szükséges a kártérítési felelősség megállapításához. Ezeket a feltételeket (az egészségügyi ellátó jogellenes magatartása, a bekövetkezett kár, okozati összefüggés a jogellenes magatartás és a létrejött kár között, valamint a károkozó felróható magatartása) ugyanúgy kell vizsgálni mind a holisztikus, mind a hivatalos orvoslás esetén. A bírósági gyakorlat hajlik az objektív (felróhatóságtól független) felelősség alkalmazása felé. Vagyis, ha jogellenes magatartás miatt kár következik be, akkor felelni kell érte. A kezdeti kártérítési igényeket diagnosztikus tévedésre vagy terápiás mulasztásra alapozták, ám a kilencvenes évektől, a nemzetközi trendeknek megfelelően, egyre gyakoribbak a tájékoztatás elégtelenségére, a beteg bele nem egyezésére alapított eljárások.³¹ Pályaművemben már hangsúlyozásra került, de a tanulmány ezen részében is megerősítendő, hogy a betegek számára rendelkezésére kell bocsátani azokat az információkat (például beavatkozás kockázata, alternatív terápia lehetősége), amelyek a megalapozott döntéshez nélkülözhetetlenek. Ezt támasztja alá azon tény is, hogy például Ausztráliában és az Egyesült Államokban már voltak olyan perek, amelyeket arra alapoztak, hogy az orvos nem tájékoztatta betegét valamely természetgyógyászati módszerről, mint terápiás alternatíváról.³²

A komplementer medicinához kapcsolódó kártérítési igények, perek annak ellenére kisszámúak, hogy a komplementer medicinához fordulók száma nő a „fejlett” országokban. A helyzetben rejlő jogi problémák zöme elméleti síkon marad. A kártérítési perek jóval kisebb aránya nem vezethető vissza egyetlen okra. A jelenséget magyarázhatják az egészségpszichológiai faktorok, az ellátás módszereiben való különbség, illetve az ellátórendszer strukturális eltérései. A modern orvoslástól való elfordulásban meghatározó elem a kezelőorvos személyével, viselkedésével való elégedetlenség, amely szempontból a természetgyógyászok általában jobban megfelelnek a páciensek elvárásainak. Az alternatív medicina interakciói klienscentrikusak, a kezelések holisztikusak és

³⁰ Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 21.899/1997 (2).

³¹ LOMNICI i. m. 12–13.

³² Ernst és Cohen, 2001; Cohen és Eisenberg, 2002; Moore v Baker, 1993; Kerridge és McPhee, 2004.

individualizáltak. A kezelések során a páciens saját felelőssége hangsúlyozott, a beteg tudatosságának a megbetegedésben és a gyógyulásban is fontos szerepet tulajdonítanak. A komplementer gyógyítómódszerek saját belső gyógyítóerőt tételeznek föl. Vagyis a természetgyógyász-beteg kapcsolat azt üzeni a páciensnek, hogy a siker az ő sikere, a kudarc az ő kudarca. A modern medicinát támadó kártérítési perek általában műtétes (sebészeti vagy nőgyógyászati) beavatkozásokhoz kapcsolódnak. A természetgyógyászat kevésbé invazív kezelési módokat kínál, így nem kell szembenéznie a testi integritás sértéséből adódó perekkel. Jelentős a különbség az ellátási egység struktúrájában. Az alternatív medicinát csaknem kizárólag kis magánvállalkozásban művelik, vagyis nincs mögötte „gazdag” munkáltató, aki kórházi kártérítési perek esetén helytállna. Műhibaper esetén a magánvállalkozás rendelkezésére általában csak a kft. törzstőkéje vagy a beltág vagyona áll, és nincs remény magas kártérítési összeg megszerzésére, még ha meg is ítélik azt. A természetgyógyászat üzenete a perek elkerülésére egyszerű: megvalósítható az emberléptékű ellátási formán belül olyan orvos-beteg kapcsolat, amely mindkét oldal elvárásainak megfelel. Az elvárásoknak megfelelő ellátás nemcsak a magas színvonalú gyógykezelést, hanem a beteg méltóságának tiszteletben tartását és a kölcsönös elégedettséget nyújtó kommunikációt is magában foglalja, amelyben –a betegek megítélése szerint –a természetgyógyászok jobbak.³³

5. Záró gondolatok

Az egészségügyben a helyes diagnózis és az esetleges terápiák meghatározásának döntése felelősségteljes megközelítésű szakmai feladat. Abban nincs vita, hogy a cél – legyen szó, akár a konvencionális, akár a nem-konvencionális orvoslásról – a betegek gyógyítása, egészségük javítása. Abban viszont, hogy ezt melyik gyógymód hogyan teszi meg, eltérés mutatkozik. A modern konvencionális medicina a tudományosan megalapozott, bizonyítékra épülő gyógyítás híve, ezzel szemben a természetgyógyászat az empirikus, tapasztalatokon alapuló gyógyítást jelenti. Határozottan egyetértek Sótonyi Péter álláspontjával, miszerint a tapasztalás jelentőségét már csak azért sem helyénvaló alábecsülni, mert nem kevés, ma is forgalomban lévő gyógyszer a tapasztalati észlelések alapján, a megalapozott kliniko-farmakológiai vizsgálatok után vált gyógy-

³³ VARGA Orsolya – MOLNÁR Péter: Természetgyógyászok és a kártérítési felelősség. *LAM*, 2005/3. 238–240.

szerré. Az orvosi gyakorlatban ma is használt gyógyszerek közül nem kevés korábban növényi anyagokként voltak ismeretesek, és a tapasztalás nyomán került hatékony felhasználásra a gyógyításban. Kiemelendő továbbá azon tény, hogy a lakosság körében megnőtt az igény a természetes gyógymódok és életmódformák iránt. A modern társadalom a korábnál sokkal érzékenyebb és érdeklődőbb a betegségmegelőzés és gyógyítás természetes útjai iránt. Az emberek nagyrésze igyekszik a természettel összhangban, természetes módon egészséges életet élni, ami azzal is indokolható, hogy a konvencionális orvoslás gyakorlatában egyre inkább előfordul a polipragmázia (a szükségesnél szélesebb körű gyógyszerelés alkalmazása), a gyógyítás elszemélytelenedése, a gyógyszer mellékhatások, és nem utolsósorban az egészségügy kimondott vagy kimondatlan, válság felé sodródó helyzete. Megállapítható, hogy a nem-konvencionális gyógyítás népszerűsége hazánkban azért is nőhet, mert az életminőséget javító és a megelőzést népszerűsítő tevékenységeket a társadalom egyre jobban tudja kezelni, értékelni és igénybe venni. Emellett jogos lehet Széll Kálmán azon felvetése is, hogy a nem-konvencionális gyógyítás népszerűsége hazánkban azért is nagy, mert ezek az eljárások, okkal, vagy ok nélkül, de az elmúlt rendszerben tiltottak voltak, aminek napjainkban talán egyfajta ellenreakciója tapasztalható.³⁴

Összességében konstatálható, hogy az állampolgárok joggal várhatják el, hogy megismerhessék a két gyógyító eljárás teljesítményét, lehetőségeit, valamint határait, illetve joguk az is, hogy döntsenek, melyiket milyen mértékben kívánják igénybe venni. A konvencionális és a nem-konvencionális gyógyító eljárások egymással bár nem igazán integrálhatók, de teljességükben nem is választhatók széjjel. A jövő célja mindezek alapján nem lehet más, mint a tapasztalás és a tudományos hitelesség együttes jelenléte, melyek mintegy egységet alkotva a leghatékonyabb gyógymódot jelenthetik.

³⁴ SZÉLL Kálmán: *Egészségügyi etika*. Pécs, POTE Egészségügyi Főiskolai Kar, 1995.

MAGZAT, DOLOG, GYERMEK

Az in vitro embrió jogi státusza

LAMPERT Kitti

1. Bevezetés

Dolgozatomban a sajátos helyzetű, in vitro embrió jogi sorsát vizsgálom. Korunk vívmánya, hogy az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásokkal a meddőség „kezelhetővé” válik. A természet rendjébe való beavatkozás azonban számtalan kérdést vet fel, etikai, jogi szempontból. Az abortusz kapcsán már több ízben tárgyalásra került a magzat helyezése a szülőanyjához viszonyítva. Az in vitro embrió azonban további kérdéseket tesz fel, hiszen nem az anyatestben fejlődik, egyfajta különálló entitás, ám mégis nagyban függ létrehozóitól, genetikai szüleitől, vagy épp attól az anyától, akihez semmilyen genetikai rokoni szál sem fűzi, mégis az anyjának tekinthető, mivel ténylegesen megszüli. Kutatásom során arra próbáltam választ kapni, hogy miért annyira eltérő a nemzetközi jogszabályi háttér, miért tekintik egyes helyeken dolognak máshol pedig jogi személynek az in vitro embriót, valamint milyen filozófia, etikai, társadalmi nézetekben gyökereznek ezek a szabályozási minták.

2. A hazai és nemzetközi szabályozási modellek

Az embrió státusza már régóta vita tárgyát képezi több szemszögből megközelítve is az abortusz, az anya önrendelkezési joga kapcsán viszont az anyatesten kívüli embrió által felvetett kérdések merőben újkeletűek. Anyatesten kívüli embrió abban az esetben marad fenn, mesterségesen, orvosi segítséggel hoznak létre embriókat – in vitro fertilizáció –, amelyek nem mindegyike kerül visszaültetésre az anyaméhbe. Az in vitro fertilizáció elterjedésével rögzítésre kerültek annak jogi keretei az alkalmazó államokban, azonban pont a „főszereplő”

testen kívüli embrió helyzete nem tisztázott, vagy alakul merőben máshogy. Számszerűsítve, csak az Egyesült Államokban napjainkban hozzávetőlegesen 500 000 embrió van lefagyasztva. Egy 1000 pár részvételével zajló kutatás szerint, a szülők 54%-a használná fel a fagyasztva tárolt embriókat reprodukciós célokra, 21% ajánlaná fel őket kutatási célokra, és 7% választana más megoldást. Általános tendencia, hogy azok a párok, akik még bíznak abban, hogy a fagyasztott embriókat felhasználhatják, nagyobb eséllyel tároltatják őket hosszú ideig. E párok számára elképzelhetetlen, hogy „gyermeküket” más nevelje fel kizárva így az adományozást vagy más lehetőségeket, növelve azoknak az embrióknak a számát, amik sohasem kerülnek beültetésre.¹ Hazánkban jelenleg több lehetőség közül választhatnak a szülők: megsemmisítik, lefagyasztják, kutatási célra² ajánlják fel, vagy pedig eladományozzák³ a fennmaradt embriókat. A hazai statisztika szerint, ha a győri a Kaáli Intézet⁴ számaiból indulunk ki, ahol 5000-6000 embriót őriznek fagyasztva, és évi 5-10 embrióadományozás történik, amiből 2-4 gyerek születik, akkor évente országosan egy iskolát megtöltenének az adományozás útján született babák, annak függvényében, hogy az intézet az ilyen eljárások tizedét bonyolítja le.⁵

Szigorúbb szabályozási modellek a kérdést egyszerűen úgy rendezik, hogy csak olyan számú embrió hozható létre amennyi biztosan beültetésre kerül.⁶ Ha mégis több embrió marad fenn, azok státuszára nézve a nemzetközi szabályozás meglehetősen vegyes képet alkot, főleg a dologokra és személyekre jellemző elemek keverednek, ezeket szeretném a továbbiakban sorra venni: dologias felfogásra utal, hogy az embriók adományozhatóak és letétbe helyezhetőek, tehát birtokolhatóak és rendelkezési jog áll felettük, noha ezek meglehetősen korlátozottak is. A magyar egészségügyi törvény számtalan pontban használ

¹ June CARBONE – Naomi CAHN: Embryo Fundamentalism, *William & Mary Bill of Rights Journal*, The George Washington University Law School Public Law and Legal Theory Working Paper NO. 503, Legal Studies Research Paper NO. 503. (2010) 10.

² NAVRATYIL Zoltán: Az anyatesten kívüli embrió mint „jogi személy”? Egyes szabályozási alternatívák problémái az asszisztált reprodukció során létrehozott anyatesten kívüli embrió tekintetében. In: CSEHI Zoltán – KOLTAY András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett (szerk.): *(L)ex cathedra et praxis – Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 402.

³ 30/1998. (VI. 24.) NM rendelet az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról 4. § (5) bek.

⁴ Jogutódja a Dunamenti Reprodukciós Központ, ld. <https://dunamentirek.hu/>

⁵ Embrióadományozás Magyarországon. <https://orokbe.hu/2018/01/18/embrioadomanyozas-magyarorszagon/>

⁶ NAVRATYIL (2014) i. m. 403.

olyan kifejezéseket amik az eldologiasodás tényét támasztják alá, taglalja, hogy az embrió fölött kinek van rendelkezési joga.⁷ De egyes nézetek szerint az embrió csupán dologegyesülés eredménye és közös tulajdon keletkezik felette.⁸ Az Egyesült Államok esetjoga tekintetében az is dologias szemléletre utal, hogy azokban az ügyekben, ahol nincs egyetértés a szülők részéről a fennmaradt embriók sorsát illetően, a kérdést pusztán abból a szempontból ítélte meg a bíróság, hogy milyen „szerződéses viszony” áll fenn a szülők között, előnyben részesítve tehát a felek megállapodását a szóban forgó embrió élethez való joggal szemben.⁹ Az USA esetjogát tekintve visszatérő elem, hogy egyfajta köztes entitásként jelenítik meg, pont azért mert potenciális élet fejlődhet belőle. Erre a kettősségre utal az is, hogy már meglévő embriót adományozni ingyenesen lehet – ahogy az örökbefogadás során sincs adásvétel, ugyanakkor magukért a reprodukciós eljárásokért fizetni kell.¹⁰ A Tennessee Legfelsőbb Bíróság egy ítéletében például átvette az amerikai reprodukciós társaság iránymutatását, mely szerint a lefagyasztott preembriók nem személyek, de az élet potenciális lehetőségét hordozzák magukban így kiemelt védelemben kell őket részesíteni.¹¹ A Roe v. Wade ügyben a bíróság e szemlélet szerint az embriókat szintén nem ítéli személynek, védve így az anya önrendelkezési jogát (az abortuszhoz) másfelől ugyan csorbítja a magzat jogait viszont lehetővé teszi az államok számára, hogy az asszisztált humán reprodukciós eljárásokat szabályozzák, védve így a potenciális életet.¹² A texasi bíróság a dologias felfogás szellemében oldott fel egy olyan kérdést amire korábban nem volt precedens. Egy meggyilkolt pár után 11 darab lefagyasztott embrió maradt fent. Egyetlen örökösük pedig a kétéves kislányuk maradt. Az embriók így a hagyaték vagyonelemeként

⁷ VALKI Adrienn: Az emberi embriókkal kapcsolatos jogi és etikai aggályok a művi megtermékenyítési eljárás során. In: MISKOLCZI-BODNÁR Péter (szerk.): *XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020. 290–291.

⁸ GYÖNGYÖSI Zoltán: *Az élet és a test feletti rendelkezés joga*. Budapest, HVG-ORAC, 2002. 292–293.

⁹ NAVRATYIL Zoltán: A fagyasztva tárolt embriókkal összefüggő jogviták – különös tekintettel az Egyesült Államokra. *Jogtudományi Közöny*, 2011/12. 618.

¹⁰ NAVRATYIL (2014) i. m. 404–406.

¹¹ DÓSA Ágnes: *Összehasonlító egészségügyi jog – Orvosetikai kérdések jogi szemmel*. Budapest, CompLex, 2012. 79.

¹² Erica STEINMILLER-PERDOMO: Is personhood the answer to resolve frozen pre-embryo disputes? *Florida States University Law Review*, vol. 43., no 1. (2015) 335.

kerültek meghatározásra, akik fölött „vér szerinti fivérük” 18. életévét betöltve rendelkezhet.¹³

A személyként való megítéléshez érdemes a természetes úton fogant embrióhoz hasonlítani, ugyanis aszerint tudunk differenciálni, hogy hol helyezkedik el az embrió. Az Egészségügyi törvényünkben kiindulva (továbbiakban: Eütv.) alap esetben embriónak tekinthető minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig, ezután magzatról beszélünk.¹⁴ Az *in vitro* létrehozott embrió pedig a beültetéssel éri el a magzati státuszt.¹⁵ A magyar szabályozás tehát onnantól kezdve ruházza fel túlnyomórészt személyi jelleggel az embriót ha az anyaméhbe kerül, így a feltételes jogképesség védelmét is pusztán a beültetéstől (fogantatástól) élvezheti, holott élve születés esetén az a fogantatástól adott.¹⁶ Hovatovább, a Ptk. alapján ha az a magzat érdekeinek megóvása érdekében szükséges, gyám is rendelhető a meg nem született gyermek védelmére.¹⁷ Az Egészségügyi törvény szigorúbb szabályozása oda vezethető vissza, hogy a Ptk. általános szabálya alapján – a testen kívül fogant embriók fagyasztva tárolása esetén – a feltételes jogképesség, a fagyasztva tárolás során fennálló függő jogi helyzet akár tíz évig is elhúzódhat, ami szinte kezelhetetlen családi jogi, öröklési jogi problémákat vetne fel.¹⁸ A személyként való elismerés kritikája szerint, további aggályok merülnének fel az abortusz – egyébként is bonyolult – kérdésében, de az összejtkutatás is nehézségekbe ütközne,¹⁹ hiszen a jogalkotónak feladata lenne biztosítani az élethez és emberi méltósághoz való jogot – ami ezen eljárások során aránytalan nehézségekkel járna.²⁰ A német szabályozás szintén a személyi jelleg felé húz, ám olyan tekintetben, hogy nem ad lehetőséget arra, hogy embriók maradhassanak fent. Ennek indoka, hogy az embriót és a magzatot is emberi lénynek tekinti, így méltósága és élethez való joga államilag védett.²¹ Az alkotmánybíróság

¹³ John A. ROBERTSON: Two year Old Boy to Inherit 11 Frozen Embryos. <https://blog.petrieflom.law.harvard.edu/2014/02/23/two-year-old-boy-to-inherit-11-frozen-embryos/>

¹⁴ 1997. évi CLIV. Törvény az egészségügyről, 165. § (továbbiakban Eütv.).

¹⁵ Eütv. 179. § (3).

¹⁶ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (továbbiakban Ptk.) 2:2. § (1) bek.

¹⁷ Ptk. 2:3. § (1) bek.

¹⁸ DÓSA Ágnes – HANTI Péter – KOVÁCSY Zsombor: *Kommentár az egészségügyi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 379.

¹⁹ MOLLY MILLER: Embryo Adoption: The Solution to an Ambiguous Intent Standard. *Minnesota Law Review*, Vol. 94., no. 1. (2009) 874–875.

²⁰ VIGH Márta: Ember és dolog a polgári jogban. *Studia Collegii de Stephano Bibo Nominati. Tudományos diákköri dolgozatok*, 2017/2. 281.

²¹ NAVRATYIL (2011) i. m. 621.

megállapította, hogy az embrió keletkezésétől fogva emberként fejlődik, nem pedig azzá válik. Ez a folyamat folytatólagos, melynek kezdete a petesejt és a hímivarsejt egyesülése és végpontja a halál.²² Norvégia szintén tiltja az embrió adományozást, illetve az azokon való összejtkutatást is, de Olaszország szabályozása is a korábbi szabadoshoz képest Európa egyik legszigorúbbjává lett. Ezt több ízben megpróbálták lazítani, viszont 2016-ban az olasz alkotmánybíróság szintén a személyi felfogás felé húzva kimondta, hogy az embrió nem egyszerűen dolog.²³ A spanyol alkotmánybíróság azonban a fentiekkel ellentétben az emberi élet védelmén kívül esőnek ítélte meg a preembriót és a beültetésre nem került embriót, élethez való jog csak a magzatot illeti meg.²⁴

Érdekesség, hogy az Egyesült Államokban Louisiana tagállama merőben más kategóriába rendeli az *in vitro* embriókat, törvényesen érvényesíthető jogokkal ruházta fel,²⁵ mégpedig mint jogi személy. Ez a megközelítés a kontinentális jogrendszer számára idegen, hiszen főleg szervezetekre értjük, így az embrióra olyan okból, hogy természetes személyi mivoltát domborítsuk ki, szinte lehetetlen lenne ráhúzni, hiszen pont az emberekre nézve elengedhetetlen emberi méltóság eszméi válnának alkalmazhatatlanná.²⁶

Az 1989. évi New Yorki Gyermekjogi egyezmény sem rendelkezik arról, hogy a gyermekkor kezdete a fogantatás vagy a születés²⁷ azonban rögzíti, hogy minden gyermeknek veleszületett joga az élethez való jog és a lehető legnagyobb mértékben biztosítandó a fejlődésük és az életben maradásuk.²⁸

Ha az Egyezmény állást foglalna amellett, hogy a magzat is gyermeknek tekinthető abban az esetben embriók megsemmisítése szóba se jöhetne, hiszen csorbulna az élethez való joguk, ami a fejlődésük aktuális szakaszában az egyetlen és legfőbb érdekük. Illetve, az embrióadományozás jelenlegi formája okafogyottá válna, mivel lényében az örökbefogadás szabályainak implementá-

²² VIGH i. m. 277.

²³ SÁNDOR Judit: *Az én molekulám – Bioetika és emberi jogok a XXI. század elején*. Budapest, L'Harmattan, 2016. 143–144.

²⁴ SZATMÁRI István – KÖMÜVES Sándor – TÓTH Gábor Attila: *Humán embrionális összejtkutatás – Orvosbiológiai, filozófiai-etikai, jogi kérdések*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014. 273.

²⁵ MILLER i. m. 874–875.

²⁶ NAVRATYIL (2014) i. m. 410.

²⁷ Convention on the Rights of the Child. Hazánkban az 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről I. rész 1. cikk (továbbiakban: New Yorki Egyezmény).

²⁸ New Yorki Egyezmény, 1. rész 6. cikk.

lása válna szükségessé.²⁹ De érdekes felvetés az is, hogy ha az *in vitro* embriót embernek tekintjük az ő létrehozását kezdeményező pár a szülője ha pedig ők akadályoztatva vannak az őt közvetlenül létrehozó orvos tekinthető gyámnak (a fentebb kifejtésre került magzat számára rendelt gyámság intézménye ugyan létezik, bár nem ebben a kontextusban).³⁰ A fenti dilemmákat összességében viszonylag egyszerűen oldja fel például a fent említett német szabályozás, ami tiltja több embrió létrehozását a feltétlenül szükségesnél nagyobb számban. Ugyanakkor a kérdés ennél összetettebb, nem beszélve arról, hogy ebben az olvasatban az embriók kutatási célú felhasználása közelítene az emberkísérletekhez.

3. Etikai dilemmák az asszisztált humán reprodukció eljárások során

Az előbbi fejezetben igyekeztem sorra venni azt, hogy a jogi szabályozás, hogyan ítéli meg a magzat státuszát, az alábbiakban ezek etikai, filozófiai alapjaira, illetve a felmerülő etikai kérdésekre szeretnék kitérni. Egy ideális szabályozás figyelembe veszi a magzat érdekeit és a reprodukció speciális lehetőségeit.

Hazánkban általános az a technokrata hozzáállás hogy, követelik az emberek az új technológiák bevezetését, még az unió más államaiban előbb megkérdőjelezi a közvélemény egy új módszer egyénre gyakorolt hatásait.³¹ Ez látszik az Eurobarométer felméréséből, amely szerint a magyar embereket kevésbé foglalkoztatják filozófiai kérdések, így a tudomány területén felmerülő újításokat is inkább kockázatok és előnyök alapján mérlegelik az etikai kérdések helyett.³² Az új technológiai vívmányokat ugyanakkor hajlamosak vagyunk etikai, vallási alapon megközelíteni vagy elítélni. A globalizáció kapcsán a határok ugyan elmosódnak – gondolok itt a reprodukciós turizmusra –, de az értékrendek nehezebben közelítenek. Például az ázsiai tradíciók nem tesznek olyan éles különbséget az ember és a természet között, mint a katolikus vallás, az élet kevésbé szent, az abortusznak és a biotechnológiának sincsenek akkora

²⁹ MILLER i. m. 874–875.

³⁰ Manfred SPIEKER: Does a Human Being Have a Right to Life? The Debate on Embryo Research in Germany as a Case Study. In: Antoine SUAREZ – Joachim HUARTE (szerk.): *Is this Cell a Human Being? Exploring the Status of Embryos, Stem Cells and Human-Animal Hybrids*. Berlin–Heidelberg, Springer-Verlag, 2011. 124.

³¹ SÁNDOR i. m. 171.

³² SÁNDOR i. m. 146.

gátjai, sokkal elfogadottabbak.³³ A már fent említett szigorú német szabályozás a második világháború utáni természetjogi reneszánszra vezethető vissza.³⁴ Ez a szemlélet jellemző a kontinentális európai országokra is, azonban az angol-szász, latinamerikai országokra liberálisabb felfogás jellemző és XXI. század technológiai fejlődése is ösztönzően hatott a társadalmakra.³⁵ Kutatásom során arra próbáltam nézőpontokat keresni, hogy milyen mércék szerint és meddig korlátozható technológiai fejlődés erkölcsi, etikai alapon. De az is figyelemre méltó, hogy milyen elvek mentén jutott a jogalkotó az első fejezetben tárgyaltakra – vegyük például alapul a szabályozások szövegezését, egyszerű nyelvészeti kérdésnek tűnik, vagy a morális kérdések elbagatelizálására vezethető vissza a preembrió kifejezés (hiszen a zigóta, szedercsíra lenne a tudományosan megfelelő kifejezés stádiumtól függően).³⁶

Ma már kevesen vetik el teljes mértékben az asszisztált humán reprodukciós eljárásokat, mondván, hogy pusztán azért, hogy a szülők vágyainak eleget tegyenek, nem lehet beleavatkozni a természet rendjébe.³⁷ Ehhez a felfogáshoz hasonlít, a kifejezetten az embrióadományozás ellen szóló öncél tilalmának elve, ami megmagyarázza, hogy egyes államokban miért csak annyi embrió hozható létre, ami biztosan beültetésre kerül, ugyanis az elv tiltja, hogy direkt adományozás céljára hozzanak létre embriókat, mivel akkor az embert kizárólag egy cél eléréshez, eszközként használnánk fel.³⁸

A Cambridge-i Egyetem morálfilozófia professzora, Mary Warnock által végzett kutatás ugyan már több mint harminc éve történt mégis a mai napig jelentőséggel bír, azt vizsgálta, hogy különböző csoportok és azok tagjai milyen nézetek szerint vélekednek a testen kívüli embriókról. Két fő kérdésre keresték a választ: mikortól számít erkölcsileg az élet és engedélyezhető-e az embriók kutatási célra történő felhasználása. Kisebb számú semleges válasz mellett a kutatásban résztvevő személyek két vezérelv mentén fogalmazták meg álláspontjukat: a vallásos, konzervatív pro-life és a tudomány és a kutatások számára kedvező pro-choise megközelítés. Például a Bioetikai kérdésekkel foglalkozó katolikus püspöki bizottság (*Catholic Bishops' Joint Committee on*

³³ Francis FUKUYAMA: *Poszthumán jövődönk*. Budapest, Európa Könyviadó, 2003. 245–246.

³⁴ NAVRATYIL Zoltán: Az asszisztált reprodukciós eljárások a jogi szabályozás tükrében – különös tekintettel az in vitro embrió helyzetére. Debreceni Jogi Műhely, 2004. <https://tinyurl.com/ycxxce3x>

³⁵ FUKUYAMA i. m. 247.

³⁶ NAVRATYIL Zoltán: „Embrióbarát” módszerek? *Iustum Aequum Salutare*, 2012/1. 61.

³⁷ SÁNDOR i. m. 140.

³⁸ DÓSA i. m. 36–37.

Bio-Ethical Issues) kijelentette, hogy a fogantatáskor új élet jön létre mely során az apától származó élő sejt megtermékenyíti az anyától származó élő sejtet. Minden ilyen új élet nem egy potenciális emberi lény, hanem egy emberi lény, aki az élet lehetőségét hordozza magában.³⁹

II. János Pál pápa egy enciklikájában értekezik a művi megtermékenyítésről, a fennmaradó embriók esetében aggályosnak véli, hogy a maradék embriók megsemmisítése vagy az azokon való kutatás az emberi életet egyszerű anyag szintjére süllyeszti és kudarcnak könyveli el, hogy nem minden embrió fejlődhet tovább, halálveszélybe fogantatnak.⁴⁰ A természet rendjére való hivatkozás azonban csitul, tekintve, hogy az első lombikbébi megszületését követő negyven évben további 8 millió IVF baba látta meg a napvilágot.⁴¹

A magzatvédelmi törvény preambuluma leszögezi, hogy a fogantatástól induló magzati életet tisztelet és védelem illeti meg, ugyanakkor a törvény első bekezdése ezt a védelmet már csak az anyaméhben fejlődő magzatokra konkretizálja.⁴² Technikailag azonban in vitro fertilizáció során megfogant embriókról is beszélhetünk, nem csak a méhben elhelyezkedőkről. Holott – a magyar joggyakorlat szempontjából kevésbé releváns – például az Egyesült Államokbeli *Kass vs. Kass* ügyben a bíróság 1998-ban kimondta, hogy a magzat az anyatest része függetlenül attól, hogy a méhen belül vagy kívül helyezkedik el.⁴³ Az Európa Tanács Oviedo-i Egyezménye egy új differenciáló tényező bevezetésével különbséget tesz az emberi lény egyéni és az emberi lényhez tartozó mivolta között, az utóbbi kategóriába sorolva az embriót is.⁴⁴ Az Alkotmánybíróság szerint „van az ember, az emberi lény autonómiájának egy olyan mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva az ember alany marad, nem válik eszközzé vagy tárggyá” ez az emberi méltóság, amit gyakran veleszületett jogként hivatkozunk. Alaptörvényünk rögzíti is,

³⁹ Bernard DICKENS: The Use and Disposal of Stored Embryos. *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, 134 (2016) 115.

⁴⁰ II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Evangelium Vitae*. 1995. I. fejezet, 14. pont. <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=78>

⁴¹ Susan SCUTTI: At least 8 million IVF babies born in 40 years since historic first *CNN Health*. 2018. július 3. <https://edition.cnn.com/2018/07/03/health/worldwide-ivf-babies-born-study/index.html>

⁴² 1992. évi LXXIX. Törvény a magzati élet védelméről, Preambulum.

⁴³ VALKI i. m. 293. Megjegyzendő, hogy az esetben a lefagyasztott embriók sorsa volt kérdés, mégpedig, hogy az embriók fagyasztásáról dönthet-e az anya az embriók fennmaradásáról az apa egyetértése nélkül. A New Yorki Legfelsőbb Bíróság végül az embrió hátrányára döntött.

⁴⁴ Az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására való tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt egyezménye: Egyezmény az emberi jogokról és a biomedicináról, Preambulum.

hogy a magzat életét fogantatástól védeni kell. (Más kérdés, és hogy ahogy az az Eütv.-ből is kitűnik, ez a védelem az anyaméhben fogant magzatot illeti meg leginkább.)⁴⁵ Azonban egyes felfogások szerint az alanyi jogok pusztán létezésüknél fogva megilletik az embereket, érinthetetlenek a jog számára.⁴⁶ Az Oviedo-i Egyezmény kimondja, hogy az orvostudomány fejlődésének a jövő nemzedékeit kell szolgálnia, azonban azt is kiemeli, hogy a fejlődés sértheti az emberi méltóságot. Ellentmondásos ez a gondolat, tekintve, hogy a jövő nemzedékeire való utalás előtérbe helyezése, azt az egyén fölé emeli, ha a tudományos fejlődés érdeke úgy kívánja. Hiába emeljük ki az egyén méltóságát, integritását, ha végül alárendeljük a technológiának.⁴⁷ Ezzel a felfogással a dolog felé közeledünk az embriót, egyetértve azokkal a nézetekkel, melyek szerint nem minden embrió rendeltetik ugyanazon célra, haláluk nem értelmetlen, ha azzal előrébb mozdítható a fejlődés.⁴⁸

Filozófiai oldalról vizsgálándónak tartom, hogy hogyan értékelhetőek az előző bekezdésben már tárgyalásra került fogalmak, mint az élethez vagy emberi méltósághoz való jog, illetve, hogy milyen eszmerendszerek mentén alakult ki a jelenlegi rendszer. A civiljogban az emberre, mint személyre annak biológiai minősége tükrében tekintünk, tehát jogalany, jogok és kötelezettségek alanya. Személyisége alatt pedig értékek (egyedi és általános) halmazát értjük, ezért beszélhetünk individuumból, ami a jog által védelemben részesített.⁴⁹ A személy megítélését évszázadokon át más tényezők is befolyásolták, gondoljunk a különböző születési előjogokra, a hatalmi-politikai, vagyoni berendezkedéstől függő jogokra vagy éppen az addigi rendszert megsemmisítő forradalmakra. A személy kifejezés filozófiai háttere, a kereszténység elterjedésével került először meghatározásra. Ugyan már a Római Birodalom is elismerte az emberi méltóság fontosságát, viszont ehhez, a személy fogalmát nem dolgozta ki részleteiben.⁵⁰ „Severinus Boethius honosította meg a személy filozófiában való használatát. Az embert racionális természetű, egyedi szubsztanciának tekintet-

⁴⁵ Magyarország Alaptörvénye II. cikk.

⁴⁶ NAVRATYIL (2012a) i. m. 61.

⁴⁷ NAVRATYIL (2004) i. m.

⁴⁸ SPIEKER op. cit. 121.

⁴⁹ Vörös Judit: Adalékok a művi megtermékenyítés jogi kérdéseire *Jogelméleti Szemle*, 2012/1. 5.

⁵⁰ Ld. Laura PALAZZANI: A személy filozófiai fogalmának jelentései és annak következményei a humánembrió alapvető jogairól szóló aktuális bioetikai és biojogi vitában. In: Juan de Dios VIAL CORREA – Elio SGRECCIA (szerk.): *A humánembrió identitása és jogállása*. Budapest, Püspökkari Családpasztorációs Bizottság, 2001.

te.”⁵¹ A 15–16. századi természettudományi fellendüléssel, az empirizmussal elkülönítették a testet és a lelket. A felvilágosodással és az újabb megjelenő redukcionista irányzatokkal tovább differenciálták az embert, mint személyt. Eszmetörténetileg innen eredeztethetőek a mai embrió helyzetét érintő viták.⁵² A mai redukcionista szemlélet követői tehát nem ismerik el az embrió életjogát, nem tekintik őt embernek – ahogy utaltam rá a magzati státusz elnyerése ugyan módosít a megítélésen, viszont a magzatot életjog is csak bizonyos fejlődési ponttól illelhet meg. A liberális nézetrendszer jogilag védendő személyként csak a születés után kezeli a magzatot vagy ha már a méhen kívüli életre egyébként képes lenne.⁵³ A nézetrendszer különböző határidők szerint differenciál, attól függően, hogy mikor tekinti orvosi szempontból realizálnak az életet. Például alapul veszi az agykéreg vagy a központi idegrendszer kialakulásának idejét, vagy a fogantatástól számított második hetet, mert idáig áll fenn az ikerképződés lehetősége.⁵⁴ Azonban ahol, különböző nézőpontok vannak ott egyéni preferenciák is megjelennek, azt viszont semmiképp sem szabad elfeledni, hogy minden születendőben lévő embrió „önállóan maga alakítja ki az ember belső egységét”.⁵⁵ Mindezekkel szemben a hagyományos természetjogi iskola már a megtermékenyített petesejtet teljes értékű emberként kezeli.⁵⁶ Így a fogantatástól megilleti az élethez és emberi méltósághoz való jog. A magzat ilyen joga erősebb az anya (testen kívüli embrió esetén eleve kizárható) önrendelkezési jogánál, fejlődésének egyes szakaszai pedig nem különíthetőek el, semmilyen többletjoga nincsen se a fejlettebb se az anyaméhen belül elhelyezkedő magzatnak, hiszen az élethez való jog a kezdetek kezdetén adott.⁵⁷ Az Európai Unió dokumentumaiból egyfajta „könnyített” természetjogi szemlélet rajzolódik ki, a Rothley és Casini jelentés kiemelkedő fontosságú az Európai Parlament és az Európa Tanács határozatai közül. Ezek szerint az embriót az élethez való jog a fogantatástól megillet, az ember genetikai identitásának védelme pedig a személyiség méltóságából eredeztethető. A Rothley jelentés az előző fejezetben tárgyalt „eldologiasodás” problémáját is kategorikusan elutasítja. A Casini jelentés szerint az embriónak joga van az élethez, családhoz és az emberi személyt védő jogokhoz. Mindkét uniós szerv kiáll amellett, hogy a magzatot

⁵¹ VÖRÖS i. m. 7.

⁵² Uo.

⁵³ JOBBÁGYI Gábor: *Az élet joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 232.

⁵⁴ Ld. VÖRÖS i. m. 7–11.

⁵⁵ VÖRÖS i. m. 9.

⁵⁶ JOBBÁGYI Gábor: *A méhmagzat életjoga*. Budapest, Pacem in Utero E., 1994. 238.

⁵⁷ JOBBÁGYI (2004) i. m. 232.

fogantatástól részesítsük védelemben, ne a fejlődés egy szakaszához kössük azt, amit az 1100/89. számú határozat rögzít.⁵⁸

Etikai szempontból érdekes kérdés, hogy mikor és mi alapján dönthető el, hogy egyik-másik embrió életképes vagy sem. Az Inter-American Court of Human Rights megállapítása szerint az embrionális halál a folyamat része, mivel a természetes módon való fogantatás esetén is tíz embrióból legfeljebb 2-3 képes túlélni a természetes szelekciót, a többi pedig elpusztul, felszívódik akár szüleik tudta nélkül is. Tekintve, hogy asszisztált humán reprodukciós eljárásokat abban az esetben alkalmaznak többnyire, amikor a természetes teherbeesésre nincs vagy csupán csekély az esély, a beültetésre szánt embriók rangsorolása és számuk pontos meghatározása elengedhetetlen. A cél – orvosi szempontból – minél kevesebb, biztosan életképes embrió beültetése azzal, hogy a többes terhesség esélye se legyen meghatározó. A megfelelő embrió kiválasztására számos tudományos módszer létezik, mint például a genetikai vizsgálatok a beültetés előtt.⁵⁹ Például a lombik eljárások során a létrehozott embriókat azok minősége szerint rangsorolják, és a szükséges számú embriók (1-3) kiválasztásához azok életképessége szerint differenciálnak⁶⁰ amire mikroszkóp alatti vizsgálatokból, alakjukból következtetnek. Az életképességre irányuló kutatásokat azonban a legnagyobb etikai körültekintéssel kell végezni – Kína, Olaszország és Anglia például sokkal szabadabb szemléletű –, hazánkban az embrió manipulálása kizárt, ezért a Pécsi Tudomány Egyetemen az embrió körülvevő tenyésztőfolyadék kerül vizsgálatra, ami egyébként megsemmisítésre kerülne.⁶¹ A szám feletti embriók mikéntjéről dönthetnek ezután a szülők, tudva, a bennük rejlő „életpotenciált”.⁶² A maximális fagyasztási idő hosszának leteltével, a sérült embriók ugyan nem adományozhatóak tovább mégis a helyzet a szelektív reprodukció kérdésköréhez hasonlít, amikor embriótranszfer során többes ikerterhesség jön létre és a magzatok nagy száma az egész terhességet veszélyezteti, és így az egyes magzatok abortálása elengedhetetlen.⁶³

A hazai szabályozás a kérdést ellentmondásosan rendezi. Az egészségügyi törvény szerint életképtelenséggel járó fejlődési rendellenesség vagy súlyos és

⁵⁸ JOBBÁGYI (2004) i. m. 222–223.

⁵⁹ DICKENS op. cit. 115.

⁶⁰ Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1232/2018. számú ügyben 5. <https://tinyurl.com/m6urkj56>

⁶¹ BÁNLAKI D. Stella: Az életet kicsikarni az élettől. *Forbes*, 2021/6. 101.

⁶² Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1232/2018. számú ügyben 5.

⁶³ NAVRATYIL Zoltán: *A varázsló eltöri a pálcáját? Az asszisztált humán reprodukciótól a reprodukív klónozásig – A jogi szabályozás kontúrjai*. Budapest, Gondolat, 2012. 77.

gyógyíthatatlan fogyatékoság esetén a magzat a 20–24. hétig abortálható.⁶⁴ A magzatvédelmi törvény csak a 12. hétig engedi, a 20–24. hétig pedig csak ha a magzat genetikai-teratológiai ártalmának a valószínűsége az 50%-ot eléri. Élettel össze nem egyeztethető okból pedig időpont nélkül megszakítható a terhesség.⁶⁵ Ugyanakkor többes ikerterhesség esetén alapvetően ezek az esetek nem állnak fenn, pusztán abból az okból van szükség fejlődésre alkalmas magzatok elhajtására, hogy azok nagy száma ne akadályozza az amúgy is bonyolult és hosszadalmas (érzelmileg, testileg és anyagilag kimerítő) eljárások útján létrejött terhességet.

4. Összegzés

Mindezek fényében figyelemre méltó, hogy pusztán annak tényénél fogva, hogy egy embrió nem természetes úton keletkezik, hanem orvosi eljárások bonyolult láncolata által, mint jogalany, teljesen máshogy alakul a helyzete. A jogalkotó inkább dologként tekint rá pusztán azért, mert nem az anyaméhben fogant, holt nemzetközi egyezmények sora és az Alkotmányunk is védelemben részesíti a magzatot fogantatástól kezdve. A magzat státusza körül, az abortusz kapcsán számtalan vita olvasható, igyekeztem viszont dolgozatomat az anyatesten kívüli embrióra korlátozni, így tovább gondolva a kérdést. Véleményem szerint a fent kifejtett kérdések megválaszolása azért is elengedhetetlen, mert az asszisztált humán reprodukciós módszerek sikerességi rátája egyre növekszik, ahogy a tudomány és a technológia is folyamatosan fejlődik. A Humán Reprodukciós Nemzeti Laboratórium például úgy számol, hogy a jelenleg futó kutatásokkal 300 000 hiányzó gyermeket pótolhatnak a családra vágyó szülők számára.⁶⁶ De maholnap arra is széles körben lesz mód, hogy kvázi genetikailag is három szülőtől születhessen gyermek. De kutatások zajlanak arról is, hogy hogyan lehet a bőr és vér sejtjeit összejétkké alakítani, majd azokat ondó- vagy petesejteké. Így azonos nemű párok génállományából is születhetnének gyermekek.⁶⁷ Vajon hogyan alakul majd ezeknek az embrióknak a jogi helyzete?

⁶⁴ Eütv. 185. §.

⁶⁵ A magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény 6. §.

⁶⁶ David A. PRENTICE: 3-Parent Embryos, Gene Edited Babies and the Human Future. *Law & Medicine* 2017/32. 234–237.

⁶⁷ BÁNLAKI i. m. 101.

GONDOLATOK A FENNTARTHATÓ VÍZGAZDÁLKODÁSRÓL

Holisztikus szemlélet a vízgazdálkodásban

VARGA Klára Zsuzsanna

1. Bevezetés

Hazánkban is érezhetőek a klímaváltozás hatásai, amik oda vezettek, hogy az elmúlt évek nyarai során számos településen vízkorlátozást vezettek be annak érdekében, hogy az alapvető ivóvízellátás ne kerüljön veszélybe. A 2022-es év szeszélyes időjárása komolyan fenyegeti a mezőgazdaságot, hiszen a csapadék hiánya, amely a szeles és változékony időjárással karöltve aszályt idéz elő, nem kedvez a növények termesztésének. Ha nincs termés, nincs élelem – se embernek, se állatnak. Végső soron tehát nem csak az ivóvízhiánnyal, hanem az élelmiszer-hiánnyal is meg kell küzdenünk. A téma aktualitása és kritikus volta tehát nem lehet kétséges. Jelen tanulmány célja egyes gócp problémák feltárása és javaslatok tételése azok megoldására.

2. Vízgazdálkodás és vízvéddelem

A víz az élthez elengedhetetlen – legyen akár szó magáról az emberről, vagy az embert tápláló növényekről, állatokról –, ezért annak fenntartható kezelése, védelme alapvető és kiemelt jelentőséggel bíró feladat állami, államközi és az egyén szintjén is. Az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának 15. sz. általános kommentárja – *A vízhez való jog* címmel – az emberi fogyasztásra alkalmas vízhez való hozzáférést alapvető emberi jogként

ismeri el azáltal, hogy deklarálja: az emberi méltósághoz való jogot, valamint a többi alapvető emberi jogot is csak ezen jog birtokában lehet gyakorolni.¹

Azonban eme jog gyakorlásában is önmérsékletre van szükségünk, hiszen ez a jog nem azt biztosítja, hogy pl. a WC öblítéshez ivóvizet használjunk – ahogy az hazánkban bevett gyakorlat –, csupán azt, hogy amit a szervezetünkbe közvetlenül beviszünk, emberi fogyasztásra alkalmas – azaz pl. kórokozóktól, kemikáliáktól mentes – legyen. Mindemellett nem csak világszinten, de hazánkban is vannak olyan társadalmi rétegek, akiknek ez az alapvető joga nap mint nap sérül.

A WHO Európai Régióban 2000 és 2017 között mintegy 16 millió ember nem jutott hozzá az alapvető, megfelelő minőségű és mennyiségű ivóvízhez, s több mint 31 millió embernek nincs hozzáférése a víziközmű-szolgáltatáshoz, aminek következtében az adott időszakban naponta 14 ember halt bele hasmenéses betegségbe, többségük csecsemő és 5 év alatti gyermek. Szignifikáns különbség mutatkozik a vidéki és városi területek, valamint a szegényebb és a tehetősebb társadalmi rétegeket között. A vidéki lakosok, illetve a szegénységben élők jelentősen hátrányos helyzetben vannak ivóvíz tekintetében is.²

Magyarország sem kivétel: a lakosság 2%-a kútvizet, 3%-a pedig olyan nem közüzemi ivóvizet használ, amelynek minősége általában nem ismert, így fogyasztása magas egészségügyi kockázattal jár (pl. bélféreg petékkel és baktériumokkal erősen fertőzöttek lehetnek ezek a vizek). Ugyanakkor fontos azt is megjegyezni, hogy az ivóvízbe bekerült mikroműanyagok, gyógyszermaradványok, ciánbaktériumok, nanoanyagok és kozmetikumok szintén egészségkárosító hatással bírnak, s fontos vízhygiéniai kihívások elé állítják a szakembereket.³

Amikor a víz rendelkezésére állásáról gondolkodunk, nem csupán annak minőségét és mennyiségét, de földrajzi és időbeni hozzáférhetőségét is figyelembe kell vennünk, gondoljunk csak a nyári aszályokra, az elszivatagosodó területekre. Ha valamely tényező zavart szenved, az konfliktushoz vagy kárhoz vezet. A fenntartható vízgazdálkodás tekintetében nem csupán az államnak van szerepe, hanem a társadalom minden egyes résztvevőjének, s mivel a vízgyűjtő

¹ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights: General Comment No. 15 on the right to water. https://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml

² WHO: Water and sanitation are still a luxury for millions of Europeans. <https://tinyurl.com/bdf8yx6b>

³ SZIGETI Tamás: A környezeti eredetű betegségteher csökkentése az SDG-k tükrében. In: Fülöp Sándor (szerk.): *Országunk-világunk átalakítása a fenntartható fejlődés terén – 2030-ig megoldandó feladataink 3. Egészség és jólét mindenkinek*. Budapest, Ökopolisz Alapítvány – Európai Zöld Alapítvány, 2019. 101–114.

területek jellemzően nem egy ország határain belül helyezkednek el, kiemelt jelentősége van az államok közötti együttműködésnek is.⁴

Ahhoz, hogy megértsük, hol és miként tudunk hatékonyan beavatkozni, vagy éppen károsan nem beavatkozni a víz hozzáférhetőségének biztosítása érdekében, ismernünk kell a víz körforgását. A ciklus nem túl bonyolult: a légkörben lévő vízgőz a levegőben lévő porszemcsék és a hőmérséklet csökkenésének hatására kicsapódnak, majd csapadék formájában a földfelszínre hullanak. A földfelszínen a csapadék a felszín lejtéséhez igazodva áramlik, idővel valamilyen folyóvízi formát (ér, patak, folyó, folyam) alkot, amely a tengerek, óceánok felé igyekezik. A vízrészecskék egy része azonban a talajba fog beszívódni, s talajpáraként, talajnedvességként vesz részt a bioszféra életében, esetleg mélyebb rétegekbe beszivároghat talajvízként létezik tovább. Természetesen mindeközben az élővilág is használ ebből a vízből, így a növények, állatok és az ember alkotórészévé válik, ahonnan párologtatással a légkörbe, egyéb életfolyamatok révén pedig a talajba, vagy az élővizekbe jut vissza. Előfordulhat az is, hogy a víz hó vagy jég, esetleg lefolyástalan tó formájában tárolódik – azonban a légkörbe innen is visszajuthat párolgás révén. A ciklus tehát a légkörbe visszajutott vízrészecskékkel tér vissza önmagába.⁵

A vízgazdálkodás és vízvédelem feladatrendszerét három fő csoportra lehet bontani:

- átfogó szakterületek (pl. vízkészletek területi szabályozása, monitoring feladatok);
- területi vízgazdálkodás (pl. bel- és árvízvédelem, mezőgazdasági vízgazdálkodás, folyóvízgazdálkodás);
- települési vízgazdálkodás (pl. ivóvízellátás, vízbázisvédelem, szennyvízelvezetés-tisztítás, belterületi csapadékvíz-gazdálkodás).⁶

Az Európai Unió víz keretirányelve⁷ fentiek megvalósítási keretét kívánta kijelölni. Az adott területek egymással szorosan összekapcsolódnak, s a víz körforgásának egyes állomásaihoz kötődnek. Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a víz körforgását nem csupán a célzottan vízgazdálkodási és vízvédelmi problémák befolyásolják, hanem pl. a hulladékgazdálkodási kérdések is.

Olyan strukturális átalakításra van szükség, amely lehetővé teszi, hogy az ivóvíz minőségű víz fogyasztása mindenki számára lehetővé váljon, ugyan-

⁴ BARANYAI GÁBOR – CSERNUS DÓRA Ildikó (szerk.): *A fenntartható fejlődés és az állam feladatai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 323–332.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ 2000/60/EK irányelv a vízpolitika terén a közösségi fellépés kereteiről.

akkor ezt az igen nagy értékkel bíró vizet viszont másra – pl. WC-öblítésre, öntözésre – egyáltalán ne használjuk fel.

3. Az Európai Unió víz-keretirányelve

Azt, hogy a víz létfenntartásunk eszköze, a 2000-ben elfogadott EU víz-keretirányelv is tartalmazza. Az irányelv célja az Unióban található víztestek állapotromlásának megállítása volt, így 2015-re azt a célt tűzték ki, hogy Európa folyói, tavai és felszín alatti vizei elérjék a ‘jó állapotú’ besorolást. Összefoglalva az Európai Unió víz keretirányelvének 1. cikkében meghatározott célokat: azok előíranyozzák, hogy meg kell óvni valamennyi vízformát (felszíni víz, talajvíz, szárazföldi víz, átmeneti víz), helyre kell állítani ezen víztestekben lévő és azokat körbevevő ökoszisztémákat, csökkenteni kell a víztestek szennyezését, biztosítani kell az egyének és a vállalkozások fenntartható vízfelhasználását. A víztestek általános állapotának jellemzésére alkalmas az ökológiai állapot, amelyet a víz minősége (pl. szennyezés) és az élőhelyek romlása befolyásol.

Az irányelv a 4–18. cikkig részletesen leírja a tagállamokra vonatkozó feladatokat, amelyeket így foglalhatunk össze: a nemzeti hatóságok kötelesek államuk területén beazonosítani az egyes vízgyűjtőket; kijelölni azokat a hatóságokat, amelyek az uniós szabályokkal összhangban kezelik ezeket a vízgyűjtőket; elemezni a vízgyűjtők jellemzőit és meghatározni a referenciatételeket az egyes víztesttípusokra azért, hogy azok állapotának minősítése megtörténhessen; elemezni az emberi tevékenység hatását és értékelni gazdasági szempontból a vízfelhasználást; nyomon követni a vízgyűjtők vizének állapotát; regisztrálni a védett területeket; megalkotni a „vízgyűjtő-gazdálkodási terveket”; biztosítani vízszolgáltatások költségeinek megtérülését; bírságotlani a vizet szennyezőket; közérdekű információkat szolgáltatni és konzultálni a vízgyűjtő-gazdálkodási tervekkel kapcsolatban. Az irányelv a magyar jogrendszerbe a vízgyűjtő-gazdálkodás egyes szabályairól szóló 221/2004. (VII. 21.) Korm. rendelettel került beemelésre, 2009-ben pedig a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium gondozásában az egyes hazai vízgyűjtő területek tekintetében kiadásra kerültek a Víz Keretirányelv hazai megvalósítása Vízgyűjtő-gazdálkodási terv elnevezésű dokumentumok.

4. Az ENSZ Fenntartható Fejlesztési Céljai

A Fenntartható Fejlesztési Keretrendszer 2030⁸ a Millenniumi Fejlesztési Célok teljesítési határidejének lejárta utánra irányozta elő azokat a célokat, amelyek megvalósítása elengedhetetlen a kiegyensúlyozott társadalmi fejlődés, a tartós gazdasági növekedés és a hatékony környezetvédelem érdekében. A Keretrendszer elfogadására a 2012-ben megrendezett Rio+20 ENSZ konferencián született döntés, majd néhány évvel később, 2015. szeptember 25–27. között, a New Yorkban megrendezett ENSZ Fejlesztési Csúcs első napján a 193 tagállam vezetője egyhangú döntéssel elfogadta. A Keretrendszer a 2030-ig tartó időszakra 17 Fenntartható Fejlesztési Cél megvalósítását irányozta elő, amelyek közül a hatodik így hangzik: *„Biztosítjuk a fenntartható vízgazdálkodást, a vízhez és az alapvető higiéniai ellátásokhoz való hozzáférést mindenki számára.”*

A 17 Fenntartható Fejlesztési Cél hálózatot alkot, minden cél összefügg mind-egyikkal, nem kezelhetők egymástól függetlenül. Ha például a szegénységgel és éhínséggel kapcsolatos célokat („Megszüntetjük a szegénység valamennyi formáját világszerte. Véget vetünk az éhínségnek, élelmezésbiztonságot és javuló táplálékellátást teremtünk és előmozdítjuk a fenntartható mezőgazdaságot.”) mélységében vizsgáljuk és összevetjük a vízgazdálkodással kapcsolatos célokkal, akkor rá fogunk jönni, hogy a későbbiekben is tárgyalt monokultúras mezőgazdasághoz kapcsolódó víz- és biodiverzitás- hiány egyenes úton vezet az élelmiszer hiányához. Amennyiben a társadalmi hozzáállás nem változik, akkor számíthatunk arra, hogy a javak elosztása a jövőben sem lesz igazságos, azaz a szegényebb rétegeket sokkal súlyosabban fogja érinteni mind a víz-, mind az élelmiszerhiány.

5. A hazai vizek (tavak, vízfolyások), a felszín alatti vizek és az ivóvízbázisok állapota

Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség 2018-as felmérése⁹ szerint az uniós tagállamokban a felszíni vizeknek mindössze 44%-a van legalább jó ökológiai állapotban, s ez alól hazai vizeink sem kivételek. Ennek fő okaként a levegőből

⁸ Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 2015. szeptember 25-én elfogadott, 70/1. sz. határozat: Világunk átalakítása: a fenntartható fejlődés 2030-ig megvalósítandó programja.

⁹ European Environment Agency: Ecological status of surface waters in Europe. Ecological status of surface waters in Europe. (europa.eu)

kirakodó kémiai szennyezést, az átépítések és a mezőgazdaságból származó tápanyag szennyezettséget azonosították. A felszíni vizek nagyon fontos élőhelyek, a tiszta, szennyezetlen víztestek az egészséges ökoszisztémában kulcsszerepet játszanak. Az emberi tevékenység során ugyanakkor jellemzően ezeket a vizeket használjuk a humán, a mezőgazdasági és az ipari szennyvizek elvezetésére, ezáltal súlyosan károsítva ezeket a víztesteket. Ugyanilyen negatív hatással bírnak az átépítések (pl. gátak, csatornák) is. Ezek a tényezők a természetes élőhelyeket alapjaiban megváltoztatják és élehetlenné teszik az ott élő fajok számára.

A magyar nagy tavak mentén a parti sávok egyre jobban beépítésre kerülnek, ami gátolhatja a jó ökológiai állapot elérését és fenntartását. A Környezetvédelmi Ügynökség azt is megállapította, hogy hazánk azon kiemelten problémás területek közé tartozik, ahol a nem megfelelő víztestek aránya vízgyűjtő területenként 80-90% között van. Ahhoz, hogy ezt a nagyon magas értéket csökkenteni tudjuk, szükséges, hogy a folyóink és a tavaink környékén megvalósuló fejlesztéseknél – a tervezés megkezdésétől az engedélyek kiadásáig minden lépésnél – az elsődleges szempont az ökológiai legyen.

A Belügyminisztérium *Magyarország felülvizsgált, 2015. évi vízgyűjtő-gazdálkodási tervéről* készült közleményéből¹⁰ pedig az derült ki, hogy:

- a felszíni vizek állapota a két vizsgált időszakban – 2006–2008 és 2009–2012 között – egyáltalán nem, vagy csak csekély mértékben javult. Általánosságban megállapítható, hogy a nagy folyók ökológiai állapota/potenciálja arányaiban kedvezőbb, mint a kis és közepes vízfolyásoké. Ez egyúttal azt is jelzi, hogy az ökológiai problémákat okozó terhelések inkább az ország határain belül keletkeznek, s nem a felvízi szomszédos országokban.
- Állóvizeinket illetően nagy tavainkra – a Balatonra, a Fertő-tóra, ill. a vizsgált holtágainkra, ivóvíztározóinkra, szikes tavainkra – a jó állapot jellemző.
- Ugyan a felszín alatti víztestek állapota sokkal kedvezőbb, mint a felszínieké, a víztestek harmada azonban csak gyenge állapotú, ezen belül pedig a felszínhez közeli sekély porózus víztestek állapota rosszabb mind mennyiségi, mind kémiai szempontból.
- Az ivóvízbázisok tekintetében két felszíni ivóvízkivételnél találtak vízminőségi problémát, továbbá 18 sérülékeny felszín alatti vízbázisnál

¹⁰ BM közlemény Magyarország felülvizsgált, 2015. évi vízgyűjtő-gazdálkodási tervéről. http://geoport.al.vizugy.hu/vizgyujtogazd/Docs/HE_16_014_BM_kozlemeny_VGT2.pdf

mutattak ki a monitoring kutakban szennyezést, 15 vízbázison pedig a termelőkútban volt határérték felett a szennyezőanyag – főként nitrát és szulfát – mennyisége. Veszélyes szennyezőanyagot illetően három vízbázisnál áll fenn olyan probléma, ahol a szennyezett terület kármentesítése még csak a tényfeltárási, beavatkozás előtti szakaszban van.

A hatásvizsgálat még nem teljes és aktualizált, mivel a célkitűzések megvalósításánál figyelembe kell venni, hogy némely intézkedés csak a későbbiekben fejt ki hatását, azonban az összes intézkedés meg kell történjen 2027-ig. Ugyanakkor vannak olyan víztestek is, ahol a természetes folyamatok időigénye következtében az állapotjavulás is későbbre várható (2027+ céldátum).

Magyarországon a mélyszegénységben élőknel gyakran nincs vezetékes víz, WC és fürdőszoba, míg társadalmunk másik része nem csak pazarlóan használja azt háztartásában, hanem fogyasztási szokásaival – pl. palackozott italok, *fast fashion* termékek, *fast food* és jelentős mennyiségű hús fogyasztása – tovább növeli egyrészt a víz csökkenését, másrészt annak szennyezését.

Számos területen szükség van szemléletváltásra annak érdekében, hogy vízkészleteink ne merüljenek ki. Ma már nem elfogadható az, hogy a keletkező szürkevíz csak töredékesen kerül felhasználásra pl. öntözésre, helyette számos helyen ivóvízzel öntöznek. Nem elfogadható a monokultúrás gazdálkodás sem, ami nemcsak a termőréteg pusztulásához, de vízhiányhoz is vezet.

6. Észszerű vízgazdálkodás

Az észszerű vízgazdálkodás 3 kulcseleme: víz megőrzése, takarékos vízhasználat, újrahasznosítás.¹¹ Tekintettel arra, hogy Európában a mezőgazdaságban a legjelentősebb a vízfelhasználás – a teljes éves európai vízfelhasználás mintegy 40%-át teszi ki¹² –, a három kulcselemet mezőgazdasági példákon keresztül mutatom be.

Arra, hogyan lehet megőrizni a talajban a vizet- egyúttal mérsékelni az öntözés szükségességét, azaz a vízhasználatot, kiváló példa az erdőkert, a permakultúra és az agroerdészeti rendszer.

A probléma kiindulópontja az, hogy a hazánkban is jellemző monokultúrás gazdálkodás gyakorlatilag nem csak a talaj termőrétegének pusztulását okozza,

¹¹ Országos Vízügyi Főigazgatóság: A vízgyűjtő-gazdálkodás korszerű gyakorlati megoldásai. <https://tinyurl.com/yjaxn85>

¹² European Environment Agency: Water use in Europe – Quantity and quality face big challenges. 2018. augusztus 30. (europa.eu)

de vízhiányhoz is vezet. A monokultúrás mezőgazdálkodás során több száz hektáron ugyanazt a növényt termesztik, amely több szempontból is problémás: mivel ugyanolyan növények vannak közel egymáshoz, egy-egy betegség gyorsan el tud terjedni köztük. Emiatt használják a növényvédő-szereket, amelyek károsítják a talajt és a talajvizet is. A megműveléshez nehéz gépeket használnak, amelyek összetömörítik a talajt, amelyen így nem tud keresztülszivárogni a víz. Szárazság idején pedig kevés a víz, tehát az összetömörödött talaj feletti mintegy 25 cm-en kell megoldani mindent. A lecsupaszított tájak vízmegtartó képessége így messze elmarad azokétól, ahol több növényfaj él együtt, s ezek között talajtakaró növények is vannak.¹³ A talajvédő művelés lényege abban áll, hogy a csökkentett, vagy egyáltalán nem művelt földterületen hosszabb ideig megmarad a szerves anyaggal takart talaj, ezáltal javulhat a víz talajba való beszivárgása, megelőzhető az elfolyás, a szerves talajtakaró pedig csökkenti a talajból való elpárolgást. Ha a talaj felülete szerves anyagokkal – pl. mulcs, trágya, avar – vagy növénytakaróval fedett, akkor javul a talaj szerkezete és a víztárolási képessége is.¹⁴

A monokultúrás gazdálkodás következménye, a globális élelmiszer-válság már gyakorlatilag elkerülhetetlen, azonban talán lassítható vagy módosítható regeneratív eredménnyel járó gazdálkodáson keresztül.¹⁵

Ilyen talajvédő művelést jelent az erdőkertészet, a permakultúra és az agroerdészeti rendszer. Gyakorlatilag mindhárom megoldás a természetes körülményeket 'másolja' le.

Az erdőkeretek¹⁶ lényege abban áll, hogy a kertépítés olyan rendszerben történik, amely az erdők ökoszisztémáját utánozza, vagyis zömében élő növényeket kombinál úgy, hogy az erdőkre jellemző több szintet – magasabb és alacsonyabb lombkoronaszint, cserjeszint, avarszint, gyepszint, kúszónövények – emberi fogyasztásra alkalmas növényekkel valósítja meg. Igaz, évekbe telik, amíg egy ilyen mesterséges erdő teljes kapacitásában ki tud teljesedni, de onnantól már kevés emberi beavatkozásra van szükség. Ami vízvédelmi szempontból kiemelendő, hogy egyrészt a talajt ez az erdő megóvja az eróziótól,

¹³ Claudio ROSMINO: Jövő mezőgazdasága: paradigmaváltásra van szükség. *Euronews*, 2021. március 03. <https://hu.euronews.com/green/2021/03/30/jovo-mezogazdasaga-paradigmavaltasra-van-szukseg>

¹⁴ GYULAI Iván: Ember-és környezetkímélő kertművelés. <https://www.youtube.com/watch?v=uHcJO88tX5E>

¹⁵ BALOGH Róbert: Új alapokra lenne szükség. 2020. szeptember 21. <https://www.ludovika.hu/magazin/aula/2020/09/21/uj-alapokra-lenne-szukseg/>

¹⁶ A Forest Garden With 500 Edible Plants Could Lead to a Sustainable Future. https://www.youtube.com/watch?v=Q_m_0UPOzuI

másrészt ugyanúgy, mint a vadon létrejött erdőkben, a fák levelei lehullanak, ez az avar betakarja a talajt, a talaj így nem fagy el annyira, a csapadék nem tömöríti be a talajt – az avartakaró azt magába szívja, megtartja, miközben maga humusszá alakul, amely táplálja a talajt. Az avartakaró védi attól is a talajt, hogy a szél kiszárita, felaprózza, elfújja.¹⁷

A permakultúra nem más, mint hogy az ember az élőhelyén és a szükségletei megtermelésekor a természetben zajló ökológiai folyamatok minél teljesebb érvényesülését teszi lehetővé azáltal, hogy a gazdálkodás valamennyi elemét (növényeket, állatokat, építményeket, domborzatot, táji és vízrajzi adottságokat) egy egységes ökológiai rendszerre szerkeszti össze. Ez elvezethet ahhoz, hogy az így létrejött kapcsolathálózaton keresztül az egyes elemek produktivitása a ráfordítás csökkenése mellett nő.¹⁸

Az agroerdészet egy olyan többfunkciós földhasználati mód, amelyben a mezőgazdasági tevékenységbe folyamatosan fenntartandó fás kultúrákat integrálnak. Tipikus példája a mezővédő erdősávokkal tarkított szántóföldi művelés. Vízmegtartás szempontjából a mezővédő erdősávok jelentősége abban áll, hogy védik a veteményt az időjárás szélsőségeitől. A lecsökkentett légmozgás többek között csökkenti a növények párologtatását és a talaj párolgását, így jobb lesz a vízgazdálkodás.¹⁹

A víz újrahasznosítása terén érdemes gondolkodni a szürkevízről, amely a tisztálkodásból és mosásból származó, kevésbé szennyezett víz (ellentétben a fekete vízzel, amely a mosogatásból és WC-ből származó, kórokozókkal és zsíradékkal szennyezett víz). A szürkevíz tisztítás után – akár háztartási, akár nagyobb fogyasztók szintjén – WC-öblítésre, mosásra és locsolásra is felhasználható.

Az ivóvíz megfelelő/elegendő mennyiségét egy fontossági sorrend mentén tudjuk meghatározni:

- az életben maradáshoz szükséges fejenkénti napi 2 liter víz,
- az alapvető emberi jogként meghatározott hozzáférhető víz fejenkénti napi 3–4 liter, ez ivásra és főzésre elég,
- az emberi méltóság megtartásához is elegendő mennyiség a fejenkénti napi 40 liter víz, ez az iváson, főzésen túl már a tisztálkodást, mosást, alapvető takarítást is fedezi.

¹⁷ GYULAI i. m.

¹⁸ Magyar Permakultúra Egyesület: Permakultúra. (permakultura.hu)

¹⁹ <http://ostermelo.com/amit-az-agroerdesztrol-tudni-erdemes>

Magyarországon átlagosan az egy főre jutó napi vezetékes vízfogyasztás 120-150 liter, amelynek harmada pl. a szürkevíz felhasználásával megtakarítható lenne.²⁰

A vízgazdálkodás fontos elemei, a vizes élőhelyek is megteremthetőek a tisztított szennyvíz újrahasznosításával, hiszen ez a víz megfelelő vízpótlást képes biztosítani. Záportavak kialakításával hasonló cél érhető el, de az esővíz összegyűjtést követően felhasználható öntözésre – akár saját kertünkben, akár a nagyobb mezőgazdasági területeken is.

7. Fenntarthatóság megjelenése a jogi szabályozásban

Magyarország Alaptörvénye P) cikk (1) bekezdése kimondja: A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a *vízkészlet*, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek *a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége*. Ehhez képest azonban azt látjuk, hogy számos szabályozási lehetőség a vízkészletek védelme és fenntartása érdekében vagy könnyen megkerülhető, vagy nem létezik. A civil kezdeményezések nem elegendőek ahhoz, hogy még azelőtt következzen be a változás, hogy tartósan korlátozni kelljen a vízhasználatot. (Ugyanez igaz a többi környezetvédelmi kérdéskörre is.)

Egyik könnyen szabályozható terület lenne a műanyag palackos üdítők és ásványvizek betétdíjassá tétele (amelyet több civil szervezet is szorgalmaz). A PET palackok egyre nagyobb problémát jelentenek, tekintettel arra, hogy bolygónk lassan ki sem látszik a műanyag-hulladékból – s ez alól a hazai víztestek sem kivételek. A műanyagok több száz év múlva is jelen lesznek, miközben egészségre káros mikroműanyagokkal szennyezik – többek között – vizeinket is. Ezen felül egy liter palackozott víz előállításához a betöltött víz többszöröse szükséges a palackozási technológia során, ami önmagában tekintve is értelmetlen környezetterhelés, hiszen a magyar ivóvíz (vagyis a csapvíz) kiváló minőségű, s a társadalom döntő többsége számára könnyen hozzáférhető. A PET-palackok újrahasznosítása hazánkban is igen alacsony határfokú, többsége inkább a természetben végzi. Sajnos ezek a tények hiába könnyen hozzáférhetőek, továbbra is egyre többen vásárolnak műanyag palackos üdítőt, ásványvizet. Ennek könnyen gátat lehetne szabni, ha országos szinten bevezetésre

²⁰ BARANYAI–CSERNUS i. m. 323–332.

kerülne egy arányait tekintve magasabb betétdíj (pl. a 250 Ft/ 1,5 l ásványvíz esetén 100 Ft), s a gyártók pedig kötelezve lennének a visszaváltott palackok újrahasznosítására. A transzparencia érdekében pedig évente közzétételi kötelezettségük lenne arra nézve, hogy mennyi palackos terméket gyártottak, adtak el, mennyi palackot váltottak vissza és azt milyen mértékben és módon hasznosították újra. Természetesen sokkal jobb és arányaiban nagyobb hatással bíró megoldás lenne egyszerűen betiltani a műanyag-palackos termékeket, vagy kialakítani az újratöltés kötelező gyakorlatát (ami pl. a szikvíz esetén működik a mai napig).

Építésügyi-víziközmű-ellátási kérdés a szürkevíz elkülönült kezelése a fekete víztől. Meglátásom szerint szükséges a szennyvízkezelési rendszer átalakítása Magyarországon. Ennek egyik elemét képezhetné, hogy újonnan létesített épületek esetében már egyáltalán ne kerülhessen felhasználásra ivóvíz WC öblítésre, hanem az épület belső vezetékrendszere úgy legyen kialakítva, hogy a szürkevíz szolgálja ezt a célt. A már meglévő épületek esetén észszerű határidő (5-10 éven belüli) kijelölésével kötelezővé lehetne tenni ugyanezen rendszer kiépítését – természetesen szociális alapon adott állami támogatás mellett. Hosszabb távon pedig már a szennyvizek elvezetését is oly módon kell átalakítani, hogy a szürke és fekete víz elválasztott rendszerben kerüljön elvezetésre, majd hasznosításra. Említést érdemel ezen a területen az Országgh József által kidolgozott vízgazda-rendszer,²¹ amely rámutat, hogy a szürke és a fekete víz keverten csak hulladékként kezelhető, míg elkülönülten gyűjtve a kettőt értékes, hasznosítható anyagokhoz juthatunk, nevezetesen a szürke víz mezőgazdasági öntözésre és a vízkészletek feltöltésére, míg a fekete víz cellulózban gazdag növényi eredetű élettanyaggal megfelelő arányban keverve a talajok humuszkészleteinek a feltöltésére és élővilágának a felélesztésére használható fel – amely egyúttal megoldást kínálna a műtrágyák használatával járó környezetkárosító hatások és a műtrágyákhoz használt foszforkészletek kimerülése ellen.

Az infrastruktúrák kiépítésénél is jogszabályi követelménnyé kell tenni a fenntarthatóságot. Példaként hoznám fel az útburkolat kérdését. A folyamatos fejlesztéseknek köszönhetően ma már elérhetők olyan környezetbarát útburkolati megoldások,²² amelyek alkalmasak arra, hogy kiváltsák az évtizedek óta használt hagyományos forró, öntött aszfaltot – amelynek előállítása környezet-

²¹ ORSZÁGH József: *Vízpolitika másként*. Mons, 2014. január 13. <http://www.eautarcie.org/doc/article-politique-de-leau-autrement-hu.pdf>

²² Stabilizer, a környezetbarát járda- és útburkolat. 2014. június 03. https://www.veszport.hu/tartalom/cikk/9916_stabilizer_a_kornyezetbarat_jarda_es_utburkolat

szennyező és energiapazarló. Utak, kerékpárutak, járdák, sétányok, gyalogos utak fedésére létezik természetes növényi kötőanyag felhasználásával készülő, vízáteresztő burkolat, amely üregeiben a ráhulló csapadékmennyiséget részben visszatartja, majd párolgás útján a környezetének leadja, továbbá biztosítja a talaj szellőzését. Az ilyen tulajdonságokkal rendelkező útburkolatok kötelező használata az állami és önkormányzati utak kiépítésénél, felújításánál javítaná a fenntarthatóságot – egyúttal az EU zöld közbeszerzésre vonatkozó irányelveinek is megfelelne.

A mezőgazdaság tekintetében egyértelmű, hogy a monokultúras növénytermesztés nem fenntartható, így rövid, néhány éves határidővel ki kell vezetni a gazdálkodási módszerek közül, s helyébe kell állítani a talaj helyreállítását megvalósítási módszereket. Jó megoldásnak mutatkozik az olyan agroerdészeti rendszer, amelynek része az állattartás is, ezért szükségszerű ebbe az irányba elmozdulni – akár jogszabályi kötelezéssel is.

Természetesen a jogi szabályozás szigorítása, illetve a végrehajtás betartásának fokozottabb ellenőrzése mellett továbbra is kiemelt jelentőségű az ismeretterjesztés, a környezettudatosságra és felelős fogyasztói magatartásra nevelés. Ehhez azonban úgy vélem, hogy túl kell lépünk az önkéntesség és választhatóság keretein, s ezekre a fenntarthatósági célokra fektetve a hangsúlyt szükséges a nemzeti alaptantervet és kerettanterveket módosítani.

8. Összegzés

Ha bármilyen területen a fenntarthatóságot szeretnénk elérni, akkor azt kizárólag hosszútávú, évtizedekre előrettekintő, rendszerszintű gondolkodással tudjuk megtenni. Láttuk, hogy csupán a vízgazdálkodási kérdések is több más fontos kérdéshez – pl. mezőgazdaság, társadalmi egyenlőtlenség, egészségügy, hulladékgazdálkodás – szorosan kapcsolódnak. Ugyanígy az egyes ember tettei sem választhatók le sem honfitársai, sem hazáján túl élő más embertársai tevékenységétől. Ha szeretnénk megvalósítani az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében megfogalmazott nemes célt, akkor egyikőnk sem tétlenkedhet tovább, s nem választhatja sem a boldog tudatlanságot, sem az egyszer használatos kényelmet- mindenkinek ki kell vennie a részét abban a fejlődési folyamatban, amely *kielégíti a jelen kor szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék majd a saját szükségleteiket.*

III.
ALAPJOGI DILEMMÁK

ADATVÉDELEM „ÚJRATÖLTVE”

A GDPR alkalmazása a hazai gyakorlatban

ILOSVAI András

1. Bevezető

Talán kevesen gondolták, hogy eljut odáig a technológia fejlődése, hogy egy pénzügyi mesterséges intelligencia alapú rendszere – jogtalanul – elemezni fogja ügyfeleivel történő beszélgetését az alapján, hogy az ügyfél milyen hangulatban kereste meg a bankot. A GDPR ma már megkerülhetetlen bármilyen személyiségi jogi kérdés esetén, tekintettel a személyes adatok védelmére. A rendelet 2018-as kötelező alkalmazása óta egyre kiforrottabbá kezd válni a joggyakorlata, amit jól mutat elsősorban a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság munkássága is. Az átállás – bármennyire is jól működő törvényi szabályozás állt előzményként mögötte – Magyarországon sem volt zökkenőmentes, mára azonban egyre biztosabb a működése. Az egész GDPR áttekintésére jelen tanulmányban nincs lehetőség, azonban szeretnék kiemelni néhány fontos pontot, ami viszont elengedhetetlen a rendelet megértéséhez, továbbá néhány jogeseten, iránymutatáson keresztül röviden bemutatni a nemzetközi gyakorlatot és a NAIH hazai gyakorlatát.

2. Mi is az a GDPR?

Először mindenképp néhány alapfogalmat érdemes ismertetni. Ezek a fogalmak már a GDPR megjelenése előtt is alapvetőek voltak, a rendelet azt kívánta elérni a fogalmak meghatározásával, hogy csiszolja, egységesítse azokat a tagállami jogrendszerek között. A GDPR, azaz az Általános Adatvédelmi Rendelet

(*General Data Protection Regulation*) legfontosabb fogalma, amelynek elsődlegesen pontos definíciót kell adjunk: a személyes adat fogalma.¹

Személyes adatnak tekintünk minden olyan adatot, amely kötődik az egyénhez és helyzetét valamilyen módon befolyásolja. Három fogalmi elem különböztethető meg benne: (1) a „bármely információ”, mely alatt az adat formai és tartalmi kritériumai értendők, (2) az „érintett”, aki az azonosított vagy azonosítható személy, és (3) a „vonatkozó”, amely az adat és az érintett közötti kapcsolatot teremti meg.² Ezek pontos behatárolása elengedhetetlen a jogszerű adatkezeléshez. A személyes adatnak a fogalma azonban közel sem meríti ki azt, ami mögötte van: folyamatosan bővül, hogy mit értünk személyes adat alatt. Az adatoknak két csoportját különböztetjük meg: egyrészt az érintettre vonatkozó adatokat, másrészt az érintett kontextusából vonatkozó következtetéseket. A személyes adatoknál foglalkozik a GDPR a magánszféra és a nyilvánosság közötti határról, ami eszerint sem mindig egyértelmű, olykor még össze is ér. Erre egy olyan példát hoz a szerző, hogy a vállalkozó címénél, ami a saját laccíme is, mennyire jogszerű ennek a kezelése. A jogalkotó a tagállami törvényekre bízta, hogy mi számít közérdeknek: mint láttuk, ezt hazánkban a Ptk. szabályozza.³ A fogalmi elemek között említett „vonatkozó” az, amely a legkevésbé könnyen feloldható. Ez azt takarja, hogy az adat és érintett közötti kapcsolat három pilléren áll: a tartalom – cél – elem hármasságán, amelynek minden adatkezelés során meg kell felelni. Fontos kikötésként jelenik meg a rendeletben, hogy az információ addig őrzi meg jellegét, míg kapcsolata helyreállítható az érintettel. A személyes adat fogalmánál érdemes kitérni az adatkezelő egyik legfontosabb kötelezettségére, az érintett hozzájárulására.⁴ Négy konjunktív elem alkotja a hozzájárulást: (1) az önkéntesség, (2) a konkrétság, azaz, hogy célhoz kötött, (3) megfelelően tájékoztatva legyen az érintett, és mindez (4) beleegyező nyilatkozat hozatalával történjen meg. A hozzájárulás elvén tovább haladva át is térhetünk az adatkezelés fogalmára.

¹ PÉTERFALVI Attila – RÉVÉSZ Balázs – BUZÁS Péter (szerk.): *Magyarázat a GDPR-ról*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2018. 63–77.

² Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 4. cikk: 1. „személyes adat”: azonosított vagy azonosítható természetes személyre („érintett”) vonatkozó bármely információ; azonosítható az a természetes személy, aki közvetlen vagy közvetett módon, különösen valamely azonosító, például név, szám, helymeghatározó adat, online azonosító vagy a természetes személy testi, fiziológiai, genetikai, szellemi, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára vonatkozó egy vagy több tényező alapján azonosítható;

³ Ptk. 2:44. §.

⁴ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 7. cikk.

Adatkezelésnek minősül bármely olyan művelet, amely a személyes adatokon történik, tehát pld. a tárolás, gyűjtés, de a statisztika, a kutatás és a kérdőív készítése is.⁵ Az adatkezelés fogalma mögött jogalkotói szándék áll: a jogalkotó szeretné az összes személyes adattal összefüggő tevékenységet a rendelet hatálya alá helyezni. Ennek a típusainak meghatározása nem taxatív, hanem kazuisztikus. Ezt azért is találom fontosnak, mert lehetetlenség lenne minden egyes esetet pontosan a törvény alá vonni, elég egy generálklauzula, amely lefedi a felmerülő esetek egészét általánosan. Az adatkezelés jogszerű eljárása – a „vonatkozó” elvéhez hasonlóan – három pilléren áll: egyrészt az alapelveket, másrészt a jogalapokat, harmadrészt a körülményeket kell szemügyre venni és ha mindennek megfelel az adatkezelés, akkor állíthatjuk róla biztosan, hogy jogszerűen történik. Ebből fakad, hogy ha a három pillér közül bármelyik is kiesik, akkor az adatkezelés nem jogszerű, így korlátozható. Ezen kívül még három esetet említ a rendelet:⁶ amikor a személyes adatok pontosságát vitatott, amikor a személyes adatok jogi igények előterjesztéséhez volnának szükségesek, illetve amikor a tiltakozási jogának gyakorlása ellenére próbálnak adatkezelést végrehajtani. Amellett, hogy korlátozzák az adatkezelést, még megvalósulhat az adatvédelmi incidens tényállása is. Alapvetően öt típusát különböztetjük meg, köztük a személyes adatok megsemmisítését, elvesztését, megváltoztatását, továbbítását vagy közlését, illetve a jogosulatlan hozzáférését. A GDPR értelmezések is hangsúlyozzák azt, hogy elsősorban az adatbiztonságot kell megteremteni ahhoz, hogy adatvédelmi incidens ne is fordulhasson elő. A tény pedig, hogy az adatvédelmi incidens nem szándékosan, hanem véletlenül történt, nem változtat a megítélésén, és mint enyhítő körülmény sem releváns.

Mindenképp fontos fogalmak az anonimizálás és a pszeudonimizálás. Anonimizálás alatt azt értjük, amikor az érintett személyes adatait oly módon változtatják meg (képletesen), hogy ne lehessen azonosítani.⁷ Pszeudonimizálás pedig álnevesítést jelent, nem teljesen anonimizálják a személyt, viszont ezen adatok kezelése is adatkezelésnek minősül.

Az adatkezelés elveken nyugszik, olyan elveken, amelyek korlátozzák az adatkezelő működését és biztosítják az érintettek adatainak védelmét. Ebben a hét főelvben visszaköszönnek a polgári jogi alapelvek, generálklauzulák is, pld. a jogszerűség, tisztesség eljárás és átláthatóság elvénél.⁸

⁵ PÉTERFALVI–RÉVÉSZ–BUZÁS i. m. 77–79.

⁶ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 18. cikk.

⁷ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete (26) bekezdés.

⁸ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 5. cikk (1) a) pont.

Jogszerűség alatt a jogalkotó a megfelelő jogalapot érti, amelyet a GDPR 6. cikke határoz meg.⁹ Ez a felsorolás azonban nem rangsorolás, mindegyik jogalap ugyanolyan súllyal bír, illetve – általánosságba véve – ugyanolyan joghátrányokat von maga után. Tisztességes eljárás alatt a jogszabályok irányába mutatott erkölcsi és morális hozzáállást kell érteni. Átláthatóságra pedig azért van szükség, hogy az adatkezelésnek a folyamata és dokumentációja nyilvános legyen a külvilág felé. Ennek része a tájékoztatás, melyet a GDPR írásban kér az adatkezelőktől. Ezeknek a tájékoztatóknak lényegi elemei, hogy érdemi, egyszerű és világos nyelvezetű, könnyen hozzáférhető és közérthető legyen.

A célhoz kötöttség elve¹⁰ az adatvédelem legfontosabb elve. A korábbi magyar adatvédelmi törvényekben sem volt idegen ez a fogalom, ez nagyrészt az Alkotmánybíróság munkájának köszönhető, hogy alaposan kimunkálta ezt az elvet a hazai jogrendben.¹¹ A célnak egyértelműnek, nyilvánvalónak és érthetőnek kell lennie. Fogalmi elemei, hogy az adatkezelés céljának egyértelműnek és jogszerűnek kell lennie, valamint a személyes adatok kezelésének összeegyeztethetőnek kell lennie a céllal és ezen kikötés mentén is kell ezt alkalmazni. A kettős fogalmi elem mellett négy elvárás is állít az alkalmazó elé, amelyek nagyban-egészében összefüggenek az eddigi elvekkel: konkrét cél meghatározása, még az adatkezelés előtt, legitim cél, érthető kommunikáció és összeegyeztethetőség. A célhoz kötöttség elve alá tartozik a nyilvánosságra hozható adatok köre. A jogalkotó három „forrást” ad meg, amely esetekben az adatkezelés eredménye nyilvánosságra hozható: ha egy nyilvános adatbázis kötelező adatkezeléséről van szó, ha a jogalkotó konkrét szándékával történik az adatkezelés, illetve, ha polgárok önkéntesen járultak hozzá ehhez.

A következő elv az adattakarékosság elve.¹² Adattakarékosság alatt a szükségességet és az adatminimalizálást kell érteni, tehát azt a megvalósítandó célt, hogy az adatkezelő minél kevesebb adatot minél kevesebb ideig tároljon és kezeljen. Először is azt kell megvizsgálnia az adatkezelőnek, hogy egyáltalán szükség van-e az adat kezelésére. Csak olyan személyes adat kezelhető, ami szükséges és arányos az adatkezelés céljának eléréséhez.¹³ Ha ez a cél megvalósult, utána az adatkezelő köteles az adatokat vagy törölni, vagy anonimizálni. Ahhoz, hogy ez fenntartható és megismerhető legyen az érintett számára, az

⁹ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 6. cikk (1) bek.

¹⁰ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 5. cikk (1) b).

¹¹ PÉTERFALVI–RÉVÉSZ–BUZÁS i. m. 96–101.

¹² Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 5. cikk (1) c).

¹³ PÉTERFALVI–RÉVÉSZ–BUZÁS i. m. 101–102.

egyres adatvédelmi tájékoztatókban pontos, taxatív meghatározások szükségessége arról, hogy milyen célra lesz felhasználva az adat.

A pontosság elve¹⁴ kétoldalú felelősség. Az adatok frissítése az adatkezelő feladata, viszont adatalany nélkül nehéz ezt végrehajtani. A nagy állami nyilvántartások esetén az állam az, aki ezt végzi. A hazai jogrendben a pontosság a személyes adatok teljességében jelenik meg: ennek célja, hogy a tárolt és forgó adatok ne legyenek töredékesek.¹⁵

A korlátozott tárolhatóság elve¹⁶ annyiban egészíti ki az adattakarékosság elvét, hogy a cél megvalósulásához szükséges ideig lehessen tárolni az érintett adatait, valamint, hogy az érintett azonosíthatóságának megszüntetését kell főszabályként alkalmazni, ha viszont ez nem lehetséges, akkor az anonimizálás lép be.¹⁷

Az integritás és a bizalmas jelleg elve¹⁸ korábban nem szerepelt elvként és önmagába véve a hozzájáruláshoz kapcsolódóan köti azt meg, hogy az eltérő célú adatbázisokat külön kell kezelni. Erre példa a felhőszolgáltatások (*cloud computing*) esete.¹⁹

Az elvek között végül, de nem utolsósorban az elszámoltathatóság elve szerepel.²⁰ Ez nem is az elveket taglaló bekezdésben kerül tárgyalásra és egy nem is hosszú meghatározást ad neki a jogalkotó. Mégis az elszámoltathatóság fogja össze az alapelveket, rendezi egy rendszerbe és biztosítja az adatvédelmi megfelelőséget, amolyan „szuperelvként”.²¹ Feladatkörébe sok minden besorolható: adminisztráció, központi irányítás, monitoring, PR, hatékony végrehajtás, szabályzatok felülvizsgálata, panaszkezelés és még lehetne folytatni. Míg a célhoz kötöttség elvénél hangsúlyoztam azt, hogy a legfontosabb elv elméleti szempontból, ugyanez elmondható az elszámoltathatóság elvéről is, gyakorlati szempontból.

Az adatkezelés központi kérdése – az alapelveket követően – a jogalapok vizsgálata.²² A GDPR 6. cikkében felsorolt jogalapok között nincsen hierarchia. A leggyakrabban használt jogalap a hozzájárulás, ugyanakkor látni kell azt,

¹⁴ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 5. cikk (1) d).

¹⁵ PÉTERFALVI–RÉVÉSZ–BUZÁS i. m. 102–105.

¹⁶ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 5. cikk (1) e).

¹⁷ PÉTERFALVI–RÉVÉSZ–BUZÁS i. m. 105–106.

¹⁸ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 5. cikk (1) f).

¹⁹ PÉTERFALVI–RÉVÉSZ–BUZÁS i. m. 106–108.

²⁰ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 5. cikk (2).

²¹ PÉTERFALVI–RÉVÉSZ–BUZÁS i. m. 106–108.

²² PÉTERFALVI–RÉVÉSZ–BUZÁS i. m. 111–113.

hogy sok esetben a hozzájárulás vagy nem megfelelő, vagy szükségtelen. A hozzájárulás abban az esetben biztosítja legjobban az érintettet, ha ténylegesen ő dönthet az adatkezelésről. A hozzájárulás szükségtelensége pedig olyan esetekben látható, amikor az adatkezelő tudatában van annak, hogy az érintett adatainak kezelésére a beleegyezéstől függetlenül is szüksége van, viszont, ha ennek ellenére is hozzájárulást kér az adatkezelő, azzal megteveszti az érintettet. Vannak olyan helyzetek is, ahol nem a hozzájárulás a megfelelő jogalap, pld. egy szerződéskötés esetén. Egy adatkezelésnek egy jogalapja lehet. Több adatkezelésnél mindegyikhez külön hozzájárulás szükséges, nem lehet egy hozzájárulás keretében többet is igényelni, érdekmérlegelésnél ez főleg előjön. Az adatkezelőnek nem a konkrét személyes adat kezelésére kell jogalapot találnia, hanem a tevékenységre kell megtalálnia a megfelelő jogalapot. Több adatkezelés esetén, ha az érintett visszavonja az egyiket (pld. hírlevélről történő leiratkozás), attól még a többi jogalapi kezelés nem szűnik meg. Az adatkezelőnek fontos feladata, hogy a konkrét tevékenységhez a lehető legjobb megoldást válassza, viszont kivételesen van arra lehetőség, hogy egyik jogalapról a másikra váltsanak, de ezt kellőképpen meg kell tudni indokolni. A jogszerűségi alapelvnek itt is érvényesülnie kell: attól, hogy az adatkezelés rendelkezik jogalappal, még nem vonja maga után azt a tény, hogy az adatkezelés jogszerű is.

A GDPR 2016-os elfogadása után a tagállamok két évet kaptak arra, hogy a saját jogrendszerükbe tudják illeszteni a rendeletben foglaltakat. Azt az Európai Parlament is látta, hogy egy ilyen nagy volumenű átalakításhoz bő időkeretet kell megadni, hogy minden tagállam a lehető legpontosabban tudja beleilleszteni a jogrendjébe, ugyanakkor azt is szem előtt kell tartani, hogy a rendelkezések átültetése és egységesítése nem tud maradéktalanul megvalósulni. Az Európai Parlament jogalkotói azért választották a GDPR-nak a rendelet formát, mert a tagállamok között eddig is abban volt a jelentős különbség, hogy milyen a jogforrás jellege.²³ Ezelőtt irányelv, a 95/46/EK irányelv szabályozta. A rendelet megad egy szabályozási rendszert, amitől negatív irányba eltérni, tehát enyhíteni azokat nem lehet, szigorúbb szabályozásokat viszont be lehet vezetni. Ezt hívjuk minimumharmonizációs szabályozásnak. Nemzetközi jogi szempontból a GDPR nemzetközi szerződésnek minősül, így tud érvényesülni az Alaptörvény E) cikk szerinti szuverenitás-transzfer is.²⁴ A tagállami jogalkotásnál figyelembe kell azt is venni, hogy az Európai Unió Bíróságának joggyakorlatával összeegyeztethetőnek kell lennie. Már a normaszöveg alkotá-

²³ Uo.

²⁴ Alaptörvény E) cikk (2).

sakor tudták a jogalkotók, hogy a köz- és magánszféra szabályozása együttes, mindenre kiterjedő szabályozása nem lehetséges, erre egyetlen megoldás lehetne lehetséges: a két területet két külön irányelvben vagy rendeletben lehetne szabályozni, ami viszont sok éves munkafolyamat lenne, és közel sem biztos, hogy célravezetőbb lenne, mint a jelenlegi szabályozás. A büntügyi irányelv terén nagyobb függetlenséget kapnak a tagállamok, hogy hogyan harmonizálják a jogrendjükbe. Ez nagyban függ az adott tagállam büntetőjogi szabályozásától is, illetve – véleményem szerint –, hogy mennyire szigorítják az alaprendelkezéseket. Amit viszont a legfontosabbnak tartok a tagállami és az uniós szabályozás összekapcsolódása között, hogy a magyar jogalkotásnak az Alaptörvény és a GDPR részéről is biztosítani kell a személyes adatok védelméhez fűződő jogokat. Ezzel az Alaptörvény mellett további biztos ponton nyugszik a személyes adatok védelme.

A GDPR rendelkezéseit megsértő esetek száma folyamatosan nő, minden tagállamból lehet hallani adatvédelmi incidensekről. Számos világcég ellen is indult eljárás, mint pld. a Google vagy a Morgen Stanley ellen. Eljárások szempontjából élen jár ebben Spanyolország, Svédország és Lengyelország is. Az adatvédelmi incidensekről érdemes megemlíteni, hogy a mai fejlett technológiai közegben – egy kevésbé gyakorlott személy számára – nagyon könnyen elkövethetővé váltak, így ennek is köszönhető a megsokszorozódott szám; ha csak a magyar gyakorlatot nézzük: a NAIH 2018-ban 67 hatósági eljárást indított, 2021-ben ennek több, mint nyolcszorosát, 556-ot.²⁵ Két rövid nemzetközi eset szeretnék bemutatni, hogy milyen jogsértések fordultak elő egy-egy tagállam esetében.

2019. október 9-én, a hollandiai Almerében, egy kórház parkolójában egy pendrive-ra lett figyelmes egy illető. Felvette, otthon megnyitotta és korábbi kórházi betegek adatait találta meg rajta. Mindezen adatokat a *Flevoziekenhuis* egészségügyi szolgáltató egyik munkatársa hagyta el és ők voltak az adatkezelők is. Az illető visszajuttatta az USB sticket a kórháznak, akik tájékoztatták az érintetteket az incidensről.²⁶ Összesen 4325, 2014 és 2017 között kezelt beteg adatait tartalmazta a pendrive, a következő információkkal: név, születési hely és idő, betegszám, és rövid orvosi megjegyzések, ezen felül semmilyen más érzékeny adatot nem tartalmazott az adathordozó. Az adatok tárolása hatékonyság-elemzés céljából volt a pendrive-on. A holland adatvédelmi hatóság

²⁵ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 2021. évi beszámolója. NAIH, Budapest, 2022. 20.

²⁶ Flevoziekenhuis informeert patiënten over datalek. 2020. március 3. shorturl.at/tHUX0

vizsgálatot indított egy külső ügynökség bevonásával, és szigorították a teljes protokollt, továbbiakban nem lehet használni külső adathordozót adatok tárolására. A kórház bocsánatot kért az érintettektől.²⁷

A másik eset Lengyelországban történt, 2019 novemberében. A Varsói Élettudományi Egyetem (SGGW) egyik alkalmazottjának ellopták személyes laptopját, amin nemcsak személyes adatok, hanem üzleti célú személyes adatok, közel 100.000 felvételiző személyes adatai is rajta voltak. A lengyel adatvédelmi hatóság, az UODO az incidenst követően egyből eljárást indított, a végső döntés pedig 2020. augusztus 21-én született meg.²⁸ A hatóság szerint az egyetem több szempontból is megsértette a GDPR egyes rendelkezéseit. Egyrészt az adatok kezelése miatt, hiszen közel öt éven keresztül folyt jogszerűtlenül a felvételi eljárás során a felvételizők adatainak kezelése. A százezres érintettségi szám is csak hozzávetőleges, pontosan nem lehetett megmondani, hogy hány érintett fél adatainak kezelése sérült, mivel az öt év alatt nagyon sok felvételiző megfordulhatott az SGGW-n.²⁹ Másrészt pedig megsértették az adattakarékosság elvét, mivel 5 éven keresztül tárolták a 3 hónapon át tárolható személyes adatokat. A helyzet súlyosságát mutatja, hogy az UODO először csak figyelmeztetni szokta az oktatási intézményeket, itt viszont egyből közigazgatási bírságot szabott ki. Az egyetem nem rendelkezett megfelelő technikai háttérrel, az egyetem adatvédelmi felelőse pedig nem volt bevonva a felvételi eljárás ellenőrzésébe.³⁰

A fejezet végén vessünk egy pillantást a modern kori technológia és az adatvédelem problematikájára. Mára már megkerülhetetlenné vált a modern technológia használata a mindennapokban – a teljesség igénye nélkül – kezdve az internethasználattól egészen az okosotthon rendszerekig. Ezek jelentős részével – akarva, akaratlanul – a GDPR kapcsolatba kerül. Elsődleges kérdésként a mesterséges intelligencia alapú rendszerek használata és szabályozása vet fel komoly kérdéseket a jogalkotó számára, akár csak a jogalanyisága kapcsán és adatvédelme, adatkezelése kapcsán, hogy mennyire tud egy automatizált rendszer azoknak a kritériumoknak megfelelni, amit a GDPR kiköt. Az MI önmagában egy bonyolult és külön dolgozatként is helytálló téma, így erre rész-

²⁷ Adatvédelmi incidens egy holland kórházban. 2020. április 24. <https://gdpr.news.hu/cikkek/adatvedelmi-incidens-egy-holland-korhazban/>

²⁸ Urzedu Ochrony Danych Osobowych (UODO) ZSOŚS.421.25.2019 (Warszawa, dnia 21 sierpnia 2020 r.) [A lengyel adatvédelmi hatóság 2020. augusztus 21-én hozott ítélete a fent hivatkozott ügyszámon.]

²⁹ Az adatok arányosítása végett: ma az egyetem 14 karán 27.000 hallgató folytatja tanulmányait.

³⁰ Vizsgálat a McDonald's-nál és egy bírság. *GDPR apró*, 2020. október 2. <https://gdpr.news.hu/cikkek/gdpr-apro-vizsgalat-a-mcdonalds-nal-es-egy-birsag/>

letesebben nem térnék ki. Egyre inkább elterjedtté vált az arcfelismerő rendszerek, arcfelismerő kamerák alkalmazhatóságával kérdése, hiszen – véleményem szerint – az adatvédelmi alapelvként meghatározott célhoz kötöttség elve sok esetben sérülhet. A nagy adathalmazok, algoritmusok, felhőszolgáltatások stb. mint önálló rendszerek működése is vizsgálatra szorul adatvédelmi szempontokból. A joggyakorlatban felmerülhet – egyelőre csak utópisztikus – kérdés, hogy mikor lesz az a pont, amikor olyan szakmák gyakorlását veszi át az MI, amelyekhez szükség van a személy emberi voltára, pld. bírókat, ügyvédeket, ügyészeket mikor fogja felváltani a mesterséges intelligencia. A bevezetőben említett magyar pénzintézet esete némi aggályra adhat okot, azonban – megítélásom szerint – amíg a helyén tudjuk kezelni a mesterséges intelligencia működését és személyes közreműködéssel felül tudjuk bírálni egyes döntéseit, addig nem kell tartanunk az MI rendszerek működésétől. Ennél persze jóval árnyaltabb a helyzet, hogy mi az, ami aggodalomra adhat okot a személyes adatok szempontjából a mesterséges intelligencia területén és mi az, ami nem indokolja az MI-ben való kételkedést, de erre itt most nem kívánok kitérni.

3. Hogyan védik a személyes adatainkat itthon? – A NAIH joggyakorlata

2011-ben, az Infotv.³¹ hatálybalépésével új autonóm szerv jött létre az információs szabadság és az adatvédelem biztosításának és eljárásainak lebonyolítására: a Nemzeti Adatvédelmi és Információs szabadság Hatóság (továbbiakban: NAIH).³² Korábban, 1995-től ezeket a feladatokat az adatvédelmi biztos látta el, viszont ez a pozíció a törvény hatálybalépésével megszűnt. A NAIH elmúlt közel egy évtizede alatt és különösen a GDPR hatályba lépése óta számos újítást hozott és számos ügyet oldott meg az adatvédelem terén, ugyanakkor még maradtak olyan nyitott kérdések, amelyekre csak részleges válasz érkezett vagy – egyelőre – egyáltalán nem sikerült megoldást találni. Meg kell azonban azt is említeni, hogy az adatvédelmi perek az Infotv. hatálybalépése után a polgári bíróságok hatásköréből a közigazgatási bíróságok hatáskörébe helyeződött át.³³

³¹ 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információs szabadságról (továbbiakban: Infotv.).

³² A NAIH alapító okirata a Hivatalos Értesítő 2012/1. számában jelent meg.

³³ DUDÁS Gábor: A magyar rendes bíróságok adatvédelmet érintő döntései. In: SZABÓ Endre Győző (szerk.): *Az Infotörvénytől a GDPR-ig*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

A NAIH bevett gyakorlata, hogy számos témában állásfoglalásokat ad ki. Ezekről általánosságban elmondható, hogy egy-egy ügyet vagy kérdést illetően adja ki a Hatóság, különböző csoportosításokban, gondolok itt arra, hogy külön beszélünk jogi szabályozással kapcsolatos állásfoglalásokról, információszabadsággal kapcsolatos és adatvédelmi állásfoglalásokról. A jogi szabályozással kapcsolatos állásfoglalásoknál egy-egy jogszabály módosításakor vagy elfogadásakor kéri a Hatóság állásfoglalását. Az információszabadsággal és adatvédelemmel kapcsolatos állásfoglalások között annyi a különbség, hogy míg az információszabadsággal kapcsolatos állásfoglalásokat egy-egy közösséghez, állami, önkormányzati szervhez intézik, addig az adatvédelmi állásfoglalások egy-egy eset kapcsán általános jelleggel közölnek megállapításokat, főleg és elsősorban adatvédelmi témakörökben. Az állásfoglalások fontosságát egy hétköznapinak mondható tény kapcsán látom fontosnak: hogy az adatkezelők, valamint mindazok, akik bármilyen kapcsolatban állnak az adatvédelemmel, számukra példaként, egyfajta iránymutatásként funkcionáljon egy-egy kérdés kapcsán. Ezek széles spektrumon mozognak a témájukat illetően: a szcientológiától³⁴ elkezdve a *Google Street View* kérdésén át³⁵ az éttermi asztalfoglalásig³⁶ sok témát érintenek. Ebből hozok most néhány tanulságos esetet.

Az első állásfoglalásban a kérelmező egy sokakat érintő és sokak érdeklődését felkeltő kérdéssel fordult a Hatósághoz: a Facebook-kérdéssel, hogy ti. egy, a Facebook-on működő, személyes adatokat kezelő oldal vizsgálata a Hatóság hatáskörébe tartozik-e.³⁷ Ilyen esetben a Hatóság először megvizsgálja a panaszt, majd az ügy súlyosságától függően meghozza a döntését a bejelentés érdemi vizsgálatáról. Azonban ebben az esetben, bár érint magyar felhasználókat is a Facebook kérdése, mivel a cég magyarországi tevékenységi hellyel nem rendelkezik, így az Infotv. meghatározott szakaszai nem alkalmazhatók a Facebook ellen. Korábban pont egy magyar vonatkozású ügy, a Weltimmo-ügy³⁸ esetén mondta ki azt 2015-ben az Európai Unió Bírósága, még a GDPR elfogadása előtt, hogy az adatvédelmi felügyeleti hatóság a 95/46/EK irányelvben meghatározott feladatkörei és együttműködése ellenére, de leginkább javára, ki kell ezt a kört bővíteni olyan cégekre is, amelyek ugyan külföldiek, tehát más tagállam területén van a székhelyük, de tevékenységi helyük az adott tagállamon is meg-

³⁴ NAIH/2015/3940/2/V.

³⁵ NAIH-5711-16/2012/B.

³⁶ NAIH/2016/2916/2/V.

³⁷ NAIH/2018/2198/2/V.

³⁸ C-230/14. sz. ügy Weltimmo s.r.o. v. Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság [ECLI:EU:C:2015:639].

található, *ergo* rájuk is vonatkoznak az Infotv. szabályai. Jelen esetben a NAIH, mint érintett felügyeleti hatóság vesz részt az eljárásban, viszont a Facebook ír székhelye folytán az ír adatvédelmi hatóság fogja vizsgálni az ügyet. A Hatóság rendkívül pontos: arra is külön kitér, hogy a Facebook internetes oldalán belül hol tudja a kérelmező jelenteni az oldalt.

A második és a harmadik állásfoglalás a jelenleg is tomboló koronavírus-járvány során felmerült kérdésekkel foglalkozik: a lázméréssel és a digitális tanórákkal. A lázmérés kérdése először április végén merült fel, amikor kérdésként tették fel a NAIH részére, hogy mi az álláspont a kötelező munkahelyi testhőmérséklet-méréssel kapcsolatban.³⁹ Ekkor a Hatóság úgy vélekedett, hogy az adott helyzetben nem tartja arányosnak a minden munkavállalóra általánosan kiterjedő szűrővizsgálatok előírását, valamint amennyiben egészségügyi kockázat miatt mégis szükség volna erre, akkor is csak szakember bevonásával történhet meg a testhőmérséklet-mérés. Az adattakarékosság elvét itt is tartani kell, tehát nem lehet hosszú időig tárolni a testhőmérséklet adatokat, egyrészt, mert szenzitív adatnak minősülnek, másrészt, mert nem megfelelő és nem releváns az adatkezelési cél. Mára ez a helyzet változott, ugyanis a Kormány 2020. szeptember 12-én bejelentette, hogy október elsejétől kötelező a lázmérés az iskolákban a diákoknak és tanároknak egyaránt. dr. Péterfalvi Attila, a NAIH elnöke ennek kapcsán azt nyilatkozta egy internetes hírportálnak,⁴⁰ hogy itt elsősorban az arányosság elvét figyelembe véve kell eljárni, és mivel a járvány második hulláma – az elsővel szemben – már indokoltá teszi a lázmérést, így az nem ütközik semmilyen jogi normába. Viszont azt továbbra is kihangsúlyozza a Hatóság, hogy a testhőmérséklet adatok szenzitív személyes adatnak minősülnek, így rögzíteni nem lehet őket.

A harmadik állásfoglalás kérdése érdekes problémát vet fel a Hatóság számára. A kérdés arról szól, hogy mennyire felel meg az adatvédelmi előírásoknak a Hatóság szerint az a tény, hogy 14 és 16 éves kor közötti gyerekektől a tanár videófelvételt kér a feladat ellenőrzésének céljából, mindenféle hozzájárulás nélkül.⁴¹ Ennek kapcsán 5+1 főbb pontban szedi össze a kérdésre válaszként formált véleményét. Az első pontban a Hatóság kihangsúlyozza, hogy az ember arca, képmása személyes adatnak,⁴² illetve bármely művelet ezeken, adatkeze-

³⁹ NAIH/2020/3649/.

⁴⁰ SZALAI Szabolcs: Péterfalvi Attila: Lázat mérni szabad, rögzíteni nem. *Index*, 2020. 09. 28. <https://index.hu/belfold/2020/09/28/peterfalvi-attila-naih-lazmeres-iskola-koronavirus/>

⁴¹ NAIH/2020/2888/.

⁴² Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 4. cikk (1).

lésnek⁴³ minősül, amennyiben az érintettek felismerhetőek a felvételeken. A 2011. évi Nkt.⁴⁴ értelmében azonban nem maga a tanár lesz az adatkezelő, hanem a köznevelési intézmény, így a tanár csak közvetetten válik azzá. A Hatóság kiemeli, hogy itt nem magáncélú adatkezelésről van szó, mivel az adatkezelési cél meghatározása (iskolai nevelés és oktatás) alapján nem fér bele a magáncél körébe. A második pontban a Hatóság felveti annak a kérdését, hogy nem volt-e más módja annak, hogy a cél teljesítését igazolni tudják, pld. a szülő írásbeli igazolásával, vagy online video chat formájában megrendezett óra keretében. A harmadik pont mondja ki lényegében a kérdésre a választ, hogy amennyiben a köznevelésen belüli etikai és egyéb szabályokat betartják a pedagógusok a digitális távoktatás során, akkor kérhetik a diákokat viedőfelvétel küldésére. Mindehhez kell egy megfelelő jogalap, amely meghatározza a pontos célt és a jogszerűséget alátámasztó jogalapot; ezekre a GDPR rendelet nyújt biztosítékot. A negyedik pontban a kérdésben felmerült Ptk. hivatkozásra reflektál a Hatóság. Jogos a kérdésfeltevés, hogy a Ptk. 2:48. §-a alapján, hogy viszonyulnak ezek a videófelvételek a képmás- és hangfelvétel jogához, itt viszont, mivel ez közfeladat ellátására szolgál,⁴⁵ így nem válik relevánssá ez a kérdés. Az ötödik, utolsó pontban sorra veszik azokat az elveket, amelyeket a rendelet határoz meg és amelyek ebben a kérdésben érdekeltek, így az elszámoltathatóság, az adattakarékosság, a korlátozott tárolhatóság, a bizalmasság és integritás, és az adatbiztonság elvét, egy-egy rövid magyarázattal kiegészítve, hogy ebben az esetben hogyan valósul ez meg. Majd sorra veszi a kötelezettségeket is, miszerint tájékoztatást kell adni az érintetteknek és adatkezelési tájékoztatót kell kidolgoznia. Végezetül szankciókról is szól: meghatározza a Btk. tényállását⁴⁶ és a közigazgatási bírságot helyezi még kilátásba. Álláspontom nagyban egyezik a Hatóság által kiadott állásfoglalással, egy kérdés azonban nyitva maradt számomra. Hogyan követhető le, hogy az adatkezelő betartja-e az adattakarékosság elvét? A helyzetet árnyalja az a tény, hogy az adatkezelő a köznevelési intézmény és csak közvetetten a pedagógus, akinek nem ellenőrzik a laptopját az iskolában. De például a tanár hogyan tudja bizonyítani, hogy ő betartotta az elvet? Ráadásul, a mai technikai megoldások esetén sok rendszer már automatikusan tárolja is ezeket az adatokat. Ebben a Hatóság sem tud részletszabályokat adni, mivel sokkal inkább a folyamatos fejlődés „eredménye”

⁴³ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 4. cikk (2).

⁴⁴ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 43. § (1) bekezdés.

⁴⁵ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 6. cikk (1).

⁴⁶ 2012. évi C. tv. 219. § (4) bekezdés.

az, ami itt tetten érhető. Elengedhetetlen azonban azt is hangsúlyozni, hogy a Polgári Törvénykönyv generálklauzulájában feltüntetett alapelveket, a jóhiszeműség és tisztesség, valamint az elvárható magatartás elvét⁴⁷ itt is fenn kell tartani abban a tekintetben, hogy az adatkezelő szabályszerűen járt el.

Vannak azonban olyan helyzetek az adatvédelemben, amikor 'a szükség törvényt bont'. Ilyen helyzet adódott a koronavírus megjelenésével és az ebből adódó veszélyhelyzet bevezetésével Magyarországon. Adatvédelem kérdésében itt elsősorban azt kell kiemelni, hogy az információs önrendelkezési jog olyan alapjog, amelynek lényeges tartalma veszélyhelyzetben sem korlátozható, ugyanez igaz a szükségesség – arányosság tesztjére is.⁴⁸ Ezzel együtt viszont meg kell jegyezni, hogy az állam életvédelmi kötelezettsége indokolhatja a korlátozást. Sokat vitatott rendelet a 179/2020. (V. 5.) Korm. rendelet,⁴⁹ amely korlátozta az érintettek személyes adataikkal összefüggő jogainak gyakorlását, melyet a veszélyhelyzet megszűnésével hatályon kívül helyeztek.⁵⁰ Érdekes kérdést vet fel a kontaktkövető appok használata, ugyanis maga a használat önkéntes alapon működik, de ez nem jelenti egyből azt, hogy a személyes adatok kezelése szükségszerű hozzájáruláson alapszik. Így tehát ebben az esetben is feltétlen szükséges a hozzájárulás megadása.⁵¹

Az állásfoglalások mellett fontos azonban megvizsgálni azt is, hogy melyek azok a tények, amelyek generálják az állásfoglalásokat. Hogy egészen pontos legyenek: mire tudja építeni az állásfoglalásokat, mi a konkrét joggyakorlat a NAIH intézményében? A Hatóság a számos állásfoglalás mellett számos jogeset megoldásával is foglalkozik. A fejezet záró szakaszában egy olyan jogesettel szeretnék foglalkozni, amely bemutatja azt, hogy egy alapvetően polgári jogi vonatkozású kérdés hogyan is válik adatvédelmi eljárás tárgyává, illetve rámutat arra is, hogy egy nem teljesen hétköznapi kérdésben hogyan és mi alapján kell a hatóságnak döntenie.

⁴⁷ Ptk. 1:3–4. §§.

⁴⁸ KLEIN Tamás – LIBER Ádám: Adatvédelem koronavírus idején: az Általános Adatvédelmi Rendelet, különösen az alapelvek érvényesülési peremfeltételei a járványügyi veszélyhelyzetben. In: MISKOLCZI-BODNÁR Péter (szerk.): *Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXXIV. – Oktatók és hallgatók közös tanulmánykötete*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021. 188., 208.

⁴⁹ 179/2020. (V. 4.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet idején az egyes adatvédelmi és adatigénylési rendelkezésektől való eltérésekről.

⁵⁰ KLEIN–LIBER i. m. 190.

⁵¹ KLEIN–LIBER i. m. 201.

Az eset 2021 januárjában történt és került a Hatóság látóterébe.⁵² Az ügy érintettje (tehát akinek a jogai sérültek) elsősorban egy kiskorú, akinek édesanyja (a Kérelmező), egy harmadik személy (továbbiakban: Kérelmezett) és az óvodavezető beszélgetést folytattak az érintett gyermek viselkedési szokásairól. A Kérelmezett a beszélgetés első 46 percéről felvételt készített, amelyet aztán közzétett egy óvodai szülőkből álló Facebook csoportban, vagyis a nyilvánosság számára közvetlenül hozzáférhetővé tette úgy, hogy az érintettektől hozzájárulást nem kért, továbbá nem tájékoztatta a nyilvánosságra hozatalról a Kérelmezőt. A Kérelmező ezek után kereste meg a Hatóságot. A Kérelmezett előadta, hogy őt nem vezérelte rossz szándék, egyrészt azért vette fel a beszélgetést, mert egy ilyen beszélgetésen szakmai indokok is elhangzanak, amiket nehezen lehet később visszaidézni, másrészt szeretne volna ezzel tájékoztatni a többi szülőt, hogy gyermekeik veszélyben vannak és ez ellen senki nem tesz semmit. Elmondása szerint akkor döbbent rá, hogy ezt ilyen formában nem lett volna szabad, amikor az óvodavezető a közzététel napján (5 órával később a közzétételtől) megkereste és kérte a felvétel eltávolítását. A felvett beszélgetés során számos olyan információ elhangzott, ami személyes adatnak, illetve egészségügyi adatnak minősül, így a gyermek neve, lakhelye, betegsége tényére utaló kijelentések, az a tény, hogy magatartásbeli, viselkedésbeli problémákkal küzd, továbbá hogy a közelmúltban három haláleset is érte a családot. Ezután a Hatóság sorra veszi azokat a jogszabályokat, amelyeket az adott ügyben alkalmaztak. A NAIH döntésében két adatkezelést különböztet meg. Egyrészt adatkezelésnek minősült a felvétel rögzítése, másrészt a felvétel közlése két úton is: a Facebook csoportba, másrészt emailben is elküldte három személy számára. Mindkét eset a GDPR alapján adatkezelésnek minősül. A Hatóság ebben a körben vezette be a „háztartási adatkezelés” fogalmát, ami azt jelenti, hogy mindaddig, míg olyan magánjellegű célokat szolgál az adatkezelés, mint amelyet a Kérelmezett is megjelölt, miszerint szeretne volna a beszélgetésen elhangzott szakmai szempontokat otthon is felidézni a felvétel segítségével, mindaddig háztartási adatkezelésnek minősül, azaz nem tartozik az adatkezelés rendeletbeli fogalma alá. Az esetben azonban a Kérelmezett túllépte a háztartási adatkezelés körét, hiszen a felvételeket, amelyen személyes és különlegesen személyes adatok is elhangoztak, nyilvánossá tette többféle úton is, melyről nem tájékoztatta a Képviselőt, mint a gyermek szülőjét. Ezzel megsértette a célhoz kötöttség elvét – melyről már korábban kifejtettem, hogy az egyik legfontosabb adatvédelmi alapelv –, továbbá megsértette az adattaka-

⁵² NAIH-1743/2021.

rékosság elvét is. Az adatkezelés jogalapja sem volt tisztázott, ezt a Kérelmezett el is ismerte, hogy már tisztában van azzal, hogy nem volt joga továbbítani a felvételt azoknak a szülőknek, akik kérték. Súlyosítja a helyzetet, hogy különleges személyes adatok is megjelentek az ügyben. A Hatóság arra is kitért határozatában, hogy az adatkezelés tisztességes volta felülkerekedik az adott helyzeten, emiatt nem kerülhet kiszolgáltatott helyzetbe sem a gyermek, sem a családja. Ráadásul mindezt titokban tette és igyekezett az édesanyával kimondatni azt, hogy a gyermeke igenis beteg. Mindezek olyan érzékeny kérdések, amelyeknél elsődlegesen arra kell törekedni, hogy minél kevesebb sérelmet okozzanak a felek egymásnak. Mindennek ellenére a Hatóság nem szabott ki adatvédelmi bírságot, csak figyelmeztetésben részesítette a Kérelmezettet.

Azért is tartottam fontosnak ismertetni ezt az esetet, mert – álláspontom szerint – ezen keresztül tökéletesen látszik az, hogy egy adatvédelmi ügy hatósági megoldása mennyire komplex feladat. Pontról pontra, lépésről lépésre kell szemlélni az egyes történéseket, mérlegelni az érdekeket, értékelni a tényeket és erre egy mindenre kiterjedő választ találni. A téma érzékenysége (kiskorú, betegség) is kellőképpen figyelemfelhívó jellegű is lehet, jelentős szerepet játszik véleményem szerint a kérdés társadalmi elfogadottsága is az ügyben. A NAIH határozatával egyet tudok érteni. Érdekesnek tartom, hogy a NAIH egyáltalán nem hivatkozik a Ptk. nevesített személyiségi jogai közül a személyes adatok védelmének jogára, feltehetőleg azért, mivel ezt kellőképpen hangsúlyozza a GDPR és az Infotv. is. Ebben az esetben nem kifejezetten látszott az, hogy egy ellentmondásos kérdést kellett feloldani a Hatóságnak, azonban számtalan olyan helyzet van – és lesz is – az adatvédelem, az információszabadság és a személyiségi jogok területén belül, amelyek feloldásra szorulnak és amelyekre a joggyakorlat folyamatosan dolgozza ki a megoldásokat. A Kúria egy határozatában⁵³ tett lépéseket afelé, hogy egységesítse az adatvédelmi perek gyakorlatát, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a határozatot 2015-ben hozták, még a GDPR előtt, azóta nem ismert a bíróságok gyakorlatából ilyen egységesítő törekvés.⁵⁴

⁵³ Kúria Kfv. II. 37.886/2015/7.

⁵⁴ DUDÁS i. m. 59.

4. Konklúzió

Yuval Noah Harari izraeli történész egyik művében úgy fogalmazott:

„A XXI. századi élet legfontosabb ténye az, hogy az emberek hackelhető állatok lettek. Ha elég adatod van és elég a számítási kapacitásod, akkor meghackelheted az embereket és jobban megértheted őket, mint ők értik saját magukat. Megjósolhatod a döntéseiket, manipulálhatod a vágyaikat és bármit eladhatsz nekik, amit csak akarsz, legyen az politikus vagy árucikk. Ez azt jelenti, hogy az adat válik a legfontosabb erőforrássá a világon.”

Harari ezzel a gondolatsorával abszolút felhívja a figyelmet az adatvédelem lényegére. Személyiségünk alapegysége az adat, amely minket tanúsít, rólunk szól, mi vagyunk az alanyai. Mivel mára pont ez az adat vált Harari szerint a legfontosabb erőforrássá, így különleges védelemben kell részesítse mind az állam, mind az egyén részéről a személyes adatokat. A GDPR erre – közel tökéletes – jogi környezetet biztosít, és amennyiben egy tagállami védelmi mechanizmus jól tud működni, keretek között lehet tartani az incidensek és az eljárások számát. Láttuk, hogy a leghétköznapiabb eset is adatvédelmi szempontból problémás lehet, így fokozott felelősség van az egyéneken, egyrészt amiatt, hogy maga ne kövesse el a jogsértést, másrészt amiatt, hogy ő se váljon sértettként alanyává egy ilyen helyzetnek.

ALAPJOGOK KORLÁTOZÁSA NEMZETBIZTONSÁGI CÉLOKBÓL

KALÓZ Fanni

1. Bevezetés

A nemzetbiztonsági titkos információgyűjtés egy örök klasszikus téma, amely óriási kihívások elé állít szinte minden államot. Különlegességét és egyben a témát érintő kihívást az adja, hogy annak alkalmazása során alapjog korlátozás történik, ami olyan kérdéseket vet fel, amelyek egyre inkább megoldást sürgetnek korunk aktuálpolitikáját és jogrendszerét illetően.

A téma aktualitása kiemelt jelentőséggel bír a közelmúltbeli lehallgatási botrányok és az egyre fokozódó terrorveszélyre tekintettel, de az állam gazdasági működését is szorosan érinti, amely szintén hangsúlyozza a terület relevanciáját a 21. században.

A hírszerzés története egyidős az emberiséggel, hiszen az információ birtoklása nyújtotta mindig a legnagyobb 'versenyelőnyt' az egyén vagy a közösség számára. Ez a helyzeti előny napjainkhoz hasonlóan, a történelem során megmutatkozhatott katonai, politikai vagy gazdasági előnyben is.¹

Az állam megfelelő működéséhez, legyen szó gazdasági vagy biztonsági szempontokról, elengedhetetlen az információk beszerzése. Az állam információéségben szenved, s nem csak a katonai-, háborús-, vagy terrorfenyegetettség kivédése érdekében van szükség információra, hanem fontos, hogy gazdasági tekintetben is felkészült legyen az állam, naprakész információkkal rendelkezzen. A hírszerzés magas szintű döntéstámogatási funkció, s az a politikai hatalom nyitottsága esetén magas szintű hozzáadott értéket termelhet.

---

¹ KOVÁCS Zoltán András: Adalékok az információszerzés történetéhez. In: BODA József – REGÉNYI Kund (szerk.): *A hírszerzés története az ókortól napjainkig*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 9–10.

Napjainkban a terrorveszély, a politikai és államközi viták, a tömeges lehallgatások és adatszerzések egyre nagyobb figyelmet szegeznek a nemzetbiztonsági szolgálatokra.

Vannak olyan élethelyzetek, események, amikor a közbiztonság érdekében az államnak alkotmányos kötelessége egyes alapjogok védelme és ezen jogok érvényesülése érdekében bizonyos alapjogokat korlátozza.² Tehát bizonyos esetekben az alkotmányos értékek és az egyének alapjogai nem biztosíthatóak másképp, mint mások jogainak korlátozásával. Példa lehet erre a közveszélyt jelentő személlyel szembeni elzárás alkalmazása. Ilyen esetben ugyanis az egyének korlátozzák a személyes szabadsághoz való jogát annak érdekében, hogy a társadalom tagjainak a biztonsághoz fűződő joga érvényesülhessen.

Nemzetbiztonsági célok érvényesülése érdekében az alapjogok korlátozása vitathatatlanul legitim célnak minősül. Ezzel kapcsolatban az Alkotmánybíróság is kifejtette álláspontját, miszerint

„[A] nemzetbiztonsági érdekek védelme alkotmányos cél és állami kötelezettség. Az ország szuverenitása és az alkotmányos rendje a demokratikus jogállam működéséhez nélkülözhetetlen alapértékek. Az ország szuverenitásának érvényre juttatása, politikai, gazdasági és honvédelmi érdekeinek megóvása, a szuverenitást, illetőleg az alkotmányos rendet sértő vagy veszélyeztető tevékenységek felderítése és elhárítása az államnak az Alaptörvényből közvetlenül levezethető kötelezettsége [...]. A jogalkotás és az alkotmánybírósági vizsgálat szükségképpen elvont szintjén is elképzelhető, hogy [...] nemzetbiztonsági érdekek kerülnek veszélybe, és megvédésük érdekében az alkotmányos alapjogok korlátozására van szükség.”³

A nemzetbiztonsági célú jogkorlátozásról általánosságban elmondható, hogy a magánszféra védelmét érintő alapvető jogot korlátozza. A gyakorlatban a magánszféra védelme szubjektív az egyén számára, hiszen mindenkinek saját döntési jogköre az, hogy magánszférájába mit von be. Azonban felmerül a kérdés, hogy ha mindenki szabadon eldöntheti, mit tekint magánszférájának részeként – hiszen a magánszféra konkrét tartalmi elemeit nem tudjuk felsorol-

² 720/B/1997. AB határozat.

³ 13/2001. (V. 14.) AB határozat, ABH 2001, 177, 196.

ni – akkor hogyan állapíthatók meg a határok és honnan tudjuk, hogy történt-e jogkorlátozás a magánszféra tekintetében?

2. Szabályozási keretrendszer

A társadalom, illetve a fennálló társadalmi rend védelme érdekében elkerülhetetlen, hogy bizonyos alapjogokat korlátozzanak, mivel hatékony eszközökre van szükség a bűnüldözéshez. Azonban az alkotmányos rend védelme, illetve a nemzetbiztonsági érdekek fogalmi meghatározásai homályosak, így lehetőség nyílik olyan intézkedések elfogadására, amelyek a szükséges mértékű korlátozáson túlterjeszkednek. Az önkényes jogalkalmazás lehetőségét vetíti előre az olyan normák elfogadása, amelyek túlságosan rugalmas feltételeket határoznak meg.⁴

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint

„nemcsak a túlzottan általánosan (elvontan) meg-fogalmazott szabályok sértik a jogbiztonság elvét, de az is, ha a jogalkalmazói döntés jogszabályi kereteit a jogalkotó egyáltalán nem, vagy olyan túlzottan tágan határozza meg, hogy a jogalkalmazó szinte teljes egészében saját belátása szerint hozhat döntést. Ez ugyanúgy megnyitja az utat a szubjektív, önkényes jogalkalmazás előtt, mint mikor a jogalkotó a normavilágosságot sértő módon alkotja meg az alkalmazandó norma szövegét.”⁵

Az önkényes jogalkalmazás veszélye magas a nemzetbiztonsági érdekek védelmében alkalmazandó alapjog-korlátozó intézkedések esetében. Az ezen a területen alkalmazott jogalkotás lényege egy olyan jogi környezet kialakítása, amely a rugalmas felhatalmazáson alapul a nemzetbiztonsági érdekek megvalósulását nehezítő jogi akadályok lebontása érdekében.⁶

Az alapjogok korlátozhatóak bizonyos esetekben, ezen belül a nemzetbiztonsági érdek az alapjogok korlátozásának egy speciális esete. Bizonyos alapvető jogokat csak különleges jogrend idején lehet korlátozni, azzal a feltétellel, hogy a korlátozás normál körülmények között nem valósulhatna meg. Ilyen rend-

⁴ GESZTEI László: Az alapjogok nemzetbiztonsági szempontból történő korlátozása és az alapjogok korlátozásának alkotmánybírósági értelmezési gyakorlata II. *Nemzetbiztonsági szemle*, 7. évf., 2019/3. 30. [a továbbiakban: GESZTEI (2019a)]

⁵ 31/2015. (XI. 18.) AB határozat, Indokolás [62].

⁶ GESZTEI (2019a) i. m. 30.

hagyó helyzet lehet (a jelenlegi szabályozás alapján) a rendkívüli állapot, a szükségállapot, a megelőző védelmi helyzet, beleértve a terrorveszélyhelyzetet, továbbá a váratlan támadás és a veszélyhelyzet.⁷ Ezekben az esetekben az alapjogok felfüggeszthetőek, illetve korlátozhatóak az Alaptörvényben meghatározott kivételektől eltekintve. Figyelemre méltó az a tendencia, hogy egyre részletesebb szabályokat alkotnak az újabb alkotmányok a különleges jogrend vonatkozásában is.⁸ Így alakul át a magyar szabályozás 2023 júliusától, amely szerint a különleges jogrend estekörei a hadiállapot, a szükségállapot és a veszélyhelyzet, ezzel a jelenlegi, „rendkívüli állapot” helyébe a hadiállapot intézménye lép, amely a korábbi szabályozás elemeit ötvözi a korábbi megelőző védelmi helyzet egyes szabályaival és az aktuális biztonsági helyzet követelményeivel összhangban. A javaslat több külföldi példát alapul véve született meg, melynek célja a különleges jogrendi szabályozás átláthatóbbá tétele annak érdekében, hogy minél hatékonyabban illeszkedjen a fokozatosság elvéhez és ez által a legsúlyosabb kihívásokra és fenyegetésekre fókuszálhasson. Lényegi elem a téma vonatkozásában, hogy az összes különleges jogrendi esetre vonatkozóan az Alaptörvény tervezet fenntartja az alapjog-korlátozásra vonatkozó korábbi szabályozást és ezzel egyidejűleg az Alaptörvény alkalmazásának felfüggeszthetlenségét.⁹

A felvázoltak alapján azonban fontos kiemelni a határok felállításának fontosságát alapjog-korlátozás esetén még abban az esetben is, ha a cél a társadalmi rend megóvása vagy a terrorizmus elleni védekezés.¹⁰ Az Alkotmánybíróság 18/2000. (VI. 6.) határozatában mondta ki, hogy a „törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni. Alkotmányellenes a jog tartalmának korlátozása, ha az kényszerítő ok, nyomós közérdek nélkül történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan.”¹¹

Felmerül azonban a kérdés, hogy hol vannak a határai bizonyos eszközök alkalmazásának vagy az állam alapjog-korlátozó intézkedéseinek. Ezen mezsgyék kialakításában játszik nagy szerepet a nemzetbiztonság kontrollja.

⁷ Magyarország Alaptörvénye 48–53. cikk.

⁸ DRINÓCZI Tímea – CSINK Lóránt: A magánszféra, a biztonság és nemzetbiztonság alapjogi szempontú megközelítése. In: CSINK Lóránt (szerk.): *A nemzetbiztonság kihívásainak hatása a magánszférára*. Budapest, Pázmány Press, 2017. 72.

⁹ Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosításáról szóló T/13647. számú törvényjavaslat: Részletes indokolás a 11. cikkhez.

¹⁰ GESZTEI (2019a) i. m. 31., 35.

¹¹ 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, 3.

Ha a nemzet biztonságáról van szó, sokaknak először a terrorveszély jut eszébe, mint potenciális fenyegetés a társadalomra nézve. A terrorizmus elleni harc is nyilvánvalóan érinti az alapjogok bizonyos korlátozását. Ahogy azt már korábban tárgyaltam, minden egyes magánszférát érintő korlátozásnak törvényen kell alapulnia, így a terrorizmus elleni küzdelem tekintetében további akadályt jelenthet, hogy a terrorizmusnak nincsen általánosan elfogadott jogszabályi definíciója, ezáltal nehezen lehet normatív alapot teremteni a különleges intézkedésnek. Mindemellett új kihívást jelent az alapjogok korlátozása tekintetében az új típusú globális terrorizmus és az ellene való defenziós stratégia kialakítása.¹²

Attól függetlenül, hogy Magyarországon nem magas a terrorfenyegetettség szintje, fontosnak tartom megemlíteni, hogy a külföldi terrorcselekmények is bírhatnak hazai gazdasági vagy akár biztonsági következményekkel. Erre példa lehet, hogy az Egyesült Királyság a 2001. szeptember 11-i amerikai terrortámadás okán törvényt alkotott „Anti-Terrorism, Crime and Security Act-et (2001)” címmel, amelynek lényegi célja az volt, hogy a gyaníthatóan nemzetközi terroristának tekintett külföldieket fogva tarthassák, amennyiben nemzetbiztonsági kockázatot jelentenek. Mindezek mellett az így fogva tartottak időlegesen nem utasíthatók ki az Egyesült Királyságból, amennyiben a fenti gyanú kellően megalapozott.

Mindazon felül, hogy egy állam saját hatáskörben is cselekedhet a határain kívül elkövetett terrorcselekmény tekintetében, ha a terrorizmus elleni nemzetközi fellépésről van szó, akkor abban bizonyos államoknak, köztük Magyarországnak is részt kell vennie. Így például segítenie vagy követnie kell az EU, a NATO vagy az ENSZ ilyen irányú erőfeszítéseit.

3. A nemzetbiztonsági szolgálatok elhelyezkedése a nemzetbiztonság rendszerén belül

Magyarországon a nemzetbiztonsági szolgálatok felépítése a fűek és ellensúlyok rendszerére épül, hiszen mindegyik hatalmi ág jelen van.

A nemzetbiztonság rendszere négy csoportra osztható fel: az irányító, felügyelő testület vagy személy tartozik az első csoportba, amelynek fő feladata a nemzetbiztonság rendszerének szabályozása. Feladatai közé tartozik továbbá, hogy meghatározza azon információknak a körét, amelyre az államnak szüksé-

¹² GESZTEI László: Az alapjogok nemzetbiztonsági szempontból történő korlátozása és az alapjogok korlátozásának alkotmánybírói értelmezési gyakorlata I. *Nemzetbiztonsági szemle*, 7.évf., 2019/2. 105. [a továbbiakban: GESZTEI (2019b)].

ge van, azaz a nemzetbiztonsági szolgálatok felé egyfajta feladat-meghatározási jogkörrel rendelkeznek.

A második csoportba tartoznak az ellenőrző szervek, amelyek többségében a törvényhozói hatalmi ághoz, a végrehajtóhoz vagy a bírói ághoz kapcsolódnak, de bizonyos minisztériumok és állami szervek is szerepet vállalnak a feladatok ellátását illetően. Ezek általában állandó és ideglenes bizottságok, amelyek betekintési és meghallgatási joggal rendelkeznek bizonyos területeken.

A harmadik csoport szervezi a szolgálatok közti együttműködést, ezek az ún. koordináló testületek. Végül az utolsó csoportba tartoznak a nemzetbiztonsági szolgálatok.¹³

Az Alaptörvény 46. cikk (3) bekezdésében megfogalmazza, hogy „A nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladata Magyarország függetlenségének és törvényes rendjének védelme, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítése.”

A 16/2001. (V. 25.) AB határozatában az Alkotmánybíróság rávilágított arra, hogy az államok nemzetbiztonsági érdekeik védelmére igénybe veszik a nemzetbiztonsági szolgálatok sajátos, más szervezetek által nem helyettesíthető lehetőségeit. A nemzetközi gyakorlat azt mutatja, hogy minden állam, annak érdekében, hogy megóvja az ország szuverenitását, politikai, gazdasági és honvédelmi érdekeit nemzetbiztonsági szolgálatokat hoz létre és működtet. Az Alkotmánybíróság ezen kívül kiemelte még, hogy megfelelő jogi szabályozást és garanciákat igényel az alapvetően titkos és sajátos eszközöket felhasználó nemzetbiztonsági tevékenység annak érdekében, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok semmilyen körülmények között ne jelenthessenek veszélyforrást a demokratikus jogrendre. Ezen belül az alapvető jogokat csak akkor és olyan mértékben korlátozhatják, amennyiben az szükségszerű és indokolt az ország nemzetbiztonságának megóvása, szuverenitásának érvényesítése céljából.¹⁴

4. Nemzetbiztonsági szolgálatok mint független szervezetek?

A nemzetbiztonsági szervek működési garanciájából, azaz – a fentebb már részleteiben kifejtett – szervezeti integritás érvényesüléséből következhetne az a megállapítás, hogy az alkotmányos demokráciákban a titkosszolgálatok, mint független szervezetek működnek, azaz a rájuk háruló feladatokat illetően

¹³ GULYÁS Attila: Politikai és jogi kontroll a nemzetbiztonsági szervek felett. In: CSINK (szerk., 2017) i. m. 129–131. [a továbbiakban: GULYÁS (2017a)].

¹⁴ 16/2001. (V. 25.) AB határozat.

szabad mozgástérrel rendelkeznek. Azonban ahogy azt láthattuk, a szolgálatok törvényes és rendeltetésszerű működését, feladataik végrehajtását, az egyes szolgálatok irányításáért felelős miniszterek végzik, akik bizonyos jóváhagyási és ellenőrzési jogkörrel vannak ellátva. Így egyértelműen megállapítható, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok működése politikával átítatott terület, hiszen a nemzetbiztonsági szolgálatok vezetése és irányítása kormányzati hatáskörbe tartozik.

Mindezekkel összefüggésben a nemzetbiztonsági szervek felett érvényesülő kontroll részben ezt hivatott egyensúlyban tartani: egyfajta függetlenséget igyekszik garantálni a különböző politikai pártok és nézetek befolyásaival szemben.

Álláspontom szerint nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatoknak teljes mértékben politikától függetlenül kell működniük. Hiszen egy szolgálat akkor működhet hatékonyan, ha megfelelő ismeretekkel rendelkezik a politikai vezetés törekvéséről és akaratával, hiszen tevékenységét ennek érdekében végzi, és a megfelelő információ továbbítása is így lehetséges a döntéshozók számára.¹⁵

Azonban véleményem szerint azt is fontos hangsúlyozni, hogy nem lehetnek kizárólag pártpolitikai érdekek által vezéreltek. Tevékenységük a jogállami értékeket, intézményeket támadó törekvések felderítésére és felszámolására irányul, azaz az alkotmányos rend védelme az elsődleges szempont, összhangban azzal a ténnyel, hogy a titkos információgyűjtés eredményességét nagyban befolyásolja a politikai hatalommal alkotott viszonya.

A fejezet címében feltett kérdésre összességében válaszként megfogalmazható, hogy a nemzetbiztonsági tevékenységek közül például a hírszerzés és a politika kölcsönhatásban állnak egymással, hiszen a politika hat a hírszerzésre, célokat határoz meg, azonban a hírszerzés nem tekinthető a politikai döntéshozatal részének, bár a titkos úton szerzett és szakértelmével elemzett információkkal orientálhatja a politikai döntéshozatalt.¹⁶

¹⁵ Kovács i. m. 11.

¹⁶ DIHEN Mihály: A magyar polgári hírszerzés előtt álló kihívások a 21. század elején. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 8. évf., 2020/1. 51.

5. A biztonság igénye mint az alapjog-korlátozás egy legitim célja

A biztonság egy olyan alapvető igény, amely a társadalom létrejöttének egyik mozgatórugója. Azonban alapvető jogok korlátozása esetén számolnunk kell azzal a ténnyel, miszerint a remélt biztonság bekövetkezése bizonytalan.

A szabadság és a biztonság fogalmi elemei gyakran kerülnek összeütközésbe és a nemzetbiztonsági intézkedések során felmerülhet a kérdés, hogy melyik a fontosabb, melyik alapvetet kell előnyben részesíteni.

A két fogalom szoros összefüggésben áll az aktuálpolitikai és gazdasági eseményekkel. Tehát megfigyelhető például, hogy ha stabil a gazdaság, akkor a biztonságérzet is növekszik és az egyének nem akarnak szabadságukból annyit feladni.¹⁷ Benjamin Franklin fogalmazott úgy, hogy „aki a rövidtávú biztonságért feláldozza a hosszú távú szabadságot, nem érdemli meg sem a szabadságot, sem a biztonságot.”¹⁸

Az 1789-ben írt Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata igyekezett a szabadságot mint fogalmat definiálni. IV. cikkében olvasható, hogy „A szabadság annyit jelent, hogy mindent szabad, ami másnak nem árt. Az egyes ember természetes jogainak gyakorlása tehát más korlátokba nem ütközhetik, mint azokba, amelyek a társadalom többi tagjai számára ugyane jogok élvezetét biztosítják; s e korlátokat a törvény határozhatja meg.”

„Biztonság nélkül nincs szabadság, de a szabadság nélküli biztonság értelmetlen.”¹⁹ Ezen tételmondatból kiindulva megállapíthatjuk, hogy ahhoz, hogy az emberi lét kiteljesedhessen, szükség van mindkettőre.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) 5. cikkében nevesíti a szabadsághoz és biztonsághoz való jogot és e két jogot nem ruházza fel különböző jelentésekkel, azonban korlátokat csak a szabadság tekintetében állít fel.

Az EJEE továbbá szabadságot enged az államoknak a helyzet politikai és jogi értékelését illetően, azonban egyúttal próbálja fenntartani az egyensúlyt a biztonság és a szabadság érvényesülését illetően. Esetjogában azt az elvet követik, miszerint a biztonságot a szabadság tiszteletben tartásával kell megítélni és nem annak rovására.²⁰

¹⁷ Uo. 30.

¹⁸ „Those who would give up essential Liberty, to purchase a little temporary Safety, deserve neither Liberty nor Safety.” A Pennsylvania Assembly nevében írt levél. 1755. november 11.

¹⁹ CSINK (szerk., 2017) i. m. 11.

²⁰ DRINÓCZI–CSINK i. m. 77.

Európából szemlélődve azt gondolhatjuk, hogy a biztonság fogalmáról alkotott képünk meginghatatlan, stabil és a biztonságérzetet rendkívül alapvetőnek fogjuk fel. Azonban nem szabad elfeledkezni arról, hogy vannak olyan földrészek és országok, ahol teljesen más szempontok alapján közelítik meg a fogalmat és mást tartanak előrelépésnek. Elgondolkodtató, hogy két különböző országban mennyire különböző jelentéstartalommal bírhat, amelyből álláspontom szerint az következik, hogy a biztonság fogalma rendkívül helyzetfüggő: a biztonság egy összetett és sokrétű fogalom, amely szituatív és erősen be van ágyazva abba, hogy milyen környezetben élünk, hogy e fogalom alatt mit értünk.

Mindent összevetve, a biztonság és a szabadság fogalmának kapcsolatát tekintve megállapítható, hogy az egyén személyi biztonsága a közbiztonságon keresztül érvényesül, azonban a biztonság megteremtése a szabadság tiszteletben tartását megköveteli. Ezzel összefüggésben általánosságban elmondható, hogy nemzetbiztonsági fenyegetettségek esetén az erre szakosodott szervek biztonság-centrikus felfogás szerint járnak el, ezzel bizonyos esetekben az alapjogi megfontolásokat figyelmen kívül hagyva. Ez a felfogás azonban veszélyt jelent a nemzetbiztonság kontrolljára nézve.²¹

A magánszféra és a biztonság igénye szorosan kapcsolódik egymáshoz, hiszen a társadalom biztonsága érdekében történik a legtöbb alapjog-korlátozás. A magánszféra és a biztonság összefüggésével kapcsolatban szükség van arra, hogy

„a biztonsághoz való jog, annak magánszférával való kapcsolata alapjogi dogmatikai szempontból a helyére kerüljön [...]. A nemzetbiztonsági célból való alapjog-korlátozás ugyanis legitimálható a biztonsághoz való jog védelmére hivatkozva is, és akkor adott alapjoggal szemben nem is államcél – nemzetbiztonság (ami általános értelemben nem feltétlenül megengedhető) – hanem alapjog (biztonsághoz való jog) áll. Az alapjogi védelem alapjogi védelemre való hivatkozással történő megszüntetése azonban elkerülendő.”²²

Mindezek alapján felmerülhet a kérdés, hogy végeredményben a biztonság felülkerekedik az egyén személyes magánszférája felett?

Egy, az új, megfigyelésorientált biztonsági technológiák nyilvános értékeléséről szóló kutatásból kiderül, hogy a polgárok vagy aggodalmukat fejezték

²¹ Uo. 77.

²² DRINÓCZI–CSINK i. m. 30.

ki a kormányzat megfigyelési szándékaival kapcsolatban vagy pedig bíztak a politikai intézményekben, és úgy vélték, hogy a megfigyelésorientált biztonsági technológiák hatékonyan növelik biztonságukat. Végeredményben azonban egyikük sem cserélné el a magánéletet a biztonságra, mert az aggódó polgárok úgy látták, hogy a magánéletük sérül anélkül, hogy a biztonságukat növelnék, míg a bizalomteljes polgárok úgy látták, hogy a biztonságuk úgy növekszik, hogy a magánéletük nem sérül.²³

6. Alapjogi teszt a nemzetbiztonsági célú alapjog-korlátozás tekintetében

A nemzetbiztonsági kontrollmechanizmusok célja, hogy a polgárok magánszférája biztosítva legyen a felől, hogy az állam csak és kizárólag akkor avatkozik be, ha az szükséges és a beavatkozás megfelel a szigorú feltételrendszernek.

A nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés során az állam beavatkozik az egyének magánszférájába, azonban nem minden beavatkozás jelenti automatikusan ezen alapjogok megsértését. A magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog érvényesülését az Alaptörvény mellett az EJEE írja elő, annak kikényszerítéséről az erre hivatott alapjogvédelmi intézmények gondoskodnak. Az EJEE felhatalmazást ad az említett emberi jogokba való beavatkozásra, ha – többek között – az a nemzetbiztonság védelme érdekében szükséges.²⁴

Amennyiben nemzetbiztonsági célú alapjog-korlátozás áll fent, úgy szintén le kell folytatni az ún. alapjogi tesztet, amelynek lépései azt vizsgálják, hogy a korlátozásnak van-e alkotmányosan igazolt, legitim célja és a korlátozás mértéke arányban áll-e ezzel a céllal. Nemzetbiztonsági célú alapjog-korlátozás esetében jól szemléltethetők a teszt lépései és lényegi elemei a közveszélyt jelentő személlyel szembeni elzárás alkalmazása esetén. Ezt a példát vizsgálva kijelenthető, hogy a jogkorlátozás a célját tekintve megállja a helyét, ugyanis a közérdek szolgálata, mint cél legitimitása felé kétség sem férhet. Vizsgálni kell továbbá, hogy az adott korlátozás megfelelő eszköz-e, azaz a kitűzött cél eléréséhez alkalmas-e. Amennyiben egy adott személy a közbiztonságot fenyegeti, úgy elzárását tekintve teljes mértékben észszerű kapcsolat áll a korlátozás célja és a korlátozás eszköze között. A következő lépésben meg kell nézni, hogy a

²³ Vincenzo PAVONE – Sara DEGLI-ESPOSTI: Public assessment of new surveillance-oriented security technologies: Beyond the trade-off between privacy and security. *Public Understanding of Science*, 2012/5. 556.

²⁴ EJEE 8. cikk (2) bekezdés.

korlátozás szükséges-e, tehát az alkalmazott eszköz a legkevésbé korlátozó-e, ami azonban a célt mégis szolgálja. A közbiztonságra veszélyt jelentő személlyel szemben a leginkább célt érő eszköz az elzárás. Egyéb alternatív eszközök a cél elérésében gátat szabhatnak, tehát ha ilyen személlyel szemben pénzbírságot szabnak ki, akkor az nem feltétlen jelent garanciát a társadalom biztonságának védelmére. E területen egyébként az államok, illetve azok hatóságai mérlegelési jogkörrel rendelkeznek (ez az ún. *margin of appreciation*) a tekintetben, hogy nemzetbiztonságuk védelme érdekében milyen eszközöket használnak. A továbbiakban az arányosság megítélését csak akkor szokás vizsgálni, ha a korlátozás az összes korábbi vizsgálati pontot kiállta.²⁵

Következésképp az alapjogi teszt a nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés és az alapjog-korlátozások kapcsolatának szerves részét képezi, hiszen – más egyéb kontrollmechanizmusokkal egyetemben – hivatott megelőzni a visszaéléseket, azaz azt, hogy egy állam csak olyan esetben korlátozza polgárai magánszférához való jogát, amennyiben az szükséges és arányos.

7. Összegzés

Mindent összevetve kijelenthető, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok által végzett tevékenység egy igen összetett és érzékeny terület, mind a társadalmat, mind politikai kérdéseket tekintve. Mivel az egyén állami közösségben él, az alapjog gyakorlását tartalmilag úgy kell meghatározni, vagy adott esetben korlátozni, hogy az egyrésztől biztosítsa a rendezett együttélést az államban, másrészt pedig meg kell teremteni az erre vonatkozó feltételeket, annak érdekében, hogy mindenki számára lehetővé tegyék az optimális alapjog-gyakorlást.²⁶

Álláspontom szerint a közvélemény ellenállását a titkosszolgálatok tevékenységével kapcsolatban, pusztán a nemzetbiztonság érdekében szükséges áldozatok meghozatalának problémájára redukálhatjuk.

Megállapítható, hogy a titkos információgyűjtés az egyik legkényesebb ütközőpontja a nemzetbiztonságnak, ezáltal a magánszférának is. A magánszféra oldalán a szubjektív védelem mellett annak objektív tartalma is kirajzolható, azonban ezzel kapcsolatban fontos hangsúlyozni azt, hogy koronként és egyé-

²⁵ PÁSZTOR Emese: Magánélet és bizonytalanság – A jogi kontrollmechanizmusok szerepe a nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés alapjogi kockázatainak mérséklésében. *Információs Társadalom Szaktudományos Folyóirat*, XVII. 2017/1. 27.

²⁶ PETRÉTEI József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2011. 451.

nenként is változik, hogy az egyének mit tekintenek magánszférájukba való beavatkozás esetén sérelmesnek.

A másik oldalon, a magánszféra védelmével szemben azonban megállapítható, hogy az állam protekciója és a társadalom biztonsága érdekében áldozatokat kell hoznunk, és így az is konstatálható, hogy a titkosszolgálatok tevékenysége hatékony kontrollmechanizmus mellett végezhető. Ezzel kapcsolatosan felmerülhet a kérdés, hogy milyen szintű és részletességű tájékoztatásra van szükség a társadalom felé úgy, hogy az még ne járjon az adott eljárás céljának sérelmével, illetve, hogy a civil kontroll biztosítása érdekében mekkora nyilvánosság szükségeseltetik és ez mennyiben ütközik a nemzetbiztonsági szolgálatok működési elveivel. Kijelenthető, hogy a nemzetbiztonsági szféra egy olyan belső közeg, amelynek működési elve pontosan abban rejlik, hogy annak teljes valóját csak az azon belül levő személyek ismerhetik meg, így különbséget kell tenni a titkosság és titokzatosság fogalmi elemei között. Végeredményben kirajzolódik, hogy konszenzuson alapuló döntéseket akkor lehet hozni, amennyiben a civil kontroll szerepe hangsúlyos.

Ugyan a nemzetbiztonsági érdekek fogalmi meghatározásai homályosak, összességében megállapítható a hatályos szabályozás és joggyakorlat alapján, hogy az alapjogok a nemzetbiztonsági érdekeknek szukcesszíve alárendelődnek. A téma elemzése alapján konstatálható, hogy a nemzetbiztonsági érdekek érvényesítése egy kétoldalú folyamat: az egyének jogainak korlátozásával egyidejűleg, végeredményben az egyének érdekeit és biztonságát védő tevékenységről van szó.

A kutatás során említett nemzetbiztonsági érintettségű kérdések egyre inkább növekednek és ezzel paralel módon az ehhez kapcsolódó feladatok is fokozódnak.

Ahogy Európában más országokban, úgy Magyarországon is egyre több, a biztonság területét érintő kérdés merül fel, melyek egyre nagyobb kihívást jelentenek az érintett államoknak, s ezek megoldása létfontosságú kérdés annak érdekében, hogy az érintett államok megfelelően működhessenek.

A témában felmerült és megválaszolni igyekezett kérdések újabb megoldandó kérdéseket vetítenek előre. Így merülhet fel, hogy mennyire tudja tartani a versenyt a modern kor kihívásaival az alapvetően dogmatikus alapjogi megközelítés vagy mennyire illuzórikusak az adatvédelmi kérdéseknek az elvárásai?

Az újonnan felmerülő kérdések megválaszolása pedig az államoknak, azon belül pedig mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó számára aktuális kihívásként mutatkozik.

HOL A HATÁR A KÖZÉLET VS. SZEMÉLYISÉGVÉDELEM KÉRDÉSÉBEN?

ILOSVAI András

1. Bevezető

„Tarsoly titkára Polt lányával jár.” „A főügyész lányával jár a Quaestor-vezér titkára.” „Polt Péter lányának élettársa nem adja fel, titokban tartaná Quaestoros múltját.” „Naná, hogy nem hallgatja ki a Quaestor-vezér titkárát az ügyészség.” Ilyen és ehhez hasonló cikkek jelentek meg a magyar sajtóban 2015–2016 között. Számunkra azonban nem az adott ügy megítélése miatt fontosak ezek a cikkek, hanem mert szinte precedensértékű személyiségi jogi perek születtek belőle, melyek megpróbálják feloldani azt az örökké vitatott kérdést a magyar jogban, hogy hol lehet meghúzni a határt a személyiségvédelem és a közélet között, meddig mehet az egyik a másik védelmének hátrányára. Tanulmányomban egy jogeseten keresztül fogom megvizsgálni a dichotómiának a kérdését, illetve tömören bemutatom a személyiségi jogok jelenlegi védelmi rendszerét és annak alapjait.

2. Közélet vs. személyiségvédelem – egy jogeset margójára

A 2015-ös magyarországi brókerbotrány fő vádlottjának személyi titkára, korábban miniszterelnökségi osztályvezető (továbbiakban: Felperes) személyiségi pereket indított több sajtóorgánum ellen is, mivel azok megsértették az ő magánéletéhez és személyes adatok védelméhez való jogát. Ezekből a perekből egyet szeretnék alaposan megvizsgálni.

Felperes 2015-ben indított pert az egyik ismert magyar internetes portál ellen (továbbiakban: Alperes), ugyanis több személyes adatát, köztük korábbi munkahelyét és élettársával való kapcsolatát, valamint egy fényképet is lekötött egy cikkben, továbbá hamis színben tüntette fel a Felperest azzal, hogy

összefüggésbe hozta a Legfőbb Ügyész lányával való élettársi kapcsolatát azzal a ténnyel, hogy a Quaestor-ügy fő vádlottját, Tarsoly Csabát két héttel az ügy kirobbanása után tartóztatták csak le.

Elsőfokon az ítélet kimondta, hogy az alperes jogsértő módon járt el és a további jogsértéstől eltiltotta.¹ A hangsúly itt is és a többi fokon eljáró bíróságnál, valamint a felperesi és az alperesi fellebbezéseknél és indoklásoknál is azon van, hogy a Felperes vajon közéleti szereplőnek minősül-e, lévén, hogy a különösen jelentős közügynek minősülő Quaestor-ügyben munkahelyéből kifolyólag érintett. A bíróság kimondta, hogy nem minősül közügynek az, hogy a Felperes hol dolgozik és milyen beosztásban, viszont a botrányból kifolyólag a Felperes magánéletének egyes részei így nyilvánosak és közlésük nem sért jogokat. Előbbit maga a Ptk. is kimondja.² Ami viszont mindenképp sérti, az a futballklubhoz való kapcsolatának rossz színben való feltüntetése, másrészt pedig a Facebook oldalán publikált kép róla és élettársáról egy nyaralás során, amit közzétett az Alperes. Az vitathatatlan – és ebben az Alperessel értek egyet –, hogy a döntés és az alapügy társadalmi elfogadottsága hadilábon áll. Azt mindenképp érdemes megjegyezni, hogy a Felperest a Quaestor-ügy kapcsán nem vonták büntetőeljárás alá és kihallgatását sem látták indokoltnak.

Másodfokon a Fővárosi Ítéltábla álláspontja részben változott az elsőfokú bíróság álláspontjához képest.³ Itt még jobban a Felperes oldalára billen a mérleg. Kimondja az Ítéltábla, hogy a Felperes nem közszereplő, ami az ügy szempontjából jelentős relevanciával bír. Ezzel párhuzamosan két fajsúlyos kérdés merül fel: egyrészt, hogy a Felperes személyiségi jogainak és személyes adatai védelmének korlátozása szükséges és arányos volt-e, másrészt, hogy a sajtószabadság és a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jog vagy a személyiségi jogok védelme élvez-e előnyt. Ez az a pont a személyiségi jogvédelem kérdésében, amely a mai napig kérdéseket vet fel és amelyre „nincs jó megoldás”, így jogi és etikai szempontból is foglalkozni kell vele. A másodfokú ítélet újra felhívja a figyelmet a képközlés problémájára: egyfelől arra, hogy az Infotv. alapján személyes adatot csak hozzájárulással lehet kezelni, amit az Alperes nem tett meg, másfelől a Facebookon nyilvános adatai sem képeznek kivételt ez alól, még annak ellenére sem, hogy a Felperes fiókja mindenki számára nyilvános. A Facebook adatkezelése felvet még ezen felül is más adatvédelmi és személyiségi jogi kérdéseket is.

¹ Fővárosi Törvényszék P. 24.323/2015/3.

² Ptk. 2:44. § (3) bek.

³ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.419/2016/3.

A szükségesség – arányosság elvére itt tartom indokoltnak a kitekintést. A Ptk. 2:44. § (1) bekezdés úgy fogalmaz, hogy a közügyek szabad vitatása mindaddig biztosított, míg *szükséges és arányos* mértékű, míg nem sérti az emberi méltóságot, valamint a magánéletet, a családi életet és az otthon ’nyugalmát’.⁴ Emellett az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés arra mutat rá, hogy alapvető jogot, annak érvényesülését és az alkotmányos értékeket – védelmük érdekében – csak úgy lehet korlátozni, hogy ha annak mértéke szükséges, és az elérni kívánt céllal arányosan érvényesül.⁵ Mivel mind a személyes adatok védelme, mind a közérdekű adatok megismerése alapvető jog, így nyilvánvaló, hogy a két törvényhely összhangban áll egymással. Baka Péter hangsúlyozza, hogy ez a közszereplők körében akként nyilvánul meg, hogy az ő korlátozottságuk mindenki máséhoz képest szélesebb körben minősül szükségesnek és arányosnak.⁶ Majtényi László, egykori adatvédelmi biztos szerint nem mindegy, hogy hogyan tekintünk a közszereplésben érintett személyre. Amennyiben ő maga választotta ezt az ’életformát’, akkor él a magánszféra határainak egyfajta visszaszorítása, ha viszont akaratától függetlenül került a közszereplők közé, akkor nem tartozhat bele ebbe a körbe.⁷ Majtényi három szintet különböztet meg a közszereplőkön belül: (1) amikor az érintett tudatosan vállalja ezt, (2) amikor az érintett „nem hivatásszerű” közszereplő, (3) amikor szolgálati jogviszonyából válik azzá, ilyenek pld. a bírók.⁸ Az aránytalanság elvével kapcsolatban Törő Károly mércét szab az aránytalanságnak:⁹ alsó határként az „aránytalan túlzást” és az „indokolatlan bántást” adja meg. A mérce alkalmazása abban nyilvánul meg, hogy egy vélemény ugyan tartalmaz valós tényeket, de átlépi a határmezsgyét a bántó stílus irányába, jogsértő lesz az a vélemény. Adatvédelmi szempontból két oldalról vizsgálható meg a kérdés.¹⁰ Egyik oldalról azt kell megvizsgálni, hogy szükséges-e az adatkezelőnek valamely tevékenységéhez a személyes adatok kezelése, másik oldalról pedig azt kell szemlélni, hogy kellően megindokolta-e az adatkezelő azt, hogy miért van szükség a személyes adatok kezelésére

⁴ Ptk. 2:44. § (1) bek.

⁵ Alaptörvény I. cikk (3) bek.

⁶ KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2015. 327–333.

⁷ MAJTÉNYI László: *Az információs szabadságok. Adatvédelem és közérdekű adatok nyilvánossága*. Budapest, CompLex, 2006. 249.

⁸ MAJTÉNYI i. m. 244–253.

⁹ TÖRŐ Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1979.

¹⁰ PÉTERFALVI Attila – RÉVÉSZ Balázs – BUZÁS Péter (szerk.): *Magyarázat a GDPR-ről*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2018. 135–137.

vagy hogy más alternatíva nem volt-e ennek kiküszöbölésére.¹¹ Ha a GDPR-t vesszük alapul az adatkezelő fogalmának meghatározásakor,¹² akkor egyszerre mondhatjuk azt az Alperesre, hogy adatkezelő is, meg nem is. Adatkezelő, mert kiterjed rá a személyi hatálya, és céljait – eszközeit önállóan meghatározta a sajtószabadság, szólásszabadság és véleménynyilvánítás szabadságának formájában. Viszont nem adatkezelő, mert nincsen döntési jogköre az adatok felett, az adatokat maximum kezelheti, viszont nem továbbíthatja harmadik fél felé, és – az első okból kiindulva – nem biztos, hogy megvan hozzá a felhatalmazása. Az adatkezelő elemzésében a lehető legpontosabban kell kitérni mindenre: az érdekmérlegelésnél ugyanis nagyon fontos szempont, hogy pld. ki az a személyi kör, akik adatait kezelik, ugyanis esetenként magasabb feltételrendszert határoznak meg a személyes adatok védelmében; milyen kapcsolat van az érintett és az adatkezelő között, milyen adatra terjed ki az adatkezelés és még lehetne sorolni. Összességében tehát elmondható a szükségesség – arányosság elvéről, hogy egy jól megformált dogma, ugyanakkor látni kell annak a veszélyét is, hogy a szubjektív jogérzet másképp ítélné meg egy-egy esetben azt, hogy mit tekintünk célorientált védelemnek és magánéleti érintettségnek.

A Kúria a másodfokkal teljesen szembemenő ítéletet hozott meg.¹³ A Kúria az Alperes fellebbezését megalapozottnak találta, a jogerős másodfokú ítéletet hatályon kívül helyezte, az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, a keresetet pedig teljes mértékben elutasította. Indoklásában kitér a háromtagú bírói tanács arra, hogy a véleménynyilvánításhoz való jog ugyan nem korlátlan, de kiemelt fontosságú alapjog, ami közügyekben elsőbbséget élvez a Felperes személyének státusával szemben. Itt is előkerül a szükségesség – arányosság elvének mérlegelése, mely pont az Alperes javára billent el. Hivatkozik a 7/2014. (III.7.) AB határozatra, mely a közügyek szabad vitathatósága és a személyiségi jogok védelmének kérdésére keresi a választ, ahol az előbbi mellett hoz fel erősebb érveket. Önmagában véve ez nem egy polgári jogi, sokkal inkább egy alkotmányjogi kérdésnek minősül. Itt egy kollíziós probléma merül fel – melyre Szilágyi Emese is rámutat¹⁴ –, amelyben a véleménynyilvánítás ún. 'demokratikus

¹¹ Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete [39] preambulumbekzdés.

¹² Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete 4. cikk 7. pont.

¹³ Kúria Pfv. 20.306/2017/7.

¹⁴ SZILÁGYI Emese: A kommunikációs alapjogok általános értelmezése és alkalmazása a rendes bírósági és az alkotmánybírósági gyakorlatban – a bírói kezdeményezések és az alkotmányjogi panaszos ügyek tapasztalatai In: BALOGH Éva (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban III. Alkotmányjogi panasz – az alapjog-érvényesítés gyakorlata. Tanulmánykötet.* Budapest, HVG-ORAC, 2019. 104–106.

elmélete' lesz a döntő. Példaként hozza az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogát, amely a fent ismertetett jogesetre is segít világos választ adni: mivel a közügyek megvitathatóságának szabadsága kiemelt védelem alá esik az EJEB szerint, így az – adott esetben – magánszemélyeket is érinthet, akiknek ilyenkor engedniük kell a tűrésküszöbükön – ezt megerősíti az Alkotmánybíróság határozata is. Előfordulhat – és erre is kitér a strasbourgi esetjog –, hogy ha speciális körülmény áll fenn, akkor a közszerepléssel összefüggésbe hozható érintett magánéletével kapcsolatos adatai a közvélemény tájékoztatásának érdekében feltárhatóak legyenek. A kúriai határozat végén meghatározzák, hogy a döntés megítélésekor objektív mércét kellett alkalmazni, melyre maga a határozat is több vizsgálati módszert, állásfoglalást említ (pl. PK 14. számú állásfoglalás). A Kúria ítélete már-már precedensszerű,¹⁵ ugyanis mindegyik, a Felperes által indított személyiségi jogi per, ami eljutott a Kúria bírái elé, ugyanilyen ítélettel zárult, mindegyik a Felperes kérelmét elutasítva és az Alperes kérelmének helyt adva.

Mielőtt górcső alá vennénk az Alkotmánybíróság ezügyben hozott határozatát, az ügy kapcsán szeretnék két érvrendszert ütköztetni: dr. Sepsi Tibor ügyvéd, alkotmányjogász érveit és a saját érveimet. Sepsi Tibor ugyanezt a jogeset-sorozatot elemezte egy tanulmányában.¹⁶ Az általános megállapításai nagyon fontosak alkotmányjogi, de közvetve polgári jogi oldalról is. A már említett alapjogi kollíziós probléma gyökerét abban látja, hogy ennek a feloldása a közérdekű adatok kárára és az információs önrendelkezés javára történt meg. A közérdekű adatok „szabadsága” megcsonkult, míg az információs önrendelkezési jog, vagyis az a szituáció, melyben rendelkezek a saját információim és személyes adataim felett, ezzel együtt nagyobb teret biztosítva a védtelenségemnek, még nagyobb teret kapott arra, hogy a közérdekű adatok szabadon mozoghassanak, kerülhessenek nyílt térbe. Ez talán elég szürreálisan hangzik, de ez mindennapjaink része, egy-egy Instagram-story megosztás, egy-egy Facebook-bejegyzés vagy akár egy helyszíni bejelentkezés révén. Sepsi ezen felül két nagyobb problémát említ még: egyrészt, hogy a személyiségi jogi perek jelentős része nem helytálló az Alkotmánybíróságnál, vagy az érintettség hiánya folytán, vagy mivel nem vetnek fel alkotmányjogi kérdést; másrészt,

¹⁵ Ez alatt azt kell érteni, hogy a Felperes többi, személyiségi jogi perében is hasonló ítéletek születtek a Kúriánál (ld. Kúria Pfv. 20.306/2017/7.; Kúria Pfv. 20.884/2017/2.; Kúria Pfv. 21.398/2017/4.)

¹⁶ SEPSI Tibor: Az Alaptörvény személyes adatok védelméhez való joggal összefüggő rendelkezéseinek érvényesülése – az alkotmánybírói gyakorlat a rendes bíróságok eljárásában az Alaptörvény hatálybalépése óta. In: BALOGH (szerk.) i. m. 265–281.

hogy az adatvédelmi perek nem hivatkoznak az alaptörvényi szabályozásra. Az érintettség hiánya egy speciális problémaként merül fel a közszereplőknél. A személyes érintettség hiányára Tattay Levente két esetet hoz fel.¹⁷ Egyrészt a menedzselést, mivelhogy a közszereplő képviselője nem indíthat pert, hanem csak maga az érintett.¹⁸ Másrészt a kormányrágalmozást, ahol példaként említi azt az esetet, amikor egy politikus beperelte az ő kormányát szidalmazókat, ugyanakkor ő a Kormány nevében nem indíthat pert.¹⁹ Tehát, ha össze akarnánk foglalni a személyes érintettség hiányának problémáját, azt lehet mondani, hogy ha nincs személyes érintettség, nincs perbeli legitimáció sem.²⁰ Az viszont már komolyabb kérdés, hogy egy személyiségi jogi per miért nem vet fel alkotmányjogi kérdést, holott az Alaptörvény VI. cikke éppen ezt hangsúlyozza. Az adatvédelmi perekben való 'hiányosság' azzal magyarázható (és ezt a szerző is hangsúlyozza), hogy a hatályos Infotv. és a GDPR részletesebb szabályozást nyújt, mint az Alaptörvény ezen négy bekezdése, továbbá egy adatvédelmi perben nem célravezető csak az Alaptörvény szabályozására támaszkodni, hiszen az önmagában megad egy irányt, ami fenntartja ezen jog sérthetlenségét, viszont önmagában nem elég arra, hogy kellő támaszt nyújtson a felek részére.

A szerző és jómagam érvei a sajtóperes ügyeknél válik szét. Sepsinél elhangzik az, hogy a Felperes ügyében nem történt önkényes beavatkozás a magánéletébe, mivel az közérdekből történt. Véleményem szerint, ha nem is volt önkényes ez a 'beavatkozás', akkor is mindenképp aggályos. Teljesen érthető az indoklásban az, hogy a közérdekre utal vissza, csak kérdés, hogy a Facebook-fiókról való fotó közzlése mennyire a köz érdeke. További kérdéseket vet fel, hogy a Felperes érintettségét lehet-e tiszta értelemben érintettségnek nevezni. Munkájából fakadóan a Quaestor-vezér személyi titkáráként dolgozott, mégsem lett beidézve kihallgatásra, és semmiféle peres eljárásra nem került sor. Mindez arra enged következtetést, hogy közvetlen érintettsége az ügy fő vádlottjával van, de nem az ügygel. Az Alperes kiáll azon érvelése mellett, hogy a Felperes márpedig valamennyire közszereplő, még annak ellenére is, hogy a másodfokú ítélet egyértelműen kimondja, hogy nem közszereplő. Ugyanakkor ellenérvként megint csak fel lehet hozni a 7/2014. (III.7.) AB határozatot és az EJEB gyakorlatát, amely tűrésre kötelezi a csak részben érintett feleket is. Abban egyet kell értsek a szerzővel, hogy a közösségi oldalak kapcsán helytállóan mondta azt a

¹⁷ TATTAY Levente: *A közszereplők személyiségi jogai*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2007. 90.

¹⁸ Fővárosi Ítéltábla 2. Pft. 206.76/2004/4.

¹⁹ Pesti Központi Kerületi Bíróság 20P 87.777/2002/1.; Fővárosi Bíróság 52. Pt. 29.159/2003/3.

²⁰ TATTAY i. m. 90.

Fővárosi Ítéltábla, hogy az ott megjelent tartalmak felhasználása – akár szabad, akár kötött formában – önmagában, a ráutaló magatartás feltételezésével nem lehetséges. Vigyázzunk, ekkor még nem vált kötelező erejűvé a GDPR rendelet,²¹ de az Infotv. 3. § (7) bekezdése már akkor is meghatározta a hozzájárulás fogalmát,²² ami a másodfokú ítélet és a jogsértés elkövetésekor is hatályban volt. A fent taglalt szükségesség – arányosság teszten viszont megbukott a perbeli tényállás, mert ezek a cikkek anonimizálva is megjelenhettek volna és az ilyen volumenű érintettség nem tette indokolttá a nyilvánosságra hozatalt. Sepsi rávilágít arra, hogy az EJEB gyakorlatát használva jut arra a Fővárosi Ítéltábla, hogy míg a Felperes egykori és jelenlegi munkahelye közérdekből nyilvános adatnak minősül, addig a magánéletére tartozó élettársi kapcsolat megléte az intim szférájába tartozó tény. Mindkét oldal mellett lehet érvelni abból a szempontból, hogy az élettársi kapcsolat léte mennyire az ügy része, valamint, hogy mennyire aggályos ez. Véleményem szerint jelentős kérdéseket vet fel az, hogy hol a határ, ahol a magánéletbe már nem avatkozunk be. Egy élettársi kapcsolat ennek egy tipikus példája. Jelen esetben további befolyásoló körülmény, hogy az élettárs édesapja maga is közszereplő, de akkor is úgy gondolom, hogy tiszteletben kell tartani azt, hogy kettejük között élettársi kapcsolat áll fenn, egy bensőséges kapcsolat, amely normál esetben nem kíván nagy nyilvánosságot, még közszereplők esetén sem. Az Ítéltábla indoklása alapján érthető, hogy a szabad közéleti vita folytatásához erre szükség volt, én mégis úgy látom, hogy – bárhogyan is alakul, rövid időn belül kiderült volna az élettársi kapcsolat – fenn kell tartani annak a lehetőségét, hogy se a sajtó, se a közérdeklődés ne tartson ennek megismerésére igényt. Összefoglalva az érvek ütköztetését, látni kell, hogy az alapjogi kollízió feloldása nagyon nehéz, sok esetben szinte lehetetlen, és mindkét alapjog oldaláról meg lehet találni azokat a jogi helyzeteket, ami alapján előre lehet jutni egy ilyen dilemma megoldásában, akár még úgy is, hogy mindkét fél számára kedvező legyen.

A Felperes alkotmányjogi panasszal indítványt nyújtott be az Alkotmánybíróság felé.²³ Az Alkotmánybíróság megsemmisítette a Kúria ítéletét a négy döntő alkotmánybíró²⁴ egybehangzó véleményével, miszerint az Alaptörvény-ellenes. Maga a panasz részben megalapozott. A Kúria egyetlen

²¹ A 2016/679 EU rendeletet a 2018. évi XXXVIII. tv. emelte be és harmonizálta a magyar jogrendbe.

²² 2011. évi CXII. tv. 3. § (7) bek.

²³ 3212/2020. (VI.19) AB határozat bírói döntés megsemmisítéséről.

²⁴ A négy – ebben az ügyben döntést hozó – alkotmánybíró: dr. Czine Ágnes, dr. Juhász Imre, dr. Szívós Mária, dr. Varga Zs. András.

részben nem döntött jogellenesen: az a futballklub kérdése volt, minden más kérdésben kifogásolja az AB a Kúria ítéletét. Két részben közelíti meg az Alkotmánybíróság a kérdést: egyikben a szükségesség-arányosság oldaláról, a másikban a szólásszabadság és a személyes adatok védelmének ütköztetésének oldaláról. Az első részben kimondja az AB, hogy a Kúria nem foglal állást abban a kérdésben, hogy a szükségesség és arányosság, valamint az alapjogi teszten a személyes adatok közlése milyen „eredményt” ért el. Nem vizsgálta továbbá a Kúria (az előző kérdésből kiindulva), hogy indokolt volt-e ezeket a személyes adatokat nyilvánosságra hozni és hogy az abból fakadó hátrány arányban állt-e a pozitív hozadékkal a nyilvánosságra hozásnak. Semmilyen ok nem indokolta azt, valamint semmilyen többletet nem tartalmazott az a cikk, ami miatt a Felperes személyes adatait nyilvánosságra kellett volna hozni. Így a bírói tanács megállapította a kúriai döntés az Indítványozó magánéletének védelméhez fűződő alkotmányos jogának sérelmét. A második részben a két alapjogra helyezi a hangsúlyt. Érzékeli a problémát az Alkotmánybíróság, nem is véletlenül beszél „*konkuráló vagy versengő alapjogokról*”. A véleménynyilvánításról az AB sem tagadja, hogy ne lenne alkotmányos érték, sőt, megerősíti azt. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a szólásszabadság a közügyek tekintetében nem korlátlan és hogy „*meg kell hajolnia az emberi méltóság előtt*”,²⁵ mivel a magánélet és családi élet köre már kívül esik azon a bizonyos körön, amin belül mozoghat. A személyes adatok védelméhez való jog pedig a magánélet védelmének része. A személyes adatok korlátozása – pozitív értelemben a Felperes részéről – az alapjog-korlátozások szerint megengedett, ha megvannak hozzá a kellő feltételek. A Kúria nem Alaptörvényt sértő módon járt el az alapjogok közötti konfliktus feloldásában, viszont Alaptörvényt sértő módon járt el abban a kérdésben, hogy nem mérlegelte azt a tényt, hogy az Alperes hozzájárulás nélkül tette közzé a Felperes személyes adatait, mivel ezzel sérti a magánszférához való jogát. Kifejezetten a cikk kapcsán két kijelentést tesz a határozat: az egyik, hogy megerősíti azt a tézist, hogy a cikkel nem lenne semmi probléma, ha anonimizálva lett volna; a másik, hogy a Kúria nem volt arra tekintettel, hogy rendelkeznek-e akkora hírértékkel a személyes adatok, hogy azokat közzé kelljen tenni. Nyilvánvalóan nem. Fontos viszont Szívós Mária alkotmánybíró különvéleménye a határozatban, aki még következetesebb és szigorúbb álláspontot képvisel. Szívós egyetért az Alkotmánybíróság döntésével, viszont azt kibővíti és ő úgy találja, hogy a név és a Facebook-on közzétett és onnan meg-

²⁵ 3212/2020. (VI. 19.) AB határozat [36].

szerzett adatok – jelen esetben a kép – miatt is Alaptörvény-ellenesnek lehet mondani az Alperes cselekményét.

Én leginkább az alkotmánybíróági határozattal értek egyet és osztom Szívós Mária különvéleményét is. Számos ponton lehet érezni olyan etikai dilemmákat, ahol az egyik és a másik oldal mellett is meggyőző érvek szólnak. A véleménynyilvánítás és a szólásszabadság a legfontosabb alapjogok közé tartoznak, ez kétségtelen. Ez azért is nagyon fontos, mert ez az a 'felület', ahol a világban zajló történések sajátos, egyedi színezetet kapnak, amit a befogadók magukévá tesznek és ezt az egyediséget képviselheti szerte a világban a szabad sajtó intézménye. Ugyanakkor tudni kell, hogy hol áll az a mezsgye, ahonnan már „vékony jégen táncol” a sajtó is. Ennek konkrét határt nem ad meg a jogalkotó, ez a felek felelőssége, hogy hol van az a pont, ahol a szükségesség-arányosság elve még „éppen” tud működni. A legtöbb esetben ez a határvonal az emberi méltóság. Szerintem ezt a határt akkor lépte át az Alperes, mikor a Facebook-ról közölt közös fotót az Alperesről és élettársáról. Azzal talán nem is lenne nagyobb probléma, míg a munkahelyének tényét feszegetik, hiszen ez egy olyan tény, amely kényes-kénytelen kikerült volna a nyilvánosság elé a Quaestor-botrány kapcsán. A hamis feltételezés, miszerint köze van a fővádlott kései letartóztatásához a Felperesnek, azt mutatja, hogy a hír önmagában már nem elég, kell hozzá egy háttérelmélet is. Ezzel kell szembe állítani az embert, mint (jog)alanyt. Az ember, aki az online térben mondhatni, védtelen, sokszor maga sem tudja, hogy hogyan álljon ehhez a helyzethez. Mindenesetre az teljesen egyértelmű, ahogy amint biztosan át fogja lépni a véleménynyilvánítás a határt, az az emberen fog lecsapódni, legyen az közszereplő, vagy egy egyszerű polgár. Mindig fontos szem előtt tartani, hogy személyes adataink védelme törvényi keretek között szabályozott és a GDPR megjelenése óta még nagyobb védelem élvez, mint előtte sokáig. Véleményem szerint, mikor ezek az alapjogok ütköznek, nem azt kell szem előtt tartani, hogy mely alapjog hoz fel erősebb érveket, sokkal inkább azt, hogy a *reasonable man* (a bölcs belátású polgár) mit tenne, vagy ahogy a Ptk. fogalmaz, a (mellérendeltség és) az egyenjogúság elve szerint²⁶ mi az elvárt magatartás. Az egyenjogúság alatt azt kell érteni, hogy a feleket ugyanolyan jogok és kötelezettségek illetik meg. Úgy gondolom, hogy ha ezt az elvet vesszük elsődlegesen figyelembe, akkor az első, hogy az érintettet, mint embert vesszük számba és vizsgáljuk meg azt, hogy mindaz, amit tennénk, mennyire csorbítaná őt és környezetét (utóbbinak is elég nagy jelentősége van), valamint, hogy úgy járunk-e el, hogy az nem sért jogokat.

²⁶ Ptk. 1:1. §.

Mindenképp fel kell erre állítani erre egy olyan érdekmérlegelési szempont-rendszert, amely megpróbálja egyensúlyban tartani a közérdek és a személyes adatok védelmének elvi rendszerét.

3. Személy és adat – A személyiségi jogok, a Ptk. és az Mvtv.

A személyiségi jogok elméletét a legátfogóbban Sólyom László, volt köztársasági elnök, a rendszerváltás utáni Alkotmánybíróság első elnöke dolgozta ki. Ugyan az elmélet nem most jelent meg (1983-ban írta le azonos című könyvében), de máig is az egyik legmeghatározóbb (Törő Károly 1979-as műve mellett), mondhatni, semmit sem veszített újdonságából. Sólyom László egy nagyon átfogó képet nyújt a személyiségi jogok védelméről. Már a könyv elején egy olyan örökérvényű igazságot fektet le, miszerint a személyiségi jogok lényegéről és a benne rejlő lehetőségekről csupán töredékes elképzeléseink vannak.²⁷ Korábban, a szocialista jogtudományban jelentős változáson ment keresztül a személyiségi jogok védelme, ugyanis az elvált a vagyoni jogoktól.²⁸ Amiket ma klasszikus személyiségi jogoknak nevezünk, azaz a jóhírnévhez, becsülethez, képmáshoz és névhez való jog, azért kerülhetnek egy gyűjtőnév alá, mert politikailag semlegesek tudnak maradni.²⁹ Sólyom tesz egy – ma már számunkra érdekes – kijelentést, miszerint az általános személyiségi jog lényege szerint *politikus*, egyre inkább politizálódik és általánosodik.³⁰ A politizálódás két útja közül az egyik az államtól védi a személyiséget, a másik pedig arra mutat rá, hogy szemben az állami behatással, itt azon van a hangsúly, hogy a polgári jogi személyiségvédelem hogyan olvad össze az alkotmányos alapjogokkal és ez milyen hatással van az állampolgárokra. Érzékelhető, hogy ha ezt a mai viszonyokra illesztjük rá, akkor egyértelműen a második út kerül alkalmazásra, ebből fog pld. létrejönni az alapjogi kollízió problémaköre. A személyiségi jog vizsgálatát sokszor abból az irányból közelítik meg, hogy ez a jogterület a polgári jogba illeszkedik-e bele, pedig ezt a kérdést fordítva kell feltenni, hogy a polgári jog arra az emberre, arra a társadalomra és au-

²⁷ SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1983. 15.

²⁸ SÓLYOM i. m. 16–17.

²⁹ SÓLYOM i. m. 25.

³⁰ SÓLYOM i. m. 26–41.

tonómiára épít-e, amit a személyiségi jogok biztosítása által lehet elérni.³¹ A személyiségi jogok tényleges alapját – hivatalosan – azok az elméletek adják, melyek szerint az államok teljes társadalomelméletre épülnek, de mindehhez az is kell, hogy legyen egy kidolgozott emberképük, ami sok esetben nincs meg.³² Máig érvényesnek tartom azt a kijelentést, miszerint „*a személyiségi jog a társadalmon belüli önmeghatározás biztosításának jogi eszköze*”.³³ A szerző nagyon találóan közelíti meg a személyiségi jogok vizsgálatát: megkeresi mindazokat az érdekkellentéteket, ami mentén körbejárható az a kérdés, hogy mit takarnak és mire valók a személyiségi jogok.³⁴ Négy ilyen ellentmondást hoz fel: (1) az átlagos védelem az egyedi teljesítménnyel szemben, (2) a jogi szabályozottság kiterjedése a jogmentes magánszférával szemben, (3) az ön-garancia a szervezett, szabályozási garanciával szemben, és (4) az általános magatartási szabályok az egyéni méltányos véleménnyel szemben. Ezen felül hoz egy ún. alapellenmondást, az egyén és a társadalom dialektikáját.³⁵ Ebből a négyből kettőt szeretnék kiemelni. A második ellentét egy paradoxonba ér bele, ugyanis a szükségszerű szabályozottság egybefolyik az ellene való védekezés-sel. A privát szféra vált egyre inkább a személyiségi jogok középpontjává, ez ma már nem meglepő, be is igazolódik, amit Sólyom mond: a veszély irányát is jelzi mindez.³⁶ A fennálló paradoxon eredményezi azt, hogy a szabályozás garanciális oldala válik hangsúlyossá, és a középponttá válást pedig az erősíti meg, hogy minden esetben mérlegelni kell egy beavatkozásnál, tényállásnál, hogy ezekre milyen hatással van a személyiségi jogokra, kvázi az teremti meg a szabályozást.³⁷ A negyedik ellentétben az autonómia ideológiáját fejtegeti a szerző. Míg a polgári jog az absztrakt emberképből indul ki, addig a személyiségi jogvédelem ezt az absztrakciót „alakítja át” konkrét személlyé, aki a személyiségi jogok alanya. Ebből következik az is, hogy a személyiségi jogok mértékévé maga a konkrét ember válik.³⁸ Már a jogeset elemzésénél is szót ejtettem arról, hogy a jogalkotó nem ad meg törvényben szabályozott határt, amely egy ponton túl azt mondaná, hogy ez személyiségi jogot sért, éppen ebből kifolyólag, mivel a konkrét ember, mint mérték, nem tud az egyedisége miatt

³¹ SÓLYOM i. m. 46.

³² SÓLYOM i. m. 126.

³³ SÓLYOM i. m. 127.

³⁴ SÓLYOM i. m. 313–323.

³⁵ A szerző Jean-Jacques Rousseau és Thomas Hobbes munkásságát idézi.

³⁶ SÓLYOM i. m. 315.

³⁷ SÓLYOM i. m. 316.

³⁸ SÓLYOM i. m. 319–320.

határrá „válni”. Egyetlen megoldást lát erre a szerző: az észszerűséget, mint határt behozni.³⁹ Emellett állást foglal a standardizálás mellett is, de a másik oldalról nézve megerősíti a fent említett támpontrendszer. Megtörténhet az is – és ezzel a mai esetjog elég sok esetben találkozunk –, hogy a bíró egy magatartást jogsértőnek nyilvánít, amivel egyszerre megerősíti a szubjektív jogot és meg is sérti. Sólyom szerint, ha ilyen körülmény sorozatosan fennáll, akkor muszáj visszatérni a merevnek is nevezhető ősi általánosításhoz: konkrét tényállásokat meg kell merevíteni, elszemélytelenednek a személyiségi jogok, és újabb tényállásoknak kell létrejönniük.⁴⁰ Véleményem szerint ez ma már semmiképp sem lenne működőképes, látva, hogy az információs technológia fejlődése napról napra változik, amit Sólyom is megerősít: „*Itt csak jelezhetjük, hogy technikailag mindez még nagyon ellentmondásos és megoldatlan.*”⁴¹ Álláspontom szerint ezen a mondaton, a mai állapotok figyelembevételével annyit lehetne változtatni, hogy *részben már megoldott, így már kevésbé ellentmondásos*. A szerző a mű végére két pontban összefoglalja az alaptéziseit: egyrészt, hogy a személyiségi jogokat nem lehet önmagukban tekinteni, kell a megértésükhöz az adott emberkép, a történeti helyzet; másrészt, hogy a klasszikus polgári jog a polgárság joga, ami véleményem szerint megerősíti azt, hogy a polgári jog része kell, hogy legyen, egyfelől a személyiségi jogok, másfelől pedig az ebből fakadó adatvédelmi jog is.

A Polgári Törvénykönyv külön részt szentel a személyiségi jog védelmének szabályozására a Második Könyvben. A személyiségi jogi részt két további részre bontják: a személyiségi jogok általános és egyes védelmére, illetve a megsértésük szankcionálására. A Ptk. 2:42. § határozza meg az általános védelmi alapelveket.⁴² Az (1) bekezdés fogalmazza meg az általános alapelveket, miszerint mindenkinek joga, hogy szabadon éljen a személyiségi jogainak érvényesítésével, az abban való gátlás nélkül. Ez 2016-ban, az Igazságügyi Minisztérium javaslatára módosítva lett, egyes szerzők, mint pld. Székely László, az akkori alapvető jogok biztosa úgy vélte, hogy ezzel a módosítással silányabb megfogalmazást kapott a dogma.⁴³ Véleményem szerint, ezzel tényleg nehezebbé vált az értelmezése, tartalmilag viszont nem tartalmaz olyan pontot,

³⁹ Harry KALVEN: The Reasonable Man and the First Amendment. *The Supreme Court Review*, (1967) 267–299.

⁴⁰ SÓLYOM i. m. 321.

⁴¹ SÓLYOM i. m. 323.

⁴² Ptk. 2:42. §.

⁴³ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz* 1. kötet. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2018. 129.

ami miatt kifogásolható lenne. A (2) bekezdés tartalma nem újkeletű a polgári jogi kódexek tekintetében, ugyanis a régi Ptk., azaz az 1959. évi IV. törvény személyek jogáról szóló részének elejét⁴⁴ emeli át az új Ptk.-ba, az emberi méltóság tiszteletben tartásával és törvényi védelmével. Ez a kettő alkotja együttesen a személyiségi jogok generálklauzuláját. A középpontban továbbra is az emberi méltóság áll, és a generálklauzula kiterjed minden nevesített és nem nevesített személyiségi jogra, általános jelleggel.⁴⁵ A nem nevesített személyiségjogokra már korábban kitértem, hogy miért is fontos említést tenni róluk és miért kell ezeket automatikusan oltalom alá helyezni. A régi Ptk.-hoz képest egy olyan differencia vehető észre, hogy nincsen exemplatív felsorolása azoknak a magatartás-formáknak, amelyek sérthetik a személyiségi jogokat.⁴⁶ Az új Ptk. a személyiségi jogokat nevesíti, nem kimerítő jelleggel. Ennek a szakasznak az értelmezésébe tartozik a Ptk. generálklauzulájába foglalt joggal való visszaélés tilalma is. Erre konkrét példa az az eset, amikor az alperes hangfelvételre felveszi a felperessel történő beszélgetését, azért, hogy ezzel tudja igazolni a bíróságon az igazát.⁴⁷ Mindez az alperes részéről a jóhiszeműség és tisztesség, valamint a joggal való visszaélés elvébe is beleütközik, mivel ezt a saját céljára akarta felhasználni. A 2:43. § határozza meg, mint mondtam, nem kimerítő jelleggel a legfontosabb személyiségi jogokat. A Ptk. nem minden nevesített személyiségi joggal foglalkozik külön szakasz alatt, és nem is minden személyiségi jog került be a nevesített személyiségi jogok közé (ld. kegyeleti jog). Ezek a nevesített jogok mind olyanok, amelyek mentén meg tud valósulni a személyiségi jogok védelme, tehát ha nincs is konkrét tényállás egy-egy esetre, akkor is besorolható valamelyik nevesített jog védelme alá. Az élet, testi épség és egészség megsértése nem kizárólag polgári jogi vonatkozású, az élet védelme elsősorban büntetőjogi, a testi épség és az egészség védelme pedig a polgári jog tárgykörébe, azon belül is az orvosi jog körébe tartozik.⁴⁸ Ennek is számos esete lehet, kezdve a beleegyező nyilatkozat kérésétől az orvosi műhibaperekig. A személyes szabadság, magánélet és magánlakás védelmének ma már külön törvényt is szenteltek a jogalkotók,⁴⁹ hasonlóan az üzleti jog védelméről szóló Ptk. szakaszt is törvény váltotta fel.⁵⁰ A szabadságról viszont annyit minden-

⁴⁴ 1959. évi IV. tv. 75. §.

⁴⁵ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 129.

⁴⁶ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 130.

⁴⁷ BDT2009. 2126.

⁴⁸ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 133–134.

⁴⁹ 2018. évi LIII. tv. a magánélet védelméről.

⁵⁰ 2018. évi LIV. tv. az üzleti titok védelméről.

képp meg kell említeni, hogy egy jogállami társadalomnak normális állapota a szabadság. A személyes szabadság szabályozásának megfogalmazását részben diszpozitívnek érzem, abból a jellegéből fakadóan, hogy „mindent szabad, amit nem tilos”. Nyilván ez az elv sem joghézagtól mentes, és ezt sem lehet teljesen leszabályozni, viszont pont erre jó ez a diszpozitív sajátossága a személyes szabadság szabályozásának. A magánlakáshoz való jog nem szerepel ilyen formában a Mvtv.-ben, ezért kell itt említést tenni róla. A magánlakás dologi jogi vonatkozásokat hordoz magában, a fogalom alatt pedig minden olyan helyiséget értünk, amely a magánszemély életvitelét biztosító tartózkodási helyeül szolgál, függetlenül attól, hogy milyen jogcímen használja a helyet.⁵¹ A hátrányos megkülönböztetés védelmének joga sem új a Ptk. számára, csak új megfogalmazásban kerül a Ptk.-ba. A régi Ptk. az *egyenlő bánásmód*, míg az új Ptk. a *hátrányos megkülönböztetés* fogalmát használja. Utóbbi azért szerencsésebb, mert polgári jogi jogviszonyokról van szó, ahol az *egyenlő bánásmód* fogalma – a jellege miatt – nem feltétlen helytálló. Ha az ebbe a körbe tartozó eseteket vesszük számba, akkor olyanok jöhetnek szóba, mint a zaklatás és a jogellenes elkülönítés.⁵² A közéleti szereplők személyiségi jogának védelme és a becsülethez és jóhírnévhez való jog védelme, ezeknek a problémáival, megvalósulásával már érintőlegesen foglalkoztunk, azonban hozzá kell ehhez említeni, hogy önmagába véve is ez a két téma a legszélesebb értelmezéssel és esetjoggal rendelkezik a személyiségi jogi szabályozáson belül. Annál nagyobb hangsúlyt szeretnék fektetni a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jogra.⁵³ A magántitokról nemcsak a törvényszöveg, hanem az indoklások is keveset szólnak: a magántitok a titok polgári jogi vetülete, amely széles körben fedi le a titok fogalmát, azaz sokféle titkot érthetünk rajta, pld. a levelezést. Ami viszont ennél szélesebb kört foglal magába, az a dolgozat témájául is választott személyes adatok védelme.

A személyes adatok védelmének hiányosságaira Magyarországon az 1970-es években jöttek rá. A rendszerváltást követően az Alkotmánybíróság több, jelentős volumenű határozatot hozott, amelyek nagy része a mai napig alapjául szolgál a magyar adatvédelemnek. Az AB gyakorlatából elengedhetetlen néhány összefüggésre rávilágítani. Az AB már a kezdetek óta információs önrendelkezési jogként értelmezi a személyes adatok védelmét, nem pedig védelmi

⁵¹ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 134–135.

⁵² VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 135.

⁵³ Ptk. 2:46. §.

jogként.⁵⁴ A személyes adat fogalma kapcsán azt már a korai Alkotmánybíróság megerősítette, hogy egy személyes adatot személyes adattá a személyes azonosítás és azonosíthatóság tesz.⁵⁵ A fent vizsgált jogesetben láttuk, hogy a közérdek kérdése nehezen megítélhető. Az AB rámutatott arra, hogy a közérdek önmagában nem lehet hivatkozási alap alkotmányos alapjog korlátozására,⁵⁶ de a társadalmi érdekből való korlátozás sem akadályozhatja a személyes adatok felhasználását.⁵⁷ Mint már a jogesetben is láttuk, az Alaptörvény is több helyen, de elsősorban a VI. cikkben foglalkozik a személyes adatok védelmének kérdésével, illetőleg számos más törvény. Az adatoknak különböző típusai vannak, ebbe tartozik bele a személyes adat, a különleges adat és a bűnügyi személyes adat. A két védelmi kör, amit a Ptk. és az Infotv. biztosít, nem feltétlen esik egybe.⁵⁸ A Ptk. védelmi köre sokkal szélesebb körben biztosít védelmet. A Ptk. értelmezése szerint minden olyan adatművelet, amely a személyhez kapcsolódik, adatkezelésnek minősül. A szabályozásbeli különbség a Ptk.-nak javára válik, alanyi és tárgyi értelemben is. Alanyi oldalról azért, mert a személyi hatálya az 1981-es Európa Tanács Adatvédelmi Egyezményének és a Ptk. 3:1. § (3)⁵⁹ bekezdésének értelmében nemcsak a természetes személyeket, hanem a jogi személyeket is megilleti. Tárgyi oldalról pedig azért, mert bármiféle adatkezelés és adattárolás nem sértheti a személyiségi jogokat, legyenek azok nevesítettek vagy sem. Tehát erről a differenciáról el lehet azt mondani, hogy a Ptk. személyiségi jogi része és az adatvédelmi rendelkezések úgy működnek egymás mellett, mint egy törvénykönyv általános és különös része.⁶⁰ Az adatkezelés akkor valósulhat meg, ha az érintett hozzájárulását adta vagy az adatkezelőt felhatalmazta a törvény, helyi önkormányzatok esetében rendelet. 16 éves korig nagykorú hozzájárulásával valósulhat meg, 16. életév betöltése után viszont erre már nincs szükség. Vannak azonban olyan el nem hárítható esetek, amikor anélkül kezelhetőek (korlátozott mértékben) a személyes adatok, hogy az érintett ahhoz hozzájárulást adta volna. Ilyen pld. egy baleset esetén a műtéthez vagy kórházi ápoláshoz szükséges adatkezelés, vagy ha valamilyen

⁵⁴ DELI Gergely – SÜLYOK Tamás – VILLÁM Krisztián: A személyes adatok védelme az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: SZABÓ Endre Győző (szerk.): *Az Infotörvénytől a GDPR-ig*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 46.

⁵⁵ 74/1992. (XII.28.) AB határozat, ld. DELI–SÜLYOK–VILLÁM i. m. 48.

⁵⁶ 3038/2014. (III.13.) AB határozat, ld. DELI–SÜLYOK–VILLÁM i. m. 50.

⁵⁷ 144/2008. (XI.26.) AB határozat, ld. DELI–SÜLYOK–VILLÁM i. m. 50.

⁵⁸ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 152–154.

⁵⁹ Ptk. 3:1. §.

⁶⁰ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 153.

más okból az érintett cselekvőképtelen, emiatt nem tudja hozzájárulását adni. Itt is szem előtt kell tartani mindazokat az alapelveket, amelyet a GDPR megfogalmaz, melyek közül a legfontosabb a célhoz kötöttség elve. Az adatkezeléshez hozzáférhet a hatóságokon keresztül az érintett is: tájékoztatást, helyesbítést, zárolást vagy törlést is kérhet, kivéve, ha kötelező adatkezelésről van szó. Törlési kötelezettsége ettől függetlenül is van az adatkezelőnek, ha már az adatkezelés célja megszűnt vagy határideje lejárt, téves, hiányos vagy jogellenes adatkezelés esetén, az érintett kérésére, illetve a bíróság vagy a NAIH elrendelésére. A felek bírósághoz is fordulhatnak, illetve a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatósághoz a jogvita eldöntésében. Mindkét eljáró szervnél lehet kártérítést, illetve sérelemdíjat követelni. A Ptk. 2:53. §⁶¹ szól a kártérítési felelősségről, míg a 2:52. § a sérelemdíj intézményéről.⁶² A sérelemdíj a Ptk. számára egy új fogalom, korábban a nem vagyoni kártérítés szerepelt benne. Utóbbi fogalommal több kérdés is felmerült, vegyük csak azt a paradoxont, hogy a kártérítés minden esetben vagyoni, és a nem vagyoni kártérítés esetén is pénzben kifejezhető kártérítést juttatnak érvényre, vagy azt, hogy a bíróságok gyakorlatában háromféleképpen is értelmezték a nem vagyoni kártérítésre igényt tartó felelősség bizonyítottságát. A sérelemdíj kifizetésénél a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni, mértékét pedig a bíróság egy összegben határozza meg. Emellett a személyiségi jogok megsértésének szankciói kapcsán említést kell tenni a felróhatóságtól független szankciókról és a személyiségi jogok érvényesítésének módjáról. A felróhatóságtól független szankciókat⁶³ – érintettségi körük szerint – három kategóriába sorolja. Elsőben a magánszemélyekre vonatkozóan, másodikban és harmadikban a közigazgatási, illetve ügyészségi és bírósági jogkörre vonatkozóan szól a törvényalkotó. Ezeket a Ptk. 2:51. § részletesen szabályozza. A személyiségi jogok érvényesítésének módjánál alapvető szempont, hogy ezeket csak személyesen lehet érvényesíteni.⁶⁴ Ki kell hangsúlyozni az (5) bekezdésben foglaltakat, amely a közösségek jogérvényesítésére vonatkozik. Itt a közösség bármely tagja kezdeményezheti 30 napos jogvesztő határidőn belül a jogsértés elleni fellépést, ha a közösséghez való tartozása miatt sértették meg a személyiségi jogait. Erre számos példát lehetne mondani, akár a gyűlöletbeszéd, akár a gyülekezési szabadság korlá-

⁶¹ Ptk. 2:53. §.

⁶² Ptk. 2:52. §.

⁶³ Ptk. 2:51. §.

⁶⁴ Ptk. 2:54. § (1) bek.

tozásának körében, egyet azonban én is szeretnék felvázolni.⁶⁵ A jogesetben a közösséget jogsérelem éri, ugyanakkor a feljelentést nem a nagy nyilvánosság előtti jogsértés időpontjához kötötte, hanem az interneten való megjelenéséhez. Ők az esetben valószínűleg az utóbbihoz kötötték a feljelentés időpontját.

Terjedelmes elemzés, máig kérdéses problémák fűződnek a képmás és hangfelvételhez való jog kérdéséhez. A két rövid bekezdés egyértelmű szabályozást ad arra vonatkozóan, hogy alapvetően szükséges az érintett hozzájárulása, tömegfelvétel vagy nyilvános közéleti szereplésről készült felvétel esetén nem kötelesek hozzájárulást kérni, nincs szükség rá.⁶⁶ A hozzájárulás formáját a jog nem adja meg, már a ráutaló magatartással, tehát mondjuk azzal, hogy nem tiltakozik a kép elkészítése ellen, megadja a hozzájárulást az érintett. A védelem objektív jellegű.⁶⁷ A névviseléshez való jog egyaránt megilleti a természetes és jogi személyeket is.⁶⁸ A törvényszöveg a felvett névre helyezi a hangsúlyt, másnak a jogi sérelmével ez nem jár és amennyiben ez indokoltnak található, toldással és elhagyással is lehet változtatni a nevéen.⁶⁹ A Ptk. személyiségi jogi részének tárgyalása során utolsóként a kegyeleti jogra térnek ki.⁷⁰ A kegyeleti jog olyan esetekben válik gyakorlattá, mikor az elhunyt – akinek jogképessége halála után megszűnik, így nevében nem indítható per – emlékét valamilyen módon megsértik, ilyenkor az léphet fel az elhunyt nevében, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. Ekkor bármelyik örökös kérheti a per indítását, és a jogsértéssel elért vagyoni előny megszerzését is, több örökös esetén a hagyatéki részesedés arányaiban oszlik ez szét.

A fejezet végén egy nemrégiben hozott törvényt kell elemzés alá vonni, ez a 2018. évi LIII. törvény a magánélet védelméről (továbbiakban Mvtv.). 2018-ban nem csak ezt fogadták el, hanem módosították a Ptk. 2:44. §-át is. Koltay András „furcsa törvényként” jellemzi a magánéleti törvényt,⁷¹ de Keserű Barna Arnold is kritikával illette a törvényt.⁷² A törvény gyakorlatilag kibontja a Ptk. 2:43. § b) pontjában foglalt személyes szabadság, magánélet és magánlakás

⁶⁵ BDT2015. 3294.

⁶⁶ Ptk. 2:48. §.

⁶⁷ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 170.

⁶⁸ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 174.

⁶⁹ Ptk. 2:49. §.

⁷⁰ Ptk. 2:50. §.

⁷¹ KOLTAY András: A közügyek vitáinak szabadsága és a személyiségi jogok védelme. *Pázmány Law Working Papers*, 2019/4. 21–22.

⁷² KESERŰ Barna Arnold: A magánélet védelméről szóló törvény kritikai elemzése. *Jog – Állam – Politika. Jog- és Politikatudományi Folyóirat*, 2021/3. 19–36.

védelmének szabályozását. Preambulumában külön hangsúlyozza, hogy ez a törvény az Alaptörvény VI. cikkére építi a benne foglaltakat. Új alapelveket és szabályozásokat nem hoz a törvény, sok esetben továbbra is hivatkozik a törvény a Ptk.-ra, pld. a 12–13. §§-ban a Ptk.-ból veszi át a felróhatóságtól független szankciókat. Koltay egy tanulmányában⁷³ kérdésként veti fel és nem ért egyet a törvény azon szakaszával, miszerint a közéleti szereplők a jó hírnévhez, becsülethez, képmáshoz és hangfelvételhez való jogai ugyanakkora terjedelműek, mint a magánszemélyeké. Véleménye szerint azért nem lehet helytálló, mert egyrészt a közéleti szereplők személyiségi jogai az eddigiekhez képest negatív irányba kibővülnek, nagyobb védelemre válnak jogosulttá, vélhetőleg a közügy megismerésének hátrányára; másrészt ezzel leszűkül a Ptk.-ban foglalt magánélet fogalma, amibe így a jó hírnév és a becsület fogalmai nem férnek bele. Álláspontom szerint ez nem csorbítja semmilyen szempontból sem a közszereplőket, sem a magánszemélyeket. Ha az első állítást vesszük, akkor úgy vélem, hogy egy közszereplőt is megilletik mindazon jogok, amelyek a magánéletét, családi életét, otthonának nyugalalmát védik, amint viszont közszereplést vállal és úgymond kilép a magánéletéből a közéletébe (ami *ad absurdum* nem elválasztható), onnantól kezdve viszont a Ptk. adott rendelkezései vonatkoznak rá. Ha pedig a második állítást vesszük, nem érzem úgy, hogy azzal, hogy a közszereplők egy kis tért nyertek a magánéletükben, úgy korlátozódtak volna a magánszemélyek személyiségi jogai. Abban pedig egyetérték a szerzővel, hogy a törvény értelmezésében, mivel még friss és sok esetben értelmezési kérdéseket vet fel, a bíróságoknak és az Alkotmánybíróságnak nagy szerepe lesz. Keserű Barna Arnold 2021-es tanulmánya megerősíti a Koltay által elmondottakat. A szerző számos olyan rendszertani és dogmatikai ellentmondásra hívja fel a figyelmet, a törvény ismertetése kapcsán, amelyek a jogértelmezésben komoly problémákra mutatnak rá. Ilyen például a 4. § értelmezése, mely szerint minden más szabállyal szemben értelmezési elsőbbséget élvez az Mvtv., de erre erősíti rá a 6. §, ahol magára *lex generalis*ként beszél a törvény a Ptk.-val szemben. További dogmatikai kérdés, hogy az adatvédelmet az Mvtv. ténylegesen alá akarja-e rendelni a magánélet tiszteletben tartásának jogának vagy sem.⁷⁴ Az Mvtv. bírósági gyakorlata viszonylag csekélynek mondható, tekintettel arra, hogy az érintett tárgykörben a felek hivatkozhatnak a Ptk.-ra és az Mvtv.-re is egyaránt. Keserű szerint eddig 14 esetben hivatkoztak az Mvtv.-re a peres felek, ennek is a fele gyermekkel való kapcsolattartással összefüggésben merült

⁷³ KOLTAY i. m. 21–22.

⁷⁴ KESERŰ i. m. 21–26.

fel.⁷⁵ Összességében tehát elmondható, hogy a vitatott jogszabály nem rendelkezik túl nagy gyakorlattal, sok szempontból hibás joganyagnak bizonyulhat, ugyanakkor egyes megállapításai a közszereplők magánéletére nézve némileg nagyobb védelmet biztosítanak.

4. Konklúzió

Újra feltehetjük a címben feltett kérdést: hol húzódik meg a határ a közszereplők, illetve a közéleti tevékenységek és a személyiségi jogok között. Mint látható, számtalan érvet lehet felhozni mindkét oldal mellett, mindenki számára elfogadható megoldást azonban nem lehet adni. Véleményem szerint ennek a dichotómiának a feloldására megoldást jelenthetne a közszereplő fogalmának meghatározása. Láttuk, hogy korábban is volt már erre törekvés, azonban a bíróságok még mai napig is megfogalmaznak különböző közszereplő-definíciókat (ld. a Tibi atya vs. Szabó András „Csuti” ügyben). A Ptk. jól működő védelmi rendszere kétségtelen, a további (részlet)szabályok (mint pld. a GDPR) támogatják ennek a mechanizmusát, bár az Mvtv. kapcsán láttunk arra is példát, hogy nem mindig szükséges a részletszabályozás, mert könnyen kodifikációs „csapdába” eshet, ami a jogszabály hatékonyságát veti vissza. Mindenesetre az megállapítható, hogy a szükségesség-arányossági teszt, valamint a 7/2014. (III. 7.) AB határozat együttes és összehangolt alkalmazása kellene, hogy alapul szolgáljon a közszereplők személyiségvédelmének, ami – remélhetőleg – elő fogja segíteni a közélet megítélését és a közszereplők, valamint a közszereplőknek nem minősülő, közügy által érintett személyek védelmét.

⁷⁵ KESERŰ i. m. 32.

EMLÉKEZTETLEK, HOGY FELEJTS EL!

A feledtetéshez való jog kérdései és más jogokkal való viszonya

BALÁZS Barnabás

1. Bevezetés

„Az internet nem felejt”, hangzik a sokak által jól ismert mondás, ami sokszor félelemben tartja a közszereplőket, leendő tisztségviselőket, más esetekben meg épphogy nem talál értő fülekre ott, ahol a leginkább szükség lenne rá. Az informatika és az internet világa rekordmértékű fejlődésen esett át az utóbbi húsz évben, alapjaiban változtatva meg az emberiség életformáját. A kommunikációnk soha nem lesz már olyan, mint azelőtt volt. Létrejött egy másodlagos információs valóság, egy hely, ami a valódi életünk leképeződésévé kezd válni, persze bizonyos torzulásokkal. A COVID-19 járvány pedig még inkább az internetre helyezte át hétköznapi életünket. A mai információs társadalomban pedig egy ember minden pillanata rögzítésre kerülhet és egy kis balszerencsével a korábban elkövetett hibánk akár egy életen keresztül elkísérhet, gátolva a karrierépítést és a magánéletben való kiteljesedést. Minél több információt, hírt tárolnak és hoznak nyilvánosságra rólunk, annál nagyobb az életre szóló hátrány kockázata. Márpedig ma már rekordmennyiségű adat áll rendelkezésre az elektronikus eszközöket használókról meg azon kevesekről is, akik távol próbálnak maradni a mindent behálózó informatikai hálózattól, és a megemelkedett információfogyasztás következtében egy hír vagy bejegyzés minden eddiginél több emberhez jut el.

Az ember személyiségének egyre inkább részét képezi az interneten lévő alteregója. Párhuzamosan létezik, a valóságból táplálkozik, sokszor jobb színben akarja azt feltüntetni. Sokszor pedig az akarat ellenére is rosszabb kép alakul ki az online térben, mint az alteregó valós megfelelője. És ha az alteregó megíté-

lése romlik, akkor a valós világban élő megfelelő az emberi személy megítélése is csorbát szenved.

A feledtetéshez való jog az ennek következtében kialakult kiszolgáltatottságot hivatott csökkenteni, azonban tartalma és alkalmazása olyan kérdéseket tesz fel, amelyek ezen jog alapjait vonják kétségbe. A modern feledtetéshez való jog alfájának és omegájának tartott Google Spain ítélet során a bíróság fordítani igyekezett ezen áldatlan állapoton és az eddig csak magánszemélyeknek fejfájást okozó kérdést az adatkezelők problémájává is tette. Ám ez a döntés magával hozott egy sor olyan kérdést, amely végső soron az egész közbeszéd fundamentumára is kihathat és alapvető jogokkal kerül összeütközésbe.

2. Mi is az a feledtetéshez való jog?

A jelentős változást hozó Google Spain ítélet¹ előtt a szakirodalom a feledtetéshez való jogot általánosan úgy határozta meg, hogy az egyénnek joga van, hogy a róla az interneten fellelhető személyes információkat törölje vagy elérhetetlenné tegye.² Az ítélet kitérte a jogosultság hatályát, mely ezután kötelezettséget jelentett a keresőmotor szolgáltatóknak, hogy a beérkezett kérések alapján ne tegyenek elérhetővé bizonyos találatokat. Tehát a „feledtethető” adatok köre kitérte. Különböző elhatárolások születtek a feledtetéshez való jog definíciós kísérletei során.

Stupariu szerint a feledtetéshez való jog alatt az érintett azon jogát kell érteni, hogy kérelmére vagy automatikusan töröljék azon személyes adatát, mely a továbbiakban már tárgytalan, és melyet akár ő, akár valamely harmadik személy tett közzé, még akkor is, ha a közzététel jogszerű volt.³ Stupariu definíciója azonban a már nem időszzerű, többé hírértékkel nem bíró adatokra terjed ki, miközben a feledtetéshez való jog a Google Spain ügyben hozott ítélet alapján a hibás és pontatlan adatokra is kiterjed.⁴ Mivel a törléshez való jog eddig is

¹ Google Spain ítélet, No. C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. v. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González ECLI:EU:C:2014:317 (13 May 2014).

² David LINDSAY: The “Right to be forgotten” in European Data Protection Law. In: Normann WITZLEB – David LINDSAY – Moira PATERSON – Sharon RODRICK (szerk.): *Emerging challenges in privacy law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2014. 313.

³ Ioana STUPARIU: Defining the Right to Be Forgotten. A Comparative Analysis between the EU and the US. *Central European University, SSRN Electronic Journal*, (2015). 18.; LÁNCOS Petra Lea: Mint akit elváltak: a feledtetéshez, törléshez és hozzáférhetetlenné tételhez való jog. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és Médiajog a 21. század elején*. 3. k. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2016. 188.

⁴ LÁNCOS i. m. 188.

részét képezte az adatvédelmi jognak, ha ezt a definíciót fogadjuk el, nem tudnánk megragadni a Google Spain által hordozott többletet.⁵

Koops szerint a Feledtetéshez való jognak három formája van:⁶ az információ bizonyos idő utáni törléséhez való jog, a „tisztalaphoz” való jog, illetve az ahhoz való jog, hogy az érintettet csak releváns információkkal hozzanak összefüggésbe.

Láncos kiemeli, hogy „a Google Spanyolország ügyben hozott ítélettel az Európai Bíróság a Feledtetéshez való jog körében az anonimitáshoz és a törléshez való jog mellett egy új részjogosultság fejlődésének csíráját hintette el, melynek alapján az adatalany követelheti a vele összefüggő, sérelmes személyes adatokhoz való hozzáférés korlátozását (hozzáférhetlenné tételhez való jog).⁷ Miközben a törléshez való jog alapján az érintett hiányos vagy hibás adatok végleges eltávolítását követelheti, addig a hozzáférhetlenné tételhez való jog csupán a pontatlan, hibás vagy már nem időszerű adatokhoz való hozzáférést teszi nehézkesé a forrásra mutató linkek elvágásával.⁸ Az érintett a törléshez való jogát kizárólag az adatot közlétező féllel szemben gyakorolhatja, miközben a hozzáférhetlenné tételhez való jog kötelezettje vagy a közlétező, akinek az archívumának keresője az adatot tartalmazó oldalakat listázza, vagy egy olyan harmadik fél (pl. Google), aki az érintettől a mások által közzétett adatokat tartalmazó anyagokat találati listájában megjeleníti.⁹

Bernal is különbséget tesz a törléshez való jog és a hozzáférhetlenné tételhez való jog között. Szerinte üdvözlünk kéne e jog meggyökeresedését, hiszen a törléshez való joghoz képest a hozzáférhetlenné tétel sokkal enyhébb korlátozást jelent az érintettek adatvédelmi igényei érdekében. Ez alapján ugyanis az érintett maga rendelkezik a rá vonatkozó pénzügyi adatokhoz való hozzáféréssel, ugyanakkor a közlétező nem köteles törölni a kifogásolt adatokat, ezzel pedig „az adatvédelemre sokkal nyitottabb netes környezetet építhetünk, mely a mostaninál jobb egyensúlyt hoz létre az egyén magánszférájának védelme és az üzleti szereplők sikere és a kormányok biztonságpolitikai igényei között.”¹⁰

⁵ Uo.

⁶ Ld. Bert-Jaap KOOPS: Forgetting footprints, shunning shadows. A critical analysis of the “Right to be forgotten” in big data practice. *Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series*, No. 08., 2012.

⁷ LÁNCOS i. m. 190.

⁸ Uo. 191.

⁹ STUPARIU i. m. 10.; LÁNCOS i. m. 191.

¹⁰ Paul A. BERNAL: Right to delete? *European Journal of Law and Technology*, vol. 5. (2011) 2.; LÁNCOS i. m. 191.

A megfelelő elemzés érdekében figyelembe kell venni a „feledtetéshez való jog” megnevezéssel illetett jogosultságok azon variációit is, melyek nem, vagy nem csak az európai uniós, illetve más jogforrások adatvédelmi szakaszai közt szerepelnek. Ezek szabályozására nem az adatvédelmi, inkább a személyiségi jogi alapú reguláció szükséges, mint például az Alapjogi Charta 7. cikke, miszerint „mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát és kapcsolattartását tiszteletben tartsák”.¹¹ A 8. cikk kimondja, hogy „Mindenkinek joga van a rávonatkozó személyes adatok védelméhez”, illetve, hogy „az ilyen adatokat csak tisztességesen és jóhiszeműen, meghatározott célokra, az érintett személy hozzájárulása alapján vagy valamilyen más, a törvényben rögzített jogos okból lehet kezelni”.¹² A két cikk, habár mindkettő magába foglal egyfajta feledtetéshez való jogot, jelentősen különbözik egymástól. Míg a 8. cikk egy bürokratikus jellegű, a személyes adatok megfelelő kezelésére vonatkozó iránymutatást ad, a 7. cikkely egy szociális normát definiál,¹³ mely a szólásszabadság korlátjaként jelenik meg és mind a társadalmi, mind az egyéni kommunikációra befolyással bír. A Robert C. Post által megjelenített elválasztás szerint tehát feledtetéshez való jog alatt utalhatunk az adatvédelmi jellegű, az adatok már nem indokolt tárolása miatti törlési jogosultságra, illetve arra a kommunikációra, mely indokolatlanul jelenít meg elavult, koruk és jellegük miatt már nem jogszerűen nyilvánosságra hozott információkat, ezzel sértve az adott információhoz kötődő személy emberi méltóságát. Ennek a különbségtételnek mindezekig a jogalkotás sem tulajdonított megfelelő jelentőséget, pedig fontos differenciáló tényezőket rejt mind elméleti szempontból, mind pedig a gyakorlati szabályozásban.

Bár a feledtetéshez való jog törléshez, illetve elérhetetlenné tételhez való jogokra történő szétválasztása a pontos definíció megalkotása miatt mindenféleképpen szükséges, jelen értekezés mindkét jogot be kívánja mutatni, ahol szükséges, egymáshoz kapcsolt módon, mivel a két jog története nem elválasztható egymástól, a jogszabályokban rendszerint egyazon szakasz fekteti le őket, létezésük azonos alapjogokból eredeztethető, illetve a szakirodalom túlnyomó része is egyazon jogként értekezik róluk.

A feledtetéshez való jog nem összekeverendő az úgynevezett felejtéshez való joggal. A felejtéshez való jog a szabad véleménynyilvánítás alapjogából levezet-

¹¹ Az Európai Unió Alapjogi Chartája (C 326/391), para. 7.

¹² Az Európai Unió Alapjogi Chartája (C 326/391), para. 8.

¹³ Robert C. Post: Data privacy and dignitary privacy: Google Spain, the right to be forgotten, and the construction of the public sphere. *Duke Law Journal*, Vol. 5., no. 67., (2018) 992.

hető jogosítvány. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 19. cikke széleskörű véleménynyilvánítási szabadságot állapít meg. Ez a szabadság kiterjed korábbi események emlékére is. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (a továbbiakban: ENSZ) Emberi Jogi Bizottsága kifejezetten tilt mindenféle kényszerítést a véleménykifejezés tekintetében. „Senkit sem lehet véleményének ki nem fejezésére, vagy kifejezésére kényszeríteni. A véleménykifejezés szabadsága magába foglalja a vélemény ki nem fejezésének szabadságát.”¹⁴ Ez alapján nem lehet senkit kötelezni arra, hogy emlékezzen valamire,¹⁵ melyet felejtéshez való jogként is lehet nevezni, ám ez nem azonos a feledtetéshez való joggal.

3. Az információhoz való jog és a magánszférához való jog ellentéte

A feledtetéshez való jog egyik legerősebb ellentéte az információhoz való joggal kapcsolatban áll fent. Az ellentétet az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) is észlelte és már a Google Spain ítéletnél is figyelembe vette. A Bíróság kifejezte, hogy a feledtetéshez való jog nem létezhet más releváns érdekek, például a véleménynyilvánítás szabadsága közti egyensúly nélkül, tehát egyik jog sem kerekedhet felül indokolatlanul a másikon.

Az EUB megállapította, hogy bizonyos esetekben szabad hozzáférést kell adni az információhoz, például, ha a hozzáférés újságírói célok érdekében történik.

Ennek a megközelítésnek az elfogadása azonban ellentétes az EUB azon javaslatával, miszerint az egyén személyes adatainak törlése iránti érdeke felülmúlja a nyilvánosság jogát az információkhoz való hozzáférés iránt, még akkor is, ha az említett információkat jogszerűen tették közzé és azok helytállóak is.¹⁶ Látható tehát, hogy a két érdek verseng egymással. Igazságot tenni csak eseti mérlegelés alapján lehet, mivel ez a kérdés túl sok változóval rendelkezik a mindenre kiterjedő törvényi szabályozáshoz.

¹⁴ Polgári És Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, Sec. 10.

¹⁵ Antoon De BAETS: A Historian's view on the right to be forgotten. *International Review of Law, Computers & Technology*, Vol. 30., 2016/1–2. 58.

¹⁶ Google Spain ítélet at 94, 97.

4. Megilleti-e a feledtetéshez való jog a jogi személyeket?

Új jogként, figyelembe véve az azt szabályozó jogi dokumentumokat, arra lehet következtetni, hogy a feledtetéshez való jog személyes jog, és csak természetes személyek gyakorolhatják.¹⁷ Ezt támasztják alá a GDPR-ban használt kifejezések, amelyek szerint: „Az egyénnek joga van kérni az információk törlését...”¹⁸ Ezenkívül az Európai Bizottság a rendeletet pontosító sajtóközleményében kijelentette, hogy a feledtetéshez való jogot az uniós polgárok gyakorolhatják, ezzel is a természetes személyekre is utalva.¹⁹

A feledtetéshez való jog szorosan kapcsolódik a jó hírnévhez, mivel az interneten a személyről elérhető információk befolyásolják az adott személy hírnévének kialakulását a társadalomban és emberi méltóságának megőrzését. Az Emberi Jogok Európai Bírósága kifejtette, hogy a jó hírnév védelme különbözik a természetes és jogi személyeknél, mivel a jogi személy esetében az érdek pusztán kereskedelmi vagy intézményi lehet, a természetes személyekhez kapcsolódó jó hírnévnek egyértelmű ráhatása van a méltóságára.²⁰ A Bíróság tehát kifejtette, hogy a kereskedelmi hírnév nem ruházható fel emberi méltósághoz hasonló elemekkel és ezáltal annak megfelelő védelemmel. Az Emberi Jogok Európai Bírósága a Kharlamov kontra Oroszország ügyben is kimondta, hogy a jogi személy méltósága nem egyenlő az ember méltóságával.²¹ Az emberi méltóság többek között azért is esik ilyen szintű védelem alá, mert közvetlenül befolyásolja az egyén pszichikai jólétét, melyről egy jogi személy esetében nem beszélhetünk. Ezen okok miatt a jelenlegi szabályozás nem teszi lehetővé a feledtetéshez való jog jogi személyek általi gyakorlását, ám a későbbiekben nem kizárt, hogy vállalatok számára is elismerésre kerülhet ez a jog.²²

¹⁷ Besnik MUÇI – Eugerta MUÇI: Defining the right to be forgotten and its relationship with freedom of expression. *European Journal of Economics, Law and Social Sciences*, Vol. 4., No. 1., 2020. 30.

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) HL L 119, 2016.5.4. (GDPR) Art. 17.

¹⁹ ‘Questions and Answers – General Data Protection Regulation’. European Commission, 2018. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_18_387. 2021 március 2.

²⁰ Uj v. Hungary, App No. 23954/10, (ECtHR, 11 July 2011), para. 22.

²¹ Kharlamov v. Russia App No. 27447/07 (ECtHR, 8 October 2015), para. 29.

²² MUÇI–MUÇI i. m. 30.

5. Az adatvédelem és a méltósághoz való jog félreértelmezése

Mint azt a fogalommeghatározás során is láthattuk, a szakirodalomban jelen van egy, a Feledtetéshez való jog különböző részjogainak szétválasztásához kapcsolódó kritikai irányzat, mely szerint nem lehetséges minden, a feledtetéshez való joghoz kapcsolódó jogosultsági helyzetre ugyanazon szabályozást alkalmazni, mert a gyakorlati élethelyzetek sokszor alapvetően és nagymértékben különböznek egymástól.

A Google Spain ítélet félreértette a nyilvánosságra alkalmazandó adatvédelmi jogok jellegét. Amennyiben a Google tevékenységét nyilvános kommunikációnak értelmezzük, azt a sajtóhoz hasonlóan nem korlátozhatjuk hagyományos adatvédelmi szabályozással. Ehelyett az Alapjogi Charta 7. cikkében védett magán- és a családi élet tiszteletben tartásának joga alapján lehetséges a korlátozása.²³ A 7. cikk előírja, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát és kapcsolattartását tiszteletben tartsák.”²⁴ Az Alapjogi Charta lényegében megismétli az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban: EJEE) 8. cikkét,²⁵ melyből levonható a következtetés, hogy ugyanúgy kell értelmezni a 7. cikket, mint ahogy az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) értelmezi az EJEE 8. cikkét. És habár az EJEB olykor a tisztességes adatkezelés biztosítékaként értelmezte a 8.cikket,²⁶ gyakrabban interpretálja azt úgy, hogy tiltja azon személyes adatok közzétételét, amelyekről az adatalanyok joggal feltételezhetik, hogy közzétételükhöz hozzájárulásuk szükséges,²⁷ mivel az sértené az emberi méltóságukat és a „pszichológiai és morális integritásukat”.²⁸

²³ C. Post i. m. 990.

²⁴ Az Európai Unió Alapjogi Chartája (C 326/391), para. 7.

²⁵ „Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.”

²⁶ S. and Marper v. United Kingdom, [GC], App No. 30562/04 and 30566/04, 167, 202. A kormányzati megfigyelés útján megszerzett személyes adatok tekintetében „világos, részletes szabályok szükségesek, amelyek megállapítják az intézkedések alkalmazási körét és hatályát, valamint biztosítékok kellene, többek között az időtartamot, tárolást, felhasználást, harmadik felek hozzáférést, az adatok megőrzésére vonatkozó eljárásokat, az adatok sértetlensége és titkossága, valamint azok megsemmisítésére vonatkozó eljárásokat érintően, ezáltal elegendő garanciát nyújtva a visszaélések kockázata ellen.”

²⁷ Axel Springer AG v. Germany, [GC], App No. 39954/08, (ECtHR, 7 February 2012), para. 83, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109034> [<https://perma.cc/64JM-LPNC>].

²⁸ A v. Norway, App. No. 28070/06, (Eur. Ct. H.R. Apr. 9, 2009), para. 63, <https://lovdata.no/static/EMDN/emd-2011-024130.pdf> [<https://perma.cc/P5LM-497P>].

Az EUB számára az alapvető kérdés az volt, hogy vajon a Google által a La Vanguardia webhelyén végzett adatfeldolgozás során a kezelt adatok „a keresőmotor működtetője által végzett adatkezelés céljai szempontjából az ügy körülményeinek összességére tekintettel nem voltak-e nem megfelelőek, már nem relevánsak, illetve túlzott mértékűek”.²⁹ Ez a kérdés volt meghatározó, függetlenül attól, hogy ezen adatok feldolgozása káros volt-e Costeja számára.³⁰ Az EUB kifejezetten megállapította, hogy az adatvédelmi irányelv megsértésének nem szükségszerű eleme az érintett sérelme.³¹ Ennek oka az, hogy az adatvédelem veszélybe kerül, ha az adatkezelő a személyes adatokat olyan módon dolgozza fel, amely irreleváns vagy már nem releváns az adatkezelés szempontjából, vagy nem alkalmas a meghatározott célokra, amelyekhez az információt megszerezték, függetlenül az esetlegesen okozott személyi vagy anyagi kár fennállásától,³² mivel az adatvédelem lényege épp az érintett által a személyes adatai felett gyakorolt kontroll, amivel meg lehet előzni egy később bekövetkező kárt.

A La Vanguardia-hoz kapcsolódó kereset kapcsán helytálló ez a logika. A La Vanguardia-t arra kötelezték, hogy tegye közzé a zárolási eljárást az ajánlattevők számára maximalizálása érdekében. Feltehetően ez a cél sok évvel azelőtt teljesült, hogy Costeja panaszt nyújtott be, így a Google Spain idején már nem volt oka arra, hogy online közzététellel dolgozza fel Costeja személyes adatait. Mivel a hivatalos közlemények általában kifejezetten ilyen jellegű, korlátozott célokat szolgálnak, érthető, ha az ilyen értesítések terjesztését a céljuknak megfelelő időtartamra korlátozzák.³³ Ennek ellenére a La Vanguardia-t nem kötelezték az adatok eltávolításra, mivel azok közzétételére a lap utasítást kapott a Spanyol állam részéről.

²⁹ Google Spain ítélet par. 94. Az Európai Bizottság kiadott egy tájékoztatót melyben összefoglalja a Google Spain döntését, úgy értelmezve azt, hogy „az egyéneknek bizonyos feltételek mellett joguk van arra kérni a keresőmotorokat, hogy távolítsák el a rájuk vonatkozó személyes adatokkal kapcsolatos linkeket. Ez azokra az esetekre vonatkozik, amikor az információ pontatlan, nem megfelelő, irreleváns vagy túlzott az adatkezelés szempontjából.” Factsheet on the “Right to be Forgotten” Ruling (C-131/12), Eur. Commission 1–2, http://ec.europa.eu/justice/data-protection/files/factsheets/factsheet_data_protection_en.pdf

³⁰ C. POST i. m. 997.

³¹ Google Spain ítélet par. 96. A jog, hogy kifogást lehessen emelni a saját adatok kezelése ellen, és hogy követelni lehessen ennek megszüntetését függetlenül attól, hogy a szóban forgó adatkezelés kárt okoz-e, vagy valamilyen módon hátrányos-e az érintett számára.

³² Viviane READING: The upcoming data protection reform for the European Union. *International Data Privacy Law*, vol. 1., n. 1. (2011) 4.

³³ C. POST i. m. 998.

Kérdés viszont, hogy ez a logika mennyire alkalmazható a Google esetében. A La Vanguardia közzétételének célja egyértelmű és hivatalos, de akkor hogyan lehet arra a következtetésre jutni, hogy a Google La Vanguardia webhelyére mutató linkje „nem megfelelő, lényegtelen vagy már nem releváns, vagy túlzott az adatkezelés célját tekintve”?

Az irányelv a személyes adatok *mindenfajta* feldolgozására vonatkozik, a személyes adatok meghatározása pedig az azonosítható személyre vonatkozó *összes* információ. Nincs olyan szűkítő követelmény, hogy a „személyes adatok” csak magáninformációkra vagy olyan információkra korlátozódjanak, amelyek közzététele káros lenne az adatalany számára.³⁴ Szó szerinti értelemben úgy tűnik, hogy a személyes adatok még „ártalmatlanul közzétett információkat is tartalmaznak, mint például egy szerző neve és egy könyv címe”.³⁵ Az adatvédelmi irányelv és a GDPR is igen kiterjesztően határozza meg a feldolgozás fogalmát. A GDPR szerinti adatfeldolgozás „a személyes adatokon vagy adatállományokon automatizált vagy nem automatizált módon végzett bármely művelet vagy műveletek összessége, így a gyűjtés, rögzítés, rendszerezés, tagolás, tárolás, átalakítás vagy megváltoztatás, lekérdezés, betekintés, felhasználás, közlés továbbítás, terjesztés vagy egyéb módon történő hozzáférhetővé tétel útján, összehangolás vagy összekapcsolás, korlátozás, törlés, illetve megsemmisítés.”³⁶ Szinte megegyező ezzel az adatvédelmi irányelv meghatározása is.³⁷ Tekintettel ezekre a tág definíciókra, az irányelv önmagában több olyan társadalmi területre vonatkozik, amelyek nem szűk instrumentális logika szerint épülnek fel, mint például egy blogbejegyzés. Az adatvédelmi irányelv a személyes adatok weboldalra történő feltöltésére is vonatkozik és az EUB szerint, aki online hivatkozik személyes adatokra, például a „telefon-számra vagy kapcsolódó információkra [...] munkakörülményekre és hobbikra

³⁴ Uo. 999.

³⁵ David ERDOS: From the scylla of restriction to the charybdis of license? Exploring the scope of the “special purposes” freedom of expression shield in European data protection. *Common Market Law Review*, Vol. 52., Iss. 1. (2015) 122.

³⁶ GDPR, Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) HL L 119, 2016.5.4., Art 4. (2).

³⁷ „személyes adatok feldolgozása” („feldolgozás”) a személyes adatokon automatikus vagy nem automatikus módon végzett bármely művelet vagy műveletek összessége, azaz gyűjtés, rögzítés, rendszerezés, tárolás, átalakítás vagy megváltoztatás, visszakeresés, betekintés, felhasználás, közlés továbbítás, terjesztés vagy egyéb módon történő hozzáférhetővé tétel révén, összehangolás vagy összekapcsolás, zárolás, törlés, illetve megsemmisítés; Adatvédelmi Rendelet 2. cikk b)

[...] annak tevékenysége a „személyes adatok feldolgozását” képezi.”³⁸ Tehát azok, akik személyes adatokat töltenek fel weboldalukra szinte biztosan az adatok „kezelői,” ugyanabban az értelemben, mint a Google.³⁹ Belátható, hogy a legtöbb, személyes működtetésű weboldal nem ugyanazzal a céllal működik mint egy nagy adatkezelő felület. Márpedig ezen meghatározások és megközelítés alapján egy személyes blog esetében a legjobb barátunk születésnapj ünnepségéről szóló leírást tartalmazó blogbejegyzés személyes adatkezelésnek minősül és emiatt vizsgálendő a tekintetben, hogy nem tartalmaz-e olyan adatot, melynek kezelése túlzó, irreleváns vagy már nem releváns az adatkezelés célját figyelembe véve.⁴⁰ Pedig egy blogot általában nem valamiféle fent leírt cél kiszolgálására készítünk, hanem kommunikációs célból, amit nem lehet amiatt korlátozni, hogy az túlzó vagy irreleváns információkat tartalmaz.

Erre a problémára megoldás lehetne az adatkezelés szükségességekor elvégzett teszt újraértelmezése vagy kiszélesítése. A legújabb GDPR szabályozás sem rendelkezik részletesen az adatkezelés jogszerűségével kapcsolatban a fent említett esetre tekintettel. Szükség lenne egy olyan, az általános kommunikációt lehetővé tevő kapura, amely kiengedi a természetes személyeket a multinacionális adatkezelő vállaltok megregulálására kialakított szabályozás keretei közül, ugyanakkor lehetővé teszi az adatalany adatainak megfelelő védelmét. Bár elméletileg az adatvédelmi irányelvben és a GDPR-ban is jelen van ez a kapu,⁴¹ az egyre rohamosabb ütemben fejlődő internetes tömegkommunikációban ez az elválasztás egyre nehezebbé válik. Az EUB úgy ítélte meg, hogy az adatok interneten „határozatlan számú ember számára hozzáférhetővé tételét” nem lehet kivonni az irányelv hatálya alól, mivel az nem „személyes” vagy „háztartási” felhasználásra szolgál.⁴² Hogy az adatvédelem miként biztosítható a nyilvános diskurzuson belül, megmagyarázhatatlan, mert az adatvédelem egy olyan bürokratikus univerzumban létezik, amely összeegyeztethetetlen a közszférával és a rá jellemző kommunikációs tevékenységgel.⁴³ Ha a közbeszéd elidegenítővé és bántóvá válik, akkor az emberek valószínűleg nem látják majd

³⁸ Criminal Proceedings Against Bodil Lindqvist, C-101/01, EU:C:2003:596 2003 E.C.R. I-12992, I- 13008, para. 27.

³⁹ C. POST i. m. 999.

⁴⁰ C. POST i. m. 1000.

⁴¹ „E rendelet nem alkalmazandó a személyes adatok kezelésére, ha azt természetes személyek kizárólag személyes vagy otthoni tevékenységük keretében végzik.” GDPR 2. cikk c)

⁴² Criminal Proceedings Against Bodil Lindqvist, C-101/01, EU:C:2003:596 2003 E.C.R. I-12992, I- 13008, paras 46, 47.

⁴³ C. POST i. m. 1007.

azt olyan közegként, amelyen keresztül beleszólhatnak a közvéleménybe és így, ilyen körülmények közt a közbeszéd nem a demokratikus legitimitációt fogja szolgálni.⁴⁴

6. Ne felejtjük el a szólásszabadságot – a keresési eredmény mint szólás

A feledtetéshez való jog, különösen az elérhetetlenné tételhez való jog gyakorlása szükségképpen magával vonzza a Google találati listájának módosítását, márpedig a találati lista külső befolyás alóli mentességét két jog is alátámasztja: a keresőmotor szolgáltatójának szólásszabadsága, illetve a felhasználók információhoz való hozzáféréseinek joga. Abban a kérdésben, hogy a keresési eredmény a keresőmotor szolgáltatójának véleménye-e, és ilyenformán szólásszabadság védelme alá esik-e, alapvetően eltérő álláspontot képvisel az európai és az amerikai jogalkotás. Míg Európában ezen kérdés tekintetében a keresőmotor szolgáltatást kizárólag közvetítő,⁴⁵ technikai szolgáltatásként értékeli, addig az Egyesült Államokban, a szólásszabadság alanyaiként gondolnak rájuk.

6.1. Az európai álláspont

Európában a kérdés nem a véleménynyilvánítási szabadság kapcsán, hanem az online tartalomszolgáltatók szólásszabadsága, illetve az internet felhasználók információhoz való hozzáféréseinek szabadsága kapcsán merült fel.⁴⁶ Sok vita folyt korábban arról, hogy a keresőmotorok tevékenysége a tárhely vagy tartalomszolgáltatók jellemzőivel bír inkább, és e kérdésben gyakran egymásnak ellentmondó bírói ítéletek születtek.⁴⁷ Ez részben annak volt köszönhető, hogy a tárhelyszolgáltatók fogalmával ellentétben a tartalomszerkesztő fogalmára nem létezik pontos definíció, és ez kitérítette az értelmezés kereteit.⁴⁸ Az Európai Bíróság a közvetítő elmélet mellett foglalt állást, és ezzel megadta Európa

⁴⁴ Uo. 1009.

⁴⁵ James GRIMMELMAN: *Speech Engines*. *Minnesota Law Review*, Vol. 98. (2014) 133.

⁴⁶ BARTÓKY-GÖNCZY Balázs: *Az online közvetítő szolgáltatók, mint az információhoz való hozzáférés új kapuőrei*. Budapest, Pázmány Press, 2018. 154.

⁴⁷ BARTÓKY-GÖNCZY i. m. 154.

⁴⁸ Guillaume TESSIONIÉRE: *Obligations et responsabilités des plates-formes de partage vidéo*. *LRDI*, vol. 1., 2010. 70–89.

válaszát a kérdésre, a tárhelyszolgáltatókkal hasonló pozícióba sorolva a keresőmotor szolgáltatókat. A döntés alapjául egy párizsi bíróságon elindult ügy⁴⁹ szolgált. Mikor az ügy a legfőbb francia magánjogi fórum elé került, az előzetes döntéshozatali eljárással fordult az Európai Unió Bíróságához, amely így megállapította, hogy a keresőmotor szolgáltató nem ismeri vagy kezeli a keresési eredményekként megjelenített hirdetések és adatokat.⁵⁰ Ebből következően tehát a keresési eredmények listája nem lehet vélemény, így nem illeti meg a szólásszabadság védelme.

A Google Spain ítélet is közvetítőkként, és nem mint a szólásszabadság alanyaiként gondol a keresőmotor szolgáltatókra. Ugyan *expressis verbis* nem mondja ki, hogy a keresőmotor szolgáltatás nem lehet a szólásszabadság alanya, ez azonban közvetve levezethető.⁵¹ A döntés szerint ugyanis a keresőmotorokkal szembeni beavatkozásnak kizárólag a szolgáltató gazdasági érdekeivel kell összhangban lennie.⁵² Bár a GDPR több kivételt is felsorol a feledtetéshez való jog szabályozásában, amelyek a jog gyakorlásának korlátozását jelentik, ezen kivételek egyike sem a keresési eredmények véleményjellegén alapul.

6.2. Az amerikai álláspont

Az Egyesült Államokban a keresőmotorok találati listájának szólásként való értelmezésének gyakorlatát az első alkotmánykiegészítéssel kapcsolatban alakították ki. Az első precedensértékű ítélet a 2003-as *Search King v. Google* ügyben⁵³ született. A Google megtagadta a felperes *Search King* amúgy előkelő találati helyen szereplő honlapjainak megjelenítését, mert az reklámhelyeket árusított, előnyt szerezve ezzel a Google-nek köszönhetően. A Google érvelésében rámutatott, hogy semmilyen jogi kötelezettség nem terheli a tekintetben, hogy egyáltalán megjelenítse a felperes oldalait. Továbbá rámutatott, hogy a találati eredmények és azok rangsora véleménynyilvánításnak számít, amelyet ily módon nem lehet befolyásolni vagy korlátozni. Ezt az álláspontot a bíróság is osztotta, és kimondta, hogy a Google által megvalósított szubjektív rangsorolás

⁴⁹ Tribunal de Grande Instance de Paris, 3ième Chambre, 2ième Séction, S.A. Luis Vuitton Malletier c/ Google Inc., N° RG: 04/05745, Le 4 Février 2005.

⁵⁰ C-236/08 *Google France c/ LVM*, Viaticum, CNRRH, RLDI 2010/59, p. 3., paras 22–27.

⁵¹ BARTÓKY-GÖNCZY i. m.160.

⁵² *Google Spain* ítélet.

⁵³ *Search King, Inc. v. Google Technology, Inc.* Case No. Civ-02-1457-M (W.D. Okla., Jan. 13, 2003).

az első alkotmánykiegészítés általi védelemre jogosult. Megjegyzendő, hogy az ügyben nem ez a kérdés volt a vita tárgya.⁵⁴ Itt a Google ugyanis nem a találat relevanciája alapján állította fel a keresési eredmények listáját, hanem épp azzal ellenkezőleg, figyelmen kívül hagyva azt.

Hasonló álláspontot foglalt el a bíróság a 2007-es Langdon ügyben is.⁵⁵ Itt a felperes saját, politikailag érzékeny témákkal kritikusan foglalkozó weblapjait népszerűsítette volna az alperes keresőszolgáltatók reklámhelyein, ám azok különböző indokokra hivatkozva nem tették közzé a reklámokat. A felperes hivatkozott a szólásszabadság sérelmére, ám a bíróság pont az alperesek szólásszabadságának védelme alapján utasította el a kérelmet, és kimondta, hogy a keresőmotor szolgáltatók – szerződéses kapcsolat hiányában – nem kötelezhetők arra, hogy olyan tartalmat, reklámot jelenítsenek meg amelyet nem akarnak közzétenni. Továbbá a keresőmotorokat az írott sajtóhoz hasonlította, amely visszautasíthatja az álláspontjával nem egyező írárok, hirdetések megjelentetését az újságjában. Ezt az ítélkezési gyakorlatot figyelhetjük meg továbbá a 2014-es *Zhang v. Baidu* és az *S. Louise Martin v. Google* ügyben is.

Az amerikai szabályozás azonban mégsem mutat egy irányba minden esetben. Az 1996-ban elfogadott Communications Decency Act⁵⁶ egyszerű technikai szolgáltatókként mentesíti a keresőmotor szolgáltatókat, amikor az általuk megjelenített találatok szerzői vagy személyiségi jogokat sértenek.⁵⁷ Indoklásában pedig kifejezi, hogy az interaktív számítógépes szolgáltatás nem tekinthető az általa elérhetővé tett információval kapcsolatban a szólásszabadság alanyának.⁵⁸ A keresőmotor szolgáltatók ezt a szabályozásbeli kettősséget kihasználva rendszeresen érvelnek találati listájuk szólásjellege ellen, amikor az valamely személyiségi jogot sértő találatot tartalmaz. A helyzetet lehet azonban úgy is értelmezni, hogy ebben a körben a szerkesztői döntés csak a találati lista összeállítására vonatkozik – hiszen másra nem is vonatkozhatna – nem pedig a lista alapján fellelhető, s esetlegesen jogsértő tartalomra.⁵⁹

⁵⁴ BARTÓKY-GÖNCZY i. m. 142.

⁵⁵ Christopher Langdon v. Google Inc., et al. Case No. 2007 WL 530156, Civ. Act. No. 06-319-JJF (D. Del. February 20, 2007).

⁵⁶ Telecommunications Act of 1996, Pub. LA No. 104-104, 110 Stat. 56 (1996).

⁵⁷ BARTÓKY-GÖNCZY i. m. 146.

⁵⁸ Telecommunications Act of 1996, Pub. LA No. 104-104, 110 Stat. 56, (1996) sec. 230. c) 1.

⁵⁹ NAVRATYIL Zoltán: A gépek nem beszélnek: A keresőmotor-szolgáltatók találati listája mint szólás az Egyesült Államok jogfelfogása tükrében. *In Medias Res*, 2015/1. 139.

6.3. A két álláspont értékelése

Európában úgy a GDPR, mint a joggyakorlat közvetítőknak tekinti a keresőmotorokat, így a szabályozás a feledtetéshez való jog körébe tartozó információk találati listában történő megjelenítését korlátozni engedi, amennyiben a nyilvánossághoz fűződő érdek nem nagyobb, mint az érintett személyiségi jogának védelméhez fűződő érdek. A közvetítőelmélet mellett számos szerző teszi le a voksát, és előnyösebbnek tartja az amerikai szerkesztőelméletnél. Nem elhanyagolható probléma azonban, hogy az eredmények eltávolítására irányuló kérelmek elbírálásának terhét a GDPR a keresőmotor-szolgáltatókra helyezi. Elvárja tőlük, hogy a törlési kérelmeket esetről-esetre elbírálják, mérlegelve, hogy az adott információ tartalmával kapcsolatban vajon a nyilvánossághoz fűződő érdek, vagy a kérelmező személyiségi jogainak védelméhez fűződő érdek a nagyobb.⁶⁰ A hasonló kérdések eldöntése már az internet nagymértékű elterjedése előtt is komoly kihívás elé állította a felkészült bíróságokat is, de összességében elmondható, hogy az európai felfogás nem eredményezett olyan problematikus és kaotikus helyzetet, mint amelyet korábban többen vizionáltak.

Az amerikai joggyakorlatot tekintve véleményem szerint az egyik fontos kritika az, amely támadja a keresőmotornak az újság szerkesztőjével való összehasonlítását. E szerint azért nem lehetséges a Google keresési találatainak szólás jellegét egy újság szerkesztőjének döntéséhez hasonlítani, mert hiányzik mögüle a felelősség, amely egy újság szerkesztőjénél megtalálható, és amely egyben az ára a szerkesztői szabadságnak és jogi védelemnek.⁶¹

Lényeges kritika továbbá, amely egyfajta funkcionális felfogást közvetít, miszerint a keresőmotor-szolgáltató – bár a találati listája szólás – alapvetően nem fejez ki jelentéstartalmat,⁶² hanem célja az, hogy weboldalakra irányítsa a felhasználót,⁶³ ez által nem valósít meg olyan szociális interakciót, amely magába foglalná a szólásszabadság alkotmányos értékeit.⁶⁴ Ezt cáfolja, hogy bár a találati lista funkciójában valóban erre a célra rendeltetett, az attól még az algoritmust megalkotó és befolyásoló emberek implicit döntését és értékítéletét

⁶⁰ BARTÓKY-GÖNCZY i. m.162.

⁶¹ Joris van HOBOKEN: *Search engine freedom – on the implications of the right to freedom of expression for the legal governance of web search engines*. Bruxelles, Wolters Kluwer, 2012. 210.

⁶² NAVRATYIL i. m. 139.

⁶³ Oren BRACHA – Frank PASQUALE: Federal Search Commission? Access, fairness, and accountability in the law of search. *Cornell Law Review*, vol. 93. (2008) 1193.

⁶⁴ BRACHA-PASQUALE i. m. 1194.

foglalja magában,⁶⁵ amely már önmagában érdemes a jogi védelemre. Bartóki-Gönczy forrásomul szolgáló írásában nem ért egyet ezzel az állásponttal, mert a listázott tartalommal kapcsolatban az algoritmus készítőjének előzetesen semmilyen információja nincsen, előre kalibrált paraméterek alapján kerül eldöntésre, hogy a keresőmotor „mit gondol” az adott tartalommal kapcsolatban, márpedig, álláspontja szerint, az ember (szólásszabadság által védett) véleményt csak olyan dologgal kapcsolatban képes megfogalmazni, amelyet a véleménye kialakítása előtt megismert. Ellenkező esetben meggyőződése szerint nem beszélhetünk szólásról.⁶⁶

Véleményem szerint ez az álláspont téves. Ugyanis nem tekinthetjük a védelemben részesítendő szólás kötelező elemének azt, hogy olyan dologgal kapcsolatban szülessen, amelyet a szólásszabadság alanya a véleményének kialakítása előtt ismert, vagy egyáltalán tudott róla. Ha így volna, akkor a különféle, jövőre vonatkozó modellezések, spekulációk, egy téma kapcsán prekonceptciókat tartalmazó szólások sem kerülhetnének a szólásszabadság védelme alá. Egy működő társadalom számára ez a helyzet nem lenne értelmezhető, mert megszüntetné többek között a társadalom előrelátását, ezzel problémamegelőző-készségét és helyes irányba fejlődésének lehetőségét.

7. A feledtetéshez való jog alapjogi vonzatai

7.1. Tényleg új jogról beszélünk?

A feledtetéshez való jog, bár sokak szerint csak egy új, adatvédelmi részjogosítvány, egyértelműen visszavezethető jelentős alapjogi dokumentumokban lefektetett alapvető emberi jogokra. Ennek felismerése jelen esetben azért fontos, mert ezen jog gyakorlása más alapvető jogokat korlátoz, mi több, a legtöbb, a feledtetéshez való jogot érő kritika a különböző alapjogok védelme mellett szóval fel ezen jogosítvány ellenében. Mivel itt alapjogok versenyeznek egymással, dönteni köztük nem célravezető, hanem – ahogy általában az ütköző alapjogi kérdésekben – gondos, esetről-esetre történő mérlegelés szükséges. Azonban az ilyen mérlegelésre mindenféleképpen szükség van olyan vezérfonalakra, melyek kijelölik a mérlegelés határait.

⁶⁵ Michael J. BALLANCO: Searching for the First Amendment – An inquisitive free speech approach to search engine rankings. *Civil Rights Law Journal*, Vol. 24. (2013) 100.

⁶⁶ BARTÓKY-GÖNCZY i. m. 153–54.

Amikor a személyes adatokról, a személy alapvető integritásának és jó hírnevének tiszteletben tartásáról beszélünk akkor egyértelműen a magánélet tiszteletben tartásának egyes elemeiről beszélünk. Ezt erősíti meg az Emberi Jogok Európai Bírósága is, amely 2008-ban nagytanácsi ítéletében kimondta, hogy a személyes adatok védelme alapvető fontosságú a magánélethez való jog gyakorlásában.⁶⁷ Az EJEB szerint a „magánélet” tág fogalom, nem lehet kimerítő meghatározást találni, amely magában foglalja egy személy fizikai és pszichológiai integritását, és így identitása több aspektusából áll, mint például a nem, a szexuális irányultság, név vagy más, a személy identitáshoz kapcsolódó elemek.⁶⁸ Ez a fogalom magában foglalja a személyes adatokat is, amelyeket nem szabad az adott személy beleegyezése nélkül közzétenni, ezért az adatainak jogosak az ezirányú elvárásaik.⁶⁹

Nem vitatott, hogy a személyes adatok védelme alapvető fontosságú a magánélethez és a családi élethez való jog gyakorlásához, amelyet az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikke is véd. A feledtetéshez való jog lényege éppen az, hogy a személy önrendelkezéssel bír személyes adatai, a képmásával és jó hírnevével kapcsolatos információkat tekintve. Következésképpen pedig a feledtetéshez való jog nemcsak része, hanem meghatározó eleme is a magánszférához való jognak.⁷⁰ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2017-ben tárgyalt ügye kibővítette az EJEE 8. cikkének értelmét azzal, hogy kifejezte, a cikk garantálja többek között az információs önrendelkezéshez való jogot, lehetővé téve az egyének számára, hogy a magánélethez való jogra támaszkodjanak abban az esetben, mikor, bár az adatgyűjtés semleges, de gyűjtése, feldolgozása és terjesztése együttesen történik olyan formában, hogy arra a 8. cikk alkalmazható.⁷¹

Az EJEB szerint az Emberi Jogok Európai Egyezménye „élő eszköz,” mely folyamatosan fejlődik.⁷² Ezen fejlődés részeként a személyes adatok védelméhez való jogot és ezáltal a feledtetéshez való jogot a magánélethez való jog

⁶⁷ S. and Marper v. United Kingdom, [GC], App No. 30562/04 and 30566/04, para. 41.

⁶⁸ MUÇI–MUÇI i. m. 31.

⁶⁹ M.L and W.W v. Germany, App No. 60798/10 and 65599/10 (ECtHR, 28 September 2018), para. 86.; Flinkkilä and Others v. Finland, App No. 25576/04, (ECtHR, 6 April 2010), para. 75; Saaristo and Others v. Finland, App Nr. 184/06, (ECtHR, 12 October 2010), para. 61.

⁷⁰ MUÇI–MUÇI i. m. 31.

⁷¹ Satakunan Markkinapörsi Oy and Satamedia Oy v. Finland, [GC], App No. 931/13, (ECtHR, 27 June 2017), para. 137.; M.L and W.W v. Germany, App No. 60798/10 and 65599/10 (ECtHR, 28 September 2018), para. 87.

⁷² SZEGHALMI Veronika: Difficulties regarding the right to be forgotten in the case law of the Strasbourg Court. *Athens Journal of Law*, Vol. 4., Iss. 3., 258.

részeként ismerte el. Az EJEB elősegíti a személyek jólétének és biztonságának fejlődését azáltal, hogy egyre több személyiségi jogi részjogosítványt ismer el, más szavakkal „olyan érdekeket helyez előtérbe, melyek az ember kivirágzását támogatják.”⁷³ Ez lehetővé teszi a Bíróság számára, hogy a jövőben is a szabadságjogok gyakorlásának új módjai mellett azok jogsértésekkel szembeni védelmét is biztosítsák.⁷⁴

Összességében ki lehet mondani, hogy a magánélethez való jog részeként a Feledtetéshez való jog alapvető, elidegeníthetetlen és sérthetetlen emberi jog és más jogokkal azonos értékű.⁷⁵

8. Összefoglalás

A feledtetéshez való jog egy több részjogosítványból álló, személyiségi jogi és adatvédelmi tárgyú jog a természetes személyek számára. Bár a szakirodalomban többfajta meghatározás is napvilágot látott, a legcélravezetőbb a törléshez és az elérhetetlenné tételhez való jogokra történő szétválasztás. Figyelembe kell venni ugyanakkor az adatvédelmi és az alapjogi, szólásszabadságra alapuló elkülönítéseket is. És bár jelenleg a feledtetéshez való jog egy erősen magánjogi elemekkel bíró jogosítvány, a technológiai változások miatt átalakuló világunkban elkerülhetetlen lesz ezen jognak a jogrendszer más elemeibe való szerves beépülése.

⁷³ Dissenting Opinion from Judge Egidijus Kūris in Judgement *Erményi v. Hungary*, App No. 22254/14 (ECtHR, 22 November 2016),

⁷⁴ *MUÇI–MUÇI* i. m. 32.

⁷⁵ *Węgrzynowski and Smolczewski v. Poland*, App No. 33846/07, (ECtHR, 16 July 2013), para. 56.; *Karakó v. Hungary*, App No. 39311/05, (ECtHR, 28 April 2009), para. 26.; *Armonienė v. Lithuania*, App No. 36919/02, (ECtHR, 25 November 2008), para. 39.; *Biriuk v. Lithuania*, App No. 23373/03, (ECtHR, 25 November 2008), para. 38.; *Axel Springer AG v. Germany*, [GC], App No. 39954/08, (ECtHR, 7 February 2012), para. 89.; *MUÇI–MUÇI* i. m. 32.

GYERMEKEK ‘FELHASZNÁLÁSA’ REKLÁMCÉLOKRA

Az influencer-reklámok jogi szabályozatlansága

BAKONYI Márton

1. Bevezetés

A reklámok kapcsán fennálló kérdések különösen felértékelődtek a Covid19-pandémia által sújtott 2020-as években. Életünk nagyrészt átkerült az online térbe, a gyermekek is *kénytelenek* napi több órát eltölteni a képernyők előtt, ennek következtében a korábbiaknál is jelentősebb mértékben találkozhatnak az internet nyújtotta lehetőségekkel. A 2011-es népszámlás adatai szerint¹ a gyermekkorúak aránya Magyarországon a teljes népességen belül 14,6%, mely nagyságrendileg másfél millió személyt jelent. Azt a tényt, hogy ilyen jelentős mennyiségű fiatal vált megszólíthatóvá internetes kampányon keresztül, természetesen a vállalkozások is felismerték. A gyermek- és fiatalkorúak potenciális fogyasztóként való azonosítása különös felelősséggel jár a társadalom számára. Figyelembe véve kiszolgáltatott helyzetüket, védelmükre különös hangsúlyt kell fektetni, mely feladatot jelent a törvényhozó, a vállalkozói szféra és természetesen a szülők számára is.

Meglátásom szerint ez a téma sem kap megfelelő hangsúlyt a közéletben, azonban a gyermekeknek a közösségi médiához köthető reklámokban való szerepeltetése esetében lényegében még csak a problémafelvetés csírájáról beszélhetünk, komoly joggyakorlatról pedig még ennyire sem. A témát rendkívül sok aspektusból lehet vizsgálni. Mindenekelőtt külön kutatást igényel, hogy a gyermekek médiában való megjelenítése milyen károkat okozhat fejlődésükben, mindez azonban nem képezi tárgyát jelen tanulmánynak. Jelen dolgozatban a jogi kérdéseket és a lehetséges szabályozási módokat igyekszem kifejteni.

¹ Népszámlálás 2011. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_demografia

2. Az új reklámpiar sajátosságai

A reklámpiar és a reklámjog egy folyamatos fejlődésben lévő terület. Mindez különösen igaz a közösségi médiára, mely a 2010-es évekre jelentős hatalmi eszközzé vált. Komoly befolyásoló erővel bír, választásokat dönt el, formálja véleményünket és természetesen meghatározza fogyasztói magatartásunkat akár anélkül, hogy észrevennénk. Ezt a vállalkozói szektor is realizálta és újraértelmezve korábbi reklámozási stratégiájukat, sok cég a közösségi médiában való kommunikációra helyezte át a hangsúlyt.² Mindezt az alábbi indokokkal lehet magyarázni. Elsősorban megállapítható, hogy a közösségi médián keresztül – melyet a társadalom nagy része napi szinten használ - jelentősebb számú embert tudnak megszólítani.³ Másodsorban a hagyományos hirdetőeszközökkel szemben a társadalom hangsúlyos hányadában kialakult néminemű bizalomvesztés és jellemzővé vált a reklámkerülő magatartás. A közösségi médiumokon korlátozottan állnak rendelkezésre olyan eszközök, mellyel kizárhatnák a felhasználóktól származó reklámokat. Harmadrészt az úgynevezett influencer-reklámozás által a termékeket divatos, vonzó köntösben tudják hirdetni, melynek eredményeként a bejegyzés elveszti reklám jellegét.

A közösségi médiumok egyik egyre jelentősebb hirdetési lehetősége az úgynevezett influencer típusú reklámokban rejlik. Ennek lényege, hogy a közösségi oldalon jelentős nézettséggel bíró személy – úgynevezett influencer – együttműködési megállapodást köt vállalkozásokkal. A szerződés értelmében a cég termékeit, szolgáltatásait valamilyen formában – akár direkt módon, akár rejtve – reklámoznia kell bejegyzéseiben, melyért természetesen vagyoni előnyhöz jut. Az influencer, mint ahogy elnevezése is sugallja, a digitális térben, befolyás gyakorlására, fogyasztói szándékok hajlítására képes személy, aki együttműködési megállapodás eredményeként online tartalmakat tesz közé weblapján, közösségi média oldalán.⁴ A fogyasztó a befolyásolás tényét sokszor észre sem veszi, saját szabad döntéseként tekint későbbi piaci döntésére.⁵

² Az Egyesült Államokban működő IAB rendszeresen bocsát ki statisztikákat az internetes reklámtevékenységek kapcsán. A 2019-es első félévi statisztika alapján a vizsgált időszakban a cégek 57,9 milliárd dollár költöttek internetes hirdetésekre, ami 16,9%-os növekedést jelentett a 2018-as második félév adataihoz képest. Az együttműködés statisztikái alapján a növekedés dinamikusnak mondható, melyet még a koronavírus okozta visszaesés sem érintett jelentősen.

³ A Backlinko 2021-es beszámolója szerint 4,48 milliárd ember használja a közösségi médiumokat. <https://backlinko.com/social-media-users>

⁴ GVH: #GVH#Megfeleles#Velemenyvezer. Budapest, 2017. november 20.

⁵ Mariacristina REALE: Digital market, bloggers, and trendsetters: the new world of advertising law. *Law's*, vol. 8., Iss. 3. (2019) 2.2.

A közösségi médián keresztül egy igen erős fegyverhez jutottak a reklámozni vágyó vállalkozások anélkül, hogy azt komolyabb társadalmi diskurzus előzte volna meg. Mindez természetesen azt is jelenti, hogy a jogalkotónak sem volt módja idejében reagálni, így lényegében csak a korábbi jogi eszközök állnak a jogalkalmazás rendelkezésére, mellyel nem képes megfelelő módon mederbe terelni a reklámozás ezen új területét. Ilyen esetekben nagyobb felelősség hárul a piaci önszabályozásra. Ezt a tényt kissé késedelmes módon, de a reklámpiac önszabályozói is felismerték. Ennek eredményeként megindulhatott a társadalmi egyeztetés, mely hosszú távon remélhetőleg megoldást tud nyújtani.

Természetesen a vállalkozói szféra is realizálta a szabályozatlanság problematikáját, amely számukra sem kizárólag pozitív hozadékokkal bír. A szabályozatlanság kapcsán megjelenő, vegyes megítélésű kommunikációs gyakorlatok hosszú távon a vállalkozások érdekeit is veszélyeztethetik, mely abban nyilvánul meg, hogy a társadalmi bizalom elvesztése az influencer-reklámok terén is tartalom kerülő magatartáshoz vezethet. Az egyeztetések eredményeként önkéntes jogkövető magatartást támogató ajánlás-csomagok születtek, melyek ideális esetben a jogszabályi környezet kialakítása nélkül is kiválthatják a szükséges hatásokat. Ilyen ajánlást adott ki a GVH az influencer-hirdetések kapcsán #GVH#Megfeleles#Velemenyvezer címmel, valamint az EASA is kidolgozott egy legjobb gyakorlatot rögzítő ajánlást. Emellett a GVH eredményesen járt el az utóbbi időben influencerek magatartása ügyében.⁶ Következtetésképpen elmondható, hogy intézményes keretek közé került az influencer-világ.

3. A gyermek- és fiatalkorúak kiszolgáltatottsága

Az új típusú reklámoknál megállapíthattuk, hogy azok az átlagos fogyasztók esetén is igényelnék az alacsonyabb szabályozást. Ez hatványozottan igaz a kiszolgáltatottabb társadalmi csoportokra, különösen a gyermek- és fiatalkorú-

⁶ Példaként említhető a VJ/111/2016. számú ügy, melyben az eljáró versenytanács megállapította, hogy eljárás alá vont a rejtett reklám tilalmát rögzítő Fttv. feketelistás kereskedelmi gyakorlatot valószínűleg azáltal, hogy nem tüntette fel egyértelmű módon bejegyzésében, hogy „[...] az nem egy független, semleges vélemény vagy ajánlás, hanem valamilyen ellenszolgáltatás vagy egyéb közvetlen gazdasági érdek (is) van mögötte.” A GVH értékelte azt a tényt, hogy a reklámszakma számára is nívó ez a problémakör, ezért határozatában elfogadta a kötelezettségvállalásokat, mely által iránymutatást is nyújtható a piaci szereplők számára, kiemelve, hogy egyértelműen meg kell jelölni a reklámokat a közösségi médiában.

akra.⁷ Ahogy láthattuk, jelentős tényezővé nőtte ki magát az influencer-kultúra, melynek kiemelt szegmense a gyermek influencerek által készített hirdetések, valamint az olyan reklámok, amelyekben szülők – felismerve a kiskorúak reklámban való megjelenítésének hozadékait – gyermekeiket felhasználva tesznek közzé termékhirdetéseket közösségi oldalukon. Ebben a fejezetben a továbbiakban szándékosan csak gyermekekről írok, mert az influencer-marketing területén leginkább ezen korosztály jogainak sérelme merülhet fel: a fiatalok már rendelkeznek olyan szintű belátási képességgel, hogy többé-kevésbé érvényesíteni tudják jogaikat.

A tanulmány címében szándékosan használtam a 'felhasználni' kifejezést, amely normál esetben nem lenne helyes megfogalmazás személyek esetén, mindazonáltal jelen kérdéskörben hűen tükrözi bizonyos piaci szereplők hozzáállását és egyben felütésként is lehet rá tekinteni a problémák felvázolását megelőzően. Ahogy a reklámokkal kapcsolatos jogszabályok ismertetésénél rögzítettem, természetesen vannak korlátai a gyermekek reklámokban való szereplésének. Az influencer-reklámok esetében azonban új, személyiségi jogokat érintő kérdések is megjelennek, tekintve, hogy nem egy név nélküli gyermekszínész játszik el egy szerepet egy reklámfilmben, hanem egy egyértelműen beazonosítható személy népszerűsíti a terméket, akihez a későbbiekben is hozzá lehet kapcsolni a marketingtevékenységet. Álláspontom szerint az influencerek ezen gyakorlata estén több uniós alapjog sérelmét is megvalósíthatja, ez pedig egy esetleges szabályozás jogi indoklását is szolgálthatja.

4. Felmerülő alapjogi jogsérelmek

4.1. Gyermekmunka kapcsán megjelenő aggályok

EU Alapjogi Chartájának gyermekmunkára vonatkozó rendelkezése szerint a fiatal munkavállalókat védeni kell „a gazdasági kizsákmányolással szemben és minden olyan munkától, ami sértheti biztonságukat, egészségüket, fizikai,

⁷ Eva A. van REIJMERSDAL – Esther ROZENDAAL – Liselot HUDDERS – Ini VANWESENBECK – Veroline CAUBERGHE – Zeph M. C. van BERLO: Effects of Disclosing Influencer Marketing in Videos: An Eye Tracking Study Among Children in Early Adolescence. *Journal of Interactive Marketing*, vol. 49., Febr. 2020. 94–106.

szellemi, erkölcsi és szociális fejlődésüket, vagy összeütközésbe kerülhet nevelésükkel, oktatásukkal.”⁸

Az Mt. szabályozása szerint munkavállaló az lehet, aki tizenhatodik életévét betöltötte. Ettől a jogszabályban rögzített területeken – téma szempontjából kiemelve: hirdetési tevékenység – belül megengedett az eltérés.⁹ Ezen rendelkezés összhangban van az EU Alapjogi Chartájának gyermekmunkát tilalmazó cikkével, mely kimondja, hogy a foglalkoztatás alsó korhatára nem lehet alacsonyabb, mint a tankötelesség felső határa.

A munkát végző gyermek tevékenysége kapcsán saját – SZJA-köteles – fizetéssel rendelkezik, mellyel a szülő rendelkezhet, azonban a pénzügyi döntések kapcsán köteles figyelembe venni a már saját véleményével bíró gyermeke szándékát. Ezzel kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy az a gyermek, akik influencer-tevékenységet valósít meg jogszerűen (az erkölcsi aggályoktól függetlenül), a különböző reklámjogi előírások alanya, adott esetben jogsértő magatartása kapcsán eljárás alá is vonható. Mindez természetesen nem merülhet fel egy újszülött, illetve csecsemő esetén, aki a legkevésbé sem képes jogainak érvényesítésére.

Jelen jogi környezetben a szülőknek semmiféle kötelezettsége – figyelembe véve bizonyos témájuknál fogva tiltott reklámban való gyermekmegjelenítést – nem áll fenn azzal kapcsolatosan, hogy gyermeküket marketing célokra felhasználják. Álláspontom szerint a helyzet visszásságát az fejezi ki legjobban, hogy a reklámtévékenység sikeressége, valamint a megjelenített termék forgalmazójától kapott bevétel nagy részben köszönhető a gyermek reklámban való feltüntetésének, azonban a gyermeknek ebből fakadóan semmiféle haszna nem származik. Ezen gyakorlat a gyermek tárgyiasítását valósítja meg, így helytálló maga a kifejezés is, hogy a *gyermek használata* reklám célokra. Megállapítható tehát, hogy sérülnek a gyermekmunkára vonatkozó tilalmak, az érintett gyermekek gazdasági kizsákmányolásnak vannak kitéve.

Nemzetközi szinten kevés vonatkozó jogszabályi rendelkezést találhatunk, kiemelendő azonban California Államban 1939-ben megalkotott Coogan’s Bill,¹⁰ mely a fiatal gyermekszínészek – köztük a reklámokban szereplők – jogait hivatott védeni. A jogszabály rendelkezése szerint a fizetéséről jogszerűen rendelkezni képtelen gyermek szülei kötelesek a gyermek által keresett fize-

⁸ Az Európai Unió Alapjogi Chartája, OJ C 326, 26.10.2012, 391–407. o. [a továbbiakban: Alapjogi Charta] 32. cikk.

⁹ 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről 34. §.

¹⁰ Hivatalos elnevezése: California Child Actor’s Bill. <https://tinyurl.com/m3ewe56w>

tés 15%-át egy olyan alapba helyezni, melyhez csak a gyermek férhet hozzá nagykorúvá válását követően. Álláspontom szerint egy hasonló rendelkezés jogszabályba való beemelése valamelyest mérsékelné a gyermekek kapcsán fennálló kizsákmányoló jelleget.

4.2. Megfelelő tájékoztatás és adatvédelem

A Gyermekekjogi Egyezmény 17. cikkében rögzítésre került, hogy a gyermeknek megfelelő módon hozzá kell jutnia a szükséges tájékoztatáshoz. Az influencer-reklámok esetén ez a rendelkezés is sérül. Tekintve, hogy a gyermekek legálisan nem használhatják a közösségi médiumokat azok regisztrációval kapcsolatos korhatári korlátozása miatt, így amennyiben szüleik nem tájékoztatják őket arról, hogy az elkészült anyagok reklám célra készülnek, nincs esélyük hozzájutni ehhez az információhoz.

Ezzel egyben az Alapjogi Chartában rögzített személyes adatok védelméhez fűződő¹¹ szabadságjoga is sérelmet szenved. Képmásuk útján megjelenő személyes adataik hozzájárulásuk nélkül kerül közzétételre, mely természetesnek mondható a szülői felügyeleti joggal indokolva. Azonban a közösségi médiumban közzétételre kerülő tartalmak letölthetők, sokszorosíthatók a felhasználók számára, így a Chartában rögzített kijavításhoz fűződő jog már előzetesen lehetetlenül. Mire az érintettek cselekvőképes állapotba kerülnek egy jelentősnek mondható *digitális lábnyommal* rendelkeznek, ami azt jelenti, hogy minden „az online jelenlétük részévé válik, és befolyásolja az online személyiségük alakulását.”¹²

4.3. Erőszaktól való védelem

Egy olyan szempontot is érdemes figyelembe vennie a hirdetés közzétevőjének, hogy a gyermekről készített szórakoztató tartalmak a valóságban nem tekinthetők-e megalázónak, nevetségesnek, kihasználva a kiskorú kiszolgáltatott helyzetét. Ezen esetben rövid- vagy hosszútávon gyermeküket a kortársaik általi bántalmazásnak vagy online zaklatásnak is kitéhetik, mely által közvetett

¹¹ Alapjogi Charta 8. Cikk.

¹² *Ajánlás a gyermekek reklámokban és influencerszer együttműködésekben való szerepeltetésének minimumszabályairól.* Budapest, Önszabályozó Reklám Testület, 2020. 06. <https://shorturl.ae/vzsb6>

módon a gyermekkel szembeni bármilyen formában elkövetett erőszakhoz fűződő védelem rendelkezései sérülnek.¹³

4.4. Magánélethez való jog

Az influencer reklámok gyakori eszköze, hogy a szülők gyermekeiket intim helyzetben ábrázolva jelenítik meg. Mindez marketing szempontból hatásos eszköznek tekinthető, azonban jogi szempontból szintén felvet bizonyos kérdéseket. Az utóbbi időben előtérbe került gyermekekkel szemben elkövetett szexuális bűncselekményeknél felmerülhetett, hogy bizonyos szexuális abberációval bíró személyek számára ezen bejegyzések – melyben gyakran részben fedetlen testtel kerülnek megjelenítésre a gyermekek – akár egyéb jelentéstartalommal is bírhatnak. Félretéve ezen szempontokat, az ilyen intim felvételek közzététele esetén sérül a gyermek magánélethez való joga, melyet szintén védeni szolgál a Gyermekjogi Egyezmény.¹⁴

4.5. Legfőbb érdek kérdése

Végezetül meg kell említenünk egy általánosabb rendelkezést, mely szintén megkerülhetetlen a gyermekek szempontjából. Az Egyezmény rendelkezése szerint a gyermekek védelme kapcsán bármiféle kompetenciával bíró szervezetnek elősorban a gyermek mindenek felett álló érdekét kell tekintetbe vennie.¹⁵ Ezen megfogalmazás egy nehezen számon kérhető kötelességet helyez a különböző szervekre, azonban az előbbi pontok alapján egyértelmű módon körvonalazódik, hogy az influencerek azon eljárása, hogy gyermekeiket reklámokban megjelenítik, szöges ellentétben áll a gyermek érdekeivel.

5. Jelen szabályozás, lehetséges megoldások

Ahogy korábban említettem, rendkívül friss reklámozási gyakorlatról van szó, amellyel szemben az önszabályozó rendszerek tudtak reagálni első körben. Az

¹³ Gyermekjogi Egyezmény 19. cikk.

¹⁴ Gyermekjogi Egyezmény 16. cikk.

¹⁵ Gyermekjogi Egyezmény 3. cikk.

Európai Unió döntéshozói a 2000-es évek elején reagálva azon felismerésre, hogy a szabályozás módja nagy befolyással bír a közösségi célok elérésének sikerességére, bejelentették a *jobb szabályozásra (better regulation)* irányuló kezdeményezést. A kezdeményezés korai szakaszában az Európai Bizottság egy közleményében megállapította, hogy a célok elérése érdekében a munkát fokozni kell, ami magába foglalja „[...] a megfelelő szabályozási eljárás körültekintő elemzését, különösen a tekintetben, hogy a vonatkozó ágazat és probléma esetében előnyösebb-e a jogi szabályozás, vagy egyéb megoldások is elképzelhetők, például az önszabályozás...”¹⁶. Az önszabályozásról fontos megállapításokat tett egy intézményközi megállapodás,¹⁷ melyben mindenekelőtt fontos fogalmakat határoztak meg, másrészt rögzítették, hogy az Unió csak szükséges esetekben alkot jogszabályt és ennek megfelelően nagyobb teret enged az alternatív szabályozási módszereknek, köztük az önszabályozásnak.

Meglátásom szerint nem egyedül a jobb szabályozás érdekében fontos a *soft law* eszközzel való szabályozás. Azt is fel kell ismerni, hogy nemcsak a hatalmi szervek számára nívum az influencer-reklámozás, de a reklámszakma számára is. Nincs egyszerű helyzetben a mindenkori szabályozó, mivel az internet kapcsán továbbra sem beszélhetünk egy „tömeg”-médiumról. Egy heterogén közegben valósul meg a kommunikáció, mely híján van a korábban jogi kereteket kapó médiumokra jellemző központosított irányításnak,¹⁸ és a szerkesztőket terhelő felelősségnek.¹⁹ Az influencerek reklámozási tevékenysége egy spontán módon létrejött gyakorlat, így az azzal kapcsolatban megjelenő negatív jelenségekről nem lehet feltételezni az alanyok rosszhiszeműségét. „Ennek ellenére a kiskorúak védelmének biztosítása valamennyi médiaszolgáltatás esetében is kiemelt kérdés, hiszen a marketingpiacon ma már önálló fogyasztó réteggént tekintenek rájuk, ráadásul meggyőzésükkel a felnőttekre is közvetett befolyást kívánnak gyakorolni.”²⁰

A gyermekek influencer-reklámokban való megjelentetésénél számos ellentmondással kell szembesülnünk, melyek tovább nehezítik a helyzetet. A gyermekek reklámokkal szembeni védelme esetén a szülők képezik a védelem

¹⁶ Az Európai Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek „Jobb szabályozás a növekedés és a munkahelyteremtés területén az Európai Unióban” {SEC(2005)175} /* COM/2005/0097 végleges */.

¹⁷ Intézményközi megállapodás az Európai Parlament, az Európai Unió Tanácsa és az Európai Bizottság között a jogalkotás minőségének javításáról, OJ L 123, 12.5.2016, 1–14. o.

¹⁸ Ben H. BAGDIKIAN: *Az új médiamonopólium*. Budapest, CompLex, 2012. 61.

¹⁹ PAPP János Tamás: Az én házam az én váram. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát: *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 3*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 417–419.

²⁰ KOLTAY András (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 536.

egyik pillérét, melyet a tételes jog, valamint az önszabályozás is felismert, rendelkezéseiben igyekezett megerősíteni. Ezen újszerű gyakorlatoknál az a furcsa helyzet áll elő, hogy pont a védelmező funkciót betöltő szülők veszélyeztetik a gyermekek jogait. A rosszhiszeműség feltételezése nélkül, gazdaságilag érthetőnek is nevezhető ez a gyakorlat. A gyermekek reklámokban való megjelenése jelentős nézettség növelő tényező, mely a közösségi oldalakon megjelenített hirdetések esetén egyet jelent a bevétel emelkedésével.²¹

Természetesen mindez nem akadályozza annak, hogy a szabályozás keretek közé szorítsa az influencer-marketinget. Ennek érdekében a fentebb részletezett esetlegesen felmerülő, gyermekeket érintő sérelmeket alaposabb vizsgálatnak kell alávetni, bevonva más gyermekekkel foglalkozó szakmák képviselőit is.

Az Önszabályozó Reklám Testület, realizálva a helyzet jelentőségét, úttörő jelleggel egy, a gyermekek szerepeltetése során betartandó, minimumszabályokat rögzítő ajánlást tett közzé a Hintalovon Gyermejjogi Alapítvánnyal együttműködésben. A dokumentum természetesen nem bír semmiféle kötelező erővel, de gondolatébresztőként elindíthatja a társadalmi diskurzust, mely a potenciálisan jogsértő magatartások nagy részével szemben prevenció hatást válthat ki.

Véleményem szerint mindez – összehasonlítva a gazdasági érdekekkel – nem fog bírni jelentős eltántorító hatással, így szükséges lesz más szabályozó eszközöket is alkalmazni. Ennek részeként ismételten nagy szerep fog hárulni az önszabályozó rendszerekre, hogy rögzítsék a tilalmas magatartásokat. Ez nagy valószínűséggel jelentősen rendezné a jogi helyzetet, azonban az uniós jogalkotóra is fontos szerep fog hárulni. Ennek részeként – az Unió új, fogyasztói érdekeket előtérbe helyező politikájával harmonizálva – hosszú idő után bővítésre kerülhetne az UCP feketelistája egy új agresszív kereskedelmi gyakorlattal, amely a tizenhárom éven aluli személyeket megjelenítő közösségi hirdetésekben valósulna meg. A korhatár meghatározásánál a legnépszerűbb közösségi médiumokra való regisztráció kapcsán fennálló korhatárra támaszkodtam.²² Az a tény önmagában visszássá teszi a kérdést, hogy elméletileg a megállapított korhatár alatti személyek nem regisztrálhatnak az adott portálra, mégis számos, önálló tartalmakat készítő oldallal találkozhatunk, melyet a korhatár alatti gyermekek, illetve a valóságban sokszor szüleik működtetnek.

²¹ Mindezt jól prezentálja, hogy a jelenleg legnagyobb bevétellel bíró influencer egy 9 éves kislány, akinek a 2020-as évben 29,5 millió dolláros bevétele keletkezett. <https://www.statista.com/statistics/373772/youtubers-monetization-earnings-celebrity/>

²² Facebook: 13 év, Instagram: 13 év, TikTok: 13 év, Snapchat: 13 év, Twitch: 13 év, YouTube: 16 év.

Álláspontom szerint egy ilyen rendelkezés garantálni tudná a gyermekek legfőbb érdekeinek érvényesülését. Természetesen mindaddig, míg a dinamikus fejlődés nem hoz egy újabb gyermekeket érintő, reklámokkal kapcsolatos megoldandó problémát, melyet csak egy jobb szabályozási modell tud megfelelően kezelni.

6. Végszó

A reklámokkal kapcsolatos szakirodalom egyes elemeiben közös tényező volt, hogy majd mindegyik tanulmányban megállapításra került a reklám dinamikus fejlődése, melyre a jogalkotás nem tud megfelelő módon reagálni. Álláspontom szerint a különböző jogszabályok fölött eljárt az idő. Habár években mérve nem beszélünk túl régi dokumentumokról, a technológia gyors fejlődése, valamint az internet és a közösségi médiumok térnyerésével jelentkező, új hirdetési lehetőségek készületlenül érték a jogszabályi környezetet és a problémákra a jogalkotás nem képes rövid időintervallumon belül reagálni.

Mindezek konklúziójaként elmondhatjuk, hogy olyan átfogó jogszabályi reformokra van szükség, melyek eredményeként nem csak a jelenkori problémák orvoslása valósulna meg, de figyelembe véve a fejlődés dinamikáját és intenzitását a jövőben esetlegesen jelentkező új helyzetekkel szemben sem állna fegyvertelenül a mindenkori jogalkalmazó. Ennek egyik kulcsa, a jogalkotást megelőzően a témában érintett minden szereplő meghallgatása mellett, egy minden részletre kiterjedő hatásvizsgálat elkészítése.²³ Ez segíthet egy olyan jogi környezetet létrehozni, melyben egyaránt megjelennek az állami, vállalkozói és fogyasztói érdekek is, kiemelt védelmet biztosítva a kiszolgáltatottabb társadalmi csoportoknak.

²³ Amandine GARDE: Advertising Regulation and the Protection of Children-Consumers in the European Union: In the Best Interests of ... Commercial Operators? *The International Journal of Children's Rights*, Vol. 19., Iss. 3. (2011) 542–543.